Harsh kavi
Naishadhakavya
vyakhyan.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీగణేశాయనమః

శ్రీమత్కాళిదాసభవభూతిప్రభృతులగుకవిశిరోమణులచే,

నైషధంవిద్వదౌషధం బనిశ్లాఘింపంబడినదియును,

శ్రీమచ్ఛ్రీహర్షకవి ప్రణీతంబునునగు,

నైషధకావ్యము.

ఇయ్యది.

శ్రీమత్కోలచెలమల్లినాథసూరివిరచితంబగు

వ్యాఖ్యానంబుతోడ

బదూరు- త్యాగరాయశాస్త్రులవారిచే

పరిష్కరింపఁబడి.

☞ చిత్తుకాడు-జగన్నాధమొదలారిగారిచే,

చెన్నపురి - శారదాముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రించి ప్రచురింపఁబడియె.

(సా ర క్షి త మ్.)

౧౮౮౪ సం॥

MADRAS.

శ్రీ ర స్తు.

నైషధకావ్యస్యవ్యాఖ్యానే - ప్రథమస్సర్గః.

మూలం॥౧॥ నిపీయయస్యక్షితిరక్షిణఃకథా స్తథాద్రియంతేనబుధాస్సుధామపి। నలస్సితచ్ఛత్రితకీర్తిమండలస్సరాశిరాసీన్మహసాంమహోజ్జ్వలః॥

వ్యాఖ్యానప్రారంభః,

శ్లో॥ఇందీవరదళశ్యామమిందిరానందకందళమ్।।వన్దారుజనమందారంవందేహంయదునందనం ॥ అంతరాయతిమిరోపశాంతయేశాంతపావనమచింత్యవైభవం। తంనరంవపుషికుంజరంముఖేమన్మహేకిమపితుందిలంమహః॥అథతత్రభవాన్ శ్రీహర్షకవిః॥ కావ్యంయశసేర్థకృతేవ్యవహారవిదేశివేతరక్షతయే। సద్యఃపరనిర్వృతయేకాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే॥ఇత్యాలంకారికవచఃప్రామాణ్యాత్కావ్యస్యానేకశ్రేయస్సాధనతాం-కావ్యాలాపాంశ్చవర్జయేదితితన్నిషేధస్యాసత్కావ్యవిషయతాంచపశ్యన్ నైషధాఖ్యంమహాకావ్యంచికీర్షుశ్చికీరితావిఘ్నపరి సమాప్తిసంప్రదాయావిచ్ఛేదలక్షణఫలసాధనత్వాత్ ॥ ఆశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవాపితన్ముఖమిత్యాశీరాద్యన్యతమస్యప్రబంధముఖలక్షణత్వాచ్చ కథానాయకస్యరాజ్ఞోనలస్యమహాతిలక్షణంపరమమంగళంవస్తునిర్దిశతి.—౧॥ నిపీయేతి॥క్షితిరక్షిణఃక్ష్మాపాలస్యయస్యనలస్యకథాఉపాఖ్యానాఽనిపీయనితరామాస్వాద్య॥ సూ॥ పీజస్సమాసేక్త్వోల్యబితిల్యబాదేశః - నల్యపీతీత్యప్రతిషేధాన్నేత్వం- బుధా స్తత్ జ్ఞాస్సురాశ్చ॥ని॥జ్ఞాతృచాంద్రిసురాబుధాఇతిక్షీరస్వామీ-సుధామపితథా - యథైతత్కథాఇత్యర్థః- నాద్రియంతేనరోచంతఇత్యర్థః- అమృతాదతిరిచ్యంతేరసైస్తత్కథాఇతిభావః-సితఛత్రంకృతంసితఛత్రితం శ్వేతాతపత్రీకృతమిత్యర్థః - తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణిక్తః - తత్కీర్తిమండలంయస్యసఃమహసాం తేజసాంరాశిః- రవిరివతేజస్వీత్యర్థః - మహైరుత్సవైరుజ్జ్వలఃప్రకాశమానఃనిత్యమహోత్సవశాలీత్యర్థః॥ని॥మహఉద్ధవఉత్సవఇత్యమరః- ఏతేద్వయం -అస్త్రువర్ణ నాదుదాత్తాలంకారోవ్యజ్యతే-నలోనలాఖ్యస్సరాజాయః తాసాం... అనాదరాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః... దశన్నతోరభేదోక్తైర్భేదస్యభేదరూపాతిశయోక్తిః

౨॥ రసైఃకథాయస్యసుధావధీరిణీ నలస్సభూజాని రభూద్గుణాద్భుతః।
సువర్ణదండైకసితాతపత్రితజ్వలత్ప్రతాపావళికీర్తిమండలః॥౩॥ పవిత్రమ
త్రాతనుతేజగద్యుగేస్మృతారసక్షాళనయేవతత్కథా।కథంనసామద్గిర మా

ర్తిమండలేసితచ్ఛత్రత్వనిరూపణాద్రూపకాలఙ్కారఇతి త్రయాణాంసంసృ
ష్టిః-అస్మిన్సర్గేవంశస్థవృత్తం॥ జతౌతువంశస్థముదీరితంజరావితిలక్షణాత్॥
౨॥ అథతస్యగుణవర్ణనాయోపోద్ఘాతత్వేనసామాన్యతోగుణాఢ్యత్వంతావ
దాహ॥ రసైరితి॥ యస్యనలస్యకథారసైస్స్వాదైః॥ ని॥ రసోగంధరసేస్వాద
ఇతివిశ్వః. సుధామవధీరయతితిరస్కరోతీతి సుధావధీరిణీఅమృతాదతిరిచ్య
మానస్వాదేత్యతిశయోక్తిః- తాచ్ఛీల్యేణినిః-భూర్జాయాయస్యసఃభూజా
నిః-భూమేరేకాధిరాడిత్యర్థః॥సూ॥జాయాయానిజితి బహువ్రీహౌజాయా
శబ్దస్యనిజాదేశః-సనలః-గుణైఃపుణ్యశ్లోకత్వాదిభిరద్భుతోభూత్- అత్రనల
స్యపూర్వశ్లోకోక్తసతానువాదేనగుణాఢ్యత్వవిధేర్నపౌనరుక్త్యం - కథం
భూతః సువర్ణదండశ్చఏకసితాతపత్రంచతేకృతేతథోక్తై- ర్ద్వంద్వాత్తత్క
రోతీతిణ్యంతాత్కర్మణిక్తః - సువర్ణదండైకసితాపత్రితేజ్వలత్ప్రతాపావ
ళిఃకీర్తిమండలంచతేయేనసతథోక్తఃఅప్రతిహతకీర్తిప్రతాపఇత్యర్థః- అత్రా
వళిమణ్డలశబ్దాప్రతాపకీర్త్యోర్దండత్వాతపత్రత్వరూపణయోగార్థం- ఇహకీ
ర్తేరాతపత్రత్వరూపణం పూర్వశ్లోకోక్తమపిసువర్ణదండవైశిష్ట్యాదపౌనః
పున్యాద్వైచిత్ర్యవిశేషః-ప్రతాపకీర్త్యోర్యథాసంఖ్యంసువర్ణదణ్డత్వసి
తాతపత్రత్వరూపణాద్యథాసంఖ్యరూపకాతిశయోక్తీనాంసంసృష్టిః॥౩॥ క
విఃకావ్యవర్ణ్యనాయకస్యోత్కర్షమావహన్ సంప్రతిస్వవినయమావిష్కరో
తి॥ పవిత్రమితి॥ అత్రయుగే అస్మిన్కలియుగేతస్య కథాతత్కథాస్మృ
తాసతీజగల్లోకంరసక్షాళనయేవాంబుక్షాళనయేవేత్యుత్ప్రేక్షా॥ని॥ దేహ
ధాత్వంబుపారదాఇతిరసశబ్దార్థోక్తావిశ్వః - పవిత్రమాతనుతేశుభ్రంకరో
తిసాతత్కథాఆవిలాంకలుషామపిస్వసేవినిమేవస్వంసేవమానాంనిరంతరకీ
ర్తనపరామిత్యర్థః-మద్గిరంనకథంపవిత్రయిష్యతి-పవిత్రంకరిష్యత్యేవేత్యర్థః॥
కర్కోటకస్యనాగస్యదమయంత్యానలస్యచ।ఋతుపర్ణస్యరాజర్షేఃకీర్తనంక
లినాశనమితిస్మరణాదితిభావః-యాస్మృతిమాత్రేణశోధనీ ...కీర్తనాత్కిము
తేతికైముత్యన్యాయేనశోధకత్వోక్తేరర్థాపత్తిరలంకారః॥ శ్లో ॥ ఏకస్యవ
స్తునోభావాద్యత్రవస్త్వన్యథాభవేత్। కైముత్యన్యాయతస్సాస్యాదర్థాప

విలామపిస్వసేవిసీమేవపవిత్రయిష్యతి॥ ॥అధీతిబోధాచరణప్రచారణైర్దశా శ్చతస్సః ప్రణయన్నుపాధిభిః। చతుర్దశత్వంకృతవాన్ కుతస్స్వయంనవేద్మి విద్యాసుచతుర్దశస్వయమ్॥౫॥అముష్యవిద్యారసనాగ్రనర్తకీత్రయీవనీతాంగ గుణేనవిస్తరం।అగాహతాష్టాదశతాంజిగీషయానవద్వయద్వీపపృథగ్జయ

త్రిరలంక్రమేతిలక్షణాత్॥౪॥ అథాస్యపూర్వోక్తగుణాద్భుతత్వంప్రపంచ యతి॥అయంనలశ్చదుర్దశసువిద్యాసువేదవేదాంగాదిషు॥శ్లో॥ అంగానివేదా శ్చత్వారోమీమాంసాన్యాయవిస్తరః।పురాణంధర్మశాస్త్రంచవిద్యాహ్యే తాశ్చతుర్దశేతిస్మరణాదితిభావః-అధీతిరధ్యయనంబోధోర్థావగతిఃఆచరణం తదర్థానుష్ఠానంప్రచారణమధ్యాపనంతైశ్చతుర్భిరుపాధిభిర్విశేషణైః॥ ని॥ఉ పాధిర్ధర్మచింతాయాంకైతవేపివిశేషణఇతివిశ్వః-చతస్రఃదశాఃఅవస్థాః ప్రణయన్ ప్రాపయన్ అర్థాద్విద్యానామేవకర్మత్వంఆధారత్వంచవక్ష్య మాణచతుర్దశత్వధర్మాపేక్షమేతివివేకః- చతస్రఃదశాఅవస్థాఃయాసాంతా సాంభావశ్చతుర్దశత్వం॥ సూ॥ త్వతలోర్గుణవచనస్యేతిపుంవద్భావోవక్తవ్య ఇతిస్త్రియాఃపుంవద్భావః - సంజ్ఞాజాతివ్యతిరిక్తాశ్చగుణవచనా ఇతిసంప్ర దాయః-చతుర్దశసంఖ్యాకత్వంగమ్యతే - తదభేదాధ్యవసాయేనవిరోధమా భాసయతి - కుతఃకథంవాస్వయంకృతవాన్నవేద్మితత్కారణందుర్విజ్ఞేయమి త్యర్థః- స్వతస్సిద్ధస్యస్వయంకరణంకథంపిష్టపేషణాదిత్యేకోవిరోధః-చతు ర్దశానాంచతురావృత్తౌషట్పంచాశతః కథంచతుర్దశత్వమిత్యపరః- చతురవ స్థాపరత్వేనతత్పరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః॥ శ్లో॥ ఆభాసత్వేవిరోధ స్యవిరోధాభాసఉచ్యతఇతిలక్షణాత్- ఫలవదర్థావబోధపర్యంతోస్యవిద్యా పరిశ్రమఇతిభావః॥౫॥ అముష్యేతి॥ అముష్యనలస్యరసనాగ్రవర్తకీరసనా గ్రసంచారిణీత్యర్థః ॥సూ॥ శిల్పినిష్వున్ షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతిజీష్-సావిద్యాసూ దవిజ్ఞేత్యర్థః-అస్యాశ్చరసనేంద్రియగ్రాహ్యార్థప్రతిపాదకత్వాద్రసనాగ్ర నర్తకీత్వ్యపదేశః- త్రయీవత్రివేదఇవ॥ని॥ ఇతివేదాస్త్రయస్త్రయీత్యమ రః-అంగానాంఅంగభూతానాం-రసానాంషణ్ణాంగుణేనఉల్బణానుల్బణస మతారూపేణత్రివిధేనధర్మేణఅన్యత్రాంగానాంషణ్ణాం నిరుక్తాదీనాంగు ణేనఆవృత్త్యావిస్తరం ప్రపంచం నీతాసతీనవానాంద్వయంలక్షణయానవక ద్వయం -అష్టాదశేత్యర్థః - తస్యద్వీపానాంయాః-పృథగ్భూతాఃజయశ్రి యఃతాసాంజిగీషయా - జేతుమిచ్ఛయేవేత్యర్థః - వ్యంజకాప్రయోగాద్గ మ్యోత్ప్రేక్షా-అష్టాదశతాం- అగాహత అభజతవిద్యాపక్షేషణ్ణాంరసా

శ్రియాం.॥౬॥ దిగీశబృందాంశవిభూతిరీశితా దిశాంసకామప్రసభావరోధినీం।బభారశాస్త్రాణిదృశంద్వయాధికాంనిజత్రినేత్రావతరత్వబోధికాం॥౭॥ పదైశ్చతుర్భిస్సుకృతేస్థిరీకృతేకృతేమునానాకేనతపఃప్రపేదిరే।భువంయదేకాం

నాముక్తిరిత్యాత్రైగుణ్యాత్ త్రయీపక్షే త్వేకైకవేదస్యైకైకాంగవైశిష్ట్యేనషాడ్విధ్యాచ్చాష్టాదశత్వలాభః- విద్యాహ్యష్టాదశస్మృతా ఇతిస్మరణాత్ అంగవిద్యాగుణేనత్రయ్యా అష్టాదశత్వమిత్యుపాధ్యాయవిశ్వేశ్వరభట్టారకవ్యాఖ్యానేతు- అంగానివేదాశ్చత్వార ఇత్యథర్వణస్యపృథగ్వేదత్వేత్రయీత్వహానిః త్రయ్యంతర్భావేతునాష్టాదశత్వసిద్ధిరితిచింత్యం-ఉపమోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః॥౬॥దిగీశేతి॥ దిగీశబృందస్య- ఇంద్రాదిదిక్పాలకసంఘస్యాంశామాత్రాస్తేషాం విభూతిర్మహిమా ॥ అష్టాభిశ్చసురేంద్రాణాం మాత్రాభిర్నిర్మితోనృప ఇతిస్మరణాదితిభావః-అత్రనలస్యవిభూతేర్భేదేప్యభేదోక్తేరతిశయోక్తిః-దిశామీశితా - దిశామితిబహువచనాదింద్రాదినామేకైకదిగీశత్వంనలస్యసర్వదిగీశత్వమితివ్యతిరేకోవ్యజ్యతే - సనలఃకామస్యేచ్ఛయాఃప్రసభంబలాత్కారమవరుణద్ధీతితథోక్తాం- స్వేచ్ఛావృత్తినివారికామిత్యర్థః - అన్యత్రకందర్పఘ్నీమిత్యర్థః - నిజమాత్మీయంయత్త్రినేత్రావతరత్వందిగీశాంశప్రభవత్వప్రయుక్తమీశ్వరావతారత్వంతస్యబోధికాంజ్ఞాపికాంతృతీయదృశ ఈశ్వరలక్షణత్వాదితిభావః-అత్ర॥ సూ ॥ కర్తరిచ-ఇతికృద్యోగలక్షణసమాసస్యైవనిషేధాచ్ఛేషషష్ఠీసమాసః - తత్ప్రయుక్తమితిసూత్రకారాదిప్రయోగదర్శనాదితి- శాస్త్రాణిశ్రుతిస్మృత్యాదీనిద్వయాధికాంతృతీయాందృశమితిరూపకం-బభార - ఈశ్వరాంశత్వంసిద్ధమిత్యర్థః- విశాలాక్షోపిశాస్త్రైరేవచక్షుష్మానాసీదితిభావః - అవతరఇత్యత్ర॥సూ ॥ ఋదోరప్ప్రత్యయస్తేనతరశబ్దేనావశబ్దస్యసుప్సుపేతిసమాసః- నతూపసృష్టాత్ప్రత్యయోత్పత్తిః॥సూ॥ అవేతౄస్త్రోర్ఘఞ్-ఇతిఘఞ్ప్రత్యయస్స్యాత్-సతితస్మిన్నవతారఇతిస్యాత్-అతోత్రోక్తయోః రూపకాతిశయయోస్సంసృష్టిః॥౭॥ పదైరితి॥ అమునానలేనకృతేకృతయుగేధర్మస్యవృషరూపత్వాచ్చతుర్భిః పదైశ్చరణైస్తుర్యభాగైశ్చసుకృతేస్థిరీకృతేసతితపఃకేనప్రపేదిరేసత్వేపిప్రాప్తాఏవేత్యర్థః-కుతః- యద్యస్మాద్ధర్మోపికృశస్సన్నేకాంఘ్రిరేకపాదస్యకనిష్ఠయాంగుళ్యాభువంస్పృశన్- కృతేష్యధర్మస్యలేశతస్సంభవాదంశేనస్పృశతీత్యర్థః - తపస్వితాంతాపసత్వందీనత్వంచదధౌ॥ నః॥ మునిదీనాతపస్వినావితివిశ్వః- అస్యాశ్చ సర్వపిధానిర్ణయో

ఘ్నికనిష్ఠయాస్య శన్దధావధర్మోపికృశ స్తపస్వితాం॥ ౮॥ యదస్యయాత్రాసుబలోద్ధతంరజస్స్ఫురత్ప్రతాపానలధూమమంజిమ। తదేవగత్వాపతితం సుధాంబుధౌదధాతిపంకీభవదంకతాంవిధౌ॥ ౯॥ స్ఫురద్ధనుర్నిస్వనతద్ఘనాశుగప్రగల్భవృష్టివ్యయితస్యసంగరే। నిజస్యతేజశ్శిఖినఃపరశ్శతావితేనురింగాలమివాయశఃపరే॥ ౧౦॥ అనల్పదగ్ధారిపురానలోజ్జ్వలైర్నిజప్రతాపైర్వలయంజ్వలద్భువః। ప్రదక్షిణీకృత్యజయాయసృష్టయా·రరాజనీరాజనయాస

భూమిక్షితామితాన్యఇతిభావః అతఏవార్థాపత్తిరలంకారః - తేనాధర్మోపిధార్మికోభవతీతివిరోధోవ్యజ్యతే॥ ౮॥ యదితి॥ అస్యనలస్య - యాత్రాసుబలోద్ధతంసైన్యోత్క్షిప్తంస్ఫురతఃప్రతాపస్యైవానలస్యయోధూమస్తస్యేవమంజిమామంజుత్వంయస్యతత్తథోక్తంసప్తమ్యుపమానేత్యాదినాబహువ్రీహిః- మంజుశబ్దాదిమనిచ్ - యద్రజఃతదేవగత్వాసుధాంబుధౌపతితంసత్పంకీభవత్ ద్రవద్రవ్యమేళనాత్పంకీభూతం - విధౌచంద్రే- అంకతాంకళంకత్వం- దధాతి- పంకాదుత్పన్నఃపంకిలోభవతిపంకిలత్వంచాస్యాన్యథానసంభవేదితిభావః- రూపకసంసృష్టాగమ్యోత్ప్రేక్షా॥ ౯॥ స్ఫురదితి॥ సంగరేయుద్ధే- శతాత్పరేపరశ్శతాఅపరమితాఇత్యర్థః-పంచమీతియోగవిభాగాత్సమాసః- రాజదంతాదిత్వాదుపసర్జనస్యపరనిపాతః- పారస్కరాదిత్వాత్సుడాగమః- పరేశత్రవః-స్ఫురంతౌధనుర్నిస్వనౌనిజచాపతద్ఘోషావేవఇంద్రచాపగర్జితేయస్యసతథోక్తః-సచాసౌఘనస్తద్ఘనఃసనలఏవఘనస్తస్యాశుగానాంప్రగల్భవృష్టిర్మహావృష్టిః- సైవాశుగేనవాయునాప్రగల్భవృష్టిః॥ ని॥ ఆశుగౌవాయువిశిఖావిత్యమరః- తయావ్యయితస్యనిర్వాపితస్య- విపూర్వాద్వయతేఃకర్మణిక్తః-నిజస్యతేజశ్శిఖినఃప్రతాపాగ్నేరింగాలమంగారమివేత్యుత్ప్రేక్షా- దేశ్యశబ్దోయం- అయశోపకీర్తింవితేనుఃఅయశశ్శ్యామమితికవిప్రసిద్ధిః-అసపత్నోయమితిభావః- రూపకోత్ప్రేక్షయోస్సంకరః॥ ౧౦॥ అనల్పేతి॥ రాజ్ఞోహంతీతిరాజఘఃశత్రుఘాతీత్యర్థః॥ వా॥ రాజఘఉపసంఖ్యానమితినిపాతః-సనలఃఅనల్పందగ్ధాన్యరిపురాణియైస్తైఅనల్పదగ్ధారిపురాః- అతఏవానలవదుజ్జ్వలాఅనలాయమానాస్తైర్నిజప్రతాపైరేవజయాయసృష్టయానీరాజనయాఆరార్తికయాజ్వలద్దీప్యమానంభువోవలయం ప్రదక్షిణీకృత్యప్రదక్షిణంపరిభ్రమ్యరరాజ- అత్రజ్వలత్ప్రతాపానలోనలః- దిక్జైత్రయాత్రాయాంప్రాచ్యాదిప్రాదక్షిణ్యేనభూమండలంపరిభ్రమన్నిజప్రతాపనీరాజనయా

భూదేవతాంనీరాజయన్నివరరాజేత్యుత్ప్రేక్షా- సాచవ్యంజకాప్రయోగా

రాజసూః॥ ౧౧ ॥ నివారితాస్తేనమహీతలేఖిలేనిరీతిభావంగమితేతివృష్టయః।
నతత్యజుర్నూనమనన్యసంశ్రయాఃప్రతీపభూపాలమృగీదృశాందృశః॥ ౧౨॥
సితాంశువర్ణైర్వయతిస్మతద్గుణైర్మహాసివేమ్నస్సహకృత్వరీబహుం।దిగంగ
నాంగావరణంరణాంగణేయశఃపటంతద్భటచాతురీతురీ॥౧౩॥ప్రతీపభూపై
రివకింతతోభియావిరుద్ధధర్మైరపిభేత్తృతోజ్ఝితా। అమిత్రజిన్మిత్రజిదోజసా

ద్గమ్యా- కించప్రతాపానలైర్నీరాజనమేః ప్రతాపానలస్యనీరాజనత్వరూ
పణముగ్ధాదరిపురాణాం వర్తిత్వరూపణగమకమిత్యేకదేశవర్తి - తదుద్ధాపి
తాచేయముత్ప్రేక్షేత్యనయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥ ౧౧॥నివారితా ఇతి॥
తేననలేననిరీతిభావం ఈతిబాధారహితత్వంగమ్యతేఅఖిలేమహీతలేనివారి
తానిష్కాసితాఅపిశరణంగతాఅతివృష్టయః అనన్యసంశ్రయాఆశ్రయాం
తరశూన్యాస్సత్యఃప్రతీపభూపాలమృగీదృశాంశత్రువధూనాన్దృశశ్చక్షూం
షినతత్యజుః యథానిష్కాసితాఅపిశరణంగతాస్తత్రైవతద్రాజ్ఞయాకుత్ర
చిత్తిష్ఠంతితద్వదిత్యర్థః- నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా అరివధాత్తన్నార్యోనిరంతరం
రుదంతీతిభావః॥ శ్లో॥ అతివృష్టిరనావృష్టిర్మూషకాశ్శలభాశ్శుకాః। అత్యా
సన్నాశ్చరాజానష్షడేతా ఈతయస్స్మృతా ఇతి॥౧౨॥సితాంశువర్ణైరితి॥మ
హాసిరేవవేమావాయదండః॥ ని॥ పుంసివేమావాయదండఇత్యమరః- తస్యస
హకృత్వరీసహకారిణీ॥ సూ॥ సహేచేతికరోతేఃక్వనిప్.ప్రత్యయః॥ సూ॥ వ
నోరచఇతిఙీప్ - రేఫశ్చ-తస్యనలస్యభటానాంచాతురీచాతుర్యంసైవతురీవయ
నసాధనవిశేషస్సైవకర్త్రీ సితాంశోశ్చంద్రస్యేవసవర్ణో యేషాంతైశ్శుభ్రై
రిత్యర్థః - అన్యత్రసితాశ్శుక్లాఅంశూనాంవయనానాంవర్ణాః కారణత్వేన
యేషాంతైఃకారణగుణపూర్వకైరిత్యర్థః-తద్గుణైఃతస్యనలస్యగుణైశ్శౌర్యౌదా
ర్యాదిభిస్తైరేవగుణైఃతంతుభిః-శ్లిష్టరూపకం-దిశామేవాంగనానామంగావర
ణంగాత్రసంవరణంబహుంమహాంతంయశఏవపటంరణాంగణేవయతిస్మత
తాన- రూపకాలంకారః॥ ౧౩॥ ప్రతీపభూపైరితి॥ ప్రతీపభూపైఃప్రతిపక్షు
రాజైరివవిరుద్ధధర్మైఃస్సహానవస్థాయిధర్మైరపితతోనలాద్భియాద్భయేనభే
త్తృతాస్వాశ్రయభేదకత్వముజ్ఝితాత్యక్తాకిం - కుతో యద్యస్మాత్సనలఃఓజ
సాతేజసామిత్రజిత్సూర్యజిదపిఅమిత్రజిన్మిత్రజిన్నభవతీతివిరోధః- శత్రుజిది
త్యవిరోధః-చారదృక్ - రాజానశ్చారచక్షుష ఇతిశాస్త్రాత్ - గూఢచారచ
క్షురపివిచారదృక్ చారదృఙ్నభవతీతివిరోధః- [illegible] త్యవిరోధః-అ

సయద్విచారదృక్చారదృగప్యవర్తత॥ ౧౪॥ తదోజసస్తద్యశసస్థితావిమౌ వృథేతిచిత్తేకురుతేయదాయదా। తనోతిభానోఃపరివేషకైతవాత్తదావిధిః కుండలనాంవిధోరపి॥ ౧౫॥ అయందరిద్రోభవితేతివైధసీంలిపింలలాటేఽర్థిజనస్యజాగ్రతీం। మృషానచక్రేఽల్పితకల్పపాదపఃప్రణీయదారిద్ర్యదరిద్రతాంనృపః॥ ౧౬॥ విభజ్యమేరుర్నయదర్థిసాత్కృతోనసింధురుత్సర్గజలవ్యయైర్మరుః।

వర్తకఅపిర్విరోధే- అతఏవాయంవిరోధాభాసోఽలంకారః- ఏతదుపజీవనేన విరుద్ధధర్మాణాంస్వాశ్రయభేదకత్వాభావోత్ప్రేక్షా - సాచప్రతీపభూపైరివేత్యుపమానుప్రాణితేతిత్రయాణాంసంకరః॥ ౧౪॥ తదోజసఇతి॥ తదోజసస్తత్ప్రతాపస్యతద్యశసః-స్థితౌసత్యాంతయోస్థితయోరిత్యర్థః- ఇమౌవక్ష్యమాణౌభానుశ్చవిధుశ్చ వృథావ్యర్థావితియదా యదాచిత్తేకురుతెలిసు సంధత్తే-తదా-తదాతదేత్యర్థః-పరివేషస్యకాదాచిత్కత్వాదితిభావః- విధిర్విధాతాభానోర్విధోరపిపరివేషస్యపరిధేఃకైతవన్మిషాత్॥ ని॥ పరివేషస్తు పరిధిరిత్యమరః- కుండలనాంకుండలరేఖాంతనోతియథాలిఖింతోధికాక్షరవర్జనాయేతిభావః-విజితచంద్రార్కత్వాత్తస్యకీర్తిప్రతాపావితిభావః- అత్రపరివేషమిషేణసూర్యాచంద్రమసోః కుండలనోత్ప్రేక్షణాత్సాపహ్నవోత్ప్రేక్షా సాచవ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥ ౧౫॥ అయమితి ॥ అల్పితకల్పపాదపః త్యాగశీలతయాస్వల్పీకృతకల్పవృక్షోనలః-అర్థిజనస్యలలాటేజాగ్రతీంప్రకాశమానాం-అయంజనోదరిద్రోనిస్స్వోభవితాభవిష్యతీత్యేవంరూపాం- వైధసీంవైధాత్రీంలిపింఅక్షరవిన్యాసం-దారిద్ర్యదరిద్రతాందారిద్ర్యరహితత్వం-ప్రణీయసంపాద్య-మృషామిథ్యానచక్రే- బ్రహ్మశాసనస్యాన్యథాకర్తుమశక్యత్వాత్కథంచిదస్యాప్యర్థవత్తాంసంపాదితవానిత్యర్థః - బ్రహ్మలిఖితమప్యన్యథాకర్తుంశక్తోఽయమితిభావః-ఏవంకరణాసంబంధేఽపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిభేదః॥ ౧౬ ॥ విభజ్యేతి॥ మేరుర్విభజ్యఅర్థిసాదర్థ్యధీనః॥ సూ॥ దేయేత్రాచేతిసాత్ప్రత్యయః-నకృతః - సింధురుత్సర్గజలవ్యయైర్దానాంబువినియోగైర్మరుర్నిర్జలదేశోనకృతఇతియత్ - తేననలేనతత్పూర్వోక్తమయశోయుగమపకీర్తిద్వయం - ద్వయోః ఫాలయోశ్శిరోభాగయోర్బద్ధాస్సంయతాః॥ సూ॥ఫలతెల్పశరణార్థత్వాద్ఘఞ్ప్రత్యయః- ప్రాయేణోదీచ్యానాంపుంసామపిసీమంతితశిరోరుహత్వాద్ద్విఫాలబద్ధాఇత్యుక్తం-ఏవంద్విధావిభక్తాశ్చికురాశ్శిరోరుహాస్సత్ శిరస్సితమమాని- ద్విధాకృతకేశరూపేణాయశోయుగళమేవస్వశిరసినిక్షిప్తమిత్యమన్యతేత్యర్థః-మన్యతేఃకర్మణిలజ్ - కేవేషుకా

అమానితత్తేన నిజాయశోయుగం ద్విఫాలబద్ధాశ్చికురాశ్శిరస్థితం॥౧౭॥ అజ
స్రమభ్యాశముపేయుషాసమం ముదైవ దేవః కవినాబుధేనచ। దధౌపటీయా
న్సమయం నయన్నయం దినేశ్వరశ్రీరుదయం దినేదినే॥౧౮॥ అధోవిధానాత్క
మలప్రవాళయోశ్శిరస్సు ధానాదఖిలక్షమాభుజాం। పురేదమూర్ధ్వం భవతీతి
వేధసా పదం కిమస్యాంకితమూర్ధ్వరేఖయా॥౧౯॥ జగజ్జయం తేనచకోశమక్ష
యం ప్రణీతవాన్ శైశవశేషవానయం। సఖారతీశస్య ఋతుర్యథావనం వపు
స్తథాలింగదథాస్యయౌవనం॥౨౦॥ అథారిపద్మేషుతదంఘ్రిణాఘృణాక్వ

ణ్యర్ణసామ్యేనాయశోరూపణాద్రూపకాలంకారః॥ ౧౭॥ అజస్రమితి॥ దినే
శ్వరస్యశ్రీరివశ్రీర్యస్యస ఇతినిదర్శనాలంకారః- పటీయానయం దేవోరాజా-
సూర్యపక్షేసురశ్చ॥ ని॥ దేవస్సుశేఘనేరాజ్ఞీతివిశ్వః- అజస్రంముదాసమస్మా
నకృతసంతోషేణైవ-నతునిర్బంధేనేతిభావః- అభ్యాశంసమీపముపేయుషా॥
సూ॥ ఉపేయివానశ్వానననూచానశ్చేతినిపాతః- కవినాకవిభిర్బుధేనబుధైశ్చ
సమం-నతుదుష్టైరితిభావః- ఉభయత్రజాత్యేకవచనం - అన్యత్ర-బుధశుక్రా
భ్యాంసహేత్యర్థః-తత్సాహచర్యం సూర్యస్యజ్యోతిశ్శాస్త్రాదవగంతవ్యం-స
మయంకాలంనయన్-దినేదినేప్రత్యహముదయమావిర్భావందధౌ- అత్రనిద
ర్శనశ్లేషయోస్సంకరః॥౧౮॥ అధఇతి॥ కమలప్రవాళయోఃపద్మపల్లవయోఃకర్మ
ణోః- అధోవిధానాదధఃకరణాత్తిరస్కరణాచ్చేతిసౌందర్యాతిశయోక్తిః-
అఖిలక్షమాభుజాంసర్వరాజ్ఞాంశిరస్సుధానాదితిశౌర్యాతిశయోక్తిః - ఇద
మస్యనలస్య పదంచరణమూర్ధ్వముత్కృష్టముపరిస్థంచపురాభవతి భవిష్య
తి॥సూ॥యావత్పురానిపాతయోర్లడితిభవిష్యదర్థేలట్ - ఇతీత్థం-మత్వేతి శే
షః-గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః-వేధనాకర్త్రా - ఊర్ధ్వరేఖయాంకితం
సౌందర్యశౌర్యాభ్యాంసర్వోత్తరంభవతీతి జ్ఞాపనార్థంచిహ్నితంకిమిత్యు
త్ప్రేక్షా-ఊర్ధ్వరేఖాంకితపాదస్సర్వోత్తమోభవతీతిసాముద్రికాః॥౧౯॥ ఏ
వమస్యగుణాద్భుతత్వమభిధాయాధునావక్ష్యమాణకథోపయోగితయాస్య
యౌవనప్రాప్తిమాహ॥జగదితి॥ అయంనలశ్శైశవశేషవానీషదవశిష్టశైశవా
ఏవ-జగజ్జయంప్రణీతవాన్- తేనజగజ్జయేనఅక్షయంగోశమర్థజాతంచ-ప్రణీ
తవాన్సంపాదితవాన్-అథరతీశస్యసఖామదనమిత్రం-ఋతుర్వసంతోవనం
యథా-తథాయౌవనమస్యవపురాలింగత్ ఆశ్లిష్యత్-రతీశస్యేత్యత్ర॥ సూ
ఋత్యకఇతిసూత్రేణపాక్షికఃప్రకృతిభావః- ఉపమాలఙ్కారః॥౨౦॥ అథయౌ
వనంవర్ణయతి॥అథారీతి॥తదంఘ్రిణాతచ్చరణేన-పద్మేష్వపిఘృణాజుగు

తచ్ఛాయయాలవోఽచ్ఛావి పల్లవే।తదాస్యదాస్యేఽపిగతోఽధికారితాంనశారదః పా
ర్వికశర్వరీశ్వరః॥౨౧॥కిమస్యరోమ్ణాంకపటేన కోటిభిర్విధిర్నరేఖాభిరజీగణ
ద్గుణాన్ । నరోమకూపౌఘమిషాజ్జగత్కృతా కృతాశ్చకిందూషణశూన్య
బిందవః॥ ౨౨॥అముష్యదోర్భ్యామరిదుర్గలుంఠనేధ్రువంగృహీతార్గళదీర్ఘ
పీనతా।ఉరశ్శ్రియాతత్రచగోపురస్ఫురత్కవాటదుర్ధర్షతిరఃప్రసారితా॥౨౩॥
స్వకేళిలేశస్మితనిర్జితేందునోనిజాంశదృక్తర్జితపద్మసంపదః। అతద్ద్వయీజి

ష్ణోఅపజ్ఞేతియావత్॥ని॥ఘృణాజుగుప్సాకృపయోరితివిశ్వః- అథారిదృతా తేషామతినీచత్వాదితిభావః - పల్లవేతచ్ఛాయస్యతత్పాణేశ్ఛాయా తచ్ఛాయచ్ఛాయం॥ని॥పంచశాఖశ్శయః పాణిరిత్యమరః॥సూ॥విభాషాసేనేత్యాదినా సమాసేఛాయాశబ్దస్యనపుంసకత్వంతస్యలలోపేశోపిక్వకుతః-శరదిభవశ్శారదః॥ సూ॥ సంధివేలాద్యృతునక్షత్రేభ్యఇణ్ - పర్వణిభవః పార్వికః॥ సూ కాలాట్ఠఞ్ స్తద్ధిత ఇతిటిలోపః - సచాసౌశర్వరీశ్వరశ్చ తదాస్యదాస్యేనలముఖైకదేశస్యాప్యధికారితాంయోగ్యతాం-నగతః- అతోఽస్య పాదపాణిముఖస్య ప్రతిమమితిభావః- అత్రాంఘ్ర్యాదీనాంపద్మాదిషుఘృణాసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౨౧॥కిమితి॥విధిర్వేధా-అస్యనలస్యగుణాన్ రోమ్ణాంకపటేనమిషేణకోటిభిః రేఖాభిః-నాజీగణత్ నగణితవాన్ కిం॥ సూ॥ ఈచగణఇతి గణేరభ్యాసస్యేకారః-గణేర్ణ్యంతాచ్చఙ్ - జగత్కృతావిధాత్రా- రోమకూపానామోఘస్యమిషాత్ - దూషణానాందోషాణాంశూన్యస్యాభావస్యాత్యంతాభావస్య- బిందవోజ్ఞాపకవర్తులరేఖాఃనకృతాఃకిం-అస్మిన్ గుణాఏవదోషానసంతీతిభావః- అత్రరోమ్ణాంరోమకూపానాంచ కపటమిషశబ్దాభ్యాం దూప్యాపహ్నవేనగుణగణనా- రేఖాత్వదూషణశూన్యబిందుత్వయోరుత్ప్రేక్షణాత్సాపహ్నవోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః॥౨౨॥అముష్యేతి॥ అముష్యనలస్య దోర్భ్యాంభుజాభ్యామరిదుర్గాణాంలుంఠనేభంజనే- అర్గళాసాంకవాటవిష్కంభదారూణాం॥ని॥తద్విష్కంభేఽర్గళంనేత్యమరః- దీర్ఘాణిచపీనానిచ తేషాంభావో దీర్ఘపీనతా ఆయతపీవరత్వంగృహీతా- ధ్రువం- కించాముష్యోరశ్శ్రియావక్షోలక్ష్మ్యాకర్త్ర్యాచ - తత్రారిదుర్గలుంఠనేగోపురేషుపురద్వారేషుస్ఫురత్కవాటానాందుర్ధర్షాణిచతిరఃప్రసారిణీగతేషాంభావస్తత్తా- అప్రధృష్యత్వంవిశాలత్వంచేత్యర్థః-సాగృహీతాధ్రువం- అర్గళదీర్ఘబాహురయంకవాటవక్షాశ్చేతిభావః- అత్రాప్యుత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః॥ ౨౩॥ స్వకేళీతి॥ స్వకేళిలేశస్మితే ... ప్రస్య- ని

త్వరసుందరాంతరేనతన్ముఖస్యప్రతిమాచరాచరే॥ ౨౪॥ సరోరుహంతస్య దృశైవనిర్జితంజితాస్స్మిన్తే నైవవిధోరపిశ్రియః। కుతఃపరంభవ్యమహోమహీయసీతదాననస్యోపమితౌదరిద్రతా॥ ౨౫॥స్వవాలభారస్యతదుత్తమాంగజైస్సమంచమర్యేవతులాభిలాషిణః।అనాగసేశంసతివాలచాపలంపునఃపునఃపుచ్ఛవిలోలనచ్ఛలాత్॥ ౨౬॥ మహీభృతస్తస్యచమన్మథశ్రియానిజస్యచిత్తస్యచతంప్రతీచ్ఛయా।ద్విథాన్నృపేతత్రజగత్త్రయీభువాంనతభ్రువాం

జాంశేనస్వావయవేనదృశాదృష్ట్యాతర్జితపద్మసంపదఃభర్త్సితకమలసౌందర్యస్య- తన్ముఖస్య- తయోశ్చంద్రారవిందయోఃద్వయీయుగంతస్యాఃజిత్వరంజిష్ణుతరంసుందరాంతరంయత్రనాస్తితస్మిన్-చరాచరేజగతి॥ ని॥ చరచరంస్యాజ్జగతీతివిశ్వః- ప్రతిమాఉపమానాస్తీత్యర్థః-అస్తిర్భవతిపదోఽప్యప్రయుజ్యమానోఽపిఅస్తిరితివచనాత్- అత్రచంద్రారవిందవిజయస్యవిశేషణగత్యానలముఖేఅప్రతిమానహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥౨౪॥ఉక్తమేవార్థంభంగ్యంతరేణాహ॥సరోరుహమితి॥తస్యదృశైవసరోరుహంనిర్జితంస్మితేనమందహాసేనైవవిధోరిందోఃశ్రియఃకాంతయోఽపిజితాః- పరంఅభ్యామన్యత్ భవ్యంరమ్యంవస్తుకుతః నకుత్రాపీత్యర్థః-తదాననస్యోపమితౌఉపమానేగరీయసీదరిద్రతానాస్తీతాఅహో-అత్రాపిచంద్రారవిందవిజయస్యవాక్యార్థస్యముఖోపమానదారిద్ర్యహేతుత్వాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగం॥౨౫॥స్వవాలేతి॥చమరీమృగవిశేషఃస్వయమేవతదుత్తమాంగజైర్నలమూర్ధజైస్తులాభిలాషిణస్సామ్యాభిలాషలక్షణాపరాధీనఇత్యర్థః- జఘన్యస్యఉత్తమజన్మభిస్సహసామ్యాభిమానోఽపి మహానపరాధఇతిభావః- స్వవాలభారస్యనిజరోమనిచయస్యఅనాగసేఅనపరాధాయ॥సూ॥క్వచిత్తదభావేపినజ్సమాసఇష్యతే- పునఃపునఃపుచ్ఛస్యవిలోలనచ్ఛలాద్విలోలనవ్యాజాద్వాలచాపలంరోమచాంచల్యం- వబయోరభేదాద్బాలచాపలంశంసతికథయతి-బాలచాపలంసోఢవ్యమితిసమాధత్తఇత్యర్థః- అత్రపుచ్ఛవిలోలనంఛలశబ్దేనాపహ్నుత్యవబయోరభేదాధ్యవసాయేన బాలచాపలత్వారోపాదపహ్నవభేదః॥ ౨౬॥అథాస్యయౌవనప్రవేశఫలంప్రస్తౌతి॥మహీభృతఇతి॥తస్యమహీభృతోనలస్యమన్మథస్యేవశ్రియాసౌందర్యేణ-నిజస్యాత్మీయస్యచిత్తస్యతంనలంప్రతీచ్ఛయారాగేణచ-తత్రతస్మిన్నృపేవిషయే-జగత్త్రయీభువాంలోకత్రయవర్తినీనాంనతభ్రువాం- ద్విధాద్వైధామన్మథవిభ్రమోఽభవదభూదిత్యర్థః - తత్సౌందర్యాన్మన్మథభ్రాంతిఃసానురాగస్య[illegible]రశ్చ

మన్మథవిభ్రమోభవత్ ॥ ౨౭॥ నిమీలనభ్రంశజుషాదృశాభృశంనిపీయతం యస్త్రిదశీభిరార్జితః। అమూస్తమభ్యాసభరంవివృణ్వతేనిమేషనిస్స్వైరధునాపిలోచనైః ॥ ౨౮ ॥ అదస్తదాకర్ణిఫలాఢ్యజీవితందృశోర్ద్వయంనస్తదవీక్షిచాఫలం।ఇతిస్మచక్షుశ్శ్రవసాంప్రియానలేస్తువంతినిందంతిహృదాతదాత్మనః॥౨౯॥ విలోకయంతీభిరజస్రభావనాబలాదముంనేత్రనిమీలనేష్వపి। అలంభిమర్త్యాభిరముష్యదర్శనేనవిఘ్నలేశోపినిమేషనిర్మితః॥ ౩౦ ॥ నకానిశిస్వప్నగతందదర్శతం జగాదగోత్రస్ఖలితేచకానతం। తదాత్మతాధ్యాతధ

ర్థః-విశ్వాతిశాయిసౌందర్యమస్యేతిభావః- అత్రనళశ్రీవిశ్వవనితేచ్ఛయోశ్శ్లిష్టపదోపాత్తయోర్విభ్రమద్వయేన యథాసంఖ్యసంబంధాచ్ఛ్లేషసంకీర్ణోయథాసంఖ్యాలంకారః॥ ౨౭॥ నిమీలనేతి॥ త్రిదశీభిః-నిమీలనభ్రంశజుషానిమేషనివృత్తిభాజా-నిర్నిమేషయేత్యర్థః-దృశాదృష్ట్యా-తంనలంనిపీయ- గాఢందృష్ట్వేత్యర్థః- యోభ్యాసభరః- ఆర్జితఃకృతః- అమూస్త్రిదశ్యఃతంఅభ్యాసభరంఆవృత్త్యతిశయం-నిమేషనిస్స్వైర్నిమేషరహితైర్లోచనైః-అధునాపివివృణ్వతేప్రకటయంతీత్యర్థః- తాసాంస్వాభావికస్యానిమేషస్యతాదృఙ్నలనిరీక్షణాభ్యాసవాసనయాతన్నేతుకత్వముత్ప్రేక్షతే - సాచఇవాద్యప్రయోగాద్గమ్యా ॥౨౮॥ అదఇతి॥ చక్షుశ్శ్రవసాంప్రియానాగకాంతాః-అదఃఇదంనోస్మాకందృశోర్ద్వయంచక్షుషోర్యుగం - తంనలమాకర్ణయతీతితదాకర్ణిసత్-తాసాంచక్షుశ్శ్రవస్త్వాదితిభావః-ఫలాఢ్యజీవితం-నవీక్షతఇత్యవీక్షి-అత్రాపి-తాచ్ఛీల్యేణినిః-తస్యానవీక్షితదవీక్షిసత్ అపశ్యత్సత్ అఫలంచేత్యేవం- నలేవిషయేతదానలకాలేఆత్మనస్స్వకహృదాచిత్తేనస్తువంతినిందంతస్మ - ఉభయకారణసంభవాదుభయకార్యోదయఇతిభావః- ఈదృఙ్నిందాస్తుత్యసంబన్ధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౨౯॥ విలోకయంతీభిరితి॥ అజస్రభావనాబలాన్నిరంతరధ్యానప్రభావాత్ - అమునలంనేత్రనిమీలనేషునిమేషావస్థాస్వపి-విలోకయంతీభిరున్మేషావస్థాస్వివసాక్షాత్కుర్వంతీభిః మర్త్యాభిర్మానుషీభిః అముష్యనలస్య - దర్శనేనిమేషనిర్మితోసిమీలనకృతో విఘ్నలేశోపినాలంభినాలాభి॥సూ॥ విభాషాచిణములోరితివికల్పాన్నుమాగమః-అత్రమర్త్యానాంసర్వావస్థాలోకనాసంబంధేపితత్కథనాదతిశయోక్తిః॥౩౦॥ నేతి॥ కాస్త్రీనిశిస్వప్నగతం-స్వప్నలబ్ధమిత్యర్థః-తంనలంనదదర్శ- గోత్రస్ఖలితేనామవిపర్యాసేచ-తంకానజగాద-నాజుహావేత్యర్థః - రతేచకావాతదాత్మతయానలాత్మకత్వేనధ్యాతధవా[illegible]నిజప్రియాసతీ - స్వస్యమనోభవోద్భవంనస్మధో

వారతేచకాచకారనస్వస్యమనోభవోద్భవమ్॥ ౩౧ ॥ శ్రియాస్యయోగ్యాహమితిస్వమీక్షితుంకరేతమాలోక్యసురూపయాదృతః। విహాయభైమీమపదర్పయాకయానదర్పణశ్శ్వాసమలీమసఃకృతః॥ ౩౨ ॥ యథోహ్యమానఃఖలుభోగభోజినాప్రసహ్యవైరోచనిజస్యపట్టణం। విదర్భజాయామదనస్తథా

ప్రదేకంనచకార-సర్వాపిసర్గ్వంచకారేత్యర్థః-కామాంధాఃకింనకుర్వంతీతిభావః-అత్రాపిదర్శనాద్యసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౩౧॥ శ్రియేతి॥ తంనలమాలోక్యశ్రియారామణీయకేన-అహమస్యయోగ్యాఅనురూపేతిస్వమాత్మానమీక్షితుంపరీక్షితుంకరేధృతోదర్పణః సురూపయారమ్యాయైవనాహమస్యయోగ్యేతిబుధ్యమానయాచ ॥ ని॥ ప్రాప్తరూపోబుధేరన్యేప్యభిరూపస్సురూపవదితివిశ్వః- అతఏవావదర్పయావిగతాహంకారయాకయాస్త్రియాభైమీంవిహాయదమయంతీంవర్జయిత్వా-శ్వాసైస్సుఖనిశ్వాసైర్మలీమసోమలినః॥సూ॥జ్యోత్స్నాతమిస్రేత్యాదినానిపాతః- నకృతః-సర్గ్వయాపికృతఏవేత్యర్థః-దర్పణేనిజవైరూప్యదర్శనాదతిసుందర్యోపితదభిలాషచాపల్యాఃజితాఇతిభావః- అత్రాపిసర్వాసామేవంవిధవ్యాపారాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౩౨॥ ఏవంనలస్యలోకోత్తరసౌందర్యద్యోతనాయస్త్రీమాత్రస్యతంప్రత్యనురాగముక్త్వాసంప్రతిదమయంత్యాస్తమాహ॥యథేతిమదనః- ప్రాక్పశ్చాత్యస్మిన్నవసరఇతిభావః- భోగభోజినాసర్పకాయభాదినా- వయసాఖగేనగరుడేనఉహ్యమానఊఢస్సన్- వహేఃకర్మణియకిసంప్రసారణేపూర్వరూపం- అనలావష్టబ్ధమగ్నిపరివేష్టితం-విరోచనస్యాపత్యంపుమాన్వైరోచనిఃబలిఃతజ్జస్యబాణాసురస్యపట్టణంప్రసహ్యయథావేశితఃప్రవేశితఃఖలు॥ శ్లో॥ తతోగరుడమారుహ్యస్మృతిమాత్రాగతోహరిః॥ బలప్రద్యుమ్నసహితోబాణస్యప్రయయౌపురీమిత్యుషాహరణేవిష్ణుపురాణాత్ - తథానలావరుద్ధంనలాక్రాంతం- విదర్భజాయాఃదమయంత్యాః-మనఃభోగభోజినాసుఖభోజకేన॥ ని ॥ భోగస్సుఖేస్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చఫణకాయయోరిత్యమరః॥సూ॥భుజేర్ణ్యంతాణ్ణినిః- వయసాయావనేనైవకర్త్రా-ఖగేనైవేతిగమ్యతే॥ని॥ఖగబాల్యాదినోర్వయఇత్యమరః-ఉహ్యమానఃపరైస్తర్క్యమాణః-నతూక్త్యాగృహ్యమాణః॥సూ॥ఊహోవితర్కాద్ధాత్కర్మణియక్-వేశితఃప్రవేశితః- రాగిణాంచేతసియానమేవమదనదోహసమితిభావః-అత్రయథోహ్యమానఇత్యాదౌశ్లేషః- అన్యత్రఅర్థశ్లేషః-శిష్టవిశేషణా ౧౮

మనోనలావరుద్ధంవయసైవ వేశితః॥౩౩॥ నృపేనురూపేనిజరూపసంపదాం దిదేశతస్మిన్ బహుశఃశ్రుతింగతే। విశిష్యసాభీమనరేంద్రనందినీమనోభవాజ్ఞైకవశంవదంమనః॥ ౩౪॥ ఉపాసనామేత్యపితుస్స్మరజ్యతే దినేదినేసావసరేషువందినాం। పఠత్సుతేషుప్రతిభూపతీనలంవినిద్రరోమాజనిశృణ్వతీనలం॥ ౩౫ ॥ కథాప్రసంగేషుమిథస్సఖీముఖాత్తృణేపితన్వ్యానలనామనిశ్రుతే। ద్రుతంవిధూయాన్యదభూయతానయా ముదాతదాకర్ణనసజ్జకర్ణయా॥

చేయముపమాసావ వయసేతివయసోరభేదాద వసాయ మూలాతిశయోక్త్యమప్రాణితేతిసంకరః॥౩౩॥ ఇహవిరహిణాంచక్షుఃప్రీతా దయోదశావస్థాస్సంతి - తత్రచక్షుఃప్రీతిశ్శ్రవణానురాగస్యోపలక్షణంఅతస్తత్పూర్వికాంమనస్సంగాఖ్యాంద్వితీయావస్థామాహ॥నృపఇతి॥ సాభీమనరేంద్రనందినిదమయంతీనంద్యాదిత్వాల్లుల్యుట్ప్రత్యయః-నిజరూపసంపదాంస్వలావణ్యసంపత్తీనాంఅనురూపే బహుశోబహుభ్యఇత్యర్థః॥సూ॥ బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్కారకాదన్యతరస్యామిత్యపాదానార్థేశస్ప్రత్యయః-శ్రుతింశ్రవణంగతే-ఏతేనశ్రవణానురాగఉక్తః - తస్మిన్నృపేనలేమనోభవాజ్ఞయాఏకవశంవదంఏకస్యైవవిధేయంశివభాగవతవత్సమాసః॥సూ॥ ప్రియవశేవదఃఖచ్-అరుర్ద్విషదిత్యజంతస్యముం-మనోవిశిష్యదిదేశ- అస్యేదమితినిశ్చిత్యాతిససర్జేత్యర్థః తద్గుణశ్రవణాత్తదాసక్తచిత్తాభూదిత్యర్థః॥౩౪॥అథాస్యాఃశ్రవణానురాగమేవచతుర్భిర్వర్ణయతి॥ ఉపాసనామితి॥సాభైమీదినేదినేప్రతిదినం॥సూ॥నిత్యవీప్సయోరితివీప్సాయాంద్విర్భావః- వందినాంస్తుతిపాఠకానామవసరేషుపితురుపాసనాంసేవామేత్యప్రాప్యతేషువందిషుభూపతీన్ ప్రతిభూపతీనుద్దిశ్యపఠత్సుస్తుతివిశేషైర్నలంశృణ్వతీఅలంరజ్యతేస్మ అనురక్తాభూదిత్యర్థః - అతఏవవినిద్రరోమాహృష్టరోమాఅజనీతిసాత్త్వికోక్తిః-జనేఃకర్తరిలుజ్ ॥ సూ॥ దీపజనేత్యాదినాచ్లేశ్చిణాదేశః- నలగుణశ్రవణజన్యోరాగస్తస్యారోమాంచేనవ్యక్తోభూదిత్యర్థః॥౩౫॥ కథాప్రసంగేష్వితి॥మిథోన్యోన్యం- రహసివా-కథాప్రసంగేషువిస్రంభగోష్ఠిప్రసంగేషు - సఖీముఖాన్నలనామనినలాఖ్యేతృణేపి॥ని॥న లఃపోటగళేరాజ్ఞీతివిశ్వః- శ్రుతే- అనయాతన్వ్యాదమయంత్యాద్రుతమన్యత్కార్యాంతరం విధూయనిరాకృత్యముదాహర్షేణతదాకర్ణనేనలశబ్దాకర్ణనే-సజ్జకర్ణయాదత్తకర్ణయాఅభూయతఅభావి-భువోభావేలజ్ అర్థాంతరేప్రయుక్తోపి నలశబ్దోనృపస్మారకతయాతదాకర్ణనోభూదితిరా

౩౬॥స్మరాత్పరాసోరనిమేషలోచనాద్బిభేమితద్భిన్నముదాహరేతిసా।జనే
నయూనఃస్తువతాతదాస్పదే నిదర్శనంనైషధమభ్యషేచయత్॥ ౩౭॥ నల
స్యపృష్టానిషధాగతాగుణాన్మిషేణదూతద్విజవందిచారణాః । నిపీయ
తత్కీర్తికథామథానయా చిరాయతస్థేవిమనాయమానయా॥ ౩౮ ॥ ప్రి
యంప్రియాంచత్రిజగజ్జయిశ్రియౌ లిఖాధిలీలాగృహభిత్తికావపి । ఇతిస్మసా

గాతిశయోక్తిః॥ ౩౬॥ స్మరాదితి॥పరాసోర్మృతాత్- అతఏవానిమేషలోచ
నాన్నిశ్చలాక్షాద్దేవాదితిచగమ్యతే - ఉభయథాపిభయహేతూక్తిః- స్మరా
ద్బిభేమి-తద్భిన్నంతతోఽన్యముదాహరతత్సదృశంనిదర్శయేత్యేవంసాదమయ
న్తీయూనఃస్తువతాజనేనప్రయోజ్యకర్త్రా)- తదాస్పదేతత్స్థానేనిదర్శనందృ
ష్టాంతంనైషధంనిషధానాంరాజానంనలం॥ సూ॥ జనపదశబ్దాత్క్షత్రియాద
ఞ్- అభ్యషేచయత్ - పరాసోస్స్థానేతత్సదృశఏవాభిషేక్తవ్యస్సచనలాద
న్యోనాస్తీతితస్మిన్నేవో దాహృతేసహర్షంశృణోతీతిరాగాతిశయోక్తిః॥
సూ॥ఉపసర్గాత్సునోతీత్యాదినాఅడ్వ్యవాయేపిషత్వం॥౩౭॥నలస్యేతి॥నిష
ధేభ్యఆగతాఃదూతాస్సందేశహరాః ద్విజాఃబ్రాహ్మణాఃవందినః స్తావకా
శ్చారణాఃదేశభ్రమణజీవినః-, తేసర్వేమిషేణకేనచిద్వ్యాజేననలస్యగుణాన్
పృష్టాః-పృచ్ఛతేర్దుహాదిత్వాదప్రధానేకర్మణిక్తః. అథప్రశ్నానంతరం- అ
నయాభైమ్యాతత్కీర్తికథాంనలయశఃకథామృతంనిపీయచిరాయఅభిమనా
హృష్టాభవతీత్యభిమనాయమానాతయా-భృశాదిత్వాత్క్యఙ్ సలోపశ్చ॥
సూ॥అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః - తతోలటశ్శానజాదేశః- తస్థేస్థితం-
భావేలిట్- అయంచదూతాదివ్యవధానేనగుణకీర్తనలక్షణప్రలాపాఖ్యోర
శ్యానుభావః॥ ౩౮॥ ప్రతికృతివిస్వప్నదర్శనాదయోవిరహిణాంవినోదోపా
యాఃఅతస్తత్ప్రథనముఖేనదర్శనానురాగంచాస్యాదర్శయన్ప్రతికృతిదర్శ
నంతావదాహ॥ప్రియమితి॥సాభైమీత్రిణిజగంతిసమాహృతానిత్రిజగత్॥సూ
సమాహారేద్విగురేకవచనం-తస్యజయిన్యౌ॥సూ॥జిదృక్షేత్యాదినాఇనిః- సాశ్రీ
ర్యయోస్తౌతథోక్తౌ- కాచకశ్చకావపి॥సూ॥పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః - ప్రి
యంప్రియాంచ-కామినావిత్యర్థః-లీలాగృహభిత్తావధిఅధిలీలాగృహభిత్తి- క్రీ
డాగృహమధ్యఇత్యర్థః-విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః- లిఖేతినియుజ్యేతిశేషః- గ
మ్యమానాగత్వాదప్రయోగః - ప్రయోగేపౌనరుక్త్యదోషఇత్యాలంకారి
కాః-కారుతక్షేణశిల్పివిశేషేణప్రయోజ్యేనలేఖితంనలస్యచస్వస్యచ-ద్వయో
రేవతథాత్వాదితిభావః- సఖ్యమిత్యణి- లిఖితాదివ్యవధానేనగుణకీర్తనలక్ష

కారుతరేణలేఖితంనలస్యచస్యస్యచసఖ్యమీక్షతే॥ ౩౯ ॥ మనోరథేనస్వపతీ
కృతంనలం నిశిక్వసానస్మస్వపతీనపశ్యతి । అదృష్టమప్యర్థమదృష్టవైభవా
త్కరోతిసుప్తిర్జనదర్శనాతిథిం ॥ ౪౦ ॥ నిమీలితా దక్షియుగాచ్చనిద్రయా
హృదోపిబాహ్యేంద్రియమౌనముద్రితాత్ । అదర్శిసంగోప్యకదాప్యవీక్షి
తోరహస్యమస్యాస్సమహన్మహీపతిః॥ ౪౧ ॥ అహోఅహోభిర్మహిమా
హిమాగమేప్యతిప్రపేదేప్రతితాంస్మరార్దితాం।తపర్తుపూర్తావపిమేదసాం

ణఃప్రలాపాఖ్యోరత్యనుభావః॥౩౯॥ ద్వివిధందర్శనంసాక్షాచ్చిత్రాదాచ-త
త్రసాక్షాదలాభాచ్చిత్రదర్శనముక్తం అథద్వాభ్యాంస్వప్నదర్శనంచాహ-మ
నోరథేనేతి॥సాభైమీమనోరథేనసంకల్పేనస్వపతీకృతంస్వభర్తృకృతం॥సూ
అథూతతద్భావేచ్విః-చ్వావితిదీర్ఘః-నలంక్వకస్యాంనిశి-స్వపతీనిద్రావతీసతీ
నపశ్యతి-సర్వత్రాపినిశిఅపశ్యదేవేత్యర్థః - తత్రాసంతంతంకథమద్రాక్షీది
త్యాశంక్యసమర్థయతి॥ అదృష్టమపీతి॥సుప్తిఃస్వప్నఃఅదృష్టమత్యంతానను
భూతమిత్యర్థః-కిముతశ్రుతమితిభావః-అదృష్టవైభవాద్ధర్మాధర్మసామర్థ్యా
త్-జనదర్శనాతిథింలోకదృష్టివిషయం- కరోతి- తద్వదత్రాపితన్నిమిత్తాదృ
ష్టాత్తాదృక్స్వప్నజ్ఞానముత్పన్నమిత్యర్థః-సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థా
ర్థాంతరన్యాసః॥ ౪౦ ॥ నిమీలితాదితి॥నిద్రయాప్రయోజికయా-నిమీలితాన్ము
కుళితాత్- ఉపరతవ్యాపారాదిత్యర్థః- అక్షియుగాచ్చతథాబాహ్యేంద్రి
యాణాంచక్షురాదీనాం మౌనేనవ్యాపారోపరమేణ ముద్రితాత్ప్రతిబద్ధా
త్।- మనసోబహిరస్వాతంత్ర్యాదితి - హృదోహృదయాదపిసంగోప్యాప
వార్య - వంచయిత్వేత్యర్థః॥సూ॥ అంతర్ధౌయేనాదర్శనమిచ్ఛతీత్యక్షియు
గమనసోరపాదానత్వం- అదర్శనంచాత్రమనసోబాహ్యేంద్రియమౌనము
ద్రితాదితివిశేషణసామర్థ్యాదింద్రియార్థసంప్రయోగజన్యజ్ఞానవిరహ ఏవేతి
జ్ఞాయతే - స్వప్నజ్ఞానంతుమనోజన్యమేవ- అతఃతజ్జన్యస్యజ్ఞానస్యైవాభా
వాదితి- కదాప్యవీక్షితఃఅత్యంతాదృష్టచరఇత్యర్థః - మహద్రహస్యమతిగో
ప్యంవస్తు- సమహీపతిఃనలః- అస్యాభైమ్యాః-అదర్శిదర్శయాంచక్రే- దృశే
ర్ణ్యంతాత్కర్మణిలుఙ్ - యథాకాచిచ్చేటీకస్యైచిత్కామిన్యైకంచన
కాంతందర్శయతితద్వదితిభావః ॥ ౪౧॥ అథాస్యాశ్చింతాజాగరావాహ॥
అహో ఇతి ॥ హిమాగమే హేమంతేపిస్మరార్దితాంస్మరపీడితాంతాందమ
యంతీంప్రతిఅహోభిర్దివసైరతిమహిమాఅతివృద్ధిఃప్రపేదే - తథాతపర్తు

భరావిభావరీభిర్బిభరాంబభూవిరే ॥ ౪౨ ॥ స్వకాంతికీర్తివ్రజమౌక్తికస్ర
జః శ్రయంతమంతర్ఘటనాగుణశ్రియం। కదాచిదస్యాయువధైర్యలోపినంన
లోపిలోకాదశృణోద్గుణోత్కరం॥ ౪౩॥ తమేవలబ్ధ్వావసరంతతస్స్మరశ్శరీర
శోభాజయజాతమత్సరః । అమోఘశక్త్యాసిజయేవమూర్తయాతయావిని
ర్జేతుమియేషనైషధమ్ ॥ ౪౪ ॥ అకారితేనశ్రవణాతిథిర్గుణఃక్షమాభుజాభీ
మన్యపాత్మజాశ్రయః।తదుచ్చధైర్యవ్యయసంహితేషుణాస్మరేణచస్వాత్మ

పూతౌ-గ్రీష్మాంతే - విభావరీభిర్నిశాభిర్మేఘసాంభరాః - నూంసలాతిశ
యాఇతియావత్-బిభరాంబభూవిరేబిభ్రిరే-భృఞఃకర్మణిలిట్॥ సూ॥ భీహ్రీ
భృహువాశ్లువశ్చేతివికల్పదామ్ప్రత్యయః - అహోఆశ్చర్యం - శాస్త్రవి
రోధాదనుభవవిరోధాచ్చేతిభావః - విరహిణాంతథాప్రతీయతఇత్యవిరో
ధః- ఏతేనాస్యాఃనిరంతరచింతాజాగరశ్చగమ్యతే - అహోశబ్దస్య॥ సూ॥
ఓదితిప్రగృహ్యత్వాత్ప్రకృతిభావః ॥ ౪౨ ॥ అథనలస్యాపిశ్రవణానురాగ
మాహ॥ స్వకాంతీతి॥ అథనలోపిస్వస్యకాంత్యాసౌందర్యేణయాఃకీర్తయః
తాసాంవ్రజఃపుంజఏవమౌక్తికస్రక్ ముక్తాహారఃతస్యాఅంతరభ్యంతరేఘట
నాగుణశ్రియంగుంభనసూత్రలక్ష్మీంశ్రయంతంభజంతంయువధైర్యలోపినం
తరుణచిత్తస్థైర్యహారిణంఅస్యాదమయంత్యాఃగుణోత్కరంసౌందర్యాదిగు
ణసందోహంకదాచిల్లోకాదాగంతుకజనాదశృణోత్శ్రుతవాన్ - అత్రకీర్తి
వ్రజగుణోత్కరయోర్ముక్తాహారగుంభనసూత్రత్వరూపణాద్రూపకాలం
కారః ॥ ౪౩ ॥ అథాస్యతస్యాంరాగోదయంవర్ణయతి॥ తమితి॥ తతఃగుణ
శ్రవణానంతరశరీరశోభాయాఃదేహసౌందర్యస్యజయేనజాతమత్సరఃఉత్ప
న్నవైరఃస్మరస్తమేవావసరమవకాశంలబ్ధ్వా-మూర్తయామూర్తిమత్యాని
జయాఆత్మీయయాఅమోఘశక్త్యేవ-అకుంఠసామర్థ్యేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా-
తయావ్యలాసితత్।అభేదితత్వాద్యగనంగమార్గణైర్యదస్యపౌష్పైరపిధైర్య
యాదమయంత్యానైషధంనలంవినిర్జేతుమియేషఇచ్ఛతిస్మ- రంధ్రాన్వేషి
ణోహివిద్వేషిణఇతిభావః - ఏతేనరాగోద్గమఉక్తః ॥ ౪౪ ॥ అకారీతి॥ తేన
క్షమాభుజానలేనభీమన్యపాత్మజాశ్రయోదమయంత్యాశ్రయః- తదీయఇత్య
ర్థః-గుణసౌందర్యాదిః - శ్రవణాతిథిఃశ్రోత్రవిషయోకారికృతః- శ్రుతఇత్య
ర్థః- కరోతేఃకర్మణిలుఙ్ - తస్యనలస్యఉచ్చధైర్యవ్యయాయోద్ధతధైర్యనా
శాయ- సంహితేషుణాస్మరేణచ - స్వాత్మనస్స్వస్యశరాసనాశ్రయఃచా
పనిష్ఠోగుణోమౌర్వీ శ్రవణాతిథిః - అకర్ణమాకృష్టఇత్యర్థః - దమయంతీగు

శరాసనాశ్రయః॥ ౪౫॥ అముష్యధీరస్యజయాయసాహసీతదాఖలుజ్యాం విశిఖైస్సనాథయన్। నిమజ్జయామాసయశాంసిసంశయే స్మరస్త్రిలోకీవిజయార్జితాన్యపి॥ ౪౬ ॥ అనేనభైమీంఘటయిష్యతస్తథావిధేరవంధ్యేచ్ఛతయావ్యలాసితత్। అభేదితత్తాదృగనంగమార్గణైర్యదస్యపౌష్పైరపిధైర్యకంచుకమ్॥ ౪౭ ॥ కిమన్యదద్యాపియదస్త్రతాపితఃపితామహోవారిజమాశ్రయత్యహో। స్మరంతనుచ్ఛాయతయాతమాత్మనశ్శశాకశంకే సనలంఘి

ణశ్రవణాన్నలమనసిమహాస్మదనవికారఃప్రాదుర్భూతఇత్యర్థః- అత్రోత్తరవాక్యార్థస్యపూర్వవాక్యార్థహేతుకత్వాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥ ౪౫॥ అముష్యే॥ స్మరస్సాహసీసన్॥ శ్లో॥ నసాహసమనారుహ్యనరోభద్రాణిపశ్యతీతిన్యాయావలంబీసన్నిత్యర్థః- ధీరస్యదుర్జయస్యాముష్యనలస్య- జయాయజ్యాంనిజధనుర్మౌర్వీంవిశిఖైః బాణైస్సనాథయన్సనాథంకుర్వన్-సంయోజయన్నిత్యర్థః- తదాతస్మిన్సమయేత్రయాణాంలోకానాంసమాహారస్త్రిలోకీ॥ సూ॥తద్ధితార్థేత్యాదినాసమాసః- అకారాంతోత్తరపదోద్విగుఃస్త్రియాంభాష్యత ఇతిస్త్రీలింగత్వాద్ద్విగోరితిఙీప్ - తస్యాఃవిజయేనఆర్జితానిసంపాదితాన్యపి- యశాంసిసంశయేనిమజ్జయామాసఖలు-కింపునస్సంప్రతిసంపాద్యమిత్యపిశబ్దార్థః- వృద్ధ్యపేక్షయాఅనుచితకరారంభేమూలమపినశ్యేదితిసందేహేత్యర్థః- అత్రస్మరస్యోక్తసంశయాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౪౬॥అథదైవసహాయాత్పష్పేషోరేవపురుషకారఃఫలితఇత్యాహ॥ అనేనేతి॥ అనేననలేనసహభైమీంఘటయిష్యతోవిధేర్విధాతుః-అవంధ్యేచ్ఛతయాఅమోఘసంకల్పత్వేన- తత్తస్మాత్-తథాతేనప్రకారేణ- యోగ్రేవక్ష్యతఇతిభావః- వ్యలాసివిలసితం - లసతేర్భావేలుఙ్- విధిసంకల్పస్తనావిలలాసేత్యర్థః - యద్యస్మాత్తత్ప్రసిద్ధంతాదృక్తథాఅభేద్యమిత్యర్థః - అస్యనలస్యధైర్యమేవకంచుకంపౌష్పైఃపుష్పమయైరపి - తత్రాప్యనంగస్యాశరీరస్యమార్గణైరభేదిభిన్నం - భిదేఃకర్మణిలుఙ్ -దమయంతీనలయోర్దాంపత్యఘటనానంగయాబాణైర్నలధైర్యకంచుకభేదనాద్విధేరప్యవంధ్యేచ్ఛత్వంవిజ్ఞాయతఇత్యర్థః-దైవానుకూల్యేకింకేనదుష్కరమితిభావః - అత్రానంగేనపుష్పైఃకంచుకంభిన్నమితివిరోధః - తస్యవిధివిలాసేనాభాసీకరణాద్విరోధాభాసోలంకారః - సచధైర్యకంచుకమితిరూపకోత్థాపితఇతితయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥ ౪౭॥ అథవిధిమపిజిగ్యషఃకింవిధ్యపేక్షయేత్యాహ...ముచ్యతే-పితామహోవిధిర్యస్యస్మరస్యాస్త్రైస్తాపితః అద్యాపివారిజమాశ్రయతి - తస్య

తుంనలః॥ ౪౮॥ఉరోభువాకుంభయుగేనజృంభితంనవోపహారేణవయఃకృతేన కిమ్।త్రపాసరిద్దుర్గమపిప్రతీర్యసానలస్యతన్వీహృదయంవివేశయత్॥ ౪౯॥అ పహ్నువానస్యజనాయయన్నిజా మధీరతామస్యకృతంమనోభువా। అబో

పద్మాసనత్వాదితితత్వం - శిశిరోపచారశ్చగమ్యతే-అహోవిధేరపిస్మరవి ధేయత్వమిత్యాశ్చర్యం- తంపితామహతాపినంస్మరం -నలఃఆత్మన స్తనో శ్ఛాయేవఛాయాకాంతిర్యస్యతస్యభావ స్తత్తాతయాతనుచ్ఛాయతయా- త నోశ్ఛాయాఅనాతపఃతనుచ్ఛాయం- త త్తయేతిచగమ్యతే॥ నీ॥ ఛాయాత్వ నాతపేకాంతావితివైజయంతీ - లంఘితుంనశశాకేతిశంకేనహిస్వచ్ఛాయా లంఘితుంశక్యేతిభావః - అత్రస్మరలంఘనే పితామహాపశ క్తిఃకిముతన లఇత్యర్థాపత్తిస్తావదేకోలంకారః-తనోశ్ఛాయేవఛాయేత్యుపమా - ఛాయ యోరభేదాధ్యవసాయాదతిశయో క్తిః- ఏత త్రితయోపజీవనేనాలంఘ్యత్వే తనుచ్ఛాయతయాహేతుత్వోత్ప్రేక్షణాదేతూత్ప్రేక్షా- తత్సంకీర్ణా- సాచ శంకఇతివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యేతి ॥ ౪౮ ॥ ఉరోభువేతి॥ సాతన్వీభైమీ త్రపైవసరిద్దుర్గంనలసంబంధితదపిప్రతీర్యనలస్యహృదయంవివేశేతియత్ - త త్ప్రవేశనం- య త్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ - వయఃకృతేనవోపహారేణనూ తననిర్మాణేన - ఉరోభువాతజ్జన్యేనతత్స్థానకేనచ- కుంభయుగేనకుచయు గళాఖ్యేనేతిభావః - అతఏవవిషయనిగరణేనఅభేదాధ్యవసాయాదతిశయో క్తిః ॥ సూ ॥ నలోకేత్యాదినాకృద్యోగేషష్ఠీప్రతిషేధాత్క ర్తరిత్రుతీయా॥ వా ॥ నపుంసకేభావ్యుపసంఖ్యానమితిషష్ఠీతుశేషవివక్షాయాం - జృంభితం వా ॥ జృంభణంకిమిత్యుత్ప్రేక్షా- సాచోక్తాతిశయమూలేతిసంకరః - దమయంతీ కుచకుంభవిభ్రమశ్రవణాన్నలస్త్రపాంవిహాయ తస్యామాస క్తచిత్తోభూది త్యర్థః- ఏతేసమనస్సంగఉక్తిః॥ ౪౯ ॥ అథాస్యజాగరావస్థామాహ॥ అప హ్నువానస్యేతి॥ నిజామధీరతాంచపలత్వంజనాయాపహ్నువానస్య అపల పతః॥ సూ॥ శ్లాఘహ్నుశేత్యాదినాసంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ- అస్యనలస్య మనోభువాకామేన- యజ్జాగరప్రలాపాదికంకృతంతత్సర్వంజాగరదుఃఖస్య సాక్షిణీసాక్షాద్ద్రష్ట్రీ ॥ సూ ॥ సాక్షాద్ద్రష్టరిసంజ్ఞాయామితిసాక్షాచ్ఛబ్దా దినిప్రత్యయేఙీప్- శశాంకేనకోమలారమ్యానిశాచాబోధిబుద్ధం॥ సూ॥ దీప జనేత్యాదినాస్లేశ్చిణాదేశః- తథాశశాంకవతోకోమలామృదులాశయ్యాచా బోధి - నిశ

వ్యాపా... [illegible] ...స్తత్సాక్షిత్వమితిభావః॥

ధితజ్జాగరదుఃఖసాక్షిణీ నిశాచశయ్యా చశశాంకకోమలా॥ ౫౦॥ స్మరేషు
తప్తోపిభృశంనసప్రభుర్విదర్భరాజంతనయామయాచత। త్యజంత్యసూంచ్ఛ
ర్మచమానినోవరంత్యజంతి న త్వేకమయాచితవ్రతమ్॥ ౫౧॥ మృషావిషాదా
భినయాదయంక్వచిజ్జుగోపనిశ్వాసతతింవియోగజామ్।విలేపనస్యాధికచంద్ర
భాగతావిభావనాచ్చాపలలాపపాండుతామ్॥ ౫౨॥శశాకనిహ్నోతుమనే
నతత్ప్రియామయంబభాషేయదళీకవీక్షితామ్। సమాజఏవాలపితాసువైణి

౫౦॥ నను కిమనేన నిర్బంధేన యాచ్యతాం భీమభూపతిర్దమయంతీమిత్యాశం
క్యాహ ॥ స్మరేష్వితి ॥ ప్రభుస్సమర్థస్సనలో భృశమత్యంతం స్మరేషుతప్తోఽపి
విదర్భరాజంభీమభూపతిం - తనయాంనాయాచత॥ సూ ॥ దుహ్యాజిత్యా
దినాద్వికర్మకత్వం- తథాహి - మానినోఽభిమానవంతః- అసూన్ ప్రాణాన్
శర్మ సుఖంచత్యజంతి- వరంమనాక్ప్రియం ఏకమద్వితీయం అయాచితవ్రతంతు
నత్యజంతి - మానినాం ప్రాణత్యాగదుఃఖాద్దుస్సహం యాచ్ఞాదుఃఖమితిభా
వః- సామాన్యేనపి శేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౧ ॥ మృషేతి॥
అయంనలః- క్వచిత్కదాచిత్ - వియోగజాందమయంతీవిరహజాం- నిశ్వా
సతతింనిశ్వాసపరంపరాం- వస్త్వంతరేవృషావిషాదాభినయాత్, మిథ్యా
భూతదుఃఖప్రకటనాజ్జుగోపప్రియా విరహసంతాపసంభూతందీర్ఘనిశ్వా
సంఆరోపితమనఃపీడావ్యక్తీకరణాదాచ్ఛాదయామాసేత్యర్థః - కించపాం
డుతాంసంతతకాంతాచింతాసముత్పన్నంవర్ష్మణవైవర్ణ్యంచవిలేపనస్యచం
దనస్యఅధికచంద్రభాగతావిభావనాదధికోబహుళశ్చంద్రభాగఃకర్పూరాం
శోయస్మిన్ తేనాధికచంద్రభాగస్తస్యభావస్తత్తా॥ ని॥ అథకర్పూరమస్త్రి
యాం। ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞ ఇత్యమరః - తస్యాంవిభావనాదారోపణాద
పలలాప-శరీరవైవర్ణ్యప్రదర్శనేనాపి- చందనేఘనసారాధిక్యవ్యాజేనప్రతా
రయామాసేత్యర్థః - కర్పూరస్యాతిశైత్యాత్తదాధిక్యేనశరీరరక్తంశుష్కంభ
వతీతిప్రసిద్ధిః - అత్రప్రత్యక్షసిద్ధయోర్నిశ్వాసపాండుతయోరపహ్నోతుమశ
క్యత్వాత్ - ఉభయస్యాపివిరహజన్యస్య ఉపలక్ష్యతయోర్దుఃఖకర్పూరాధిక
త్వారోపాదపహ్నవప్రభేదః॥ ౫౨ ॥ శశాకేతి॥ అయంనలఃఅళీకవీక్షితాం
థ్యాదృష్టాంప్రియాంభైమీంబభాషేభాషితవానితియత్ -తథాసమాజే
సభాయామేవవీణాశిల్పమేషాంతైర్వైణికైః॥ సూ ॥ శిల్పమితిఠక్ - ఆలపి
తాసుఉచ్చరితాసు॥వ్యక్తింగతాస్విత్యర్థః-రాగవ్యంజనమాలప్తిరితిలక్షణం-
పంచమాఖ్యస్వరస్య- మూర్ఛనాస్వారోహణావరోహణేషు॥ శ్లో॥ క్రమా

కైర్మమూర్ఛయత్పంచమమూర్ఛనాస్వపి॥ ౫౩॥ అవాపసాపత్రపతాంమ
హీపతిర్జితేంద్రియాణాంధురికీర్తితస్థితిః । అసంవరేశంబరవైరివిక్రమేక్రమే
ణతత్రస్ఫుటతాముపేయుషి॥ ౫౪ ॥ అలంనలంరోద్ధుమిదంకిలాభవద్గుణా
వివేకప్రముఖానచాపలమ్।స్మరస్స్మరత్యామనిరుద్ధమేవయత్సృజత్యయంస
ర్గనిసర్గఈదృశః ॥౫౫ ॥ అనంగచిహ్నంసవినాశశోకనోయదాసితుంసంసది
యత్నవానపి । క్షణంతదారామవిహారకైతవాన్నిషేవితుందేశమియేషసై

త్స్వరాణాంసప్తానామారోహశ్చావరోహణం । మూర్ఛనేత్యుచ్యతఇతిల
క్షణాత్ - పంచమగ్రహణంతస్యకోకిలాలాపకోమలేనోద్దీపకత్వాదతిశయ
వివక్షయేత్యనుసంధేయం- మనమూర్ఛేత్యపియత్ - తదుభయం- నిహ్నోతు
మాచ్ఛాదయితుం- నశశాక- అయేఇతివిషాదే- హంతేత్యర్థః ॥ ని॥ అయే
క్రోధేవిషాదేచేతివిశ్వః - ఏతేనహ్రీహేత్యాగోన్మాదమూర్ఛావస్థాసూచి
తాః॥ ౫౩॥ అవాపేతి॥ జితేంద్రియాణాం - ధుర్యాగ్రే - కీర్తితస్థితిః ఖ్యాత
ప్రతిష్ఠః- మహీపతిర్నలః అసంవరేసంవరణరహితే - సంవరీతుమశక్యఇత్య
ర్థః ॥ సూ ॥ గృహవృధృనిగమశ్చేత్యప్ప్రత్యయః- శంబరవైరివిక్రమేమన్మథ
వికారే-తత్రసమాజే- క్రమేణ - స్ఫుటతాముపేయుషిప్రకాశతాంగతేసతి-
సాపత్రపతాసత్రపత్వం- అవాప- ధైర్యశాలినాంతద్భంగస్త్రపాకరఇతి
భావః॥ ౫౪ ॥ ననువివేకినఃకుతఇదంచాపలమిత్యత ఆహ॥ అలమితి॥ యుక్తా
యుక్తవిచారోవివేకః- తత్ప్రముఖాఃగుణాఃధైర్యాదయఃనలం- ఇదంస్త్రీ
లౌల్యరూపం - చాపలంరోద్ధుం॥ సూ ॥ దుహాజిత్యాదినారుధేర్ద్వికర్మక
త్వం-అలంసమర్థాఃనాభవన్కిలఖలు-తథాహి-స్మరః కామః- జనమితి శేషః-
రత్యాంరాగే-అనిరుద్ధం-సృజతిఅనీశ్వరమవశంకరోతి-రత్యాంరతీదేవ్యాం-
అనిరుద్ధాఖ్యంకుమారంసృజతీతిధ్వనిః- ఇతియత్- అయంసర్గనిసర్గఃసృష్టిప్ర
భావఃఈదృశస్స్మ॥ ని ॥ రతిస్స్మరప్రియాయాంచరాగేపిసురతేపిచ । అని
రుద్ధఉషానాథేచాశేచానీశ్వరేపిచేతివిశ్వః- అత్రస్మరరాగదుర్వారతాయా
స్సర్గస్వసృష్టిసాధారణ్యేవనలచాపలదుర్వారతాసమర్థనాత్సామాన్యేనవిశే
షసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౫ ॥ అథాస్యమనోరథసిద్ధ్యుపయికం
దివ్యహంససంవాదనిదానభూతంవనవిహారంప్రస్తౌతి ॥అనంగేతి॥ నైషధో
నలః-యత్నవానపి - అనంగచిహ్నంమూర్ఛాప్రలాపాదిస్మరవికారంవినా-
సంసది- క్షణమప్యాసితుం- యదా - నోశశాక-తదా-ఆరామవిహారకైతవా
దుపవనవిహారణవ్యాజాత్ - [illegible] దేశాద్దేశాంతరంగం

షధః॥ ౫౬ ॥ అథశ్రియాభర్త్సితమత్స్యకేతనస్సమంవయస్యైస్స్వరహస్య వేదిభిః। పురోపకంఠోపవనంకిలేక్షితా దిదేశయానాయనిదేశకారిణః॥ ౫౭॥ అమీతత స్తస్యవిభూషితం సితంజవేపిమానేపిచపౌరుషాధికమ్ । ఉపాహర న్నశ్వమజస్రచంచలైఃఖురాంచలైఃక్షోదితమందురోదరమ్ ॥౫౮॥ అథాం తరేణావటుగామినాధ్వనానిశీథినీనాథమహస్సహోదరైః।నిగాళగాద్దేవమ ణేరివోత్థితైర్విరాజితంకేసరకేశరశ్మిభిః ॥ ౫౯ ॥ అజస్రభూమీతటకుట్టనో

తుమైచ్ఛదిత్యర్థః- ఏతేనచాపలాఖ్యస్సంచారిభావులక్షణముక్తః॥౫౬॥ అథేతి॥ అథేత్యానంతరం - శ్రియాసౌందర్యేణ- భర్త్సితమత్స్యకేతనః తిరస్కృత స్మరోనలః - స్వరహస్యవేదిభిఃనిజభైమీరాగమర్మజ్ఞైః - వయసాఃతుల్యాఃవ యస్యాస్నిగ్ధాః ॥ ని ॥ స్నిగ్ధోవయస్యస్సవయాఇత్యమరః- తైస్సమంసహ- పురోపకంఠోపవనంపురసమీపారామం - ఈక్షితాద్రష్టా - తృన్నంతమే తత్-అతఏవ ॥సూ॥ నలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధః- కిలేత్యలీకే - నిదేశకా రిణఃఆజ్ఞాకరాన్ - యానాయవాహనాయ యానమానేతుమిత్యర్థః॥ సూ॥ క్రియార్థేత్యాదినాచతుర్థీ - దిదేశఆజ్ఞాపయామాస ॥౫౭॥ అమిఇతి ॥ తతః ఆజ్ఞాపనానంతరం- అమీనిదేశకారిణః-తస్యనలస్య-విభూషితంఅలంకృతం- జవేవేగేపి- మానేప్రమాణేపిచ - పౌరుషాత్ - పురుషగతివేగాత్పురుషప్ర మాణాచ్చఅధికం ॥ ని ॥ ఊర్ధ్వవిస్తృతదోఃపాణిన్నృమానేపౌరుషంత్రిష్వి త్యమరః ॥సూ॥ పురుషహస్తిభ్యామణ్చేత్యణ్ - అజస్రంచంచలైశ్చటులస్వ భావైఃఖురాంచలైశ్శఫాగ్రైః- క్షోదితమందురోదరంచూర్ణితశాలాభ్యంత రం॥ని॥ వాజిశాలాతుమందురేత్యమరః- ఏతచ్చోత్తమాశ్వలక్షణం-సితంశ్వే తం- అశ్వం- ఉపాహరన్నానిన్యురిత్యర్థః ॥౫౮॥ అథస స్తభిఃకులకమాహ॥ అథేతి ॥ అథానయనానంతరం- సనలఃహయమారురోహేత్యుత్తరేణాన్వ యః- కథంభూతం - అంతరేణాభ్యంతరేణ- అవటుగామినాకృకాటికాఖ్య మస్తకపృష్ఠభాజా ॥ ని ॥ అవటుర్ఘాటాకృకాటికేత్యమరః-అధ్వనామార్గే ణ-నిగాళగాత్ గళోద్దేశగతాత్ ॥ని॥ నిగాళస్తుగళోద్దేశఇత్యమరః- దేవమణే రావర్తవిశేషః ॥ శ్లో ॥ నిగాళజోదేవమణిరిఃలక్షణాత్ - దివ్యమాణిక్యంచ గమ్యతే-తస్మాత్-ఉత్థితైరివేత్యుత్ప్రేక్షా-నిశీథినీనాథమహస్సహోదరైశ్చం ద్రాంశుసదృశైరిత్యుపమా- కేసరకేశాఏవరశ్మయఇతిరూపకం తైర్విరాజి తం ॥ ౫౯ ॥ అజస్రేతి॥ అజస్రేణ- భూమీతట ... టనేన-ఉ ... తైరుత్థితైఃరేణు

ద్గతైరుపాస్యమానంచరణేషురేణుభిః । రయప్రకర్షాధ్యయనార్థమాగతై-
ర్జనస్య చేతోభిరివాణిమాంకితైః ॥ ౬౦ ॥ చలాచలప్రోథతయా మహీభృతే
స్వవేగదర్పానివవక్తుముత్సుకమ్ । అలంగిరావేదకిలాయమాశయంస్వయం
హయస్యేతీచమౌనమాస్థితమ్ ॥ ౬౧ ॥ మహారథస్యాధ్వనిచక్రవర్తినః పరా
నపేక్షోద్వహనాద్యశస్సితమ్ । రదావదాతాంశుమిషాదనిదృశాంహసంత

భిః - రయప్రకర్షస్యవేగాతిశయస్య - అధ్యయనార్థమభ్యాసాయ- ఆగతైః-
అణిమాంకితైరణుత్వపరిమాణవిశిష్టైః - జనస్యలోకస్యచేతోభిరేత్యుత్ప్రే
క్షా-చరణేషుపాదేషు- ఉపాస్యమానంఅణుపరిమాణంమనఇతితార్కికాః॥
౬౦ ॥ చలాచలేతి॥ పునః-చలాచలప్రోథతయాస్వభావతః స్ఫురమాణఘోణ
తయా॥వా॥ చరిచలిపతీనాముపసంఖ్యానాచ్ఛద్వేవచనం-దీర్ఘశ్చ ॥ని॥ ఘో
ణాతుప్రోథమస్త్రియామిత్యమరః - మహీభృతేనలాయ - స్వవేగదర్పాన్వే
గాతిరేకాన్ - వక్తుం- ఉత్సుకముద్యుక్తమివేత్యుత్ప్రేక్షా అథాసవచనేహే
తుముత్ప్రేక్షతే ॥అలమితి॥ గిరాఉక్త్యాఅలం- కుతః-అయంనః-స్వయం-హ
యస్యఅశ్వస్య- ఆశయమభిప్రాయం-వేదవేత్తికిల ॥సూ॥ విదోలటోవేతిణ
లాదేశః- ఇతిహేతోరిత్యనుషంగః- మౌనంతూష్ణీంభావంచ ఆస్థితంప్రా
ప్తం- అశ్వహృదయవేదీనలఇతిప్రసిద్ధిః॥౬౧॥మహారథస్యేతి॥ మహాన్రథో
యస్యతస్యమహారథస్య ॥శ్లో॥ ఆత్మానంసారథించాశ్వాన్రక్షన్యుధ్యేతయో
నరః। సమహారథసంజ్ఞస్స్యాదిత్యాహుర్నీతికోవిదాఇత్యుక్తలక్షణస్యరథిక
విశేషస్యేత్యర్థః- అన్యత్రమహతోరథస్య - చక్రంరాష్ట్రంవర్తయతీతి చక్ర
వర్తీ-సార్వభౌమః-తస్యనలస్య॥శ్లో॥హరిశ్చంద్రోనళోరాజేత్యుక్తలక్షణాత్
అన్యత్ర-చక్రేణైకేనవర్తకశీలస్యేత్యర్థః- అధ్వనిమార్గే- నాపేక్షతఇత్యనపే
క్షం-పచాద్యచ్-పరేషామనపేక్షం - తస్మాదుద్వహనాత్ - అసహాయోద్వ
హనాద్ధేతోః- యశస్సితంకీర్తివిశదం- అతఏవ- అనీదృశాంఈదృక్యశోరహి
తానాం॥శ్రు॥సప్తయుంజంతిరథమేకచక్రమితిసప్తానాం సంభూయోద్వహ
నశ్రవణాదితిభావః-రవేఃఅశ్వతామశ్వానాంఅంతత్త్వంఅంతస్సారంరదా
నాందంతానాం-యేఅవదాతాస్సితాః-అంశవః- తేషాంమిషాత్-హసంత
మివస్థితమిత్యర్థః- అత్రమిషశబ్దేనఅంశూనామసత్యత్వ మాపాద్యహాసత్వో
త్ప్రేక్షణాత్ ... ప్రయోగాత్॥

షంతర్బలమర్వతాంరవేః ॥౬౧॥ సితత్విషశ్చంచలతాముపేయుషో మిషేణపుచ్ఛస్యచకేసరస్యచ। స్ఫుటాంచలచ్చామరయుగ్మచిహ్నకైరనిహ్నువానంనిజవాజిరాజతాం ॥ ౬౨ ॥ అపిద్విజిహ్వాభ్యవహారపౌరుషే ముఖానుషక్తాయతవల్గువల్గయా । ఉపేయివాంసంప్రతిమల్లతాంరయస్మయేజితస్యప్రసభంగరుత్మతః ॥ ౬౩ ॥ ససింధుజంశీతమహస్సహోదరంహరంతముచ్చైశ్శ్రవసఃశ్రియంహయమ్ । జితాఖిలక్ష్మాభృదనల్పలోచనస్తమారురోహక్షితిపాకశాసనః ॥ ౬౪ ॥ నిజామయూఖాఇవతిగ్మదీధితింస్ఫుటారవిందాం

ని॥రదనాశనాదంతారదా ఇత్యమరః॥౬౧॥ సితత్విషఇతి ॥ పునః - సితత్విషః విశదప్రభస్య - చంచలతాముపేయుషః- చంచలస్యేత్యర్థః- పుచ్ఛస్యచకేసరస్యసటాసమూహస్యచ- మిషేణచలతశ్చామరయుగస్య-చిహ్నకైర్లక్షణైఃస్ఫుటాంప్రసిద్ధాంనిజంవాజిరాజతాంఅశ్వేశ్వరత్వం - అనిహ్నువానం- ప్రకాశయంతమిత్యర్థః- అరాజ్ఞఃకథంచామరయుగ్మమితిభావః-పూర్వవదలంకారః ॥ ౬౨ ॥ అపీతి॥పునః-రయస్మయే వేగప్రయుక్తాహంకారే ప్రసభంప్రసహ్య-జితస్యప్రాగేవనిర్జితస్య- గరుత్మతః-ముఖానుషక్తావక్త్రలగ్నా - ఆయతాదీర్ఘా - వల్గూరమ్యాచ - యావల్గాముఖరజ్జుః-తయాతస్మిన్మిషేణేత్యర్థః - ద్విజిహ్వాభ్యవహారపౌరుషేసర్పభక్షణపురుషకారేఽపి-ప్రతిమల్లతాంప్రతిభటత్వం - ఉపేయివాంసంప్రాప్తమిత్యర్థః-తథాచగరుత్మత్ప్రేక్షేయం॥సూ ॥ ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చేతిక్వసుప్రత్యయాంతోనిపాతః ॥ ౬౩ ॥ సఇతి ॥ జితాఃఅఖిలాఃక్ష్మాభృతోభూపాః-భూధరాశ్చయేనసః - అనల్పలోచనోవిశాలాక్షః- అన్యత్రబహునేత్రస్సహస్రాక్ష ఇతియావత్ - సఃక్షితిపాకశాసనఃక్షితీంద్రోనలః-దేవేంద్రశ్చ - సింధుజంసింధుదేశోద్భవం-సముద్రోద్భవంచ ॥ని ॥ దేశేనదవిశేషేఽబ్ధౌసింధుర్నాసరితిస్త్రియామిత్యమరః-శీతమహస్సహోదరంచంద్రసవర్ణమిత్యర్థః-అన్యత్ర-చంద్రభ్రాతరం-ఏకయోనిత్వాదితిభావః- ఉచ్చైశ్శ్రవసఃఇంద్రాశ్వస్య - శ్రియంహరంతం-తత్సరూపమిత్యర్థః- తంహయం- ఆరురోహ-అత్రోచ్చైశ్శ్రవసఃశ్రియంహరంతమిత్యుపమా-సాచశ్లిష్టవిశేషణాశ్లేషసంకీర్ణేయం-క్షితిపాకశాసనఇత్యతిశయోక్తిః ॥ ౬౪॥నిజాఇతి ॥ నిజాఆత్మీయాః- ప్రకాశరూపాఉజ్జ్వలాకారాఃభాస్వరరూపాశ్చ- అశ్వాన్వారయంతీత్యశ్వవారాఃఅశ్వారోహాః- స్ఫుటారవిందాంకితపాణిపంకజంపద్మరేఖాంకితహస్తం- అన్యత్రపద్మహస్తం - జవనోజవశీలః ॥ సూ ॥ యుచంక్రమేత్యాదినాయుచ్- తేనా

కితపాణిపంకజమ్ । తమశ్వవారాజవనాశ్వయాయినఃప్రకాశరూపామను జేశమన్వయుః ॥౬౬॥ చలన్నలంకృత్యమహారయంహయంసవాహవాహో చితవేషపేశలః। ప్రమోదనిష్పందతరాక్షిపక్ష్మభిర్వ్యలోకిలోకైర్నగరాల యైర్నలః ॥౬౭॥ క్షణాదథైషక్షణదాపతిప్రభఃప్రభంజనాధ్యేయజవేనవా జినా । సహైవతాభిర్జనదృష్టివృష్టిభిర్బహిఃపురోభూత్పురుహూత పౌరు షః ॥౬౮॥ తతఃప్రతీచ్ఛప్రహరేతిభాషిణీపరస్పరోల్లాసితశల్యపల్లవే । మృ షామృథంసాదిబలేకుతూహలాన్నలస్యనాసీరగతేవితేనతుః ॥౭౦॥ ప్రయా

శ్వేన-అన్యత్రతైరశ్వైర్యాతీతితథోక్తం-మనుజాఃమనోజ్ఞాతానరా రాజా నశ్చ-తేషామీశంతంనలంతిగ్మదీధితింసూర్యం-మయూఖాఇవఅన్వయుః అన్వ గచ్ఛన్-యాతేర్లిట్ ఝోర్జుసాదేశః ॥ ౬౬ ॥ చలన్నితి ॥ వాహవాహోచిత వేషపేశలః-అశ్వవాహోచితనైపథ్యరుః ॥ ని ॥ చారౌదక్షేచపేశలఇత్యమ రః-సనలఃమహారయంజవనం-హయం- అలంకృత్యచలన్- స్వయంహయస్య భూషణీభూయగచ్ఛన్నిత్యర్థః- ప్రమోదేనసిష్పందతరాణిఅత్యంతనిశ్చలాని అక్షిపక్ష్మాణి- యేషాంతైరనిమేషదృష్టిభిరిత్యర్థః - నగరాలయైర్నగరనివా సిభిః- లోకైర్జనైర్వ్యలోకి- విస్మయహర్షాభ్యాంవిలోకితఇత్యర్థః- వృత్త్యను ప్రాసోలంకారః ॥ ౬౭ ॥క్షణాదితి ॥ అథక్షణదాపతిప్రభఃచంద్రద్యుతిఃపు రుహూతపౌరుషఃఇంద్రపరాక్రమఃఏషనలః - ప్రభంజనాధ్యేయజవేనవా యునాభ్యసనీయవేగేన తతోప్యధికవేగేనేత్యర్థః - వాజినాఅశ్వేనక్షణాత్తా భిఃజనదృష్టిభిఃదృష్టిపాతైస్సహ - జనైర్దృశ్యమానఏవేత్యర్థః - బహిః పురఃపురాద్బహిః- బహిస్స్థితోభూత్ - పూర్వంపురేదృష్టఃక్షణాంతరఏవ పురాద్బహిర్దృష్టఇతివేగాతిశయోక్తిః ॥౬౮॥తతఇతి॥ తతఃపురాద్బహిర్గ మనానంతరం-ప్రతీచ్ఛగృహాణప్రహరజహీతిభాషిణీభాషమాణేఇత్యర్థః-పర స్పరమన్యోన్యోపరిఉల్లాసితాఃప్రసారితాని - శల్యపల్లవానితోమరాగ్రాణి యాభ్యాంతేతథోక్తే ॥ని॥ శల్యంతుతోమరఇత్యమరః- నలస్య- నాసీరగతేసే నాగ్రవర్తినీ ॥ ని ॥ సేనాముఖంతునాసీరమిత్యమరః - సాదిబలేతౌరంగికసై న్యే- కుతూహలాన్మృషామృధం-మిథ్యాయుద్ధం- యుద్ధనాటకమిత్యర్థఃవితే నతుఃచక్రతుః ॥ ౭౦ ॥ ప్రయాతుమితి॥ ఇయంధరాభూః-సముద్రాంతిరిక్తేతి భావః- అస్మాకంప్రయాతుంప్రస్థాతుం-కియత్పదం-గంతవ్యస్థానం నకించిత్ప ర్యాప్తమిత్యర్థః- తత్తస్మాదంభోధిరపి-స్థలాయతాంస్థలవదాచరతు - భూ శేవభవత్విత్యర్థః ॥ ని ॥ కర్తుఃక్యఙ్సలోపశ్చేతిక్యఙ్ప్రత్యయః-ఇతీవఇతి

తుమస్మాకమియంకియత్పదంధరాతిదంభోధిరపిస్థలాయతేతాం। ఇతీవవాహై ర్నిజవేగదర్పితైఃపయోధిరోధక్షమముద్ధితంరజః॥౭౦॥ హరేర్యదక్రామిపదైకకేనఖంపదైశ్చతుర్భిఃక్రమణేపితస్యనః।త్రపాహరీణామితినమ్రితాననైర్న్యవర్తి తిర్యగ్గతైరర్ధనభఃకృతక్రమైః ॥౭౧॥ చమూచరాస్తస్యనృపస్యసాదినోజినోక్తిషుశ్రాద్ధతయేవసైంధవాః।విహారదేశంతమవాప్యమండలీమకారయన్భూరితురంగమానపి ॥౭౨॥ ద్విషద్భిరేవాస్యవిలంఘితాదిశోయశోభిరేవా

మత్యేవ - ఇకి నైవగవ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః- అన్యథాభానుక్త్యా త్-క్రియానిమిత్తోత్ప్రేక్షా-నిజవేగేనదర్పితైస్సంజాతదర్పైరర్వాహైర్న్నలాశ్వైః- పయోధిరోధక్షమంసముద్రచ్ఛాదనపర్యాప్తం - రజఉద్ధితండద్ధాపితం-తథాసాంద్రమితిభావః ॥ ౭౦ ॥ హరేతి॥యత్ఖమాకాశం-హరేరేకకేన ఏకాకినా॥సూ॥ఏకాదాకినిచ్చాసహాయఇతిచకారాత్కన్ప్రత్యయః - పదా పాదేన ॥ని॥ పాదఃపదంఘ్రిశ్చరణోస్త్రియామిత్యమర॥సూః॥ పద్దన్నిత్యాదినాపదాదేశః-అక్రామిఅలంఘి-తస్యఖస్య-చతుర్భిఃపదైః-క్రమణేలంఘనే-కృతేసత్యపీతిశేషః-హరీణాంవాజినాం-విష్ణూనాంచేతిగమ్యతే॥ని॥యమానిలేంద్రచంద్రార్క-విష్ణుసింహాంశువాజిషు । శుకాహికపిభేకేషుహరిర్నాకపిలేత్రిష్విత్యమరః-నోస్మాకంత్రపా ఇతీవేత్యర్థః గమ్యార్థత్వాదివశబ్దస్యాప్రయోగః- అతఏవగమ్యోత్ప్రేక్షా-నమ్రితానినమ్రీకృతాని - ఆననానియైస్తైః-హరిభిః- అర్ధేనభసికృతక్రమైఃకృతలంఘనైస్సద్భిః- న్యవర్తినివర్తితం యదన్యేనపుంసాలఘూపాయేనసాధితంతస్యగురూపాయేనకరణంసమానస్యలాఘవాయభవేదితిభావః - ఏతేఃప్లుతగతిరుక్తా తత్రగగనలంఘనస్య సంభవాదితి ॥౭౧॥ చమూచరాఇతి॥తస్యనృపస్య-చమూచరాః- సేనాచరాః-చరేష్టచ్-సింధుదేశభవాస్సైంధవాః-అశ్వాః ॥ని॥ హయసైంధవసప్తయఇత్యమరః॥సూ॥తత్రభవఇత్యణ్-తత్సంబంధినోపిసైంధవాః॥సూ॥ తస్యేదమిత్యణ్-తేసాదినోశ్వసాదినఇత్యర్థః జినోక్తిషుశ్రాద్ధతయేవ - జైనదర్శనశ్రద్ధాళుతయేవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥సూ॥ శ్రద్ధార్చావృత్తిభ్యోణేతిమత్వర్థీయోణ్ప్రత్యయః - తంవిహారదేశంసంచారభూమిం-సుగతాలయంచ॥ని॥ విహారోభ్రమణేస్కంధేలీలాయాంసుగతాలయఇతివిశ్వః-అవాప్యతురంగమాన్-భూరి బహుళంమండలీమపిమండలాకారంచ-అకారయన్- అపిశబ్దోవాప్తిసముచ్చయార్థః - అన్యత్రమండలీంమండలాసనమిత్యర్థః - బౌద్ధాః స్వకర్మానుష్ఠానేప్రాయేణమండలాసనంకుర్వంతీతిప్రసిద్ధిః ॥ ౭౨ ॥ద్విషద్భిరితి॥ అస్య

భిరకారిగోష్పదం। ఇతీవధారామవధీర్యమండలీక్రియాశ్రియామండితురంగ మైస్థలీ॥ ౭౩॥ అచీకరచ్చారుహయేనయాభ్రమీర్నిజాతపత్రస్యతలస్థలేనలః। మరుత్కిమద్యాపినతాసుశిక్షతేవితత్యవాత్యామయచక్రచంక్రమాన్॥ ౭౪॥ వివేశగత్వాసవిలాసకాననంతతఃక్షణాత్క్షోణిపతిర్ధృతీచ్ఛయా। ప్రవాళరాగచ్ఛురితంసుషుప్సయాహరిర్ఘనచ్ఛాయమివాంభసాంనిధిమ్॥ ౭౫॥ వనాంతపర్యంతముపేత్యసస్పృహంక్రమేణతస్మిన్నవతీర్ణదృక్పథే। న్యవర్తిదృష్టిప్రక

నలస్యద్విషద్భిరేవ-పలాయమానైరతిభావః దిశోలంఘితాః అస్యయశోభిరేవాభిఃగోఃపదంగోష్పదమకారి-గోష్పదమాత్రఃకృతః॥ సూ॥ గోష్పదంసేవితాసేవితప్రమాణార్థేసుడాగమషత్వయోర్నిపాతః- ఇతీవ ఇతిమత్వేవేత్యుత్ప్రేక్షా - అస్యసాధారణంకర్మనోత్కృష్టాయభవేదితిభావః - తురంగమైర్ధారాంగతిం - జాతావేకవచనంపంచాపిధారా ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆస్కందితంధౌరితకంరేచితంవల్గితంప్లుతం। గతయోమూఃపంచధారా ఇత్యమరః- అవధీర్యానాదృత్యమండలీ క్రియాశ్రియా అగ్రప్లుతాయితేమండలీకరణలక్ష్మ్యమండలగత్యైవేత్యర్థః- స్థలీకృత్రిమభూమిః॥ సూ ॥ జానపదేత్యాదినాకృత్రిమార్థేజీష్- అమండిఅభూషి- మడిభూషణ ఇతీధాతోర్ణ్యంతాత్కర్మణిలుఙ్- ఇదిత్వాన్నుమాగమః॥ ౭౩॥ అచీకరదితి॥ నలః- చారుయథాతథాహయేనప్రయోజ్యకర్త్రాభ్రమీః- నిజాతపత్రస్య- తలస్థలే- అధఃప్రదేశే॥ ని॥ అధస్స్వరూపయోరస్త్రీతలమిత్యమరః - యాఃభ్రమీఃమండలగతీః - అచీకరత్ కారితవాన్ ॥ కరోతేర్ణ్యంతాచ్చఙ్ - తాసుభ్రమీషువిషయే- మరుదద్యాపి - వాతానాంసమూహాఃవాత్యాః ॥ సూ ॥ పాశాదిభ్యోయః- అత్రతద్భ్రమయోలక్ష్యం తేతన్మయాన్- తద్రూపాన్- చక్రచంక్రమాన్ మండలగతీః - వితత్యవిస్తీర్య-నశిక్షతేకిం నాభ్యస్యతేకిమిత్యుత్ప్రేక్షా- శిక్షతశ్చేత్ తథాసోఽపిగతిం కుర్యాదితిభావః-వాయోరప్యసంభావితాంగతిరచీకరదితిభావః ॥ ౭౪ ॥ వివేశేతి॥ తతః సక్షోణిపతిః-క్షణాత్- గత్వా-ధృతీచ్ఛయా సంతోషకాంక్షయా- ప్రవాళాఃపల్లవాః -అన్యత్రవిద్రుమాః ॥ ని॥ ప్రవాళోవల్లకీదండేఽపద్రుమే నవపల్లవ ఇత్యమరః - తేషాంరాగేణారుణ్యేన - ఛురితంరూషితం - ఘనచ్ఛాయంసాంద్రాతపం అన్యత్ర మేఘకాంతిం ॥ ని ॥ ఛాయాత్వనాతపేకాంతౌ - విలాసవిస్త్రబ్ధః - విలాసకాననంక్రీడావనం- అన్యత్రవబయోరభేదాత్ - బిలాసకానాంబిలేశయానాంసర్పాణాం - ఆననంప్రాణనం-సుషుప్సయాస్వప్తుమిచ్ఛయాహరిర్విష్ణుః అంభసాంనిధిమ్ [illegible] ॥ ౭౫ ॥ వనాంతేతి ॥ అసు

నైః పురౌకసామనువ్రజద్బంధుసమాజబంధుభిః ॥ ౭౬ ॥ తతః ప్రసూనే చ ఫలే చ మంజులే స సమ్ముఖీనాంగులినా జనాధిపః । నివేద్యమానం వనపాలపాణినా వ్యలోకయత్కాననరామణీయకమ్ ॥ ౭౭ ॥ ఫలాని పుష్పాణి చ పల్లవే కరే వయోతిపాతోద్గతవాతవేపితే । స్థితైః సమాధాయ మహర్షివార్ధకాద్వనే తదాతిథ్యమశిక్షి శాఖిభిః ॥ ౭౮ ॥ వినిద్రపత్రాలిగతాలికైతవాన్మృగాంకచూడామణివ

వ్రజద్బంధుసమాజబంధుభిః స్నేహాదనుగచ్ఛద్బంధుసంఘసదృశైరిత్యర్థః- అతఏవోపమాలంకారః- పురౌకసాం దృష్టిప్రకరైః దృష్టిసమూహైః కర్తృభిః- వనాంతపర్యంతం కాననోపాంతసీమాం - ఉదకప్రాంతపర్యంతం చేతి గమ్యతే ॥ ని ॥ వనే సలిలకాననే ఇత్యమరః - సస్పృహం సాభిలాషం యథాతథా- ఉపేత్య గత్వా- క్రమేణ- తస్మిన్వనే- అవతీర్ణే దృక్పథే అతిక్రాంతదృష్టివిషయే సతి- న్యవర్తి నివృత్తం- భావే లుఙ్ - యథా బంధుభిరోదకాత్ప్రియం పాంథమనువ్రజేదితి శాస్త్రాగమాత్ ప్రవసంతమనువ్రజ్య నివర్త్యతే తద్వదిత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ తత ఇతి ॥ తతో వనప్రవేశానంతరం- స జనాధిపో నలః- మంజులే మనోజ్ఞే- ప్రసూనే పుష్పే- ఫలే చ- సమ్ముఖీనా సందర్శనీ సన్ముఖావస్థితా వస్తుప్రకాశికేతి యావత్ ॥ సూ ॥ యథాముఖసమ్ముఖస్య దర్శనఇతి ఖప్రత్యయః- సా అంగుళిర్యస్య తేన- వనపాలపాణినా నివేద్యమానం ఇదమిదమిత్యంగుళ్యా పుష్పఫలాదినిర్దేశేన ప్రదృశ్యమానమిత్యర్థః- కాననరామణీయకం ॥ సూ ॥ యోపధాద్గురూపోత్తమాద్వుఞితి వుఞ్ప్రత్యయః - వ్యలోకయదపశ్యదితి స్వభావోక్తిః ॥ ౭౭ ॥ ఫలానీతి ॥ వయోతిపాతేన- పక్షిపాతేన బాల్యాద్యపగమేన చ- ఉద్గతేనోత్థితేన వాతేన వాయునా- వాతదోషేణ చ వేపితే కంపితే ॥ ని ॥ ఖగబాల్యాదినోర్వయ ఇత్యమరః- పల్లవ ఏవ కర ఇతి వ్యస్తరూపకం- ఫలాని పుష్పాణి చ- సమాధాయ నిధాయ- స్థితైః తిష్ఠద్భిః వనే- శాఖిభిర్వృక్షైః వేదశాఖాధ్యాయిభిశ్చ ॥ ని ॥ శాఖా వేదప్రభేదే చేతి వైజయంతీ- తదాతిథ్యం తస్య నలస్య ఆతిథ్యం అతిథ్యర్థం కర్మ ॥ సూ ॥ అతిథేర్ఞ్య ఇతి ఞ్యప్రత్యయః- మహర్షీణాం వార్ధకాద్వృద్ధసమూహాత్ తత్రత్యవృద్ధమహర్షిసంఘాదిత్యర్థః - శివభాగవతవత్సమాసః ॥ ని ॥ వృద్ధసంఘే తు వార్ధకమిత్యమరః ॥ వా ॥ వృద్ధాచ్చేతి వక్తవ్యమితి సమూహార్థే వుఞ్ప్రత్యయః- అశిక్షి శిక్షితం అభ్యస్తం- అన్యథా కథమిదమాచరితమితి భావః- కర్మణి లుఙ్ -ఉత్ప్రేక్షేయం సా చ వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా పూర్వోక్తరూపకశ్లేషాభ్యాముత్థాపితా చేతి సంకరః ॥ ౭౮ ॥ వినిద్రేతి ॥ వినిద్రపత్రాలిగతాలికైతవాత్ వికచదళావళిసితభృంగమిషాత్ - మృగాంకచూ

జనార్జితమ్ । దధానమాశాసుచరిష్ణుదుర్యశస్సకౌతుకీతత్రదదర్శకైతకమ్॥ ౭౯॥ వియోగభాజాంహృదికంటకైఃకటుర్నిధీయసేకర్ణిశరస్స్మరేణయత్ । తతోదురాకర్షతయాతదంతకృద్విగీయసేమన్మథదేహదాహినా॥౮౦॥త్వదగ్రసూచీసచివస్సకామినోర్మనోభవస్సీవ్యతిదుర్యశఃపటౌ।స్ఫు

డామణేరీశ్వరస్య-కర్తుః- వర్జనపరిహారేణఅర్జితంసంపాదితం॥శ్లో॥నకేతక్యాసహాశివమితినిషేధాదితిభావః- ఆశాసు-చరిష్ణుసంచరణశీలం॥ సూ॥ అలంకృఞ్నిరాకృఞిత్యాదినాచరతేరిష్ణుచ్ప్రత్యయః-దుర్యశఃఅపకీర్తిం-దధానం కైతకంకేతకీకుసుమం-తత్రవనే సనలః-కౌతుకీసన్-దదర్శ- అహాస్యమహాపురుషబహిష్కారోదుష్కీర్తికరఇతిభావః- అత్రఅళికైతవాదిత్యళిత్వాపహ్నవేనతేషుదుర్యశస్త్వారోపాదపహ్నవాలంకారః॥శ్లో॥నిషేధ్యవిషయంసామ్యదన్యారోపేహ్యపహ్నవఇతిలక్షణాత్ ॥౭౯॥అథత్రిభిఃకైతకోపాలంభమాహ॥వియోగేతి॥ హేకైతక-యద్యస్మాత్.త్వం-స్మరేణ- వియోగభాజాం-హృది-కంటకైః నిజతీక్ష్ణావయవైః-కటుస్తీక్ష్ణః-కైతకవిశేషణస్యాపికర్ణిశరత్వవిశేషణవివక్షయాపుంలింగనిర్దేశః- కింతూద్దేశ్యవిశేషణస్యవిధేయవిశేషణత్వంక్లిష్టం-కర్ణవత్కర్ణి-ప్రతిలోమశల్యం-తద్వాన్శరఃకర్ణిశరస్సన్-నిధీయసే-కంటకకఠోరకైతకస్యకర్ణిశరత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః-తతఃకర్ణిశరత్వాదేవ- దురాకర్షతయా- తదంతకృత్- తేషాంవియోగినాంమారకంసత్-మన్మథదేహదాహినా హరేణ-విగీయసేవిగర్హ్యసే-ద్వేష్యవద్ద్వేష్యోపకరణమపిఅసహ్యమేవ -తదపిహింస్రంచేత్కిముత్కవక్తవ్యమితిభావః- అత్రేశ్వరకర్తృకస్యకేతకీవిగానస్యతద్గతవియోగిహింస్రత్వహేతుకత్వోత్ప్రేక్షణాద్ధేతూత్ప్రేక్షా-వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యాసాచోక్తరూపకోత్థాపితేతిసంకరః॥౮౦॥త్వదగ్రసూచీతి॥తవఅగ్రాణ్యేవ-సూచ్యః- సచివాస్సహకారిణోయస్యసతథోక్తః-సఃప్రసిద్ధః-మనోభవః- కామినీచ-కామీచకామినౌతయోః॥సూ॥పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః-దుర్యశసీ - అకీర్తావిత్యసకీర్తీఏవ-పటౌవితిరూపకం- సీవ్యతికంటకస్యూతాంకరోతీత్యర్థః- కించేతిచాధఃకరపత్రమూర్తిభిఃక్రకచాకారైః॥ని॥ క్రకచోస్త్రీకరపత్రమిత్యమరః- పత్రైః-వియోగినాం-హృత్సువదారుణే- దారయతీతిదారణఃవిదారకః ఛేత్తాసఇవాచరతీతిదారణాయతే॥ సూ॥ కర్తుఃక్యఙ్ సలోపశ్చేతిక్యఙంతాల్లట్. దారణాయతఇత్యపిపాఠః - [illegible] ప్రాణతేతిసంక

టంచపత్రైః కరపత్రమూర్తిభిర్వియోగిహృద్దారుణదారణాయతే॥౮౧॥ ధనుర్మధుస్విన్నకరోతిభీమజాపరంపరాగైస్తవధూళిహస్తయన్। ప్రసూనధన్వాశరసాత్కరోతిమామితిక్రుధాక్రుశ్యత తేనకైతకమ్ ॥ ౮౨ ॥ విదర్భసుభ్రూస్తనతుంగతాప్తయేఘటానివాపశ్యదలంతపస్యతః। ఫలానిధూమస్యధయానధోముఖాన్సదాడిమేదోహదధూపినిద్రుమే ॥ ౮౩ ॥ వియోగినీమైక్షతదాడిమీమసౌప్రియస్మృతేస్స్పష్టముదీతకంటకామ్। ఫలస్తనస్థానవిదీర్ణ

రః॥౮౧॥ ధనురితి॥ హేకైతక- ప్రసూనం- ధన్వధనుర్యస్యేతిప్రసూనధన్వా పుష్పచాపః॥సూ॥ నాసంజ్ఞాయామిత్యనజాదేశః-అతఏవధనుషః- మధునామకరందేన-స్విన్నకరః ఆర్ద్రపాణిస్సన్-తవ- పరాగైః- రజోభిః-ధూళిహస్తయన్ పునఃపునః ధూళ్యుద్వాపితహస్తమాత్మానంకుర్వన్ - అన్యథాధనుస్స్రంసనాదితిభావః-తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటిశ్నత్రాదేశః-అతిభీమజాపరం అత్యంతదమయంత్యాసక్తం-మాం-శరసాచ్ఛరాధీనం-కరోతి॥ సూ॥ తదధీనవచనఇతిసాతిప్రత్యయః- అన్యథాస్రస్తచాపస్సన్మాంకింకుర్యాదితిభావః- ఇతీత్థంశ్లోకత్రయోక్తరీత్యా-తేనరాజ్ఞాక్రుధా-కైతకం-ఆక్రుశ్యత అపరాధోద్ఘాటనేనఆఘోష్యతేత్యర్థః॥ ౮౨॥ విదర్భేతి॥ సనలః॥ ని ॥ తరుగుల్మలతాదీనామకాలేకుశలైఃకృతం। పుష్పాద్యుత్పాదకంద్రవ్యందోహదంస్యాత్తత్తత్క్రియేతిశబ్దార్ణవే- దోహదంచాసౌధూపశ్చ- తదుక్తం॥ శ్లో॥ మేషామిషాంబుసంసేకస్తత్కేశామిషధూపనమ్॥ స్నేయానయంప్రయోగోహిదాడిమీఫలవృద్ధయే॥ మత్స్యాజ్యత్రిఫలాలేపైర్మాంసైరాజావికోద్భవైః। లేపితాధూపితాసూతేఫలంతాళీవదాడిమీ॥ ఆవిక్యాఘేనసంసిక్తాధూపితాతస్యలోమభిః। ఫలానిదాడిమీసూతేసుబహూనిపృథూనిచేతి - తద్వతి- దాడిమేద్రుమే-ఫలాని- విదర్భసుభ్రూర్దమయంత్యాః- స్తనయోర్యాతుంగతా- తదాప్తయేతత్ప్రాప్తయే- తాదృగౌన్నత్యలాభాయేత్యర్థః- అలమత్యంతం తపస్యతస్తపశ్చరతః॥ సూ॥ కర్మణోరోమంథతపోభ్యాంవర్తిచరోరితిక్యఙ్ప్రత్యయతపసఃపరస్మైపదంచేతి- పరస్మైపదం- ధూమస్యదోహదధూమస్య- ధయంతీతిధయాన్ పాస్యాన్ ॥ సూ ॥ అత్రాతశ్చోపసర్గ ఇతిఉపసర్గగ్రహణానువృత్తివత్త్వాఘోత్యాదినాఅనుపసృష్టాయాఅపిఘేటశ్శప్రత్యయః ఇతిగతిః - అతఏవకాశికాః కేచిదుపసర్గఇతి నానువర్తయంతీతి - అధోముఖాన్- ఘటానివ- అ[illegible]వః॥ ౮౩॥ వి

రాగిహృద్విశచ్ఛుకాస్యస్మరకింశుకాశుగామ్॥ ౮౪॥ స్మరార్ధచన్ద్రేషునిభే క్రశీయసాంస్ఫుటంపలాశేధ్వజుషాంపలాశనాత్। సవృంతమాలోకతఖండమన్వితంవియోగిహృత్ఖండికాలఖండజమ్॥ ౮౫॥ నవాలతాగంధవహేనచుంబితాకరంబితాంగీమకరందశీకరైః। దృశానృపేణస్మితశోభికుట్మలాదరాద

యోగినీమితి॥ అసౌనలః-ప్రియస్మృతేఃదయితస్మరణాత్ స్పష్టంవ్యక్తం- ఉదీతే౽- ఇణ్ గతావితికర్తరి క్తః- ఉదీతాఃఉద్గతాః-కంటకాఃస్వావయవసూచయఏవ- కంటకారోమాంచాయస్యాస్తామితిశ్లిష్టరూపకం॥ ని॥ వేణౌద్రుమాంగేరోమాంచే క్షుద్రశత్రౌచకంటకఇతివైజయంతీ - ఫలాన్యేవస్తనౌతావేవస్థానం-తత్రవిదీర్ణః-రాగోస్యాస్తీతిరాగి-రక్తవర్ణమనురక్తంచ-యత్తస్మిన్ హృది- విశద్బీజభక్షణాయాంతఃప్రవిశత్- శుకాస్యంశుకతుండమేవ-స్మరస్య- కింశుకంపలాశకుట్మలమేవ- ఆశుగోబాణోయస్యాస్తాం దాడిమీమేవ- వియోగినీంవిరహిణీం- ఐక్షతఅపశ్యత్ - రూపకాలంకారః- విఃపక్షీ-తద్యోగినీమితిచగమ్యతే॥ ౮౪॥ స్మరేతి॥ సనలః- స్మరస్య- యోర్ధచంద్రఃఅర్ధచంద్రాకారఃఇషుఃతన్నిభేతత్సదృశే- నిత్యసమాసత్వాదస్వపదవిగ్రహః- అతఏవాపహారః॥ ని॥ స్యురుత్తరపదేత్వమీ। నిభసంకాశనీకాశప్రతీకాశోపమాదయఇతి-వియోగినాం-హృత్ఖండినీహృదయభేదినీ- క్రశీయసాంకృశతరాణాం- అధ్వజుషాంఅధ్వగామినాం-పలాశనాన్మాంసభక్షణాద్ధేతోః-పలాశే-పలమశ్నాతీతివ్యుత్పత్త్యాపలాశసంజ్ఞాభాజి - కింశుకకలికాయామిత్యర్థః-అన్వితంసందష్టం-స్ఫుటం-వృంతేనప్రసవబంధనేన-తదేవకాలఖండజం-ఖండం-యకృత్ఖండమితివ్యస్తరూపకం- ఆలోకతఅలోకిష్టవాన్॥ ని॥ కాలఖండయకృతీతుసమేఇత్యమరః-తచ్చ-దక్షిణపార్శ్వస్థకృష్ణవర్ణమాంసవిశేషః॥ ౮౫॥ నవేతి॥గంధవహేనవాయునా- చుంబితాస్పృష్టా- అన్యత్రఅనులిప్తేనఘ్రాంసావీక్షితా- మకరందశీకరైఃపుష్పరసకణైః - కరంబితాంగీవ్యామిశ్రితరూపా అన్యత్ర- స్విన్నాంగీతిచగమ్యతే- స్మితశోభినఃవికాసరమ్యాః- కుట్మలాముకుళాః-యస్యాస్సా- మందహాసమనోహరదంతముకుళాచగమ్యతే- దరకంపినీవాయుస్పర్శానీషత్కంపా-సాత్త్వికవేపథుమతీచ- నవాలతావల్లీ - తత్సదృశీకాంతాచగమ్యతే- నృపేణ- కర్త్రా- దృశా- కరణేన- దరాదరాభ్యాం భయతృష్ణాభ్యాం- ఉపలక్షితేనసతా- పపేపీతా- గాఢందృష్టేత్యర్థః-ఉద్దీపకత్వాద్దరః- ప్రియాసాదృశ్యాచ్చాదరశ్చ॥ ని॥ దరోస్త్రీశంఖభీగర్తేష్వల్పార్థేత్వవ్యయమితివైజయంతీ- అత్రప్రస్తుతవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతనాయి
క

రాంభ్యాందరకంపినీపపౌ॥౮౬॥ విచిన్వతీః పాంథపతంగహింసనైరపుణ్యకర్మాణ్యలికజ్జలచ్ఛలాత్। వ్యలోకయచ్చంపకకోరకావళీస్స శంబరారేర్బలిదీపికా ఇవ॥ ౮౭ ॥ అమన్యతాసౌ కుసుమేషుగర్భజం పరాగమంధంకరణం వియోగినామ్। స్మరేణ ముక్తేషు పురా పురారయే తదంగభస్మేవ శరేషు సంగతమ్॥౮౮॥ పికాద్వనే శృణ్వతి భృంగహుంకృతైర్దశాముదంచత్కరుణం వియోగినామ్। అనాస్థయా సూనకరప్రసారిణీం దదర్శ దూనస్స్థలపద్మినీం నలః॥ ౮౯॥ రసా

కాప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః ॥ శ్లో ॥ విశేషణానాం తౌల్యేన యత్ర ప్రస్తుతవర్ణనాత్। అప్రస్తుతస్య గమ్యత్వే సా సమాసోక్తిరిష్యత ఇతి లక్షణాత్॥ ౮౬॥ విచిన్వతీరితి॥ పంథానం గచ్ఛంతి నిత్యమితి పాంథాః నిత్యపథికాః॥ సూ॥ పంథో ణ నిత్యమితి ణప్రత్యయః పంథాదేశశ్చ- త ఏవ పతంగాః పక్షిణః॥ ని॥ పతంగః పక్షిసూర్యయోరిత్యమరః- తేషాం- హింసనైర్వ్యథైః- అపుణ్యకర్మాణి- అలయః కజ్జలానీవేత్యుపమితసమాసః- తేషాం ఛలాదిత్యపహ్నవాలంకారః- విచిన్వతీస్సంగృహ్ణతీః హింసాపాపకారిణీరిత్యర్థః - చంపకకోరకావళీః- శంబరారేస్స్మరస్య- బలిదీపికాః పూజాదీపికా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా సనలో వ్యలోకయత్॥ ౮౭॥ అమన్యతేతి॥ అసౌ నలః- కుసుమాన్యేవ- ఇషవః కామబాణాః- తేషాం గర్భజం గర్భజాతం- వియోగినామితి కర్మణి షష్ఠీ- అనంధా అంధాః క్రియంతే అనేనేత్యంధంకరణం॥ సూ॥ ఆఢ్యసుభగేత్యాదినాచ్వ్యర్థే ఖ్యున్ప్రత్యయః- అరుర్ద్విషదిత్యాదినా ముమాగమః- తం పరాగం- పురా పూర్వం పురారయే పురహరాయ- స్మరేణ ముక్తేషు - శరేషు- సంగతం సంసక్తం- తస్య పురారేరంగే యద్భస్మ తదివామన్యతేత్యుత్ప్రేక్షితవానిత్యర్థః- పురా పురారయే ముక్తాస్త ఏవైతే పుష్పవర్తినః కుసుమేషవ ఇత్యభిమానః- అన్యథా ఏషాం తదంగభస్మసంగోత్ప్రేక్షానుద్ధానాదితి॥ ౮౮ ॥ పికాదితి॥ వనే శ్రోతరి- పికాద్వక్తుస్సకాశాత్- భృంగహుంకృతైః- వియోగినాం దశాం అలిహుంకారకృతాం దురవస్థామిత్యర్థః- ఉదంచత్కరుణం వికసద్వృక్షవిశేషం. ఉద్యత్కృపం చ యథా తథా- శృణ్వతి సతి॥ ని ॥ కరుణస్తు రసే వృక్షే కృపాయాం కరుణా మతేతి విశ్వః - అనాస్థయా శ్రోతుమనిచ్ఛయా - సూనం ప్రసూనమేవ కరం ప్రసారయతీతి తథోక్తాం అనిష్టకథాంకరణవారయంతీ మివస్థితామిత్యర్థః - సూనకరేతి రూపకానుప్రాణితా గమ్యోత్ప్రేక్షేయం - స్థలపద్మినీం నలః- దూనః పరితప్తస్సన్ ॥ సూ ॥ దూయతేః కర్తరి క్తః - ల్వాదిభ్యశ్చేతి నిష్ఠానత్వం - దదర్శ॥ ౮౯॥ రసాలేతి॥ అమునా నలేన- స్ఫురద్ద్విరేఫార

లసాలస్సమదృశ్యతామునాస్ఫురద్ద్విరేఫారవరోషహుంకృతిః । సమీరలోలైర్ముకులైర్వియోగినేజనాయదిత్సన్నివతర్జనాభయమ్॥ ౮౦॥ దినేదినేత్వంతనురేధిరేధికం పునఃపునర్మూర్ఛచమృత్యుమృచ్ఛచ । ఇతీవపాంథంశపతఃపికాన్ ద్విజాన్ సఖేదమైక్షిష్టసలోహితేక్షణాన్॥ ౮౧ ॥ అళిస్రజాకుట్మలముచ్చశేఖరంనిపీయచాంపేయమధీరయాదృశా । సధూమకేతుంవిపదేవియోగినాముదీతమాశంకితవానశంకత॥ ౮౨ ॥ గళత్పరాగంభ్రమిభంగిభిఃపతత్ప్ర

వఃభ్రమరఝుంకారఏవ - రోషేణయాహుంకృతిర్హుంకారస్సాయస్యసః- సమీరలోలైర్వాయుచలైః- ముకులైరంగుళిభిరేవేతిభావః - వియోగినేజనాయ-తర్జనాభయం-దిత్సన్ దాతుమిచ్ఛన్నివస్థితః ॥ సూ ॥ దదాతేస్సన్ప్రత్యయః- సనిమీమేత్యాదినాఇసాదేశః - అత్రలోపోభ్యాసస్యేత్యభ్యాసలోపః- సస్యార్ధధాతుకఇతిసకారస్యతకారః- రసాలసాలశ్చూతవృక్షఃసమదృశ్యత సమ్యగ్దృష్టః ద్విరేఫేత్యాదిరూపకోత్థాపితేయంతర్జనాభయజననోత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥ ౮౦॥ దినేదినఇతి॥ రేఇతిపానసంబోధనే- రే- త్వందినేదినే-అధికంతనురేధికృశోభవ ॥ సూ॥ అస్తేర్లోటిసిప్- హుఝల్భ్యోహేర్ధిరితిధిత్వం ఘ్వసోరేద్ధావభ్యాసలోపశ్చేత్యేత్వం- శ్నసోరల్లోపఇత్యకారలోపః- పునఃపునర్మూర్ఛచ- మృత్యుంమరణం- ఋచ్ఛతేతి- పాంథంనిత్యంపథికం- శపతశ్శపమానానివస్థితానిత్యుత్ప్రేక్షా - లోహితేక్షణాన్ రక్తదృష్టీన్- ఏకత్రస్వభావతఃఅన్యత్రరోషాచ్చేతిద్రష్టవ్యం-పికాన్ ద్విజాన్- కోకిలాన్- పక్షిణోబ్రాహ్మణాంశ్చ- సనలః- సఖేదం- ఐక్షిష్ట- స్వస్యాయుక్తశంకయేతిభావః॥ ౮౧॥అళిస్రజేతి॥అళిస్రజాభ్రమరపఙ్క్త్యా-ఉచ్చశేఖరండున్నతశిరోభూషణం అళిమలినాంగమిత్యర్థః॥ని॥శిఖాస్వాపీడశేఖరావిత్యమరః- చాంపేయంచంపకవికారంకుట్మలం॥ని॥అథచాంపేయశ్చంపకోహేమపుష్పకఇత్యమరః- నన్వయుక్తమిదం॥శ్లో॥ నషట్పదోగంధఫలీమజిఘ్రదిత్యాదావళీనాంచంపకస్పర్శాభావప్రసిద్ధేరితిచేన్న-స్పృశంత్యేవకింతుస్పృష్ట్వాభ్రియంతే-తావతైవస్పర్శాభావప్రసిద్ధిరితిక్వచిత్యుక్తరీతఃపరిహారః-అథవాచాంపేయంనాగకేసరం॥ ని॥చాంపేయఃకేసరోనాగకేసరఃకాంచనాహ్వయఇత్యమరః- అధీరయాదృశానిపీయ- విక్లబదృష్ట్యాగాఢందృష్ట్వాఆశంకితవాన్ కించిదనిష్టముత్ప్రేక్షితవాన్ సనలః॥ శ్లో॥ అనిష్టాభ్యాగమోత్ప్రేక్షాంశంకామాచక్షతేబుధాఇతిలక్షణాత్ వియోగినాం-విపదే-ఉదితంఉత్థితం-ధూమకేతుం-అశంకత-అతర్కయదిత్యుత్ప్రేక్షాలంకారః॥౮౨॥గళదితి॥సనలః-గళత్పరాగంసిక్తరజస్కం- భ్ర

సక్తభృంగావళినాగకేసరమ్।సమారనారాచనిఘర్షణస్ఖలజ్జ్వలత్కణంశా
ణమివవ్యలోకయత్ ॥ ౯౩ ॥ తదంగముద్దిశ్యసుగంధిపాతుకాశ్శిలీముఖాళీః
కుసుమాద్గుణస్పృశః । స్వచాపదుర్నిర్గతమార్గణభ్రమాత్స్మరస్స్వనంతీ
రవలోక్యలజ్జితః॥ ౯౪ ॥ మరుల్లసత్పల్లవకంటకైఃక్షతంసముచ్చరచ్చందన
సారసౌరభమ్ । సవారనారీకుచసంచితోపమందదర్శమాలూరఫలంపచేళి
మమ్॥ ౯౫॥ యువద్వయీచిత్తనిమజ్జనోచితప్రసూనశూన్యేతరగర్భగహ్వ

మిభంగిభిర్భ్రమణప్రకారైః-ఉపలక్షితం -పతద్భ్రశ్యత్-ప్రసక్తభృంగావళి
సంసక్తాళికులం- నాగకేసరంకుసుమవిశేషం- మారనారాచనిఘర్షణైఃస్మర
శరఘర్షణైః- స్ఖలంతఃపతంతః-జ్వలంతశ్చ- కణాఃస్ఫులింగాః - యస్యతం-
శాణంనికషోపలమివేత్యుత్ప్రేక్షా-వ్యలోకయత్। ని ॥ శాణస్తునికషఃకషఇత్య
మరః॥ ౯౩॥ తదంగమితి ॥ సుగంధిశోభనగంధం॥ సూ॥ గంధస్యేదిత్యాది
నాసమాసాంతఇకారః- తదంగంతస్యనలస్యఅంగముద్దిశ్య లక్షీకృత్యగుణో
గంధాదిః-మౌర్వీచ॥ ని॥ గుణాస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వి
తివైజయంతీ-తత్స్పృశఃతద్యుక్తాత్॥ సూ ॥ స్పృశోనుదకేక్విన్-కుసుమార
పాదానాత్ - పాతుకాఃధావంతీః ॥ సూ ॥ లషపతేత్యాదినాఉకఞ్ప్రత్య
యః-స్వనంతీః-శిలీముఖాళీరళిపఙ్క్తీః-బాణపఙ్క్తీశ్చఅవలోక్య-స్మరః-స్వ
చాపాత్పౌష్పాత్ - దుర్నిర్గతాఃవిషమనిర్గతాః - యేమార్గణాఃబాణాః-
తద్భ్రమాద్ధేతోః-లజ్జితోభవత్ - నూనమితిశేషః - దుర్నిర్గతేషవోహ్యర్థి
కంస్వనంతీతిప్రసిద్ధం - అత్రస్వనచ్ఛిలీముఖేషు దుర్నిర్గతమార్గణభ్రమా
ద్భ్రాంతిమదలంకారః - సచశిలీముఖేతిశ్లేషానుప్రాణితః - తదుత్థాపితా
చేయంస్మరస్యలజ్జితత్వోత్ప్రేక్షేత్యనయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ౯౪॥
మరుదితి॥మరుతా-లసత్పల్లవానాంచలత్కిసలయానాం- కంటకైఃతీక్ష్ణాగ్రై
రవయవైః- క్షతం- అన్యత్ర-లసద్విటనఖైఃక్షతమితిగమ్యతేసముచ్చరత్పరితః
ప్రసర్పత్ - చందనసారస్యేవసౌరభంయస్యతత్- అతఏవవారనారీకుచేన
వేశ్యాస్తనేన- సంచితోపమంసంపాదితసాదృశ్యమిత్యుపమాలంకారః॥ ని॥
వారస్త్రీగణికావేశ్యేత్యమరః- కులాంగనాసునఖక్షతాద్యనౌచిత్యాద్వార
విశేషణం- పచేళిమంస్వతఃపక్వం॥ వా॥ కర్మకర్తరికేళిమఉపసంఖ్యానమితి
పచేఃకేళిమచ్ప్రత్యయః-మాలూరఫలంబిల్వఫలం॥ ని॥ బిల్వేశాండిల్యశైలూ
షౌమాలూరశ్రీఫలావపీత్యమరః- సనలోదదర్శ ॥ ౯౫ ॥ యువద్వయీతి॥
యువాచయువతిశ్చ [illegible] త్రయోఃకర్మ

రమ్ । స్మరేషుధీకృత్యధియాభయాంధయా స పాటలాయాః స్తబకం ప్రకంపితః॥ ౯౬॥ మునిద్రుమః కోరకితశ్శితిద్యుతిర్వనే మునా మన్యత సింహికాసుతః। తమిస్రపక్షత్రుటికూటభక్షితం కళాకలాపం కిల వైధవం వమన్॥ ౯౭ ॥ పురోహతాశ్శీ స్తతుషారపాండరచ్ఛదావృతేర్వీరుధిబద్ధవిభ్రమాః। మిళన్నిమీలం విదధుర్విలోకితా నభస్వత స్తం కుసుమేషు కేళయః॥ ౯౮॥ గతాయదుత్సంగతలే

ణోః-మజ్జనే-ణ్యంతాల్లుృట్ - ఉచితైఃతుమైః - ప్రసూనైఃపుష్పబాణైఃశూన్యేతరదశూన్యంపూర్ణం-గర్భగహ్వరంయస్యతం-పాటలాయాఃపాటలవృక్షస్య-స్తబకంకుసుమగుచ్ఛం - భయాంధయాభయమూఢయాధియాభయజన్యభ్రాంత్యేత్యర్థః - స్మరేషుధీకృత్యకామతూణీకృత్య- తథావిభ్రమ్యేత్యర్థః-- అతఏవభయాత్ప్రకంపితఃచకంపే-అత్రపాటలస్తబకేమదనతూణీరభ్రమాద్భ్రాంతిమదలంకారః ॥ శ్లో ॥ కవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయేపిహితాత్మని । ఆరోప్యమాణానుభవోయత్రసభ్రాంతిమానితలక్షణాత్॥౯౬॥ మునిద్రుమఇతి॥ అమునానలేన- వనే- కోరకితస్సంజాతకోరకః- శితిద్యుతిః పత్రేషుకృష్ణచ్ఛవిః-మునిద్రుమఃఅగస్త్యవృక్షః-తమిస్రపక్షే-త్రుటికూటేనక్షయవ్యాజేన-భక్షితం - అభక్షితత్వేకుతఃక్షయఇతిభావః- అత్రకూటశబ్దేనక్షయాపహ్నవేనభక్షణారోపాదపహ్నవభేదః-వైధవంచాంద్రమసం॥ ని॥ విధుస్సుధాంశుశ్శుభ్రాంశురిత్యమరః- కళాకలాపంకళాసమూహం-వమన్ఉద్గిరన్సింహికాయాస్సుతోరాహుః-అమన్యతకిల- అత్రకోరకితశితిద్యుతిత్వాభ్యాంమునిద్రుమస్యేందుకళాకలాపవమనవిశిష్టరాహుత్వోత్ప్రేక్షాసాచోక్తాపహ్నవోత్థాపితేతిసంకరః॥ ౯౭॥ పురఇతి॥ పురోగ్రే-హతాత్ఝుడిత్యాక్షిప్తాకృష్టా-తుషారేణహిమేన- పాండరాణాం-ఛదానాంపత్రాణాం-తుషారవత్పాండరస్య-ఛదస్యాచ్ఛాదకస్యవస్త్రస్యచ- ఆవృతిఃఆవరణం-యేనతస్యనభస్వతఃవాయోః- వీరుధిలతాయాం- బద్ధాఅనుబద్ధాఃవిభ్రమాభ్రమణానిలీలాశ్చయాసుతాః-కుసుమేషువిషయే- కేళయఃక్రీడాః- కుసుమేషుకేళయఃకామక్రీడాశ్చ- విలోకితాస్సత్యః-తంనలం-మిళంతీసజ్జంతీ నిమీలామీలనంచయస్యతం- విదధుః- నిమీలితాక్షంచక్రురిత్యర్థః- విరహిణాముద్దీపకదర్శనస్యమనస్సహదుఃఖహేతుత్వాత్-అన్యత్ర॥శ్లో॥నక్తంతార్క్ష్యంననగ్నాంస్త్రీంనచసంసక్తమైథునమితినిషేధాదితిభావః- అత్రప్రస్తుతనభస్వద్విశేషణసామర్థ్యాదప్రస్తుతకాముకవిరహప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః॥ ౯౮॥ గతా ఇతి॥ద్రుమాః-యస్య [illegible] శ్చ- విశాల

విశాలతాం ద్రుమాగ్నిగోభిః ఫలగౌరవేణతామ్ । కథంసధాత్రీమతిమాత్ర నామితైర్నవందమానానభివందతిస్మతాన్॥ ౯౯॥ నృపాయతస్మైహిమితం వనానిలైస్సుధీకృతంపుష్పరసైరహర్మహః। వినిర్మితంకైతకరేణుభిస్సితంవియోగినేదత్తనకౌముదీముదః॥ ౧౦౦॥ వియోగభాజోపినృపస్యపశ్యతాతదేవ సాక్షాదమృతాంశుమాననమ్ । పికేనరోషారుణచక్షుషాముహుః కుహూరుతాహూయతచంద్రవైరిణీ॥ ౧౦౧ ॥ అశోకమర్థాన్వితనామతాశయాగ

తాంవృద్ధిం-గతాః-తాంధాత్రీంభువంమాతరంచఉపమాతరంవా॥ ని॥ ధాత్రీజనన్యామలకీవసుమత్యుపమాతృష్వితీమరః॥ సూ॥ కరణేష్టన్నితిదివాదధాతేర్వాప్టన్ప్రత్యయః-ఫలగౌరవేణసుకృతాతిశయేనఫలభరేణచ- హేతునా-అతిమాత్రంనామితైఃప్రహ్వీకృతైః॥ సూ॥ ననేమిర్ణత్వవికల్పాద్ధన్స్వభావః శిరోభిరగ్రైరుత్తమాంగైశ్చ-వందమానాన్స్పృశతోభివాదయమానాంశ్చతాన్ద్రుమాన్- అతఏవయచ్ఛద్మానపేక్ష- సనలఃకథంనాభినందతిస్మ అభిననంధైవేత్యర్థః-వృక్షాణాంక్షేత్రానురూపఫలసంపత్తిం- అపత్యానాంమాతృభక్తించకోనామనాభివందతీతిభావః- అత్రాపివిశేషణసామర్థ్యాత్పుత్రప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః॥ ౯౯ ॥ అత్రాతపస్యచంద్రికాత్వారూపణాయతద్ధర్మాన్సంపాదయతి॥ నృపాయేతి॥ వనానిలైః ఉద్యానవననాసైః-హిమం శీతలంకృతం హిమితం - తత్కరోతీతి ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః- పుష్పరసైఃవనవాతానితైఃమకరందైః- సుధీకృతంఅమృతీకృతం- తథాకైతకరేణుభిః - సితంవినిర్మితంశుభ్రీకృతంఅహ్నామహః తేజః ఆహార్మహః ఆతపః॥సూ॥రోసుపీతిరేఫాదేశః- తదేవకౌముదీతివ్యస్తరూపకం- వియోగినేతస్మైనృపాయ-ముదఃప్రమోదాన్నాదత్తనదత్తవతీ-ప్రత్యుతోద్దీపకత్వాభూదితిభావః॥ ౧౦౦॥ వియోగభాజఇతి॥వియోగభాజోపివియోగినోపినృపస్య-తదాననమేవ-సాక్షాదమృతాంశుంప్రత్యక్షచంద్రం-పశ్యతాఅతఏవరోషాదద్యాపిచంద్రతాంనజహాతీతిక్రోధాదివఅరుణచక్షుషాపికేన-చంద్రవైరిణీకుహూః నిజాలాపఏవకుహూనష్టచంద్రామావాస్యేతిశ్లిష్టరూపకం॥ ని॥కుహూస్స్యాత్కోకిలాలాపనష్టేందుకళయోరపీతివిశ్వః-ముహూరాహూయతోతఆహూతాకిమిత్యుత్ప్రేక్షా-పూర్వోక్తరూపకసాపేక్షేతితిసంకరః ఆననచంద్రస్యేయమేవకుహూరాహ్వాయనీయా అస్యాఏవతత్కాంతిహారిత్వసంభవాదితిభావః॥ ౧౦౧॥ అశోకమితి॥ ఏషనలః-పల్లవైః-ప్రదిష్టాన్ప్రతి గృహీతానిసర్వ [illegible] కానిక్షారకాః

తా౯ శరణ్యంగృహశోచినోఽధ్వగా౯ । అముష్యతావంశమితైషపల్లవైఃప్రదిష్టకామజ్వలదస్రజాలకమ్॥ ౧౦౨ ॥ విలాసవాపీతటవీచివాదనాత్పికాళిగీతేశ్శిఖిలాస్యలాఘవాత్ । వనేఽపితౌర్యత్రికమారరాధతంక్వభోగమాప్నోతి నభాగ్యభాగ్జనః॥ ౧౦౩॥ తదర్థమధ్యాప్యజనేనతద్వనేశుకావిసృష్టాఃపటవస్తమస్తువ౯ ।స్వరామృతేనోపజగుశ్చశారికాస్తథైవతత్పౌరుషగాయినీకృతాః॥ ౧౦౪ ॥ ఇతీష్టగంధాఢ్యమటన్నసౌవనంపికోపగీతోఽపిశుకస్తుతోఽపిచ।

బాలముకుళగుచ్ఛావేనతం - పల్లవసంఛన్నజాలకరూపకామాస్రమిత్యర్థః- అన్యథాతద్దర్శనాదేవ శ్రీమేరన్నితిభావః - అశోకం అతఏవార్థాన్వితనామ తానాస్తిశోకోఽయస్మిన్నిత్యన్వర్థసంజ్ఞతా - తత్కృతయా ఆశయా- ఆస్మానప్యశోకా౯ కరిష్యతీత్యభిలాషేణ-శరణేరక్షణేసాధుసమర్థంశరణ్యంమత్వేతి శేషః॥ని॥శరణంరక్షణేగృహ ఇతివిశ్వః - ఆగతా౯ శరణాగతానిత్యర్థః- గృహా౯ దారా౯ శోచంతీతిగృహశోచినఃగృహానుద్దిశ్యశోచంత ఇత్యర్థః॥ని॥గృహాఃపత్న్యాంగృహేస్మృతా ఇతివిశ్వః-అధ్వగా౯ ప్రోషితా౯- ఏవంతమివ-శరణాగతరక్షణేమహాఫలస్మరణాత్- అన్యథామహాదోషస్మరణాచ్చరక్షంతమివేత్యర్థః-అముష్యతజ్ఞాతవా౯- అస్రుధీరాణాంతద్గోపనమేవరక్షోపాయఇతిభావః॥౧౦౨॥విలాసేతి ॥ విలాసవాపీవిహారదీర్ఘికా- తస్యాస్తటేవీచీనాం- వాదనాత్పికానామళినాంచ-గీతేర్గానాత్ -శిఖినాంమయూరాణాం-లాస్యలాఘవాత్ నృత్తనైపుణ్యాచ్చ-వనేపి- తంనలంతౌర్యత్రికంనృత్తగీతవాద్యత్రయం-కర్తృ- ఆరరాధఆరాధయామాస- తథాహి- భాగ్యభాక్ భాగ్యవా౯- జనః- క్వ- భుజ్యత ఇతిభోగఃసుఖం-తంనాప్నోతిసర్వత్రైవాప్నోతీత్యర్థః - సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః ॥ ౧౦౩॥ తదర్థమితి ॥ జనేనసేవకజనేనతదర్థంనలప్రీత్యర్థం - అధ్యాప్య స్తుతింపాఠయిత్వాతస్మి౯వనే-విసృష్టాఃముక్తాః-పటవఃస్ఫుటగిరః-శుకాస్తంనలంఅస్తువ౯-తథైవశుకవదేవ-తదర్థమధ్యాప్యముక్తాః - తత్పౌరుషస్యబలపరాక్రమస్య-గాయిన్యోగాయకాఃకృతాః- గాయినీకృతాః- శారికాః-స్వరామృతేనమధురస్వరేణేత్యర్థః-ఉపజగుశ్చ॥౧౦౪॥ఇతీతి॥ఇతీష్టగంధాఢ్యంఇష్టసౌగంధ్యసంపన్నం-వనమట౯- దేశకాలాధ్వగంతవ్యాఃకర్మసంజ్ఞాహ్యకర్మణామితివనస్యదేశత్వాత్కర్మత్వం-అసౌనలః-పికైఃకోకిలైః-ఉపగీతోఽపిశుకైఃస్తుతోఽపిచపరం కేవలం॥ని॥పరంస్యాదుత్తమానాప్తవైరిదూరేతేషు కేవల ఇతివిశ్వః-బహిఃఆమోదభరంసౌరభ్యాతిరేకమేవ- అవిందత- విదర్భసుభ్రూవిరహేణహే

అవిందతామోదభరంబహిఃపరంవిదర్భసుభ్రూవిరహేణనాంతరం॥౧౦౫
కరేణమీనంనిజకేతనందధద్ద్రుమాలవాలాంబునివేశశంకయా। వ్యతర్కిసర్వ
ర్తుఘనేవనేమధుంసమిత్రమత్రానుసరన్నివస్మరః॥ ౧౦౬॥ లతాబలాలాస్య
కళాగురుస్తరుప్రసూనగంధోత్కరపశ్యతోహరః।అసేవతాముంమధుగం
ధవారిణిప్రణీతలీలాప్లవనోవనానిలః॥ ౧౦౭॥అథస్వమాదాయభయేనమం
థనాచ్చిరత్నరత్నాధికముచ్చితంచిరాత్। నిలీయతస్మిన్నివసన్నపాంనిధిర్వ
నేతటాకోదదృశేవనీభుజా॥ ౧౦౮ ॥ పయోనిలీనాభ్రముకాముకావళీరదా

తునా-ఆంతరంఆమోదభరం-ఆనందాతిరేకం-నావిందతనలబ్ధవాన్-ప్రత్యు
తదుఃఖమేవాన్వభూదిత్యర్థః॥ని॥ఆమోదోగంధహర్షయోరితివిశ్వః॥ ౧౦౫॥
కరేణేతి॥సనలః-నిజకేతనంనిజలాంఛనం- మీనంద్రుమాలవాలాంబుషు- నివేశ
శంకయాప్రవేశభియాకరేణ-దధత్ - తాదృశ్ఛభరేఖావ్యాజేనదధానఇత్య
ర్థఃసర్వర్తుఘనేసర్వర్తుసంకులే- అత్రఅస్మిన్వనేమిత్రంసఖాయం - మధుం
వసంతం - అనుసరన్అన్విష్యన్ - స్మరఇవవ్యతర్కి - తర్కితఇత్యుత్ప్రే
క్షా॥ ౧౦౬॥ లతేతి॥ లతాఏవాబలాఃతాసాంలాస్యకళాసుమధురనృత్యవి
ద్యాసు- గురురుపదేష్టేతిమాంద్యోక్తిః తరుప్రసూనగంధోత్కరాణాంవృ
క్షకుసుమసౌరభసంపదాం- పశ్యతోహరఃపశ్యంతమనాదృత్యహరః- ప్రస
హ్యాపహర్తేత్యర్థః॥ని॥పశ్యతోయోహరత్యర్థంసచోరఃపశ్యతోహరఇతిహలా
యుధః॥సూ॥షష్ఠీచానాదరఇతి-షష్ఠీ-వాగ్దిక్పశ్యద్భ్యోయుక్తిదండ
హరేష్వితృలుక్ -ఏతేనసౌరభ్యముక్తం-మధుమకరందఏవ-గంధవారిగంధోద
కం-తత్రప్రణీతలీలాప్లవనఃకృతలీలావగాహఇతిశైత్యోక్తిః- ఈదృగ్వనానిలః
అముంనలం-అసేవత-గుణవానేవసేవకఃసేవ్యప్రియోభవతీతిభావః॥ ౧౦౭॥
అథేతి॥అథవనాలోకనానంతరంమంథనాద్భయేన-ధనార్థంపునర్మథిష్యంతీతి
భయాదితిభావః-చిరాత్ -ఉచ్చితంసంచితం-చిరత్నంచిరంతనం॥వా॥చిరప
రుత్పరారిభ్యస్త్నోవక్తవ్యఇతిత్నప్రత్యయః। తచ్చతద్రత్నాధికం। శ్రేష్ఠ
వస్తుభూయిష్ఠంచేతచిరత్నరత్నాధికం॥ ని॥ రత్నంస్వజాతిశ్రేష్ఠేఽప్యర్థః-
స్వంధనం-ఆదాయతస్మిన్వనే- నిలీయాంతర్ధాయ నివసన్వర్తమానః- అ
పాంనిధిరివేత్యుత్ప్రేక్షాతటాస్సరోవిశేషః- అవనీభుజారాజ్ఞా - దదృశేదృ
ష్టః॥౧౦౮॥యదుక్తంధనమాదాయేతితదేవాత్రసంపాదయతి- పయఇత్యా
దినవభిశ్శ్లోకైః॥పయఇతి॥యస్తటాకః-జలేనాగ్ధరుద్ధస్యఅర్ధఛన్నస్య-తటాం
తభూభిదస్తటప్రాంతదేశనిర్గతస్యేత్యర్థః- మృణాళజాలస్యబిసబృందస్య-ని

ననంతోరగపుచ్ఛసచ్ఛవీన్ ।జలార్ద్రరుద్ధస్యతటాంతభూభిదో మృణాళజాలస్య నిభాద్బభారయః ॥ ౧౦౯ ॥ తటాంతవిశ్రాంతతురంగమచ్ఛటాస్ఫుటానుబింబోదయచుంబనేనయః। బభౌచలద్వీచికశాంతశాతనైస్సహస్రముచ్చైశ్శ్రవసామివశ్రయన్ ॥ ౧౧౦ ॥ సితాంబుజానాంనివహస్యయశ్ఛలాద్బభావళిశ్యామలితోదరశ్రియామ్।తమస్సమచ్ఛాయకళంకసంకులంకులంసుధాంశోర్బహుళంవహన్నివ॥ ౧౧౧ ॥రథాంగభాజాకమలానుషంగిణాశిలీముఖస్తోమసఖేనశార్ఙ్గిణా । సరోజినీ స్తంబకదంబకైతవాన్మృణాళశేషాహిభువాస్వ

భాద్వ్యాజాదిత్యపహ్నవాలంకారః॥న॥నిభో వ్యాజసదృశయోరితివిశ్వః-అనంతోరగస్య శేషాహేః-పుచ్ఛేన-సచ్ఛవీన్ సవర్ణాన్- తద్వద్ధవళానిత్యర్థః పయోనిలీనానాం-అభ్రముకాముకావళీనాం-ఐరావణశ్రేణీనాం- రదాన్ దంతాన్-బభార-తత్రఏకఏవైరావణఃఅత్రతత్వసంఖ్యాఇతివ్యతిరేకః - అభ్రముకాముకాఇతిద్వితీయాసమాసోమధుపిపాసుచితివత్ ॥ సూ॥ నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధాత్-లషపతేత్యానినాకమేతుకఇత్యభ్యయః॥౧౦౯॥తటాంతవిశ్రాంతే॥ యస్తటాకః- తటాంతేతటప్రాంతే- విశ్రాంతా- యాతురంగమచ్ఛటానరానీతాశ్వశ్రేణీతస్యాః స్ఫుటంతథా యథా అనుబింబోదయచుంబనేనప్రతిబింబావిర్భావవ్యాప్త్యానిమిత్తేన- వీచయఏవకశాస్తాసాం- అంతశాతనైఃఅగ్రతాడనైః॥ ని॥ అశ్వాదేస్తాడనీకశేత్యమరః చలదుచ్ఛలత్- ఉచ్చైశ్శ్రవసాం-సహస్రంశ్రయన్ప్రాప్నువన్నివ - బభౌసిత్యుత్ప్రేక్షా- వ్యతిరేకశ్చపూర్వవత్ఏతేననలాశ్వానాంఉచ్చైశ్శ్రవస్సాదృశ్యగమ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౧౦॥సితాంబుజానామితి॥ యస్తటాకః-అళిభిః-శ్యామలితోదరశ్రియాంశ్యామీకృతమధ్యశోభానాం-సితాంబుజానాంపుండరీకానాం నివహస్య-ఛలాత్ తమస్సమచ్ఛాయైస్తిమిరసవర్ణైః- కళంకైః- సంకులం-బహుళంసంపూర్ణం బహ్వనేకం-సుధాంశోశ్చంద్రస్య- కులంవంశం-వహన్- బభౌ - అత్రఛలశబ్దేనపుండరీకేషు విషయాపహ్నవేనచంద్రత్వారోపాదపహ్నవభేదః-వ్యతిరేకస్తుపూర్వవత్ ॥౧౧౧॥రథాంగేతి॥యస్తటాకః-రథాంగంచక్రవాకంచక్రాయుధంచ - యద్యపిచక్రవాకేరథాంగనామేతిప్రయోగోరూఢఃతథాపప్రామేనాస్యచక్రశబ్దపర్యాయత్వేవప్రయోగదర్శనాత్తద్వదస్యాపిఉభయత్రప్రయోగంమత్వతేకవిః-తద్భాజా- భజోణ్విః- కమలైః కమలయాచ- అనుషంగిణాసంసర్గవతా- శిలీముఖస్తోమసఖేన- అళికులసహచరేణ - అస్య[illegible]సమృద్ధాస్సన్యస్యవ[illegible]సన్నద్ధోస్త్యర్థమృణాళంశేషా

యాయియః॥ ౧౧౨॥తరంగిణీరంకజుషస్స్వవల్లభా స్తరంగరేఖాబిభరాంబభూవయః। దరోద్గతైఃకోకనదౌఘకోరకైర్ధృతప్రవాళాంకురసంచయశ్చయాః॥ ౧౧౩॥ మహీయశః పంకజమండలస్యయశ్ఛలేన గౌరస్యచ మేచకస్యచ। నలేనమేనే సలిలే నిలీనయో స్త్విషం విముంచన్విధుకాలకూటయోః॥౧౧౪॥చలీకృతాయత్రతరంగరింగణైరబాలశైవాలలతాపరంపరాః। ధ్రువం దధుర్బాడబహవ్యవాడథస్థితిప్రరోహత్తమధూమధూమతామ్ ॥ ౧౧౫ ॥ ప్రకామమామోదభరంవివృణ్వతీకరంబితాదిత్యమవాప్యకంటకైః। ధృతాసు

హీరివేత్యుపమితసమాసః - తద్భవాతదాకరేణఅస్య! తమృణాళివ శేషాహిః-తస్య భవాతదాధారకేణశార్ఙ్గిణావిష్ణునా - సరోజినీనాం స్తంబాఃగుల్మాః॥సి॥అప్రకాండే స్తంబగుల్మావిత్యమరః- తేషాంకదంబస్య-కైతవాన్మిషాత్- అన్వయాయిఅనుయాంతోధిష్ఠితఇవ యావత్- అత్రాపికైతవశబ్దేన స్తంబస్యాపహ్నుత్యత్రశార్ఙ్గిత్వారోపాదపహ్నవభేదః॥౧౧౨॥తరంగిణీరిః॥ కించ-యః స్తటాకః-అంకజుషఃఅంతికభాజఃఉత్సంగసంగినీశ్చ-తరంగరేఖాః స్తరంగరాజీరేవస్వవల్లభా స్తరంగిణీరితివ్య స్తరూపకం-బిభరాంబభూవఃభార॥సూ॥భీహ్రీభృహువాంశ్లువచ్చేతివికల్పాదామ్ప్రత్యయః కించ-యస్తటాకః దరోద్గతైఃఈషదుద్బుద్ధైః కోకనదౌఘకోరకైఃరక్తోత్పలషండకలికాభిఃధృతప్రవాళాంకురసంచయః ధృతవిద్రుమాంకురనికరశ్చేతి- అత్రాపికోకనదౌఘకోరకాణాంవిద్రుమత్వేనరూపణాద్రూపకమేవ॥ ౧౧౩॥మహీయసఇతి॥ యస్తటాకః-మహీయసఃమహత్తరస్య-గౌరస్యచ-మేచకస్యచ-పంకజమండలస్య- సితాసితసరోజషండయోశ్ఛలేన-సలిలే - నిలీనయోఃవిధుకాలకూటయోః- సితాసితయోరితిభావః-త్విషంవిముంచన్విసృజన్నివనలేనమేనే- అత్రఛలేనవిముంచన్నివేతిసాపహ్నవోత్ప్రేక్షా॥ ౧౧౪॥ చలీకృతాఇతి॥యత్రయస్మింతటాకేతరంగరింగణైఃతరంగకంపనైః-చలీకృతాః-చంచలీకృతాఃఅబాలానాంకఠోరాణాం- శైవాలలతానాం-పరంపరాఃపఙ్క్తయః-వాహ్యంవహతీతిహవ్యవాడగ్నిః॥సూ॥వాహశ్చేత్యణ్ప్రత్యయస్యఛందోమాత్రవిషయత్వాదనాదరేణభాషాయాంప్రయోగః- బాడబహవ్యవాహోబాడబాగ్నేః- అథస్థిత్యాఅంతరవస్థానేన-ప్రరోహత్తమోబహిఃప్రాదుర్భవత్తమోభూమామేషాం తేచతేధూమాశ్చతేషాంభావ స్తత్తాతాందధుః- బహిస్థిత ధూమపటలవచ్ఛశుభిత్యర్థః-ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షాయామ్॥ ౧౧౫॥ ప్రకామమితి॥ ఆది

టశ్రీగృహవిగ్రహాదివాసరోజినీయత్ప్రభవాప్సరాయితా॥ ౧౧౬॥యదంబు
పూరప్రతిబింబితాయతిర్మరుత్తరంగైస్తరళస్తటద్రుమః। నిమజ్య మైనాకమ
హీభృతస్సతస్తతానపక్షాగ్ధువతస్సపక్షతామ్॥౧౧౭॥పయోధిలక్ష్మీముషి
కేళిపల్వలేరిరంసుహంసీకలనాదసాదరమ్ । సతత్రచిత్రంవిహరంతమంతికే
హిరణ్మయంహంసమబోధినైషధః॥ ౧౧౮॥ ప్రియాసుబాలాసురతిక్షమాసు
చద్విపత్రితంపల్లవితంచబిభ్రతమ్। స్మరార్జితంరాగమహీరుహాంకురంమిషే

త్యంసూర్యం-అవాప్య-ప్రకామం-కంటకైఃనాళగతైస్తీక్ష్ణాగ్రైరవయవైః-క
రంబితాదంతురితా-అన్యత్రాదిత్యంఅదిపుత్రమింద్రం-అవాప్య- కంటకైఃపుల
కైః-కరంబితా-అతఏవామోదభరంపరిమళసంపదంఆనందసంపదంచ- వివృ
ణ్వతీప్రకటయంతీ-దివాదివసేన-ధృతాని- స్ఫుటశ్రీగృహాణి-పద్మానియస్యాసః
విగ్రహఃస్వరూపంయస్యాస్సా-అన్యత్రదివాస్వర్గేణస్ఫుటశ్రీగృహంఉజ్జ్వల
శోభాస్పదం విగ్రహోదేహోయస్యాస్సాస్వర్గ్లోకవాసినీత్యర్థః-యస్తటా
కఃప్రభవ-కారణంయస్యాస్సా- యజ్జన్యాసరోజినీఅప్సరాయితాఅప్సరా
ఇవాచరితా॥ సూ॥ ఉపమానాత్కర్తుఃక్యఙ్ సలోపశ్చేతి-తత-కర్తరిక్తః-ఓజ
సోప్సరసోనిత్యమితిసకారలోపః-శ్లిష్టవిశేషణేయముపమా॥౧౧౬॥యదితి॥
యస్యతటాకస్యాంబుపూరే- ప్రతిబింబితాయతిఃప్రతిఫలితాయామః - మరు
త్తరంగైఃవాతవీజనైః- తరళశ్చలఃతటద్రుమః- నిమజ్యసతఃవర్తమానస్య- ప
క్షాగ్రపత్రాణిధువతఃకంపయతః-మైనాకమహీభృతఃమైనాకాద్రేః- సపక్ష
తాంసదృశతాంఇంద్రాద్రక్షితత్వాత్పక్షవత్తాంచతతానేత్యుపమా॥౧౧౭॥
పయోధీతి॥అథనైషధోనిషధానాంరాజానలః॥ సూ॥ జనపదశబ్దాత్క్షత్రియా
దఞ్-పయోధిలక్ష్మీముషితత్కల్పఇత్యర్థః-తత్రకేళిపల్వలేక్రీడాసరసి- రిరం
సూనాంరంతుమిచ్ఛూనాం-హంసీనాం-కలనాదేషుమధురస్వరేషు- సాదరం
సస్పృహం-అతఏవాంతికేతత్సమీపే- విహరంతంచరంతం-చిత్రమద్భుతంహి
రణ్మయంసువర్ణమయం॥సూ॥దాండినాయినాదినానిపాతనాత్సాధుః- హం
సం-అబోధిదదర్శేత్యర్థః॥ ౧౧౮॥ పునస్తమేవవిశినష్టి॥ ప్రియాస్వితి॥బాలాసు
అరతిక్షమాసుకించిదాసన్నయౌవనాస్విత్యర్థః - అన్యథారాగాంకురాసం
భవాత్-రతిక్షమాసుయువతిషుచేతిద్వివిధాసు- ప్రియాసువిషయేక్రమాత్-
చంచ్వోస్త్రోట్యోః॥ సి॥ చంచుస్త్రోటిరుభేస్త్రియామిత్యమరః-చరణద్వయ
స్యచమిషణ-ద్విపత్రితంసంజాతద్విపత్రం-పల్లవితంసంజాతపల్లవంచ-చం
చ్వోర్ద్వయోః సంపుటితత్వసామ్యాద్విపత్రితత్వం - చరణయోస్తువిస్పృష

ణచంచ్వోశ్చరణద్వయస్యచ॥ ౧౧౯॥ మహీమహేంద్ర స్తమవేత్యసకుణంశ కుంతమేకాంతమనోవినోదినమ్ । ప్రియావియోగాద్విధురోపినిర్భరంకుతూ హలాక్రాంతమనామనాగభూత్॥ ౧౨౦॥ అవశ్యభవ్యేష్వనవగ్రహగ్రహా యయాదిశాధావతివేధసస్స్పృహా।తృణేనవాత్యేవతయానుగమ్యతేజనస్య

రాంగుళిత్వేనపల్లవసామ్యాత్పల్లవితత్వం- రాజహంసానాం- రోహితచం చుచరణత్వాత్తన్మిషేణేత్యుక్తం - స్మరార్జితంస్మరేణైవవృక్షారోపకేణో త్పాదితమిత్యర్థః- రాగఏవమహీరుహః- తస్యాంకురంరాగయుక్తమహీరు హాంకురం-బిభ్రతం - చంచుపుటమిషేణద్విపత్రితంచాలికాగోచరరాగం- చరణమిషేణపల్లవితం యువతివిషయరాగంచ బిభ్రతమిత్యర్థః - సహం సం-అబోధీతిపూర్వేణాన్వయః॥ సూ॥ నాభ్యస్తాస్థ్పత్యర్ఛితిపుమ్వ్రతిషేధః- వృక్షాంకురఃప్రథమంద్విపత్రితోభవతిపశ్చాత్పల్లవిత ఇతిప్రసిద్ధం- అత్రరా గంబిభ్రతమితిహంసవిశేషణాద్రాగస్యహంసాధికరణత్వోక్తిః ప్రియాస్వధి కరణభూతాస్వితి ఉపాధ్యాయవిశ్వేశ్వరభట్టారకవ్యాఖ్యానం ప్రత్యాఖ్యే యం- అన్యనిష్ఠస్యరాగస్యఅన్యాధికరణత్వాయోగాత్ - నచాయమేక ఏవ ఉభయనిష్ఠఇతిభ్రమితవ్యం-తస్యేచ్ఛాపరపర్యాయస్యతథాత్వాయోగాత్- అన్యథాబుద్ధ్యాదీనామపితథాత్వాపత్తౌసర్వసిద్ధాంతవిరోధాత్- విషయా నురాగాభావప్రసంగాచ్చ - ఉభయోరపిరాగిత్వసామ్యాదు భయనిష్ఠభ్ర మః-కేషాంచిత్- తస్మాత్కామినోరన్యోన్యాధికరణరాగయోరన్యోన్యవిష యత్వమేవనాధికరణత్వమితిసిద్ధం-ప్రియాస్వితివిషయసప్తమీతిసర్వంరమణీ యం- అత్రరాగమహీరుహాంకురమితిరూపకం - చంచుచరణమిషేణేత్యప హ్నవానుప్రాణితమితిసంకరః - తేనచబాహ్యాభ్యంతరరాగయోర్భేదేపిత దభేదరూపాతిశయోక్త్యుత్థాపితా - చంచుచరణవ్యాజేనాంతరితస్యైవ బ హిరంకురితత్వోత్ప్రేక్షావ్యజ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౧౧౯॥ మ హీమహేంద్రఇతి॥మహీమహేంద్రః-భూదేవేంద్రః-సనలః- ఏకాంతంనితాం తం- మనోవినోదయతీతితథోక్తం- తంశకుంతంపక్షిణం- తుణం- అవేత్యప్రి యావియోగాత్-నిర్భరమతిమాత్రంవిధురోదుఃస్థోపి-మనాగీషత్-కుతూహ లాక్రాంతమనాః కౌతుకచిత్తః- అభూత్ః తద్గ్రహీతుకామోభూదిత్యర్థః॥ ౧౨౦॥ ననుకథమీదృశీచపలప్రవృత్తిరస్యధీరోదాత్తస్యేత్యాశంక్యనాత్ర జంతోస్స్వాతంత్ర్యంకింతు భావ్యర్థానుసారిణీ విధాతురిచ్ఛైవతథాప్రేర యతీత్యాహ-అవశ్యేతి॥ అవశ్యభవ్యేష్వవశ్యంభావ్యర్థేష్వవిషయే॥ సూ॥

చిత్తేనభృశావశాత్మనా॥ ౧౨౧॥ అథావలంబ్యక్షణమేకపాదికాంతదానీద
ద్రావుపపల్వలంఖగః। సతిర్యగావర్జితకంధరశ్శిరఃపిధాయపక్షేణరతిక్లమా
లసః ॥౧౨౨॥ సనాళమాత్మాననసిర్జితప్రభంహ్రియానతంకాంచనమంబు
జన్మకిం। అబుద్ధతంవిద్రుమదండమండితంసపీతమంభః ప్రభుచామరంచకిం॥
౧౨౩॥కృతావరోహస్యహయాదుపానహౌతతఃపదేరేజతురస్యబిభ్రతీ। త

భవ్యగేయేత్యాదినాకర్తరియప్రత్యయాంతోనిపాతః- లుంపేదవశ్యమఃకృత్యే
ఇత్యవశ్యమోమకారలోపః-అనవగ్రహగ్రహఃఅప్రతిబంధనిర్బంధా - సిరం
కుశాభినివేశేతియావత్ ॥ ని॥ గ్రహోనుగ్రహనిర్బంధగ్రహణేషురణోద్యమ
ఇతివిశ్వః-వేధసస్స్పృహావిధాతురిచ్ఛా-యయాదిశా- ధావతియేనఅధ్వనా
ప్రవర్తతే-తయైవదిశా-భృశావశాత్మనాఅత్యంతపరతంత్రస్వభావేన- జన
స్య-చిత్తేన-తృణేన- వాత్యావాతసమూహఃఇవ॥ సూ॥ పాశాదిభ్యోయః-
అనుగమ్యతే-వేధసస్స్పృహాకర్మ॥ ౧౨౧॥ చికీర్షితార్థదైవానుకూల్యంకా
ర్యతోదర్శయతి॥అథేతి॥ అథనలదృష్టిపథప్రాప్త్యనంతరం-రతిక్లమాలసః-
సఖగోహంసః-తదానలకుతూహలకాలఏవ-క్షణం- ఏకఃపాదోయస్యాంక్రి
యాయామిత్యేకపాదికాం-ఏకపాదేనావస్థానం॥ సూ ॥ మత్వర్థీయఃష్ఠన్ప్ర
త్యయః- తద్ధితార్థేత్యాదినాసంఖ్యాసమాసః - యస్యేతిచేత్యకారలోపస్య
స్థానివద్భావేనతాద్రూప్యాభావాన్నపాదఃపదాదేశః-తామేకపాదికాం-
అవలంబ్య-తిర్యగావర్జితకంధరఃఆవర్తితగ్రీవస్సన్- పక్షేణ-శిరః- పిధాయ-
ఉపపల్వలంపల్వలసమీపే- నిదద్రౌసుష్వాప- స్వభావోక్తిరలంకారః॥ శ్లో॥
స్వభావోక్తిరసౌచారుయథావద్వస్తువర్ణనమితిలక్షణాత్ ॥౧౨౨॥ సనాళ
మితి॥సనలః-తంనిద్రాణం- హంసం- ఆత్మాననసిర్జితప్రభంనిజముఖనిరాకృత
శోభం- అతఏవహ్రియా- నతం-సనాళంనాళసహితం- కాంచనంసౌవర్ణం-
అంబుజన్మఅంబుజంకిం- తథావిద్రుమదండేనప్రవాళమయదండేనమండితం
భూషితం-పీతంపీతవర్ణం- అంభఃప్రభోఃఅపాంపత్యుర్వరుణస్య- చామరం
కిం-ఇతిశబ్దాత్రాధ్యాహార్యః - ఇతిచాబుద్ధబుద్ధవాన్ ఉత్ప్రేక్షితవానిత్యర్థః-
బుధ్యతెర్లుజితఙ్ ॥ సూ॥ఝషస్తథోర్ధోధఇతితకారస్యధకారః॥ ౧౨౩॥ కృ
తేతి॥తతస్తన్నిద్రానంతరం- హయాత్ కృతావరోహస్యకృతావతారస్య-
అస్యనలస్య-ఉపానహౌచార్మణీపాదత్రాణే॥ ని ॥ పాదత్రాణేఉపానహౌ
విత్యమరః-బిభ్రతీబిభ్రాణె - పదేచరణెతయోఃప్రకృతయోఃవనయోస్సలిల
కాననయోః॥ని॥వనసలిలకాననస్యాణ్యాసురాః- ప్రసాద్మైవల్లైవై-తథా- అంబు

యోఃప్రవాళైర్వనయోస్తథాంబుజైర్నియోద్ధుకామేకిముబద్ధవర్మణీ॥౧౨౪॥ విధాయమూర్తింకపటేనవామనీంస్వయంబలిధ్వంసివిడంబినీమయం। ఉపేతపార్శ్వశ్చరణేనమౌనినానృపఃపతంగంసమధత్తపాణినా॥ ౧౨౫॥ తదాత్తమాత్మానమవేత్యసంభ్రమాత్పునఃపునఃప్రాయసదుత్ప్లవాయసః। గతోవిరుత్యోడ్డయనేనిరాశతాంకరౌనిరోద్ధుర్దశతిస్మకేవలం॥ ౧౨౬ ॥ ససంభ్రమోత్పాతిపతత్కులాకులంసరఃప్రపద్యోత్కతయానుకంపతామ్। తమూర్మిలోలైఃపతగగ్రహాన్నృపంన్యవారయద్వారిరుహైఃకరైరివ॥౧౨౭॥పతత్రిణాతద్రుచిరేణవంచితంశ్రియఃప్రయాంత్యాఃప్రవిహాయపల్వలమ్। చలత్ప

జైశ్చసహేత్యర్థః - సహార్థేతృతీయా - నియోద్ధుంకామోయయోస్తేనియోద్ధుకామేయుద్ధకామేఇత్యర్థః॥ సూ॥ తుంకామమనసోరపీతిమకారలోపః-అతోబద్ధవర్మణీకిముబద్ధకవచేఇవరేజతురిత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౧౨౪॥ విధాయేతి॥అయంనలః- స్వయమేవకపటేనఛద్మనా- వామనీంహ్రస్వాం-గౌరాదిత్వాత్ఙీష్-బలిధ్వంసివిడంబినీంకపటవామనవిష్ణుమూర్త్యనుసారిణీమిత్యర్థః- మూర్తింవిధాయ-కాయంసంకోచ్యేత్యర్థః-మౌనినానిశ్శబ్దేన-చరణేన-ఉపేతపార్శ్వఃప్రాప్తహంసాంతికః-పాణినా- పతంగంపక్షిణం- సమధత్తసంఘటితవాన్జగ్రాహేత్యర్థః-స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౧౨౫॥తదాత్తమితి॥సఃహంసః- ఆత్మానం-తదాత్తంతేననలేనఆత్తంగృహీతం- అవేత్యజ్ఞాత్వా-సంభ్రమాత్- ఉత్ప్లవాయఉత్పతనాయ-పునఃపునః - ప్రాయసత్ అయస్తవాన్-యసుప్రయత్నే ఇతిధాతోర్లుఙిపుషాదిత్వాచ్చ్లేరఙాదేశః- ఉడ్డయనేఉత్పతనేనిరాశతాం-గతః-విరుత్యోత్క్రుశ్య-నిరోద్ధుర్గృహీతుః - కరౌకేవలంకరావేవ- దశతిస్మదష్టవాన్- అత్రాపిస్వభావోక్తిభేదః॥ ౧౨౬॥ ససంభ్రమేతి॥ససంభ్రమంసత్వరం- ఉత్పాతిమోడ్డీయమానేన- పతత్కులేనపక్షిసంఘేన-ఆకులం- సరః- కర్తృ- ఉత్కతయాఉన్మనస్కతయా॥ సూ॥ ఉత్కఉన్మనా ఇతినిపాతనాదభిధానాచ్చసాధుః - అనుకంపతాందయాళుతాం- ప్రపద్యప్రాప్య-తంనృపం-ఊర్మిభిఃలోలైఃచలైః- వారిరుహైః- కరైరితివ్యస్తరూపకం-పతగగ్రహాత్పక్షిగ్రహణాత్- న్యవారయదిత్యుత్ప్రేక్షా-వాస్తవనివారణాసంభవాదుత్ప్రేక్షా - నివారణస్యకరసాధ్యత్వాత్తత్రరూపకాశ్రయణం - అతఏవ ఇవస్యోపమానాభావేన అర్థానుసారాద్వ్యవహితాన్వయేనాప్యుత్ప్రేక్షావ్యంజకత్వమితిరూపకోత్ప్రేక్షయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥ ౧౨౭॥ పత [illegible] నవంచితం-తత్పల్వలం-సరః-

దాంభోరుహనూపురోపమాచకూజకూలేకలహంసమండలీ॥ ౧౨౮॥నవా సయోగ్యావసుధేయమీదృశ స్త్వమంగయస్యాఃపతిరుజ్ఝితస్థితిః । ఇతిప్రహా యక్షితిమాశ్రితానభఃఖగాస్తమాచుక్రుశురారవైఃఖలు ॥ ౧౨౯ ॥ నజాత రూపచ్ఛదజాతరూపతాద్విజస్యదృష్టేయమితి స్తువన్ముహుః। అవాదితేనా థసమానసౌకసాజనాధినాథఃకరపంజరస్పృశా॥ ౧౩౦ ॥ ధిగస్తుతృష్ణాతర ళంభవన్మనస్సమీక్ష్యపక్షాన్మమహేమజన్మనః। తవార్ణవస్యేవతుషారశీకరై ర్భవేదమీభిఃకమలోదయఃకియాన్ ॥ ౧౩౧ ॥ నకేవలంప్రాణివధోవధోమ

ప్రవిహాయ-ప్రయాంత్యాఃగచ్ఛంత్యాఃశ్రియోలక్ష్మ్యాః- చలద్భ్యాంపదాం భోరుహనూపురాభ్యాం - ఉపమాసామ్యంయస్యాస్సా- కలహంసమండలీ కూలేచుకూజ-స్వయూథ్యభ్రంశేతేషాంకూజనంస్వభావః- అత్రహంసేనై వసహాగచ్ఛంత్యాఃసరశ్శోభాయాః- శ్రీదేవ్యాసహాభేదాధ్యవసాయేనకూజ త్కలహంసమండల్యాంతన్నూపురత్వముత్ప్రేక్ష్యతే -ఉపమాశబ్దోప్యుప మాస్థానుపపత్తేస్సంభావనాలక్షకఇత్యవధేయం॥ ౧౨౮॥ నవాసయోగ్యేతి॥ ఇయమీదృగ్వసుధావాసయోగ్యానినాస్థానా-కుతః- అంగభో - యస్యాః వసుధాయాః - ఉజ్ఝితస్థితిఃత్యక్తమర్యాదఃఈదృశఃఘాతుకః - త్వం-పతిరి తీత్థం-ఖగాః-క్షితిం- ప్రహాయ-నభశ్శ్రితాః-తంనలం- ఆరవైః- ఉచ్చధ్వనిభిః- ఆచుక్రుశుఃఖలు ఉత్క్రోశ్యాసనిందోపాలంభంచక్రురిత్యుత్ప్రేక్షాగమ్యా॥ ౧౨౯॥నజాతరూపేతి॥ఇయం-ఈదృక్ -జాతరూపచ్ఛదైఃసువర్ణపక్షైః - జాత రూపతాఉత్పన్నసౌందర్యం- ద్విజస్యపక్షిణః- నదృష్టాఅదృష్టచరీ-హిరణ్మ యపక్షీ-కుత్రాపినదృష్టఇత్యర్థః- ఇతిముహుఃస్తువన్- సజనాధినాథః- అధా స్మిన్నంతరేకరపంజరస్పృశాకరతలగతేన- మానసంమానససరః- ఏకఃస్థా నం-యస్యతేనమానసౌకసాతేనహంసేన॥సి॥హంసాస్తుశ్వేతగరుతశ్చక్రాం గామానసౌకసఇత్యమరః-అవాదిఉక్తః-వదఃకర్మణిలుఙ్॥ ౧౩౦॥ తదేవచ తుర్భిరాహ॥ ధిగస్త్వితి ॥హేమ్నోజన్మయేషాంతాన్ హేమజన్మనఃహై మాన్-మమ- పక్షాన్పత్రాణి- సమీక్ష్య-తృష్ణాతరళంఆశావశగం-భవన్మ నః-ధిగస్త్వితినిందా॥సి॥ధిఙ్నిర్భర్త్సననిందయోరిత్యమరః। సూ॥ ధిగుపర్యా దిషుత్రిష్వితిధిగ్యోగాన్మనఇతిద్వితీయా - తుషారశీకరైర్హిమకణైఃఅర్ణవస్యేవ- తవ-అమీభిఃపక్షైః- కియాన్-కమలాయాఃలక్ష్మ్యాఃకమలస్యచ- ఉదయోవృ ద్ధిః-భవేత్-నకియానపీత్యర్థః॥ ౧౩౧॥ నకేవలమితి॥ హేనృప-త్వదీక్షణాత్ త్వన్మూర్తిదర్శనాత్-విస్మితాంతరాత్మనోవిస్రబ్ధచిత్తస్య-మేస్వస్తస్యేత్యర్థః

మత్వదీక్షణాద్విశ్వసితాంతరాత్మనః। విగర్హితంధర్మధనైర్నిబర్హణంవిశిష్య
విశ్వాసజుషాంద్విషామపి ॥ ౧౩౨ ॥ పదేపదేసంతిభటారణోద్భటానతేషు
హింసారసఏషపూర్యతే । ధిగీదృశంతేనృపతేఃకువిక్రమంకృపాశ్రయేయః
కృపణేపతత్రిణి ॥ ౧౩౩ ॥ఫలేనమూలేనచవారిభూరుహాంమునేరివేత్థంమ
మలాస్యవృత్తయః। త్వయాద్యతస్మిన్నపిదండధారిణాకథంనపత్యా ధరణీ
ఘృణీయతే॥ ౧౩౪ ॥ ఇతీదృశైస్తంవిరచయ్యవాఙ్మయైస్సచిత్రవైలక్ష్యకృ
పంనృపంఖగః। దయాసముద్రేసతదాశయేఽతిథీచకారకారుణ్యరసాపగాగి

మమ-వధః-కేవలం-ప్రాణివధః-ప్రాణిమాత్రవధః-నభవతి-కింతు-విశ్వాస
ఘాతపాతకమిత్యర్థః-తతఃకిమతఆహ- విశ్వాసజుషాంవిస్రంభభాజాం-ద్వి
షామపి-నిబర్హణంహింసనం-ధర్మధనైర్ధర్మపరైర్మన్వాదిభిఃవిశిష్యాతిరిచ్య-
విగర్హితంఅతిగర్హితమిత్యర్థః॥౧౩౨॥పదేపదఇతి॥ రణోద్భటాఃరణేషుప్రచం
డాః-భటాయోధాః- పదేపదేసంతిసర్వత్రసంతీత్యర్థః-వీప్సాయాంద్విర్భా
వః-ఏషఃహింసారసఃహింసారాగః - తేషుభటేషు-నపూర్యతే-అత్రకాకుః
నపూర్యతేకిమిత్యర్థఃనృపతేర్మహారాజస్య- తేతవ - ఈదృశమవధ్యవధరూ
పం-కువిక్రమంకుత్సితపరాక్రమం-ధిక్ -యఃకుత్సితక్రమః-కృపాశ్రయేకృపావి
షయే- అనుకంపనీయేకృపణేదీనే-పతత్రిణి-క్రమతఇతిశేషః॥౧౩౩॥ఫలేనేతి॥
యస్యమమ-మునేరివవారిభూరుహాంజలాశయరుహాణాంపద్మినీనాం- అన్య
త్రవారిరుహాంభూరుహాంచ-ఫలేనమూలేనచ - ఇత్థమనేనదృశ్యమానప్రకా
రేణ-వృత్తయోజీవికాః తస్మిన్నప్యనపరాధేపీతిభావః- దండధారిణాదండ
ప్రయోక్త్రా-అదండ్యదండినేత్యర్థః- పత్యాత్వయాహేతునా- అద్యధరణీక
ర్తృకంనఘృణీయతేనజుగుప్సతే-జుగుప్సతఏవేత్యర్థః॥ ని ॥ ఘృణాజుగుప్సాకృప
యోరితివిశ్వః॥ సూ॥ ఘృణతేఃకండ్వాదిభ్యోయగితియగంతాల్లట్-తత్రఘా
శేఘృణిజితజిత్కరణాదాత్మనేపదం - అకార్యకారిణంభర్తారమపిగర్హంతే
గృహిణ్యఇతిభావః॥౧౩౪॥ఇతీతి॥ఇత్థం-సఖగోహంసః- తంనృపం-ఈదృశై
స్సనిందోపాలంభైరిత్యర్థః- వాఙ్మయైర్వాగ్వికారైః॥ సూ॥ ఏకాచోనిత్యం
మయటమిచ్ఛంతీతిమయట్ప్రత్యయః- తిరశ్చాభివాదనాదాశ్చర్యంచిత్రం-ప
రైస్స్వకార్యోద్ఘాటనాధపత్రపావైలక్ష్యం- పరారిదర్శనేనతస్మిన్వర్తనే
చ్ఛాకృపా- తాభిస్సహవర్తతఇతిసచిత్రవైలక్ష్యకృపంవిరచయ్యవిధాయ॥
సూ॥ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః-దయాసముద్రే-తదాశయేతచ్చిత్తే- గి
రఏవ-కారుణ్యరసాపగాః- కరుణారసనదీః-అతిథీచకారప్రవేశయామాసే

రః॥ ౧౩౫॥ మదేకపుత్రా జననీ జరాతురా నవప్రసూతిర్వరటా తపస్వినీ । గ-
తిస్తయోరేష జనస్తమర్దయన్నహో విధే త్వాం కరుణా రుణద్ధి నో॥౧౩౬॥ ము-
హూర్తమాత్రం భవనిందయా దయాసఖాః సఖాయస్స్రవదశ్రవో మమ । ని-
వృత్తిమేష్యంతి పరం దురుత్తరస్త్వయైవ మాతస్సుతశోకసాగరః॥౧౩౭॥ మద-
ర్థసందేశమృణాళమందగః ప్రియః కియద్దూర ఇతి త్వయోదితే। విలోకయంత్యా
రుదతోథ పక్షిణః ప్రియే స కీదృగ్భవితా తవ క్షణః॥ ౧౩౮॥ కథం విధాతర్మయి
పాణిపంకజాత్తవ ప్రియాశైత్యమృదుత్వశిల్పినః। వియోక్ష్యసే వల్లభయేతి ని-

---

త్యర్థః- సముద్రే నదీప్రవేశోయుక్త ఇతి భావః- రూపకాలంకారః॥౧౩౫॥ తా
ఏవ గిరః ప్రపంచయతి॥ మదేకపుత్రేతి॥ అత్ర తావద్దైవముపాలభతే- హే విధే-
జననీ మాతా- అహమేవైకః పుత్రో యస్యాస్సా మదేకపుత్రా- స్వనాశే తస్యా
అపత్యాంతరం నాస్తీత్యర్థః- జరాతురా స్వయమప్యశక్తా- వరటా స్వభార్యా॥
ని॥ హంసస్య యోషిద్వరటేత్యమరః- నవప్రసూతిరచిరప్రసవా- తపస్వినీ అ-
నాథా శోచ్యా॥ ని॥ తపస్వీ తాపసే శోచ్య ఇతి వైజయంతీ- ఏష జనః స్వయమిత్య-
ర్థః- తయోర్భార్యాజనన్యోః- గతిశ్శరణం తం జనం- అర్దయన్- పీడయన్ అహో వి-
ధాతః॥ సూ॥ విశిష్టమామంత్రితం సంబోధనే చేతి సంబోధనార్థే లటశ్శత్రాదే-
శః- త్వాం కరుణా- నో రుణద్ధి- మత్పీడనాన్న నివారయతీతి కాకుః- న రుణద్ధి కిమి-
త్యర్థః॥ ౧౩౬॥ అథ మాతరం శోచతి॥ ముహూర్తేతి॥ హే మాతః- మమ- స-
ఖాయః సుహృదః- దయాసఖాః సదయాః- అత ఏవ స్రవదశ్రవస్స్రంతః- అశ్రు నే-
త్రాంబు॥ ని॥ రోదనం చాస్రమశ్రు చేత్యమరః- ముహూర్తమాత్రం- భవనిం-
దయా సంసారగర్హణ నివృత్తిం శోకోపరతిం ఏష్యంతి- కింతు- త్వయైవ- సుతశో-
క ఏవ సాగరః- పరమత్యంతం- దుఃఖేనోత్తీర్యత ఇతి దురుత్తరో దుస్తరః॥ సూ॥
తరతేః కృచ్ఛ్రార్థేషు ఖల్ప్రత్యయః॥ ౧౩౭॥ అథ భార్యాం శోచతి ॥ మదర్థేతి॥
హే ప్రియే- మహ్యమిమే మదర్థే॥ వా॥ అర్థేన సహ నిత్యసమాసస్సర్వలింగతా
చ వక్తవ్యే- తయోస్సందేశమృణాళయోర్వాచికబిసయోః మందగః తత్ప్రేష-
ణే విలంబితప్రవృత్తిః- ప్రియః కియద్దూరే కియతి దూరే దేశే- వర్తత ఇతి- త్వ-
యా- ఉదితే ఉక్తే పృష్టే సతీత్యర్థః - అథ ప్రశ్నానంతరం రుదతః అనిష్టోచ్చార-
ణాశక్త్యా అశ్రూణి విముంచతః- పక్షిణః ఇతో గచ్ఛతో గతాత్ ఖగాత్- విలో-
కయంత్యాః తవ- సః క్షణః కాలః- కీదృగ్భవితా భవిష్యతి. వజ్రపాతప్రాయ ఇతి
భావః- భవతేః కర్తరి లుట్॥ ౧౩౮॥ కథమితి॥ హే విధాతః ప్రియాయాః వర-
టాయాః- శైత్యమృదుత్వశిల్పినః తాదృక్తదంగశైత్యమార్దవనిర్మాణకుశలాత్

ర్గతాలిపఙ్క్తిర్లలాటంతపనిష్ఠురాక్షరా॥ ౧౩౯॥ అపిస్వయాధైర్యరశనిక్షతోప
మంమమాద్యవృత్తాంతమిమంబతోదితా।ముఖానిలోలాక్షిదిశామసంశయం
దశాపిశూన్యానివిలోకయిష్యసి॥ ౧౪౦॥మమైవశోకేనవిదీర్ణవక్షసాత్వయా
విచిత్రాంగివిపద్యతేయది । తదస్మిదైవేనహతోపిహాహతస్స్ఫుటంయతస్తే
శిశవఃపరాసవః ॥ ౧౪౧ ॥ తవాపిహాహావిరహాత్క్షుధాకులాఃకులాయకూలే
షువిలుఠ్యతేషుతే।చిరేణలబ్ధాబహుభిర్మనోరథైర్గతాఃక్షణేనాస్ఫుటితేక్షణా

త్-తవ-పాణిపంకజాత్ పంకజమృదుశిశిరాత్పాణేరిత్యర్థః- మయిసమయే
వల్లభయా- వియోక్ష్యసే- ఇత్యేవంరూపా- అతఏవలలాటంతపతీందహంతీ
తిలలాటంతపాని॥సూ॥ అసూర్యలలాటయోర్దృశితపోఃతిఖచ్చ్వితిస్యయః- అ
రుర్ద్విషదిత్యాదినాముమాగమః - తానినిష్ఠురాక్షరాణికర్ణకఠోరాణిచాక్షు
రాణియస్యాస్సా-లిపిరక్షరవిన్యాసః-కథం-నిర్గతానిస్సృతా- అత్రకారణవి
రుద్ధకార్యోత్పత్తికథనాద్విషమాలంకారః॥ శ్లో॥ విరుద్ధకార్యస్యోత్పత్తిర్య
త్రానర్థస్యవాభవేత్ - విరూపఘటనాపాస్యాద్విషమాలంకృతిస్త్రిధేతిలక్ష
ణాత్॥౧౩౯॥అపీతి॥అపిచేత్యర్థః-అద్యాస్మిన్దినే॥సూ॥సద్యఃపరుదిత్యా
దినానిపాతః-స్వస్య-యాధైర్యాఖ్యాగభవైః-సహచరైర్గణ్యంస్సైఃకర్తృభిఃఅశ
నిక్షతోపమంవజ్రప్రహారప్రాయం-మమ-ఇమం- వృత్తాంతంఅనర్థవార్తాం-
ఉదితాఉక్తాసతీ॥సూ॥ వచిస్వపియజాదీనాంకితిపదిత్యాదప్రధానేకర్మణిక్తః వది
స్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం - హేలోలాక్షిచంచలాక్షి- దశాపి-దిశాం-ము
ఖాని-శూన్యానిఅలక్ష్యలక్షకాని- విలోకయిష్యసి- అసంశయంసంశయోనా
స్తీత్యర్థః-అర్థాభావేవ్యయీభావః-బతేతీఖేదే॥ ౧౪౦॥ మమైవేతి॥ హేవిచి
త్రాంగిలోహితచంచుచరణత్వాద్విచిత్రగాత్రి-మమ-శోకేనైవమద్విపత్తిదుః
ఖేనైవ-విదీర్ణవక్షసావిదారితహృదయయా-త్వయా - విపద్యతేమ్రియతేయ
ది-తర్హి-దైవేన-హతోపి-స్ఫుటంవ్యక్తం-పునః-హతోస్మి - హేతిఖేదే।సి॥
హావిస్మయవిషాదయోరితివిశ్వః-కుతః- యతః- తేశిశవః- పరాసవఃమాతుర
భావేపోషకాభావాన్మృతాః- అతశ్శిశుమరణభావనయాచద్విగుణితంమే
మరణదుఃఖంప్రాప్తమిత్యర్థః॥ ౧౪౧॥ ననుమన్మృతౌతేషాంకథంమరణనుత
ఆహ ॥ తవేతి ॥ హేప్రియే-బహుభిః-మనోరథైఃచిరేణలబ్ధాఃకృతలబ్ధా ఇత్య
ర్థః- అస్ఫుటితేక్షణాఃఅద్యాప్యనున్మీలితాక్షాః-మమ- తేశిశవః- తవాపి-నకే
వలంమమైవేతిభావః-విరహాద్వ్యపత్తేః-క్షుధాకులాఃక్షుత్పీడితాః- తేషుస్వసం

పాదితేష్విత్యర్థః-కులాయకూలేషునీడాంతికేషు ॥ సి॥ కులాయోనీడమస్త్రి

మమ ॥ ౧౪౨ ॥ సుతాః కమాహూయ చిరాయ చుంకృతైర్విధాయ కంప్రాణిముఖాని కంప్రతి । కథాసు శిష్యధ్వమితి ప్రమీల్య స స్రుతస్య సేకాద్బుబుధే నృపాశ్రుణః॥ ౧౪౩ ॥ ఇత్థమముం విలపంతమముంచద్దీనదయాళుతయావనిపాలః । రూపమదర్శి ధృతోఽసి యదర్థం గచ్ఛ యథేచ్ఛమథేత్యభిధాయ॥ ౧౪౪॥ ఆనందజాశ్రుభిరనుశ్రియమాణమార్గాన్ ప్రాక్శోకనిర్గమితనేత్రపయఃప్రవాహాన్ । చక్రే స చక్రనిభచంక్రమణచ్ఛలేన నీరాజనాం జనయతాం నిజబాంధవా

యామిత్యమరః - విలుఠ్య పరివృత్య-తుణ్డేన-గతాః- హా హేతి ఖేదే॥ ౧౪౨॥ సుతా ఇతి॥ హే సుతాః-చుంకృతైః చుంకారైః చిరాయ-చిరం-కం ఆహూయ-కమప్యాహూయ- కంప్రతి కమపి ప్రతిముఖాని కంప్రాణి- విధాయ- కథాసు- శిష్యధ్వం కథామాత్రశేషా భవత- కుత్రాపి పిత్రోరదర్శనాన్మ్రియధ్వం-ప్రాప్తకాలే లోట్ - మరణకాలః ప్రాప్త ఇత్యర్థః-ఇతి ఇత్యుక్త్వేత్యర్థః-గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః-ప్రమీల్య మూర్ఛిత్వా- స హంసః- స్రుతస్య దయార్ద్రభావాత్ప్రవహతః-నృపస్య-అశ్రుణో బాష్పస్య సేకాత్ బుబుధే సంజ్ఞాం లేభే-ప్రాయేణాత్ర స్వభావోక్తిరూహ్యా॥ ౧౪౩॥ అథ సర్వత్ర భిన్నసర్గాంతైరితి కావ్యలక్షణాద్వృత్తాంతరేణ శ్లోకద్వయమాహ॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థం విలపంతం పరిదేవయమానం- అముం-హంసం- అవనిపాలో నలః-దీనేష్వార్తేషు-దయాళుతయా-రూపమాకృతిః-అదర్శి అపూర్వత్వాదవలోకితం - యస్మై యదర్థం- రూపదర్శనార్థమేవ-ధృతో గృహీతః-అసి అథ-యథేచ్ఛం-గచ్ఛ ఇత్యభిధాయ అముంచత్-తోటకవృత్తమేతత్॥ శ్లో॥ తోటకవృత్తమిదం భభభాగావితి లక్షణాత్॥ ౧౪౪॥ ఆనందేతి॥ స హంసః చక్రనిభచంక్రమణస్య మండలాకారభ్రమణస్య-ఛలేన-నీరాజనాం-జనయతాం కుర్వతాం- నిజబాంధవానాం-బంధముక్తం బాంధవా నీరాజయంతీతి సమయాచారః- ప్రాఙ్మోచనాత్పూర్వం-శోకేన నిర్గమితాని స్సారితాః-యో నేత్రపయఃప్రవాహాః బాష్పపూరాః-తాన్ ఆనందజాశ్రుభిరానందబాష్పైః అనుశ్రియమాణమార్గాన్ - అనుగమ్యమానమార్గాన్ చక్రే కృతవాన్-అత్ర పక్షిణాం స్వభావసిద్ధం బంధముక్తస్యాయూథ్యభ్రమణం చలశబ్దేనాపహ్నుత్య తత్ర నీరాజనత్వారోపాదపహ్నవభేదః- అత్ర చ మత్తారకారిత్వాన్మంగళాచరణరూపత్వాచ్చ సర్వత్ర సర్గాంతశ్లోకేషు ఆనందశబ్దప్రయోగః-యథాహ భగవాన్మహాభాష్యకారః-మంగళాదీని మంగళమధ్యాని హి శాస్త్రాణి ప్రథంతే వీరపురుషాణ్యాయుష్మత్పురుషాణి చ భవంతి- అధ్యేతారః ప్రవక్తారో భవంతీతి-వసంతతిలకావృత్తం॥ శ్లో॥ ఉక్తా వసంతతిల

నామ్॥౧౪౫॥శ్రీహర్షంకవిరాజరాజిమకుటాలంకారహీరస్సుతంశ్రీహీరస్సు
షువేజితేంద్రియచయంమామల్లదేవీచయమ్। తచ్చింతామణిమంత్రచింతనఫ
లేశృంగారభంగ్యామహాకావ్యేచారుణినైషధీయచరితేసర్గోయమాదిగ్గతః॥

కాతభజాజగాగఇతిలక్షణాత్-సర్గాంతత్వాద్వృత్తభేదః- యథాహదండీ॥
శ్లో॥సర్గైరనతివిస్తీర్ణైఃశ్రావ్యవృత్తైస్సుసంధిభిః-సర్వత్రభిన్నసర్గాంతైరుపే
తంలోకరంజనమితి॥ ౧౪౫॥అథకవిఃకావ్యవర్ణ్యనామాఖ్యానపూర్వకంసర్గ
సమాప్తింశ్లోకనిబంధనేనాహ॥శ్రీహర్షమితి॥ కవిరాజరాజిమకుటానాంవిద్వ
చ్ఛ్రేష్ఠశ్రేణిమౌళీనాం-అలంకారఃఅలంకారభూతః-హీరఃవజ్రమణిఃశ్రీహీ
రోనామవిద్వాన్ జితఃఇంద్రియచయోయేనతం శ్రీహర్షంశ్రీహర్షనామకం
యంసుతం-సుషువెజనయామాస-మామల్లదేవినామస్వమాతా-సాచ- యం
సుషువె-తస్యశ్రీహర్షస్య-యత్ చింతామణిమంత్రస్య చింతనంఉపాసనా-
తస్య-ఫలెఫలభూతె-శృంగారభంగ్యాశృంగారరసవృత్త్యా-చారుణి - నిష
ధానాంజన పదానాంరాజానైషధఃనలః - తదీయచరితేనలచరితనామకే-
మహాకావ్యే-అయం-ఆదిఃప్రథమః-సర్గః - గతస్సమాప్తఇత్యర్థః-ఏవముత్త
రత్రాపిద్రష్టవ్యం-శార్దూలవిక్రీడితవృత్తమేతత్॥ శ్లో॥సూర్యాశ్వైర్మసజా
స్తతాస్సగురవశ్శార్దూలవిక్రీడితమితిలక్షణాత్॥

ఇతిపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచల్లమల్లినాథసూరివిరచితేనైషధవ్యాఖ్యానే
జీవాతుసమాఖ్యానేప్రథమస్సర్గః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

నైషధకావ్యేసవ్యాఖ్యానే - ద్వితీయస్సర్గః-

౧॥ మూ॥ అధిగత్యజగత్యధీశ్వరాదథముక్తింపురుషోత్తమాత్తతః। వచసామపిగోచరోనయస్సతమానందమవిందతద్విజః ॥ ౨॥ అధునీతఖగస్సనైకధాతనుముత్ఫుల్లతనూరుహీకృతామ్ । కరయంత్రణదంతురాంతరేవ్యలిఖచ్చంచుపుటేనపక్షతీ॥ ౩॥ అయమేకతమేనపక్షతేరధిమధ్యోర్ధ్వగజంఘమం

౧॥ అధిగత్యేతి అథ మోచనానంతరం-స ద్విజఃపక్షీవిప్రశ్చ। ని॥ దంతవిప్రాండజాద్విజాఇత్యమరః - జగత్యధీశ్వరాత్ క్ష్మాపతేఃభువనపతేశ్చ॥ ని॥ జగతీభువనేక్ష్మాయామితివిశ్వః పురుషోత్తమాత్ పురుషశ్రేష్ఠాత్ విష్ణోశ్చ-తతఃతస్మాత్పృథక్కృతాన్నభాత్- అన్యత్రప్రసిద్ధాచ్చ- ముక్తింమోచనంనిర్వాణంచ-అధిగత్యప్రాప్య- యఆనందోవచసామపినగోచరఃవక్తుమశక్యః॥ శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతఇత్యాదేరవాఙ్మనసగోచరశ్చ-తమానందంపరమానందంచ. అవిందతాలభత-విదేర్లాభార్థాత్కర్త్రభిప్రాయేక్రియాఫలఇత్యాత్మనేపదం - శేముచాదీనామితినుమాగమః- అత్రాభిధాయాఃప్రకృతార్థమాత్రనియంత్రణాదుభయశ్లేషానుపపత్తేర్భేదాంతరానవకాశాల్లక్షణాయాశ్చ ముఖ్యార్థబాధమంతరేణాసంభవాద్ధ్వనిరేవాయం- బ్రాహ్మణస్యవిష్ణోర్మోక్షానందప్రాప్తిలక్షణార్థాంతరప్రతీతేర్న శ్లేషః - ప్రకృతాప్రకృతోభయగతేః-అస్మిన్‌సర్గేఏకశతశ్లోకపర్యంతంవియోగినీవృత్తం ॥శ్లో॥ విషమేససజాగురుస్సమేసభరాలోథగురుర్వియోగినీతిలక్షణాదితిసంక్షేపః॥

౨॥అధునీతేతి ॥ సఖగోహంసః- ఉత్ఫుల్లతనూరుహీకృతాంనృపకరపీడనాదుద్బద్ధపతత్రీకృతాం॥ ని॥ పతత్రంచతనూరుహమిత్యమరః-తనుంశరీరం-నైకధాఅనేకథా-నఞర్థస్యనశబ్దస్య- సుప్సుపేతిసమాసః- నఞ్‌సమాసేనలోపప్రసంగః-అధునీత-ధుత్‌వాక్-ధూఞః క్ర్యాదేర్లజితితఙ్ - ప్వాదీనాంహ్రస్వఇతిహ్రస్వః-కించ- కరయంత్రణేనన్నృపకరపీడనేనదంతురేనిమ్నోన్నతమధ్యప్రదేశేపక్షతీపక్షమూలే ॥ ని॥ స్త్రీపక్షతిఃపక్షమూలమిత్యమరః-చంచుపుటేనత్రోటిసంపుటేనవ్యలిఖత్- విలేఖనేనబుబుజాచకారేత్యర్థః-ఏతదాదిశ్లోకచతుష్టయేస్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౩॥అయమితి॥అయంహంసః- స్ఖలనక్షణఏవమోచనానంతరమేవేత్యర్థః- ఏకతమేనాంఘ్రిణాపక్షతేః పక్షమూలస్యాధి

ఘ్రిణా। స్ఖలనక్షణఏవశిశ్రియేద్రుతకండూయితమౌళి రాలయమ్॥ ౪॥ సగ
రుద్వనదుర్గ్రహాన్కటుకీటాన్దశతస్సతఃక్వచిత్। నుదతేతనుకండుపం
డితఃపటుచంచూపుటకోటికుట్టనైః॥ ౫॥అయమేత్యతటాకనీడజైర్లఘుపర్యవ్రి
యతాథశంకిభిః।ఉదడీయతవైకృతాత్కరగ్రహజాదస్యవికస్వరస్వరైః॥౬॥
దధతోబహుశైవలక్ష్మతాంధృతరుద్రాక్షమధువ్రతంఖగః। సనళస్యయయౌ
కరంపునస్సరసఃకోకనదభ్రమాదివ ॥ ౭॥ పతగశ్చిరకాలలాలనాదతివిస్రం

మధ్యంఖ్యేహోర్ధ్వగాఊర్ధ్వగామినీజంఘాయస్మిన్కండూయనేతత్తథా-
ద్రుతకండూయితమౌళిస్సత్వరంకర్షితచూడస్సన్- ఆలయంనిజావాసం - శి
శ్రియేశ్రితవాన్॥౪॥సఇతి॥ పండితఃనిపుణఃసహంసః - గరుతఃపక్షా ఏవవనదు
ర్గంతత్రదుర్గ్రహాన్గ్రహీతుమశక్యాన్- కటుతీక్ష్ణందశతఃదంతైస్తుదతః-క్వ
చిత్ కుత్రచిదేవసతఃవర్తమానాన్ కీటాన్ క్షుద్రజంతూన్పటుచంచూపుట
స్యసమర్థత్రోటేః కోట్యాఅగ్రేణకుట్టనైః ఘట్టనైః స్వనుదల్పాకండూర్యస్మిన్
తనుకండుయథాతథా-గోస్త్రియోరుపసర్జనస్యేతిహ్రస్వః - నుదతేనివారి
తవాన్- స్వరితఞితఇత్యాత్మనేపదం॥౫॥అయమితి॥అయంహంసః- తటాక
నీడజైస్సరఃపక్షిభిస్తత్రత్యహంసైః॥ని॥నీడోద్భవాగరుత్మంతఇత్యమరః-లఘు
క్షిప్రమేత్యాగత్య-పర్యవ్రియతపరివృతః- వృఞోతేఃకర్మణిలఙ్ -అథపక్షవేష్ట
నానంతరం- అస్యహంసస్యకరగ్రహజాన్నళకరపీడనజన్యాద్వైకృతాదేవవై
కృతాద్విచలితపక్షత్వరూపాద్వికారదర్శనాదిత్యర్థః- స్వార్థేఽణ్ప్రత్యయః-
శంకితైశ్చకితైః. అతఏవవికస్వరస్వరైరుచ్చైశ్చుక్రోశద్భిస్తైరుదడీయతోడ్డీనం-డీఙో
భావేలఙ్॥౬॥దధతఇతి॥అథసఖగోహంసః - బహుశైవలాభూరిశైవలాక్ష్మా
భూర్యస్యతద్బహుశైవలక్ష్మం - తస్యభావఃతత్తాతాందధతోదధానాత్సర
సఃపల్వలాత్ - బహూనిశైవలక్ష్మాణిశివభక్తచిహ్నానియస్యసబహుశైవల
క్ష్మాతస్యభావః తత్తా తాందధతోదధానస్య నళస్య - రుద్రాక్షాణీమధువ్ర
తాఇవేత్యుపమితసమాసః- తేధృతాయేనతంకరంకోకనదభ్రమాద్రక్తోత్ప
లభ్రాంతేరివపునర్యయౌ - కోకనదంతురుద్రాక్షసదృశమధువ్రతంఖలు- అ
త్రబహుశైవలేత్యాదౌశబ్దశ్లేషస్తదనుప్రాణితారుద్రాక్షమధువ్రతేత్యుప
మాతత్సాపేక్షాచేయంకోకనదభ్రమాదివేత్యుత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥ ౭॥అథా
స్యస్వయమాగమనాదుత్ప్రేక్షతే॥ పతగఇతి॥ పతగోహంసశ్చిరకాలలాలనా
దుపలాలనాదతివిస్రంభమతివిశ్వాసం॥ని॥సమౌవిస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః-
అనాకీతోప్రా... స్వయమాగచ్ఛే

భమవాపితోనుకమ్। అతులంవిదధేకుతూహలంభుజమేతస్యభజన్మహీభుజః॥
౮॥ నృపమానసమిష్టమానసస్సనిమజ్జత్కుతుకామృతోర్మిషు । అవలంబితక
ర్ణశష్కులీకలశీకంరచయన్నవోచత ॥ ౯ ॥ మృగయానవిగీయతేనృపైరపిధ
ర్మాగమమర్మపారగైః। స్మరసుందరమాంయదత్యజస్తవధర్మస్సదయోద
యోజ్జ్వలః ॥ ౧౦॥ అబలస్వకులాశినోఝషాన్నిజనీడద్రుమపీడినఃఖగాన్।
అనవద్యతృణాదినోమృగాన్మృగయాఘాయనభూభృతాంఘ్నతామ్॥ ౧౧॥
యదవాదిషమప్రియంతవప్రియమాధాయనునుత్సరస్మితత్ । కృతమాతప

దితిభావః-కించ-ఏతస్యమహీభుజోభుజంభర్జస్వయమాప్నువన్నతులంకుతూ
హలంవిదధే - కౌతుకంచకారేత్యర్థః-అత్రోత్ప్రేక్షావృత్త్యనుప్రాసయోః
శబ్దార్థాలంకారయోస్తిలతండులవత్సంసృష్టిః ॥ శ్లో॥ ఏకద్విత్ర్యాదివర్ణా
నాంపునరుక్తిర్భవేద్యది। సంఖ్యాసియమముల్లంఘ్యావృత్త్యనుప్రాసఈరిత ఇ
తి॥౮॥నృపమానసమితి॥ఇష్టమానసఃప్రియమానసః- సరాజహంసః-కుతుకం
హర్షస్తదేవఅమృతంసుధాతస్యోర్మిషునిమజ్జదంతర్గతం నృపమానసంనళమ
నః - కర్ణాశష్కుల్యావివకరశష్కుల్యాతేఏవకలశ్యాతేఅవలంబితేఅవహితే
కృతేప్నతేచయేనతత్తథోక్తం-నద్యృతశ్చేతిఃప్- రచయన్కుర్వన్నవోచత
ఉక్తవాన్-జలేమజ్జన్నపిరణార్థంకలశమవలంబతే-తద్వత్కర్ణశష్కులీకల
శ్యావిత్యుపమారూపకయోస్సంసృష్టిః॥౯॥మృగయేతి॥ధర్మాగమమర్మపార
గైర్ధర్మశాస్త్రతత్త్వపారదర్శిభిరపి-అంత్యాత్యంతాధ్వరదూరపారసర్వా
నంతేషుడ ఇతిగమేర్డప్రత్యయః- నృపైర్మృగయాఆఖేటోనవిగీయతేనగర్హ్య
తే-తథాపిహేస్మరసుందరమామత్యజఇతియత్- సత్యాగస్తవదయోదయే
నోజ్జ్వలోవిమలోనిరుపాధికఇతియావత్-ధర్మస్సుకృతం-నకేవలమాకారా
దేవసుందరోసికింతుధర్మతోపీతిభావః॥ ౧౦॥ ననుప్రాణిహింసాకథంనవిగీ
యతేత్రఆహ॥ అబలేతి॥ అబలస్వకులాశినోఝషాన్- దుర్బలస్వకులఘాతినో
మత్స్యాఇతిప్రసిద్ధిః- నిజనీడద్రుమపీడినోవిణ్మోక్షఫలభక్షణాదినాస్వాశ్రయ
వృక్షపీడాకరాన్ఖగాన్,-అనవద్యతృణాదినఃఅనపరాధితృణహింసకాన్మృ
గాన్॥శ్లో॥ అంతస్సంజ్ఞాభవంత్యేతేసుఖదుఃఖసమన్వితాఇతిమనుస్మృత్యా
తరుతృణాదీనామపిప్రాణిత్వాత్తద్ధింసాపిదోషఇతిభావః - సర్వత్రాపితా
చ్ఛీల్యేణినిప్రత్యయః - ఘ్నతాంహింసతాంభూభృతాంమృగయాఅఘాయ
పాపాయన-నభవతి తద్వదస్యదండరూపత్వాత్ప్రత్యుతాకరణేదోషఇతిభా
వః॥౧౧॥తథాపికిముద్దిశ్యపునరాగతంత్వయేత్యత్రఆహ॥యదితి॥ తవయదప్రియ

సంజ్వరంతరోరభివర్షామృతమంశుమానివ॥ ౧౨ ॥ ఉపసద్మమయాచితం హితంపరిహర్తుం నతవాపిసాంప్రతమ్ । కరకల్పజనాంతరాద్విధేశ్శుచితః ప్రాపిసహిప్రతిగ్రహః ॥ ౧౩ ॥ పతగేనమయాజగత్పతేరుపకృత్యైతవకిం ప్రభూయతే । ఇతివేద్మినతుత్యజంతిమాం తదపిప్రత్యుపకర్తుమార్తయః॥ ౧౪ ॥ అచిరాదుపకర్తురాచరేదథవాత్మౌపయికీముపక్రియామ్ । పృథురి

షువాదిషమవోచం-ప్రియమాధాయప్రియంకృత్వాతదప్రియం-తరోః-కృతం స్వకృతమాతపసంజ్వరమాతపసంతాపంఅమృతముదకమభివర్ష్య॥ ని॥ పయఃకీలాలమమృతమిత్యమరః - అంశుమానివనునుత్సరోహ్నత్తుంప్రమాష్టు మిచ్ఛుః- నుదప్రేరణఇత్యస్మాద్ధాతోఃసన్నంతాదుప్రత్యయః॥ ౧౨॥ తర్హి భవన్మోచనసుకృతమేవమమపర్యాప్తం - కిందృష్టోపకారేణేతినవాచ్యమిత్యాహ॥ఉపసద్మమితి॥ అయాచితమప్రార్థితముపసద్మముపనతంహితంఇహచాముత్రచోపకారకంవస్తుతవాపిపరిహర్తుంనసాంప్రతంనయుక్తం॥శ్లో॥అయాచితాహృతంగ్రాహ్యమపిదుష్కృతకర్మణఇతిస్మరణాదితిభావః - తదపిమాదృశస్యకథంపృథగ్జనాద్గ్రాహ్యమితఆహ॥ కరేతి॥ హియస్మాత్కారణాత్- సప్రతిగ్రహః- కరకల్పం- కరస్థానీయమిత్యర్థః- ఈషదసమాప్తౌకల్పప్రత్యయః-యజ్జనాంతరంస్వయంయస్యతస్మాచ్ఛుచేఃశుద్ధాద్విధేఃబ్రహ్మణఃప్రాపి- ప్రాప్తః-నతుమత్తఇతిభావః- ఆప్నోతేఃకర్మణిలుఙ్ -విధిరేవతేదాతాఅహం తస్యోపకరణమాత్రం- అతోనాధమయాచ్ఞాలాఘవంతవేతిభావః॥ ౧౩॥ ననుసార్వభౌమస్యమేతిరశ్చాత్వయాకిముపకరిష్యతేతత్రాహ॥పతగేనేతి॥పతగేనపక్షిమాత్రేణమయా జగత్పతేస్సార్వభౌమస్యతవోపకృత్యైఉపకారాయప్రభూయతేకిమ్యతేకింనభూయతఏవేత్యర్థః- భావేలట్-ఇతివేద్మి- అతు మత్వంజానామి- తదపితథాప్యార్తయఃయాస్తుత్వయావినివర్తితాఇతిభావః-మాంప్రత్యుపకర్తుంనత్యజంతిప్రత్యుపకారకరణాయప్రేరయంతీత్యర్థః- అత్రపతగోప్యహం మహోపకారిణస్తేమహోపకారంకరవాణీతిభావః॥ ౧౪॥అథవాయథాశక్తిపత్యుస్తోత్యాహ॥అచిరాదితి॥ అథవాఉపకర్తురచిరాదవిలంబాదుపాయఏవౌపయికః - వినయాదిత్వాత్స్వార్థేఠక్ - ఉపధాయాహ్రస్వత్వంచేతిహ్రస్వః-తతఆగతాఔపయికీతామాత్మౌపయికీంస్వోపాయసాధ్యామిత్యర్థః-తతఆగతఇత్యణ్ప్రత్యయే టిడ్ఢాణఞిత్యాదినాఙీప్- ఉపక్రియామాచరేత్- ప్రత్యుపకారంకుర్యాత్-చరధాతోర్విధిలిఙ్ - ఇత్థమే వంసతి-సోపక్రియా [illegible] విదుషాంవివే

త్థమథాణుర స్తుసానవిశేషే విషయామిహ గ్రహాః॥ ౧౫॥ భవితానవిచారచా
రుచేత్తదపిశ్రావ్యమిదంమదీరితం । ఖగవాగియమిత్యతోపికింనముదందాస్య
తికీరగీరివ॥౧౬॥సజయత్యరిసార్థసార్థకీకృతనామాకిలభీమభూపతిః । యమ
వాప్యవిదర్భభూఃప్రభుంహసతిద్యామపిశక్రభర్తృకాం ॥ ౧౭ ॥ దమనా
దమనాత్కప్రసేదుష స్తనయాంతథ్యగిర స్తపోధనాత్ । వరమాపసదిష్టవిష్టప
త్రితయానన్యసదృగ్గుణోదయామ్ ॥ ౧౮ ॥ భువనత్రయసుభ్రువామసౌదమ

కినామిహాస్మిన్ విషయేవిశేషే - గ్రహాఆగ్రహాన గుణగ్రాహిణోవి
వేకినఃకృతజ్ఞ తామేవ అస్య పశ్యంతినదోషమన్విష్యంతీత్యర్థః॥ ౧౫॥అథస్వ
వాక్యేఆదరంయాచతే॥భవితేతి॥ హేనృప-ఇదంవక్ష్యమాణంమదీరితంమద్వ
చనం- విచారేవిమర్శేచారుయుక్తంనభవితానభవిష్యతిచేత్తదపిఅవిచారితర
మణీయమపిశ్రావ్యంశ్రోతవ్యం- ఇయంఖగవాగిత్యతోపిహేతోః కీరగీశ్శుక
వాగివముదంనదాస్యతికిం- దాస్యత్యేవ-ప్రయోజనాంతరాభావేపికౌతుకా
దపిశ్రోతవ్యమిత్యర్థః-దదాతేఃలృట్॥౧౬॥అథయద్వక్తవ్యంతదాహ॥సఇతి॥
అర్థేనఅభిధేయేనసహావర్తతఇతిసార్థకం- తేనసహేతితుల్యయోగఇతిబహు
వ్రీహిః-వోపసర్జనస్యేతిసహశబ్దస్యవికల్పాత్సభావః- శేషాద్విభాషేతికస
మాసాంతః-తతశ్చ్విరభూతతద్భావే-అరిసార్థేషుశత్రుస-ఘేషు- సార్థకీకృ
తనామాభీమఇత్యాఖ్యాయేనసతథోక్తః- సప్రసిద్ధః- బిభ్యత్యస్మాదితిభీమః-
భియోమఇత్యపాదానార్థేనిపాతనాన్మప్రత్యయఔణాదికః భీమఇతిభూ
పతిః నృపఃజయతికిల సర్వోత్కర్షేణవర్తతేఖలు- విదర్భభూర్విదర్భదేశః-
యంభూపతింప్రభుంభర్తారం గమవాప్యశక్రోభర్తా యస్యాస్తాంశక్రభర్తృ
కాం- నద్యృతశ్చేతికప్- ద్యాందివమపిహసతి- కిముతాన్యభర్తృకదేశాని
త్యర్థః- స్త్రియోహిభర్తురుత్కర్షాద్గర్వంకుర్వంతీతిభావః - అత్రపదర్భభు
వోపిద్యుహాసాసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౧౭॥దమనాదితి॥ సభీ
మభూపతిరమనాగల్పం ప్రసేదుషోసిజోపాసనయాప్రసన్నాతి - భాషా
యాంసదవసశ్రువఇతిసక్వసుః-క్వసాదేశః-దమనాద్దమనాఖ్యాత్తథ్యగిరః
అమోఘవచనాత్ తపోధనాదృషేః - దిష్టానాంకాలానాంవిష్టపానాంలో
కానాంచత్రితయయోరనన్యసదృగ్గుణోదయాంకాలత్రయేలోకత్రయేచాన
న్యసాధారణగుణప్రకర్షాంతనయాందుహితరంవరమాప-వరత్వేనలబ్ధవాని
త్యర్థః॥ ని ॥ దేవాద్వృతేవరఃశ్రేష్ఠేత్రిషుక్లీబేమనాక్ప్రియఇత్యమరః॥౧౮॥
నాస్యానామ [illegible] అసౌవరప్ర

యంతీకమనీయతామదమ్। ఉదియాయయత స్తనుశ్రియా దమయంతీతితతోఽభిధాం దధే ॥ ౧౯ ॥ శ్రియ సేవపరంధరాధిపాద్గుణసింధోరుదితామవేహితామ్। వ్యవధావపి వా విధేః కళాం మృడచూడానిలయాం న వేద కః॥ ౨౦॥ చికురప్రకరా జయంతి తే విదుషీ మూర్ధని సా బిభర్తి యాన్। పశునాప్యపురస్కృ

సాదలబ్ధాతనయాకర్త్రీ యత స్తనుశ్రియా నిజశరీరసౌందర్యేణ కరణేన- భువనత్రయసుభ్రువాం త్రైలోక్యసుందరీణాం కమనీయతామదం సౌందర్యగర్వం దమయంతీ అస్తంగమయంతి- దమేర్ణ్యంతాన్నపాదమీత్యాదినా కర్తృభిప్రాయ ఆత్మనేపదాపవాదపరస్మైపదప్రసక్తౌ శేషే ధేస్త్యకర్తృభిప్రాయవివక్షాయాం పరస్మైపదే లటశ్శత్రాదేశః- ఉదియాయ ఉదితా- ఇణోలిట్ - తత స్తస్మాదేవనిమిత్తాద్దమయంతీత్యభిధామాఖ్యాం దధే- దధాతేర్లిట్॥౧౯॥ అథైకవింశతిశ్లోకైశ్చికురాదిపాదపర్యంతం దమయంతీం వర్ణయతి॥ శ్రియమితి॥ హే నృప తాం దమయంతీం గుణసింధోః గుణసాగరాద్ధరాధిపాద్భీమనరేంద్రాదుదితాముత్పన్నాం శ్రియం సాక్షాల్లక్ష్మీం సేవపరం ధ్రువమవేహి జానీహి- అవపూర్వాదిణో లోటి సేర్హి రితి హ్యాదేశే ఙిత్వాన్న సార్వధాతుకగుణస్సంహితాయామాద్గుణః - అత్ర కేవలావపూర్వస్య ఇణో జ్ఞానార్థత్వాదాఙ్ప్రశ్లేషే తదలాభాత్ప్రశ్లేషే ప్యోమాఙోశ్చేతి పరరూపమితి - కేషాంచిత్ప్రక్రియోపన్యాసోఽపృథాప్రతిష్ఠ్యత్యాగః- అవైహీతి వృద్ధిరవశ్యేతి వామనసూత్రమస్యనాఙ్ప్రశ్లేష ఏవ భ్రాంతిప్రాప్తవృద్ధిప్రతిషేధపరత్వేన ఏవ యుక్త ఇతి వ్యాఖ్యానాదన్యథాఓమాఙోశ్చేతి పరరూపమేవ యుక్తమిత్యుచ్యత ఇతి- న చ దేశవ్యవధానాన్న శ్రీరేషేతి వాచ్యమిత్యాహ- వ్యవధావ్యవధానే సత్యపి- ఉపసర్గే ఘోః కిరితి కిప్రత్యయః - మృడచూడానిలయాం హరశిఖాశ్రయాం కళాం విధోరిందోః కేవకః హిం కో వా న వేద- సర్వోఽపి వేదైవేత్యర్థః- విదో లటో వేతి వైకల్పికో ణలాదేశః- యథాపరశిరోగతాపి కళా చంద్రకళైవ- తథాభీమభవనాదితాప్యేషా శ్రీరేవేతి సౌందర్యాతిశయోక్తిః- అత్ర శ్రీకళయోః నృపమృడౌ వాక్యద్వయే బింబప్రతిబింబభావేన సామాన్యధర్మవత్తయా నిర్దిష్టావితి దృష్టాంతాలంకారః॥ శ్లో॥ యత్ర వాక్యద్వయే బింబప్రతిబింబతయోచ్యతే- సామాన్యధర్మః కావ్యజ్ఞైస్స దృష్టాంతో నిగద్యత ఇతి లక్షణాత్॥ ౨౦॥ చికురప్రకరా ఇతి॥

తే చికురప్రకరాః కేశసమూహాః జయంతి సర్వోత్కర్షేణ వర్తంతే- యాన్ వేత్తీతి విదుషీ విశేషజ్ఞా- విదేశ్శతుర్వసుః- ఉగితశ్చేతి ఙీప్- వసోస్సంప్రసారణం-

తేనతత్తులనామిచ్ఛతుచామరేణకః॥ ౨౧ ॥ స్వదృశోర్జనయంతిసాంత్వనాం ఖురకండూయనకైతవాన్మృగాః । జితయోరుదయత్ప్రమీలయోస్తదఖర్వేక్షణశోభయాభయాత్ ॥ ౨౨ ॥ అపిలోకయుగందృశావపిశ్రుతదృష్టారమణీగుణావపి । శ్రుతిగామితయాదమస్వసుర్వ్యతిభాతేసుతరాం ధరాపతే॥

సాదమయంతీ-మూర్ధ్నిబిభర్తి- విద్వద్గ్రహ ఏవసర్వస్యాప్యుత్కర్షహేతురితిభావః- అతఏవపశునాతిరశ్చాచమరీమృగేణాప్యపురస్కృతే నానాదృతేన చామరేణచమరీపుచ్ఛేనసహ- తత్తులనాం తేషాంచికురాణాంతులనాంసమీకరణంకఇచ్ఛతునకోపీత్యర్థః - సంభావనాయాంలోట్- అత్రతులనానిషేధస్యాపురస్కృతపదార్థహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥ శ్లో॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగముదాహృతమితిలక్షణాత్॥ ౨౧॥ స్వదృశోరితి॥ మృగాఃహరిణాస్తస్యాదమయంత్యాఅఖర్వయోరాయతయోర్వీక్షణయోర్నేత్రయోశ్శోభయాకర్త్ర్యాజితయోరతఏవభయాదుదయత్ప్రమీలయోరుత్పద్యమాననిమీలనయోః స్వదృశోర్నిజనయనయోః ఖురైశ్శఫైః॥ ని॥ శఫంక్లీబేఖురఃపుమానిత్యమరః- కండూయనస్యకర్షణస్యకైతవాచ్ఛలాత్సాంత్వాంజనయంతి-లాలనాంకుర్వంతి - యథాలోకేపరపరాజితానిమీలితాక్షాఃస్వజనైర్భయనివృత్తమేకరతలాస్ఫాలనాదినాపరిసాంత్వ్యంతేతద్వదితిభావః- అత్రకైతవశబ్దేనకండూయనమపహ్నుత్యసాంత్వనారోపాదపహ్నవభేదః॥ ౨౨॥ అపీతి॥ హేధరాపతే-దమోనామభీమస్యైవాత్మజస్తస్యస్వసుర్దమయంత్యాఃలోకయుగంమాతాపితృకులయుగం-శ్రుతిగామితయావేదప్రసిద్ధతయాసుతరాంవ్యతిభాతేపరస్పరోత్కర్షేణభాతి - తథాదృశౌనేత్రేఅపిశ్రుతిగామితయాకర్ణాంతవిశ్రాంతతయావ్యతిభాతే-పరస్పరోత్కర్షేణభాతః-తథా-శ్రుతాఃశ్రుతిప్రసిద్ధాః తేచతేదృష్టాఃలోకప్రసిద్ధాశ్చవిశేషణయోగపివిశేషణవిశేష్యభావవివక్షాయాంవిశేషణసమాసః- తేరమణీగుణాఃశ్రీధర్మా అపిశ్రుతిగామిత యాజనైఃశ్రూయమాణతయా॥ ని ॥ శ్రుతిశ్శ్రోత్రేతథామ్నాయేవార్తాయాంశ్రోత్రకర్మణీతివిశ్వః ॥ సుతరాంవ్యతిభాతేవ్యతిహారేణభాంతి-ఆత్మనేపదేష్వనత ఇతిఝస్యాదాదేశః - సర్వత్రకర్తరికర్మవ్యతిహార ఇత్యాత్మనేపదం- అదాదిత్వాచ్ఛపోలుక్ సర్వత్రపైకేత్వం- అత్రలోకయ... ...త్రయాణామపిప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతి విషయతుల్యయోగితాభేదః ॥ శ్లో॥ ప్రస్తుతాప్రస్తుతానాంచైకవలంతుల్యధర్మతః ఔప

౨౩ ॥ నళినమ్మలినంవివృణ్వతీపృషతీమస్పృశతీతదీక్షణే । అపిఖంజనమంజనాంచితేవిదధాతేరుచిగర్వదుర్విధమ్॥ ౨౪॥ అధరంకిలబింబనామకంఫలమస్మాదితిభవ్యమన్వయం।లభతేధరబింబమిత్యదఃపదమస్యారదనచ్ఛదందధత్॥ ౨౫॥హృతసారమివేందుమండలందమయంతీవదనాయవేధసా । కృతమధ్య

వ్యంగమవ్యతేయత్రసామతాతుల్యయోగితేతిలక్షణాత్॥౨౩॥నళినమితి ॥ నళినంపద్మంమలినమచారువివృణ్వతీకుర్వాణేపృషతీంమృగీమస్పృశతీ- అసమాత్వాద్దూరాదేవపరిహరతఇత్యర్థః- తదీక్షణేతల్లోచనే- అంజనాంచితేకజ్జలపరిష్కృతేసతీ- ఖంజనంఖంజరీటాఖ్యం- ఖంజననామకః- పక్షివిశేషః॥ ని॥ ఖంజరీటస్తుఖంజనఇత్యమరః- తమపిరుచిగర్వదుర్విధంచారుత్వగర్వనిస్స్వం విదధాతేకుర్వాతే-సర్వథాప్యనుపమేయేఇత్యర్థః ॥ ని ॥ నిస్స్వస్తుదుర్విధో దీనోదరిద్రోదుర్గతోపిసఇత్యమరః॥ఈక్షణయోర్నళినాదిమలినీకరణాద్యసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః - తయాచోపమావ్యజ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ ౨౪ ॥ అధరమితి॥ అధరబింబమిత్యదఃపదంఅధరబింబమివేత్యుపమితిసమాసాశ్రయణేనస్త్రీణామధరేషుయత్పదంప్రయుజ్యతేతదిత్యర్థః- అస్యాఃదమయంత్యాఃరదనచ్ఛదంఓష్ఠమభిదధత్తదభిధానాయప్రయుక్తంసదిత్యర్థః - బింబనామకంఫలంబింబఃఅస్మాద్దమయంతీరదనచ్ఛదాదధరంకిలాపకృష్టం ఖల్వితిఅధరశబ్దస్యాపకృష్టార్థత్వే- అధరంబింబంయస్మాత్తదితిబహువ్రీహిసమాసేచపతి- భవ్యమబాధితమన్వయంవ్యుత్పత్తిపదార్థసంసర్గలక్షణంలభతే - అన్యథాసమర్థసమాసాశ్రయణే- సమర్థఃపదవిధిరితిసమర్థపరిభాషాభఙ్గ్యేత - తథాహినోపసమాస్యాదితిభావః-అత్రదమయంతీదంతచ్ఛదస్యబింబాధరీకరణాసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః - పూర్వవద్ధ్వనిశ్చ॥౨౫॥హృతసారమితి॥ ఇందుమండలందమయంతీవదనాయ - తన్నిర్మాణాయేత్యర్థః-క్రియార్థోపపదస్యేతిచతుర్థీ - వేధసాహృతసారముద్ధృతమధ్యాంశమివ-కుతఃకృతమధ్యబిలంవిహితమధ్యరంధ్రమతఏవధృతో గంభీరఖనీఖస్యనిమ్నమధ్యగంధాకాశస్యనీలిమానైల్యంయేనతత్తథావిలోక్యతే॥ ని॥ఖనిస్త్రియామాకరస్స్యాదిత్యమరః- కృదికారాదక్తినోవాఙీష్వక్తవ్య ఇతిఙీష్- అత్రకళంకాపహ్నవేనఖనీలిమారోపాదపహ్నవభేదః - పచకృతమధ్యబిలమిత్యేతత్పదార్థహేతుకకావ్యలింగానుప్రాణితః- తదపేక్షాచేయంహృతసారమిత్యుత్ప్రేక్షేతిసంకరః- తయాచోపమావ్యజ్యతఇతిపూర్వవద్ధ్వనిః॥

ఖిలంవిలోక్యతేధృతగంభీరఖనీఖనీలిమా ॥ ౨౬ ॥ ధృతలాంఛనగోమయాంచ నంవిధుమాలేపనపాండరంవిధిః । భ్రమయత్యుచితంవిదర్భజాననసీరాజన వర్ధమానకమ్॥ ౨౭॥ సుషమావిషయేపరీక్షణేనిఖిలంపద్మమభాజితన్ముఖా త్ । అధునాపినభంగలక్షణంసలిలోన్మజ్జనముజ్ఝతిస్ఫుటమ్॥ ౨౮ ॥ ధనుషీ రతిపంచబాణయోరుదితేవిశ్వజయాయతద్భ్రువౌ । నళికేనతదుచ్చనాసికే త్వయినాళీకవిముక్తికామయోః॥ ౨౯ ॥ సదృశీతవశూరసాపరంజలదుర్గస్థ మృణాళజిద్భుజా । అపిమిత్రజుషాంసరోరుహాంగ్రహయాళుః కరలీలయా

౨౬॥ ధృతేతి ॥ విధిస్స్రష్టా ధృతంలాంఛనమంకఏవగోమయాంచనమ్మధ్యస్థి తగోమయసంశ్లేషణంయేనతం- ఆలేపనపాండరంనిజకాంతిసుధాద్రవ్యధవ ళితమిత్యర్థః- విధుంచంద్రమేవవిదర్భజాననస్యవైదర్భీముఖస్య నీరాజనవర్ధ మానకంనీరాజనశరావమ్ ॥ ని ॥ శరావోవర్ధమానక ఇత్యమరః - కిరణదీప కళికాయుక్తమితిభావః- భ్రమయతి- ఉచితం - లోకోత్తరత్వాదితిభావః ఏవంనీరాజయంతీతిదేశాచారః- అత్రవిధుతుల్లాంఛనాదేర్నీరాజనశరావగో మయాదిత్వేనరూపణాత్సావయవరూపకమ్॥ ౨౭॥ సుషమేతి ॥ సుషమా పరమాశోభా-సైవవిషయః - తస్మిన్పరీక్షణేజలదివ్యశోధనేకృతేనిఖిలంప ద్మంపద్మజాతంతన్ముఖాదపాదానాత్-భంగావధిత్వాదభాజిఅభంజి- స్వ యమేవభగ్నమభూదిత్యర్థః-స్ఫుటమ్- కర్తరిలుఙ్ - భంజేశ్చచిణీతివైభాషి కోనకారలోపః - అతఏవాధునాపి- భంగలక్షణంపరాజయచిహ్నంసలిలా దున్మజ్జనంక్షణమపినోజ్ఝతి - నజహాతిజలదివ్యోన్మజ్జనస్యపరాజయలింగత్వ స్మరణాదితిభావః- ఉన్మజ్జనక్రియానిమిత్తేయంభంగోత్ప్రేక్షా॥ ౨౮॥ ధను షీఇతి ॥ తద్భ్రువౌవిశ్వజయాయోదితేఉత్పన్నేగతిపంచబాణయోర్ధనుషీ- నూనమిత్యాదివ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యోత్ప్రేక్షా- కించ - తస్యాఃదమయ త్యాః ఉచ్చనాసికేఉన్నతనాసాపుటే త్వయినాళీకానాంద్రోణీ చాపశరా ణాంవిముక్తింకామయేతేఇతితథోక్తయోస్తయోః-శిలికామిభిక్షాచరేభ్యో ణఇతిణప్రత్యయః॥ ని॥ నాళీకంపద్మషండేస్త్రీనాళీకశ్శరశల్యయోరితివిశ్వః- నళికేనద్రోణచాపేసకిమితికాకుః - పూర్వవదుత్ప్రేక్షా ॥ ౨౯ ॥ సదృశీతి॥ హేశూరజలదుర్గస్థానిమృణాళానిజయతఇతితజ్జితౌ -భుజౌయస్యాస్సా-మి త్రజుషామర్కసేవినాం-సుహృత్సేవినాంచ - సహాయసంపన్నానామపీత్య ర్థః॥ ని ॥ మిత్రంసుహృదిమిత్రోర్కఇతిశశ్వః - సరోరుహాం-శ్రియశ్శో భాస్సంపదశ్చ- నలోకత్ర్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధః - కరలీలయాభుజవిలాసే

శ్రియః॥ ౩౦ ॥ వయసీశిశుతాతదుత్తరేసుదృశిస్వాభివిధింవిధిత్సునీ । విధినా
పినరోమరేఖయాకృతసీమ్నీప్రవిభజ్యరజ్యతః॥ ౩౧ ॥ అపితద్వపుషిప్రసర్పి
తొర్గమితేకాంతిఝరైరగాధతామ్।స్మరయావనయోఃఖలుద్వయోఃప్లవకుం
భాభవతఃకుచావుభౌ॥ ౩౨॥ కలశేనిజహేతుదండజఃకిముచక్రభ్రమకారితా

సభుజవ్యాపారేణబలిగ్రహణేనచ॥ ని ॥ బలిహస్తాంశవఃకరాఃలీలావిలాస
క్రియయోరతిచామరః - గ్రహయాళుఃగ్రహీతా-గ్రహణాగ్రహణఇతిధాతో
శ్చౌరాదితికాత్ - స్పృహిగ్రహీత్యాదినాఆళుచ్ప్రత్యయః- అయామంతే
త్యాదినాణేరయాదేశః - సాదమయంతీతవపరమత్యంతంసదృశీఅనురూపే
త్యుపమాలంకారః - శూరస్యశూరైవభార్యాభవితుమర్హతీతిభావః॥౩౦॥
వయసిఇతి ॥ సుదృశిదమయంత్యాం-స్వాభివిధింస్వవ్యాప్తింవిధిత్సునీవిధాతు
మిచ్ఛతీ - అహమహమికయాస్వయమేవాక్రమితుమిచ్ఛతీఇత్యర్థః - శిశుతా
తదుత్తరేబాల్యయావనేవయసీవిధినాసిమాభిజ్ఞేనరోమరేఖయాసీమాచి
హ్నేనప్రవిభజ్య - రోమరాజేఃప్రాగేవఅత్రశైశవేనస్థాతవ్యం-తతఃపరం
యావనేనేతికాలతోవిభాగంకృత్వా-కృతసీమ్నీకృతమర్యాదేఅపి- విభాషా
ఙిశ్యోరిత్యల్లోపః - నరజ్యతఃనసంతుష్యతః-రమ్యవస్తుదుస్త్యజమితిభావః-ఎ
తేనవయస్సంధిరుక్తః-అత్రప్రస్తుతవయోవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతవివాద
ప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః॥౩౧॥ సంప్రతియావనమేవాశ్రిత్యాహ॥అపీ
తి॥ కాంతిఝరైర్లావణ్యప్రవాహైరగాధతాందురవగాహతాంగమితేతద్వ
పుషిదమయంతిశరీరేప్రసర్పతోస్తనతోఃస్మరయావనయోర్ద్వయోరపి-ఉభౌ
కుచౌప్లవస్యోన్మజ్జనస్యకుంభౌప్లవనార్థౌకుంభావిత్యర్థః- ప్రకృతివికారభా
వాభావాదశ్వఘాసాదివత్తాదర్థ్యేషష్ఠీసమాసః - లోకేతరద్భిఃఅనిమజ్జనా
యకుంభాదికమవష్టభ్యతఇతిప్రసిద్ధం- భవతఃఖలు-అత్రకుచయోఃస్మరయా
వనప్లవనకుంభత్వోత్ప్రేక్షయాతయోరౌత్కట్యంకుచయోశ్చాతివృద్ధిర్వ్య
జ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥ ౩౨॥కలశఇతి॥నిజహేతుదండజఃస్వనిమిత్త
కారణజన్యఃచక్రభ్రమకారిణాకులాలభాండభ్రమణజనకత్వం-సైవ - ణోధ
రారూపాదిశ్చ ॥ ని॥ గుణఃప్రధానేరూపాదావిత్యమరః-సఃకలశేకిముదండ
కార్యైకలశేసంక్రాంతఃకిము-ఇత్యర్థః-కుతఃయద్యస్మాత్కలశఃతస్యాదమయం
త్యాఃఉచ్చకుచౌభవన్ తత్కుచాత్మనాపరిణతస్సన్ ప్రభాఝరైలావణ్యప్ర
వాహైచక్రభ్రమంచక్రవాకభ్రాంతింకులాలదండభ్రమణంచాపనోతి॥ ని॥ చ
క్రాంగణేచక్రవాకేచక్రంసైన్యరథాంగయోః॥ గ్రామజాలేకులాలస్యభాండే
రాష్ట్రభ్రమయోరపీత్యుభయత్రాపివిశ్వః- అత్రసమవాయికారణగుణారూ

గుణః। సతదుచ్చకుచౌభవత్ప్రభాఝురచక్రభ్రమమాతనోతియత్॥౩౩॥భజతేఖలుషణ్ముఖంశిఖీచికురైర్నిర్మితబర్హగర్హణః। అపిజంభరిపుందమస్వసుర్జితకుంభఃకుచశోభయేభరాట్॥౩౪॥ఉదరంనతమధ్యపృష్ఠతాస్ఫురదంగుష్ఠపదేనముష్టినా।చతురంగుళిమధ్యనిర్గతత్రివళిభ్రాజికృతందమస్వసుః॥ ౩౫॥ఉదరంపరిమాతిముష్టినాకుతుకీకోపిదమస్వసుఃకిము। ధృతతచ్చతురంగుళీవయ

పాదయః- కార్శ్యేసంక్రాన్తింతన్నిమిత్తగుణాఇతితార్కికాణాంసమయస్స్థితే- గుణఇతిచక్రభ్రమఇతిచోభయత్రాపి వాచ్యప్రతీయమానయోరభేదాధ్యవసాయేనసతదుచ్చకుచౌభవన్నితికుచకలశయోరభేదాతిశయోక్త్యర్థాపితాఝురచక్రభ్రమాత్మకక్రియానిమిత్తా - కుచాత్మనికలశేకార్శ్యేచక్రభ్రముకాన్తితాలక్షణనిమిత్తకారణగుణసంక్రమణేనోత్ప్రేక్షేతిసంక్షేపః- తార్కికసమయవిరోధాత్ విరోధాభాసోలంకారఇతికైశ్చిదుక్తం-తదేతదత్యంతాశ్రుతచరమలంకారపారదృశ్వానఃశృణ్వంతు॥౩౩॥భజతఇతి॥ దమస్వసుర్దమయంత్యాశ్చికురైర్నిర్మితబర్హగర్హణః-కృతపింఛనిందః- జితబర్హ ఇత్యర్థః- శిఖీమయూరఃషణ్ముఖంవిశాఖం-భజతేసేవతేఖలు - తథాకుచశోభయాజితకుంభఇభరాడైరావతోపిజంభరిపుమింద్రంభజతే- పరపరిభూతాః ప్రాణత్రాణాయప్రబలమన్యమాశ్రయంతఇతిప్రసిద్ధం- అత్రశిఖ్యైరావణయోష్షణ్ముఖజంభారిభజనస్యజితబర్హత్వజితకుంభత్వపదార్థహేతుకత్వాత్తద్ధేతుకేకావ్యలింగే - తదసంబంధేపిసంబంధాభిధానాదతిశయోక్తిశ్చ॥౩౪॥ఉదరమితి॥ దమస్వసురుదరంనతమధ్యంనిమ్నమధ్యప్రదేశంపృష్ఠంయస్యోదరస్యతస్యభావస్తత్తయా- స్ఫురత్ దృఢగ్రహణాత్పృష్ఠఫలకేస్ఫుటీభవదంగుష్ఠపదమంగుష్ఠన్యాసస్థానంయస్యతేనముష్టినాకరణేన - చతసృణామంగుళీనాంసమాహారశ్చతురంగుళి-తద్ధితేత్యాదినాసమాహారద్విగురేకవచననపుంసకత్వే-తస్యమధ్యేభ్యోంతరాళేభ్యోనిర్గతంయత్త్రివళి-పూర్వవత్సమాసాదికార్యం- యత్తూక్తంవామనేనత్రివళిశబ్దస్సంజ్ఞాచేదితిసూత్రేణసప్తర్షయఇత్యాదివద్దిక్- సంఖ్యేసంజ్ఞాయామితిసంజ్ఞాయాంద్విగురితి-తదపిచేత్కారణసామర్థ్యాత్త్రివళ్యాః ఇతిబహువచనప్రయోగదర్శనేస్థితం గతిమాత్రంనసార్వత్రికమితిప్రతీమః- తేనభ్రాజతఇతితద్భ్రాజి-వళిత్రయశోభికృతమిత్యుత్ప్రేక్షా-కౌతుకినేతిశేషః-ముష్టిగ్రాహ్యమధ్యమిత్యర్థః - ముష్టిగ్రహణాదంగుష్ఠనోదనాత్పృష్ఠమధ్యేనిమ్నతా ఉదరేచచతురంగుళినోదనాద్వళిత్రయావిర్భావశ్చేత్యుత్ప్రేక్షతే॥ ౩౫॥ ఉదరమితి॥ కోపికుతుకీదమస్వసురుదరమ్ముష్టి

ద్వళిభిర్భాతిస హేమకాంతిభిః॥ ౩౬॥ పృథువర్తులతన్నితంబకృన్మిహిరస్యం
దనశిల్పశిక్షయా। విధిరేకకచక్రచారిణంకిమునిర్మిత్సతిమాన్మథంరథం॥ ౩౭॥ త
రుమూరుయుగేనసుందరీకిమురంభాంపరిణాహినాపరమ్। తరుణీమపిజిష్ణురే
వతాంధనదాపత్యతపఃఫలస్తనీమ్॥ ౩౮॥ జలజేరవిసేవయేవయేపదమేతత్పద

నాపరమాతికిముపరిచ్ఛిన త్రికమిత్యుత్ప్రేక్షా - కుతఃయద్యస్మాత్స హేమకాం
తిభిర్వళిభిర్హేమకాంచ్యాసహచరస్తిసృభిస్త్రివళిభిరిత్యర్థః - ఎతస్యాఃకనకసావ
ర్ణ్యంసూచితం - ధృతంతస్యమాతుశ్చతురంగుళ్యంగుళిచతుష్టయంయేనతేదివ
భాతీత్యుత్ప్రేక్షా - అత్రోత్ప్రేక్షయోర్ద్వాతు హేతుమద్భూతయోరంగాంగి
భావేనసజాతీయః సంకరః- పూర్వశ్లోకేవళినాంతిసృణాంచతురఙ్గుళిసంధ్య
స్రగ్గతత్వముత్ప్రేక్షితం-ఇహతుతాసామేవకాంచీసహితానాంచతురంగుళిత్వ
ముత్ప్రేక్ష్యతఇతిభేదః ప్రేక్షితురితిభావః॥ ౩౬॥ పృథ్వితి ॥ పృథువర్తులంచ-ఏత
స్యాఃనితంబకరోతీతినితంబకృన్నితంబంకృతవాన్విధిః - బ్రహ్మామిహిరస్యంద
నశిల్పశిక్షయారవిరథనిర్మాణాభ్యాసపాటవేన-ఏకకంఏకాకి. ఏకాదాకినచా
సహాయఇతిచకారాత్క-ప్రత్యయః- తేనచక్రేణచరతీతితచ్చారిణంమాన్మథం
రథంనిర్మిత్సతికిము ॥ సూర్యస్యేవమన్మథస్యాపిఏకచక్రంరథంనిర్మాతుమిచ్ఛ
తికిమిత్యుత్ప్రేక్షా - అన్యథాకిమర్థమిదంనితంబనిర్మాణమితిభావః - మాతే
స్సన్నంతాల్లట్ - సఃమిమేత్యాదినాఇసాదేశః- సస్యార్ధధాతుకఇతిసకా
రస్యతకారః-అత్రలోపోభ్యాసస్యేత్యభ్యాసలోపః॥ ౩౭॥ తరుమితి ॥ సుం
దరదమస్వసాపరిణాహినావిపులేనఊరుయుగేనరంభాంరంభాం నామతరుం
పరంతరుమేవ - నలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధః-జిష్ణుఃకిము - కింతుధనదా
పత్యస్యనళకూబరస్యతపసఃఫలస్తనీంఫలభూతకుచాంతాంరంభాంనామత
రుణీమపిజిష్ణురేవ॥ ని॥ రంభాకదళ్యప్సరసోరితివిశ్వః - రంభేఇవరంభాయా
ఇవచోరూయస్యాస్సాఇత్యుభయథారంభోరూరిత్యర్థః॥ ౩౮॥ జలజేఇతి॥
యేజలజేద్విపద్మే రవిసేవయాసూర్యోపాసనయేవఏతస్యాః పదతాంచరణ
త్వమేవపదంప్రతిష్ఠామవాపతుః- తేజలజేకర్మభూతేవిధిపత్రదంపతీద్వంద్వ
చారిణా బ్రహ్మవాహనహంసౌ ఏత్యాగత్యరుతః రవాత్పూజనాదిత్యర్థః-
రాతేస్సపదాదిత్వాత్క-వపితుగాగమఃసహంసకీసకటకీసహంసకీచకురుతః-
అభూతతద్భావేచ్విః॥ సి॥ హంసకఃపాదకటకఇత్యమరః - హంసపక్షేవై
భాషికఃకప్రత్యయః - ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షాయాం - పద్మహంసయోరవినా
భావాత్క ... ద్విపద ... సత్పదత్వానుత్ప్రేక్ష్యదివ్యహంసయోరేవ

తానువాపతుః। ధ్రువమేత్య రతస్సహంసకీకురుతస్తైవిధిపత్రదంపతీ॥ ౩౯॥ శ్రితపుణ్యసరస్సరిత్కథం న సమాధిక్షపితాఖిలక్షపమ్ । జలజంగతిమేతుమంజులాం దమయంతీపదనామ్ని జన్మని॥ ౪౦॥ సరసీః పరిశీలితుం మయా గమికర్మీకృతనైకనీవృతా । అతిథిత్వమనాయి సా దృశోః సదసత్సంశయగోచరోదరీ॥ ౪౧ ॥ అవధృత్య దివోఽపి యౌవతైర్న సహాధీతవతీమిమామహమ్ । కతమస్తు విధాతురాశయే పతిరస్యా వసతీత్యచింతయమ్ ॥ ౪౨ ॥ అనురూపమ

హంసకత్వంచోత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౩౯ ॥ శ్రితేతి ॥ శ్రితాస్సేవితాః పుణ్యాస్సరస్సరితః మానసాదీని సరాంసి గంగాద్యాస్సరితశ్చ యేనతత్సమాధినాధ్యానేన నిమీలనేన క్షపితాఖిలక్షపం యాపితసర్వరాత్రం జలజం దమయంతీ పదమితి నామ యస్మిన్ జన్మని మంజులాంగతిం రమ్యగతిం ఉత్తమదశాంచ ॥ ని ॥ గతిర్మార్గే దశాయాంచేతి విశ్వః - కథంనైతు- ఏత్వేవేత్యర్థః -పదస్యగతిసాధనత్వాత్తత్రాపి దమయంతీ సంబంధాచ్చోభయగతిలాభః - తథాచ జన్మాంతరేపి సర్వథా తపః ఫలితమితిభావః - సంభావనాయాం లోట్ ॥ ౪౦ ॥ అథ కథంత్వమేవాం వేత్సీత్యత ఆహ॥ సరసీరితి ॥ సరసీస్సరాంసి పరిశీలితుం పరిచేతుం- తత్ర విహర్తుమిత్యర్థః-చురాదిణేరనిత్యత్వాణ్ణ్యంతప్రయోగః - గమిగ్గమనంశబ్దపరశబ్దేనార్థో గమ్యతే- తస్యకర్మీకృతాః కర్మకారకీకృతాః - నైకేఅనేకే- నఞర్థస్య నశబ్దస్య సుప్సుపేతి సమాసః- నితరాం వర్తంతే జనా యేష్వితి నీవృతః జనపదాః-యేన తేన కాంతాసకదేశేనేత్యర్థః - నహి ప్రతీత్యాదినాదీర్ఘః- మయా సదసద్వ్యేతి సంశయ గోచరస్సందేహాస్పదం ఉదరం యస్యాస్సా- కృశోదరీత్యర్థః-నాసికోదరేత్యాదినాఙీప్ -సా దమయంతీ దృశోరతిథిత్వమనాయి-స్వవిషయతాం నీతాదృష్టేత్యర్థః-నయతేః కర్మణిలుఙ్ ॥ ౪౧॥ అవధృత్యేతి॥ అహమిమాం దమయంతీం దివస్స్వర్గస్య సంబంధిభిర్యౌవతైర్యువతిసమూహైరపి॥ ని॥ గార్భిణం యౌవతంగణ ఇత్యమరః-భిక్షాదిత్వాత్సమూహార్థేణ్ప్రత్యయః- తత్రాప్యస్య యువతిభిః స్త్రీ ప్రత్యయాంతస్యైవ ప్రకృతిత్వేన తద్గ్రహణాత్తత్సామర్థ్యాదేవభస్యాఢేతద్ధిత ఇతిపుంవద్భావ ఇతివృత్తికారః- న సహాధీతవతీమసదృశీం-తతోప్యధికసుందరీమిత్యర్థః-నఞర్థస్యనశబ్దస్యసుప్సుపేతిసమాస ఇతివామనః - అవధృత్యనిశ్చిత్య విధాతుః బ్రహ్మణః ఆశయే హృది అస్యాః పతిః కతమస్తు కతమో వావరతీత్యచింతయం-తద్దైవేతశేషః॥ ౪౨॥ అనురూపమిత్థి॥ అథేదానీమనురూపం యోగ్యమముం త్వాంనిరూపయన్నస్యాః పతిత్వేనాలోచయన్-సత్వేవ్వపియువసుపూర్వపక్షతాం దూష్యకోటిత్వం న

మున్నిరూపయన్మథస్యేవ్యపిపూర్వపక్షతామ్ । యువసున్యపనేతుమక్షమ
స్త్వయిసిద్ధాంతధియంన్యవేశయమ్ ॥ ౪౩ ॥ అనయాతవరూపసీమయాకృ
తసంస్కారవిబోధనస్యమే । చిరమప్యవలోకితాద్యమేస్మృతిమారూఢవతీ
శుచిస్మితా॥౪౪॥త్వయివీరవిరాజతేపరందమయంతీకిలికించితంకిల । తరుణీ
స్తనఏవదీప్యతేమణిహారావళిరామణీయకమ్॥ ౪౫॥తవరూపమిదంతయావి
నావిఫలంపుష్పమివావకేశినః।ఇయమృద్ధధనావృథావనిఃస్వవనీసంప్రవదప్వి
కాపికా॥౪౬॥అనయామరకామ్యమానయాసహయోగస్సులభస్తునత్వయా।

పనేతుమక్షమస్సన్ త్వయిసిద్ధాంతధియంన్యవేశయం- త్వమేవాస్యాఃపతిరితి
సిద్ధాంతమిత్యర్థః-అయమేవవిధాతురభిప్రాయ ఇతి భావః॥ ౪౩॥అథత్వద్రూ
పదర్శనమేవసంప్రతితత్స్మారకమిత్యాహ॥అనయేతి॥ చిరమవలోకితాపిసా
శుచిస్మితాసుందరీఆద్యాధునాహంస్తేనసిద్ధిశన్నాహ- అనయాతవరూపసీమ
యాసౌందర్యకాష్ఠయాకృతసంస్కార విబోధనస్యఉద్బుద్ధసంస్కారస్య
మేస్మృతిమారూఢవతీస్మృతిపథంగతా- సదృశదర్శనంస్మారకమిత్యర్థః॥౪౪॥
తతఃకిమతఆహ॥త్వయీత్యాది॥ హేవీరదమయంత్యాఃకిలికించితం॥ శ్లో॥క్రో
ధాశ్రుహర్షభీత్యాదేస్సంకరఃకిలికించితమిత్యుక్తలక్షణలక్షిత శృంగారచేష్టి
తంత్వయిపరంస్వవిషయేవవిరాజతేకిలశోభతేఖలు-తథాహి - మణిహారావళే
ర్ముక్తాహారపఙ్క్తేః-రామణీయకంరమణీయత్వం-యోపధాద్గురూపోత్తమా
ద్వుఞ్-తరుణీ స్తనఏవదీప్యతే-నాన్యత్రేత్యర్థః - స్తనాదీనాంద్విత్వవిశిష్టజా
తిఃప్రాయేణేతిప్రాయగ్రహణాదేకవచనప్రయోగః - అత్రహారకిలికించిత
యోరుపమానోపమేయయోర్వాక్యద్వయేబింబప్రతిబింబతయా స్తనస్య ప
యోస్సమానధర్మత్వోక్తేర్దృష్టాంతాలంకారః-లక్షణంతూక్తం॥ ౫॥తవేతి॥
హేవీరతవేదంరూపంసౌందర్యంతయాదమయంత్యావినా- అవకేశినోవం
ధ్యవృక్షస్య॥ని॥వంధ్యోఫలోపకేశీ చేత్యమరః-పుష్పమివవిఫలంనిరర్థకం-ఋద్ధ
ధనాసంపూర్ణవిత్తాఇయమవనిర్వృథానిరర్థకా-సంప్రవదత్పికాకూజత్కో
కిలాస్వవనీనిజోద్యానమపి-జీవ్ - కాతుచ్చానిరర్థకేత్యర్థః-తద్యోగేతుసర్వం
సఫలమితిభావః॥ ని॥కింవితర్కేపరిప్రశ్నేక్షేపనిందాపరాధయోరితివిశ్వః-
అత్రనళరూపావనివనీ నాందమయంత్యావినారమ్యతానిషేధాద్వినోక్తిర
కారః॥శ్లో॥వినాసంబంధియత్కించిదత్రాన్యత్రపరాభవేత్ । రమ్యతారస్య
తావాస్యాత్సావినోక్తిరనుస్మృతేతిలక్షణాత్ ॥ తస్యాశ్చపుష్పమివేత్యుపమ
యాసంసృష్టిః॥ ౪౬॥ అతస్సాపేక్ష్యాందర్యయుతుంతస్యాఃదౌర్లభ్యమాహ॥

ఘనసంవృతయాంబుదాగమే కుముదే నైవ నిశాకరత్విషా॥ ౪౭ ॥ తదహం విదధే తథా తథా దమయంత్యాస్సవిధే తవ స్తవమ్ । హృదయే నిహిత స్తయా భవానపి నేంద్రేణ యథాపనీయతే॥ ౪౮ ॥ తవ సమ్మతిమత్ర కేవలామధిగంతుం ధిగిదం నివేదితమ్। బ్రువతే హి ఫలేన సాధవో న తు కంఠేన నిజోపయోగితామ్॥ ౪౯ ॥ తదిదం విశదం వచోమృతం పరిపీయాభ్యుదితం ద్విజాధిపాత్ । అతితృప్తతయా వినిర్మమే స తదుద్గారమివ స్మితం సితమ్॥ ౫౦ ॥ పరిమృజ్య భుజాగ్రజన్మనా పతగం కోకనదేన నైషధః। మృదు తస్య ముఖేఽకిరద్గిరః ప్రియవాదామృతకూపకంఠజాః

అనయేతి ॥ అమరైరింద్రాదిభిః కామ్యమానయాభిలష్యమాణయా దమయంత్యా సహ - యోగః అంబుదాగమే ఘనసంవృతయా మేఘావృతయా నిశాకరత్విషా సహ యోగః కుముదేనేవ త్వయా న సులభో దుర్లభ ఇత్యర్థః- అత్ర తత్సంయోగదౌర్లభ్యస్య అసురకామనాపదార్థహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః- తత్సాపేక్షా చేయముపమేతి సంకరః॥ ౪౭ ॥ అత్ర కార్యేరత ఆహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్కార్యస్య సప్రతిబంధత్వాదహం దమయంత్యాస్సవిధే సమీపే- తథా తథా తవ స్తవం స్తోత్రం విదధే విధాస్య ఇత్యర్థః- సామీప్యే వర్తమానప్రత్యయః- యథా తయా హృదయే నిహితో భవానింద్రేణాపి నాపనీయతే- నేతుమశక్య ఇత్యర్థః- యథేంద్రాదిప్రలోభితాపి త్వయ్యేవ గాఢానురాగాస్యాత్తథా కరిష్యామీత్యర్థః॥ ౪౮ ॥ తర్హి తథైవ క్రియతాం కిం నివేదనేనేత్యత ఆహ ॥ తవేతి॥ అత్రాస్మిన్ కార్యే కేవలామేకాంతవసమ్మతిమంగీకారమధిగంతుమిదం నివేదితం నివేదనం ధిక్- తథాహి- సాధవో నిజోపయోగితాం స్వోపకారిత్వం ఫలేన కార్యేణ బ్రువతే బోధయంతి- కింతు కంఠేన వాగ్వ్యాపృత్యా న బ్రువతే- సామాన్యేన విశేషసమర్థరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౪౯ ॥ తదితి ॥ స నళో ద్విజాధిపాద్ధంసాచ్చంద్రాచ్చాభ్యుదితమావిర్భూతం విశదం ప్రసన్నమవదాతం చ తత్పూర్వోక్తమిదమనుభూయమానం వచ ఏవామృతమితి రూపకం తత్పరిపీయ- అత ఏవాతితృప్తతయా తిసౌహిత్యేన తస్య వచోమృతస్యోద్గారమివ సితం స్మితం వినిర్మమే నిర్మితవాన్- మాజః కర్తరి లిట్- అతితృప్తస్య కించిన్నిస్సార ఉద్గారః- సితత్వసామ్యాత్స్మితస్య వాగమృతోద్గారోత్ప్రేక్షా॥ ౫౦ ॥ పరిమృజ్యేతి॥ నిషధానాం రాజా నైషధః నళః- జనపదశబ్దాత్ క్షత్రియాదఞ్- భుజాగ్రజన్మనా కోకనదేన పాణిశోణపంకజేనేత్యర్థః- పతగం హంసం పరిమృజ్య తస్య హంసస్య- ముఖే హర్షజన్యాః ప్రియవాదానామేవామృతానాం కూపో నిధిః కంఠో వాగింద్రియం తజ్జాః తజ్జన్యాః- గిరో మృదు యథా తథా- అకిరత్ ప్రియవాక్యామృతైరసించదిత్యర్థః-

౫౧॥నతులావిషయేతవాకృతిర్నవచోవర్త్మనితేసుశీలతా । త్వదుదాహరణాకృతౌగుణాఇతిసాముద్రికసారముద్రణా॥ ౫౨॥నసువర్ణమయీతనుః పరంననుకింవాగపితావకీతథా।నపరంపథిపక్షపాతితానవలంబేకిముమాదృశేపిసా॥ ౫౩॥ భృశతాపభృతామయాభవాన్మరుదాసాదితతుషారసారవాన్। ధనినామితరస్సతాంపునర్గుణవత్సన్నిధిరేవసన్నిధిః॥ ౫౪॥ సతతశ్శ్వ(?)ణిమాగ

అత్రభుజాగ్రజన్మనా కోకనదేనేతి విషయస్యపాణేర్నిగరణేన విషయిణః కోకనదస్యైవఉపనిబంధనాదతిశయోక్తిః॥ శ్లో॥ విషయస్యానుపాదానాద్విషయ్యుపనిబధ్యతే-యత్రసాతిశయోక్తిస్స్యాత్కవిప్రౌఢోక్తిస్సమ్మతేతిలక్షణాత్-సాచపాణికోకనదయోరభేదోక్తిరభేదరూపా-తస్యాఃప్రియవాదామృతకూపకంచేతిరూపకసంసృష్టిః॥౫౧॥నేతి॥ హేహంసతవాకృతిరాకారస్తులావిషయేసాదృశ్యభూమౌన-నవర్తతేఅసదృశీత్యర్థః- తేతవసుశీలతాసౌశీల్యవచోవర్త్మనిన - నవర్తతేవక్తుమశక్యేత్యర్థః- అతఏవాకృతౌ-గుణాః యత్రాకృతిస్తత్రగుణాః ఇతిసాముద్రికాణాంసారముద్రణా సిద్ధాంతప్రతిపాదనంసాత్వమేవోదాహరణం యస్యాస్సాతథోక్తా- ఆకృతిసౌశీల్యయోస్త్వయ్యేవసామానాధికరణ్యాదర్శనాదితిభావః- అతఏవోత్తరవాక్యార్థస్యపూర్వవాక్యార్థహేతుకత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః॥౫౨॥నేతి॥ ననుహంసతవేయంతావకీ- యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాంఖఞ్చేతిచకారాదణ్ప్రత్యయేఖీప్-తవకమమకావేకవచనఇతితవకాదేశః-తనుఃపరంమూర్తిరేవసువర్ణమయీహిరణ్మయీన-కింతువాగపితథాసువర్ణమయీశోభనాక్షరమయీత్యర్థః-అనవలంబేనిరవలంబేపథిపరమాకాశఏవ - పక్షపాతితాపక్షపాతిత్వంన-కిముకింత్విత్యర్థః-నిపాతానామనేకార్థత్వాత్- అనవలంబేనిరాధారేమాదృశేపి- సాపక్షపాతితాస్నేహావర్తతేత్యర్థః-అత్రతనువాచోఃప్రకృతాప్రకృతయోస్సువర్ణమయీతిశబ్దశ్లేషః-ఏవంపథిమాదృశేపిపక్షపాతితేతిసజాతీయసంసృష్టిః-తయాచోపమావ్యజ్యతే॥౫౩॥భృశేతి॥ భృశతాపభృతాఅతిసంతాపభాజామయాభవాన్తుషారైశ్శీకరైస్సారవానుత్కృష్టోమరున్మారుతస్సన్నాసాదిప్రాప్తః - సంతాపహారిత్వాదితిభావః- తథాహిధనినాంధనికానాంకుబేరాదీనామితరః పద్మశంఖాదిస్సంశ్చాసౌనిధిశ్చేతిసన్నిధిస్సతాంవిదుషాంపునర్గుణవతాంగుణినాంసన్నిధిస్సాన్నిధ్యమేవసన్నిధిర్మహానిధిఃసంతాపహారిత్వాత్త్వమేవశిశిరమారుతః- అస్మస్తుదహనఏవేతిభావఃదృష్టాంతాలంకారః॥ ౫౪॥ సతతేతి॥ త్రైలోక్యస్తైర్వ్యాపిహే మోహనేమ

తైవసా త్రిజగన్మోహమహౌషధిర్మమ। అమునా తవ శంసి తేన తు స్వదృశైవాభి
హితామవైమితామ్॥ ౫౫॥ అఖిలం విదుషామనావిలం సుహృదా చ స్వహృదా
చ పశ్యతామ్। సవిధేపి న సూక్ష్మసాక్షిణీ వదనాలంకృతిమాత్రమక్షిణీ॥ ౫౬॥ అ
మితం మధు తత్కథా మమ శ్రవణప్రాఘుణికీకృతా జనైః। మదనానలబోధనే
భవేత్ఖగ ధాయ్యాధిగధైర్యధారిణః॥ ౫౭॥ విషమో మలయాహిమండలీవిష
ఫూత్కారమయో మయోహితః। బత కాలకళత్రదిగ్భవః పవనస్తద్విరహానలై

హౌషధిః మహౌషధమితి రూపకం - సా దమయంతీ శతశో మమ శ్రుతిం శ్రోత్ర మాగతైవ- అమునా తవ శంసి తేన కథనేన తు స్వదృశా స్వదృష్ట్యైవ అభిహితాం బోధితాం తామవైమి సాక్షాద్దృష్టాం మన్యే- అస్తోక్తిప్రామాణ్యాదితి భావః॥ ౫౫॥ అథ స్వదృష్టేరప్యస్తద్దృష్టిరేవ గరీయసీత్యాహ॥ అఖిలమితి॥ సుహృదా ఆప్తముఖేన చ స్వహృదా స్వాంతః కరణేన చ స్వహృద్గ్రహణం తద్వత్సుహృదః శ్రద్ధేయత్వజ్ఞాపనార్థం - అఖిలం కృత్స్నమర్థమనావిలమసందిగ్ధమవిపర్యస్తం యథా పశ్యతామవధారయతాం విదుషాం వివేకినాం సవిధేపురోపి న సూక్ష్మసాక్షిణీ అసూక్ష్మార్థదర్శినీ- సుప్సుపేతి సమాసః- అక్షిణీ వదనాలంకృతి మాత్రం న తు దూరసూక్ష్మార్థదర్శనోపయోగినీ ఇత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ అమితమితి॥ హే ఖగ జనైర్ద్విదర్భాగతజనైర్మమ శ్రవణప్రాఘుణికీకృతా కర్ణాతిథీకృతా- తద్విషయీకృతేత్యర్థః॥ ని॥ ఆవేశికః ప్రాఘుణిక ఆగంతురతిథిస్త్వేతి హలాయుధః- అమితమపరిమితం మధు క్షౌద్రం తద్వదతిమధురేత్యర్థః తత్కథా తద్గుణవర్ణనా అధైర్యధారిణోత్యంతాధీరస్య మమ మదనానలబోధనే కామాగ్నిప్రజ్వలనే ధాయ్యా సామిధేనీ భవేత్ ॥ని॥ ఋక్సామిధేనీ ధాయ్యా చ యా స్యాదగ్నిసమింధనీత్యమరః- హాయ్యసాన్నాయ్యేత్యాదినా నిపాతః- ధిక్ వాక్యార్థో నింద్యః- అత్ర తత్కథాయాః ధాయ్యాత్మనా ప్రకృతమదనాగ్నీంధనోపయోగాత్పరిణామాలంకారః- ఆరోప్యమాణస్య ప్రకృతోపయోగిత్వే పరిణామ ఇత్యలంకారసర్వస్వకారః॥ ౫౭॥ విషమ ఇతి॥ విషమః ప్రతికూలః కాలకళత్రదిగ్భవోంతకదిగ్భవః ప్రాణహర ఇతి భావః- పవనో దక్షిణమారుతః తద్విరహానలైధః సా దమయంతీవిరహాగ్నిసమిధా- తద్దాహ్యేనేత్యర్థః- మయా మలయో మలయాచలే యా అహిమండలీ సర్పసంఘః తస్యాః విషఫూత్కారమయః- ఊహితః తద్రూప ఇతి తర్కిత ఇత్యర్థః - లోకే చ అగ్నిరేధాంసి నిధాయ ఫూత్కారవాతైర్ధ్మాయత ఇతి భావః॥ బతేతి ఖేదే- విరహానలైధసే తి రూపకోత్థాపితేయం దక్షిణపవనస్య మలయాహిమండలీఫూత్కారత్వోత్ప్రేక్షేతి సంక

ధసా॥ ౫౮॥ ప్రతిమాసమసౌనిశాకరః ఖగసంగచ్ఛతియద్దినాధిపమ్। కిముతీవ్రతరైస్తతఃకరైర్మమదాహాయసధైర్యతస్కరైః॥ ౫౯॥ కుసుమానియదిస్మరేషవోనతువజ్రంవిషవల్లిజానితత్। హృదయంయదమూముహన్నమూర్మమయచ్చాతితరామతీతపన్॥ ౬౦॥ తదిహానవధౌనిమజ్జతోమమకందర్పశరాధినీరధౌ। భవపోతఇవావలంబనంవిధినాకస్మికసృష్టసన్నిధిః॥ ౬౧॥ అథవాభవతఃప్రవర్తనానకథంపిష్టమియంపినష్టినః। స్వతఏవసతాంపరార్థతాగ్రహణానాం

రః॥౫౮॥ ప్రతిమాసమితి ॥ హేఖగ అసౌనిశాకరః మాసిమాసిప్రతిమాసం-ప్రతిదర్శమిత్యర్థః-వీప్సాయామవ్యయీభావః- దినాధిపంసూర్యంసంగచ్ఛతిప్రాప్నోతీతియత్- తతఃప్రాప్తేస్సనిశాకరస్తీవ్రతరైరతఏవధైర్యతస్కరైర్ధైర్యహారిభిఃకరైస్స్వకరైఃతతఆనీతైర్మమదాహాయసంగచ్ఛతీత్యనుషంగఃకిముశబ్దఉత్ప్రేక్షాయాం- అత్రసంగమనస్యదాహార్థత్వోత్ప్రేక్షణాత్ఫలోత్ప్రేక్షా॥౫౯॥కుసుమానీతి॥స్మరేషవఃకుసుమాన్యేవవజ్రమశనిస్తుయది- సద్యోమరణాభావాదితిభావః-తత్తథాకింతువిషవల్లిజానివిషలతోద్భవాని- యద్యస్మాదమూస్స్మరేషవః॥ని॥పత్రీరోపణఇషుర్ద్వయోరితిస్త్రీలింగతా- మమహృదయమమూముహన్మూర్ఛయన్- ముహ్యతేర్ణౌచఙ్ - యద్యస్మాదతితరామతిమాత్రంఅవ్యయాదామ్ప్రత్యయః-అతీతపన్ తాపయంతిస్మచ-తపతేర్ణౌచఙ్ మోహతాపలక్షణవిషకార్యదర్శనాద్విషవల్లిజత్వోత్ప్రేక్షా॥౬౦ తదితి॥తత్తస్మాదిహాస్మిన్ననవధౌఅపారేకందర్పశరైర్యఆధిర్మనోవ్యథా॥ని॥ పుంస్యాధిర్మానసీవ్యథేత్యమరః। తస్మిన్నేవనీరధౌసముద్రేనిమజ్జతోంతర్గతస్యమమవిధినాదైవేనఅకస్మాదకాండేభవమాకస్మికం-అధ్యాత్మాదిత్వాట్ఠక్- అవ్యయానాంభమాత్రేటిలోపః - తద్యథాతథాసృష్టసన్నిధిః కృతసన్నిధానంభాగ్యాదాగతఇత్యర్థః-త్వంపోతోయానపాత్రమివ॥ ని ॥ యానపాత్రంతుపోతఇత్యమరః-అవలంబనంభవ॥ ౬౧॥ అథవేతి॥అథవాఇయంనోస్మాకంసంబంధినీ - ఉభయప్రాప్తౌకర్మణీతినియమాత్కర్తృకృద్యోగేషష్ఠీనిషేధేపిశేషషష్ఠీపర్యవసానాత్కర్త్రర్థలాభః- భవతః-ఉభయప్రాప్తౌకర్మణీతిషష్ఠీప్రవర్తనాప్రేరణాణ్యాసశ్రంథోయుచ్- కథంపిష్టంనపినష్టి- స్వతఃప్రవృత్తవిషయత్వాత్పిష్టపేషణకల్పేత్యర్థః - హియస్మాత్గ్రహణానాంయాథార్థ్యంయథాప్రామాణ్యమివ - స్వతస్సర్వప్రమాణానాంప్రామాణ్యమిగృహ్యతాం-జాతామనీషాస్వతఏవమానమితిమీమాంసకాః - సతాంపరార్థతాపరార్థప్రవృత్తిస్స్వతఏవ ... సృష్టార్థాంతరనా

హాయథాయథార్థతా॥ ౬౨॥తవవర్త్మనివర్తతాంశివంపునరస్తుత్వరితంసమాగమః।అథిసాధయసాధయేప్సితంస్మరణీయాస్సమయేవయంవయః॥౬౩ ఇతితంసవిసృజ్యధైర్యవాన్నృపతిస్సూనృతవాగ్బృహస్పతిః। అవిశద్వనవేశ్మవిస్మితశ్శ్రుతిలగ్నైఃకలహంసశంసితైః॥ ౬౪ ॥ అథభీమసుతావలోకనైస్సఫలంకర్తుమహస్తదేవసః।క్షితిమండలమండనాయితంనగరంకుండినమండజోయయౌ॥౬౫॥ప్రథమంపథిలోచనాతిథింపథికప్రార్థితసిద్ధిశంసినమ్। కలశంజలసంభృతంపురఃకలహంసఃకలయాంబభూవసః ॥ ౬౬ ॥ అవలంబ్యదిదృక్షయాంబరేక్షణమాశ్చర్యరసాలసంగతిమ్। సవిలాసవనేవనీభుజఃఫలమైక్షిష్టరసాలసంగతమ్॥ ౬౭ ॥ నభసఃకలభైరుపాశ్రితంజలదైర్భూరితరక్షు

సః॥౬౨॥వేతి॥ హేవయఃఖగతవవర్త్మనిశివంమంగళంవర్తతాంత్వరితంక్షిప్రమేవపునస్సమాగమోస్తు- అథిసాధయగచ్ఛఈప్సితమిష్టంసాధయసంపాదయ-సమయేకార్యకాలేవయంస్మరణీయాః-అనన్యగామికార్యంకుర్యా ఇత్యర్థః॥౬౩॥ఇతీతి॥ధైర్యతానుపాయలభాత్ సధైర్యస్సూనృతవాక్సత్యప్రియవాదేషుబృహస్పతిఃతథాప్రగల్భఇత్యర్థః॥ ని॥ సూనృతంప్రియసత్యేవాగిత్యమరః-సనృపతిరర్థితంతంహంసంవిసృజ్యశ్రుతిలగ్నైఃశ్రోత్రప్రవిష్టైఃకలహంసస్యశంసితైర్విస్మితస్సన్వనవేశ్మవనస్థవిహారగృహమవిశత్॥౬౪॥అథేతి॥ అథసోండజోహంసస్తదహరేవభీమసుతాయాఃభైమ్యాఃఅవలోకనైస్సఫలంకర్తుం-తస్మిన్నేవాహనితాంద్రష్టుమిత్యర్థః-క్షితిమండలమండనాయితంభూమండలస్యాలంకారభూతంకుండినంకుండినాఖ్యంనగరంయయౌ॥ ౬౫॥ అథశ్లోకత్రయేణశుభసూచిత్తాన్యాహ॥ ప్రథమమిత్యాదినా॥సకలహంసః-ప్రథమమాదౌపథిలోచనాతిథింద్రుష్టిప్రియంపథికానాంప్రస్థాతౄణాంప్రార్థితస్యఇష్టార్థస్య-సిద్ధిశంసినంసిద్ధిసూచకంజలసంభృతజలపూర్ణంకలశం-పూర్ణకుంభంపురోగ్రేకలయాంబభూవదదర్శ॥ ౬౬॥ అవలంబ్యేతి॥ సహంసోదిదృక్షయాస్వగంతవ్యమార్గాలోకనేచ్ఛయా అంబరేక్షణమాశ్చర్యరసేనతద్వైచిత్ర్యదర్శననిమిత్తేనాద్భుతరసేనాలసంమందంగతం గతిమవలంబ్యావనీభుజోనళస్య విలాసవనేవిహారవనేరసాలేనచూతవృక్షేణ సంగతంసంబద్ధం॥ ని॥ఆమ్రశ్చూతోరసాలోసావిత్యమరః-ఫలమైక్షిష్టఈక్షతేవాక్॥ ౬౭॥నభసఇతి॥ పుమాన్స్త్ర్యాదిరూపభిః-విశేషణసమాసః - గోరతద్ధితలుగితిసమాసాంతష్టచ్- సఇవపతంగపుంగవఃపక్షిశ్రేష్ఠః- ఉపమితిసమాసః-నభసఃకలభైః- ఖేచరకరభైరిత్యర్థః- జలదైర్మేఘైరాశ్రితంవ్యాప్తం- భూరి బహవః తరక్షు

పన్నగం। సదదర్శపతంగపుంగవో విటపచ్ఛన్నతరక్షుపన్నగం ॥ ౧౮॥ సయ
యౌధుతపక్షతిః క్షణంక్షణమూర్ధ్వాయనదుర్విభావనః । వితతీకృతనిశ్చల
చ్ఛదఃక్షణమాలోకకదత్తకౌతుకః ॥ ౧౯ ॥ తనుదీధితిధారయాఽయయాద్గ
తయాలోకవిలోకనామసౌ । ఛదహేమకషన్నివాలసత్కషపాషాణనిభే
నభస్తలే॥ ౨౦॥ వినమద్భిరధస్స్థితైఃఖగైర్ఝటితిశ్యేననిపాతశంకిభిః । సని
రైక్షిదృశైకయోపరిస్యదఝాంకారిపతత్రిపద్ధతిః॥ ౨౧॥దదృశేనజనేనయన్న
సౌభువితచ్ఛాయమవేక్ష్యతత్క్షణాత్। దివిదత్తుపితీర్ణచక్షుషాపృథువేగద్రుత
ముక్తదృక్పథః॥ ౨౨॥నవనంపథిశ్రిమేమునాక్వచిదప్యుచ్చతరద్రుచారుతమ్-

---

వోమ్నృగాదనాఃపన్నగాయస్యతం-విటపైశ్శాఖావిస్తారేణ॥ ని॥ విస్తారోవిట
పోస్త్రియామిత్యమరః - ఛన్నతరాః అతిశయేనచ్ఛాదితాఃక్షుపాః హ్రస్వ
శాఖాఃయస్యతం ॥ ని॥ హ్రస్వశాఖాశిఫఃక్షుపఇత్యమరః-తంనగంపర్వతం
దదర్శ-పూర్ణకలశాదిదర్శనంపాంథక్షేమకరమితినిమిత్తజ్ఞాః॥ ౧౮॥ సహం
సః-క్షణంధుతపక్షతిః-కంపితపక్షమూలః - క్షణమూర్ధ్వాయనేనఊర్ధ్వగమ
నేనదుర్విభావనఃదుష్కరావధారణోదుర్లక్ష్యఇత్యర్థః - వితతీకృతౌవిస్తారి
తౌనిశ్చలౌఛదౌపక్షౌయస్యసః-తథాలోకకానాంద్రష్టౄణాందత్తకౌతుక
స్సన్ యయౌ-స్వభావోక్తిః॥ ౧౯ ॥ తన్వితి॥ అసౌహంసోరయాద్గతోరుత్వ
న్నమితిశేషః - లోకస్యాలోకజనస్యపరీక్షకజనస్య విలోకనాందర్శనంగత
యాకౌతుకాద్వర్ణపరీక్షార్థంచవిలోక్యమానయేత్యర్థః- తనోశ్శరీరస్యతన్వా
సూక్ష్మయాచదీధితిధారయారశ్మిరేఖయానిమిత్తేన - కషపాషాణనిభేనిక
షోపలనిభేనభస్తలేఛదహేమనిజపక్షసువర్ణంకషన్ ఘర్షన్నివాలసత్ అ
శోభతేత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౨౦॥వినమద్భిరితి॥ స్యదేనవేగేనఝాంకారిణీఝామితిశ
బ్దంకుర్వాణాపతత్రిపద్ధతిః పక్షిసరణిః యస్యసహంసః - శ్యేననిపాతంశం
కంతఇతితచ్ఛంకిభిరతఏవవినమద్భిర్వ్లీయమానైరధస్స్థితైఃఖగైఃఝటితిద్రాక్
ఏకయాదృశాఉపరిఉపరిష్టాత్ నిరైక్షినిరీక్షితః-కర్మణిలుఙ్ - స్వభావోక్తిః॥
౨౧॥దదృశఇతి॥యన్ గచ్ఛన్- ఇణోలటశ్శత్రాదేశః-అసౌహంసః - భువిత
చ్ఛాయంతస్యచ్ఛాయాం- విభాషాసేనేత్యాదినానపుంసకత్వం- అవేక్ష్యత
త్క్షణాద్దివిదత్తుచవితీర్ణచక్షుషాదత్తదృష్టినాజనేనపృథువేగేనద్రుతంశీఘ్రం
ముక్తదృక్పథస్సన్ నదదృశేనదృష్టః - క్షణమాత్రందృష్టిపథమతిక్రాంతఇత్య
ర్థః॥ ౨౨॥ నతీతి॥నతివేగేనప్రసరద్రుచాప్రసర్పత్తేజసాఅమునాహంసేనక్వచి
దపిఉచ్చతరాద్రుమాణాంచారుతారమ్యతాయస్మిన్ త

నసగోత్రజమన్వవాదివాగతివేగప్రసరద్రుచారుతమ్॥ ౭౩॥ అథభీమభుజేన
పాలితాంనగరీమంజులసౌధరాజితామ్। పతగస్స్వజగామదృక్పథంహిమశైలోప
మసౌధరాజితామ్॥ ౭౪॥ దయితంప్రతియత్రసంతతాంరతిహాసాఇవరేజిరేభు
వః।స్ఫటికోపలవిగ్రహాగృహాశ్శశభృద్భిత్తనిరంకభిత్తయః॥ ౭౫॥నృపనీలమణీ
గృహత్విషాముపధేర్యత్రభయేనభాస్వతః। శరణార్థముపాసవాసరెప్యస
దావృత్త్యనయత్తమంతమః॥ ౭౬॥ సితదీప్రమణిప్రకల్పితేయదగారేహస

త్॥ స॥ శీఘ్రగమాగమాఇత్యమరః-వసంనశ్రీమే- సగోత్రజంబంధుజ
స్య ... కూజితంవానాన్వవాది నానూదితవమధ్యే మార్గమధ్వశ్రమాపనో
దనబంధుసంభాషణాదికమపినకృతమితిసుహృత్ కార్యానుసంధానపరోక్తిః॥
౭౩॥ అథే॥ ధరాజీతాభూమిజయినా-సత్సూద్విషేత్యాదినాక్విపితుక్-భీమ
స్యభీమభూపస్యభుజేనపాలితాహిమశైలోపమైఃసౌధైఃరాజసదనైః రాజి
తామంజులామనోజ్ఞాఆసౌపూర్వోక్తనగరీకుండినపురీపతగస్యహంసస్యదృ
క్పథంజగామ- సదదర్శేత్యర్థః- అత్రయమకాఖ్యానుప్రాసస్యహిమశై
లోపమేతిఉపమాయాశ్చసంసృష్టిః॥ ౭౪॥అథనగరీంవర్ణయతి॥ దయితమితి॥
యత్రనగర్యాం- స్ఫటికోపలవిగ్రహాఃస్ఫటికమయశరీరాఇత్యర్థః-అతఏవశ
శభృద్భిత్తనిరంకభిత్తయః- శశాంకశకలనిష్కళంకానికుడ్యానియేషాంతే॥
నిః భిత్తంశకలఖండేవేత్యమరః-భిదేః క్తప్రత్యయః- భిత్తంశకలమిత్యాదిని
పాతనాత్ రదాభ్యామిత్యాదినానిష్ఠానత్వాభావః - గృహాఃదయితంభీమం
ప్రతిసంతతాభువోభూమేర్నాయికాయాః రతిహాసాఇవకేళిహాస్యా
నీవరేజిరేఇత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౭౫॥నృపేతి॥యత్రనగర్యాంతమోంధకారః-భాస్వ
తోభాస్కరాత్॥భయేనన్నృపస్యయేనీలమణీనాంగృహాః తేషాంత్విషస్తాసా
ముపధేశ్ఛలాదిత్యపహ్నవభేదః॥ స॥రత్నంమణిర్ద్వయోరిత్యమరః-కృదికారా
దక్తినోవాజీష్వక్త్యాః - శరణార్థంశరణంగృహంరక్షితారంచాగతం॥ని॥
శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః-వాసరేదివసేప్యసదావృత్త్యాపునరావృత్తి
కించోదయత్తనుండుద్యత్తమంసహవాస॥ ౭౬॥ సితేతి॥ సితైర్దీప్తైశ్చమణిభిః
ప్రకల్పితేఉజ్జ్వలస్ఫటికనిర్మితే హసదంకరోదసివిలసదంకరోదస్కే- ద్యౌ
వాపృథివీవ్యాపినీత్యర్థః-యదగారేయస్యాఃనగర్యాఃగృహేష్విత్యర్థః-జాతా
వేకవచనం-నిశినిఖిలాఃతిథీనేకికాఏకాకినిఏకైవేత్యర్థః।ఏకాదాకినచ్చాసహా
య ఇతిచకారాత్ కన్ప్రత్యయః-ప్రత్యయస్థాత్ కాత్పూర్వస్యేతీకారః । పూ
ర్ణిమాతిథిః రాకాతిథిః॥ని॥తదాద్యాస్తిథయోర్ద్వయోరిత్యమరః- అతిథిరుపత

దంకరోదసి।నిఖిరాన్నిశిపూర్ణిమాతిథీనుపతస్థేఽతిథిరేకికాతిథిః॥౭౭॥సుదతీజన
మజ్జనార్పితైస్త్రైఘుసృణైర్యత్రకషాయితాశయా।ననిశాఖిలయాపివాపికాప్రస
సాదగ్రహిలేవమానినీ॥ ౭౮॥క్షణనీరవయాయయానిశిశ్రితవప్రావళీయోగ
పట్టయా।మణివేశ్మమయంసనిర్మలంకిమపిజ్యోతిరబాహ్యమిజ్యతే. ౭౯।విల
లాసజలాశయోదరేక్వచనస్యాగనుబింబితేవయా।పరిఘాకపటస్ఫుటస్ఫురత్

సే-అక్షీఘాయసంగతేత్యర్థః- ఉపాద్దేవపూజేత్యాదినాసంగతకరణేఆత్మ
నేపదం-స్ఫటికభవనకాంతినిత్యకౌముదీయోగాత్సర్వ్వాఅపిరాత్రయోరాకా
రాత్రయఏవాసన్నిత్యభేదోక్తేరతిశయోక్తిభేదః॥౭౭॥సుదతీతి ॥ యత్రనగ
ర్యాంశోభనాదంతాయాసాంతాస్సుదత్యః స్త్రియః - అత్రవిధానాభావా
ద్దత్రాదేశశ్చింత్యఇతి కేచిత్ - అగ్రాంతశుద్ధశుభ్రవృషవరాహేభ్యశ్చేతి
చకారాత్సిద్ధిరితికేచిత్ - సుదత్యాదయఃస్త్రీషుయోగరూఢాస్త్రియాంసం
జ్ఞాయామితి- దత్రాదేశాత్సాధవఇత్యపరే - తత్తైతత్సర్వమభిసంధాయాఽఽ
హవామనః - సుదత్యాదయఃప్రతివిధేయాఇతి - తాఏవజనాఃలోకాఃతే
షాంమజ్జనాదవగాహనాదర్పితైస్సంక్రమితైర్ఘుసృణైఃకుంకుమైఃకషాయి
తాశయాసురభితాభ్యంతరా-భోగచిహ్నైఃకలుషితహృదయాచ - వాప్యే
వవాపికాదీర్ఘికాగ్రహిలాగ్రహఆగ్రహఃతద్వతీదీర్ఘరోషా - పింఛాదిత్వా
దిలచ్॥మానినీ॥ శ్లో॥ స్త్రీణామీర్ష్యాకృతఃకోపోమానోఽన్యాసంగినిప్రియఇత్యు
క్తలక్షణోమానః తద్వతీనాయికేవ- అఖిలయానిశానిశయా- సర్వ్వా ప్రప
సాదనేనేత్యర్థః-నప్రసాదప్రసన్నాశయానాభూత్ - తాదృక్షోభాదితి
భావః॥౭౮॥క్షణేతి ॥ నిశినిశీథేక్షణంనీరవయాఏకత్రసుప్తజనత్వాత్ అపర
త్రధ్యానస్తిమితత్వాత్నిశ్శబ్దయా- శ్రితఃప్రాప్తోవప్రావళిర్యోగపట్టఇవ అ
న్యత్రవప్రావళీవయోగపట్టోయయాసాతథోక్తా -యయానగర్యామణివే
శ్మమయంతద్రూపంనిర్మలబాహ్యమంతర్వర్తికిమప్యవాఙ్మనసగోచరం
జ్యోతిఃప్రభాఆత్మజ్యోతిశ్చ-ఇజ్యనేసేవ్యతేస్మ-అత్రనగరీవిశేషణసామ్యాద
ప్రస్తుతయోగినీప్రతీతేస్సమాసోక్తిః॥౭౯॥విలలాసేతి॥యానగరీపరిఘాయాః
కపటేనవ్యాజేనస్ఫుటంపరితోవ్యక్తంతథాస్ఫురతాప్రతిబింబేనానావలంబితం
మధ్యేఅగృహ్యమాణం చాంబుయస్మిన్తస్మిన్ప్రతిబింబాక్రాంతమంబుపరి
తఃస్ఫురతిప్రతిబింబదేశేనస్ఫురతితేనైవప్రతిబింబాదితిభావః - క్వచనకుత్ర
చిత్ జలాశయోదరేహ్రదమధ్యేకస్యచిద్ధ్రదస్యమధ్యఇత్యర్థః- అనుబింబితా

ప్రతిబింబానవలంబితాంబుని॥ ౮౦॥ వ్రజతేదివియద్గృహావళీచలచేలాంచల
దండతాడనాః।వ్యతరన్నరుణాయవిశ్రమంసృజతేహేళిహయాళికాలనామ్
౮౧॥క్షితిగర్భధరాంబరాలయైస్తలమధ్యోపరిపూరిణాంపృథక్।జగతాంఖ
లుయాఖిలాద్భుతాజనిసారైర్నిజచిహ్నధారిభిః॥ ౮౨॥ దధదంబుదనీలకంఠ
తాంవహదత్యచ్ఛసుధోజ్జ్వలంవపుః।కథమృచ్ఛతుయత్రనామనక్షితిభృన్మం

ద్యారమరావతీవవిలలాసేత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౮౦॥వ్రజతఇతి॥యస్యాంనగర్యాం
గృహావళిషుచలాశ్చలంతః చేలాంచలాఃపతాకాగ్రాణితఏవదండాస్తైస్తాడ
నాఃకశాఘాతాఇత్యర్థః-తాఃకర్త్ర్యఃదివివ్రజతేఖేగచ్ఛతే- హేళిహయాళే
స్సూర్యాశ్వపఙ్క్తేః॥ని॥ హేళిరాలింగనేరవావితివైజయంతీ- కాలనాంచో
దనాంసృజతేకుర్వతే- అరుణాయసూర్యసారథయేవిశ్రమంస్వయంతత్కా
ర్యకరణాద్విశ్రాంతిం.నోదాత్తోపదేశేత్యాదినాఘఞ్ వృద్ధిప్రతిషేధః-వ్యత
రన్దదుః-అత్రహేళిహయాళేశ్చేలాంచలదండతాడనాసంబంధేపితత్సంబం
ధోక్తేరతిశయోక్తిభేదః-తేనచగృహాణామర్కమండలపర్యంతమౌన్నత్యం
వ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౮౧ ॥క్షితీతి॥తలమధ్యోపరిఅధోమధ్యోర్ధ్వ
దేశాన్పూరయంతీతితత్పూరిణాం జగతాంపాతాళభూమిస్వర్గాణాంపృ
థగసంకీర్ణంయాని నిజానిప్రతినియతాని చిహ్నానినిధ్యన్నపానస్రక్చందనా
దిలింగానిధారయంతీతితద్ధారిభిస్తథోక్తైస్సారైరుత్కృష్టైః క్షితిగర్భపా
తాళేధరాయాం భూపృష్ఠే అంబరే ఆకాశేచయే ఆలయాగృహాస్తైఃభూ
మ్యంతర్బహిశ్శిరోగృహైరిత్యర్థః - యానగరీఅఖిలాకృత్స్నాఅద్భుతాచి
త్రాఅజనిజాతా- దీపజనేత్యాదినాజనేఃకర్తరిచిణ్-చ్లేశ్చిణాదేశః-అత్రక్షి
తిగర్భాదీనాంతలమధ్యోపరిజగతాంచిహ్నానాంచయథాసంఖ్య సంబంధా
ద్యథాసంఖ్యాలంకారః-తేనత్రైలోక్యనైభవంగమ్యతే॥౮౨॥దధదితి॥ య
త్రనగర్యామంబుదైరంబుదవన్నీలః కంఠఃశిఖరోపకంఠఃగళశ్చయస్యతస్యభా
వస్తత్తాం॥ ని ॥ కంఠోగళేసన్నిధానఇతివిశ్వః-దధదత్యచ్ఛయాసుధయాలే
పనద్రవ్యేణచసుధావదమృతవచ్చోజ్జ్వలంవపుఃవహత్॥ ని॥ సుధాలేపోమృ
తంసుధేత్యమరః - క్షితిభృన్మందిరంరాజభవనంఇందుమౌళితామిందుమం
డల పర్యంతశిఖరత్వం - కథంనామనఋచ్ఛతు గచ్ఛత్యేవేత్యర్థః - రాజ
భవనస్యతాదృగౌన్నత్యం యుక్తమితిభావః - అన్యత్రఇందుమౌళిత్వమీ
శ్వరత్వంచతచ్ఛనీలకంఠస్యయుక్తమితిభావః-అత్రవిశేషణవిశేష్యాణాంశ్లి
ష్టానామభిధాయాఃప్రకృతార్థమాత్రనియంత్రణాదప్రకృతేశ్వరప్రతీతేర్ధ్వ

దిరమిందుమౌళితామ్॥ ౮౩॥బహురూపకసాలభంజికాముఖచంద్రేషుకళంక రంకవః। యదనేకకసౌధకంధరాహరిభిః కుక్షిగతీకృతా ఇవ॥ ౮౪॥బలిసద్మ దివం సతథ్యవాక్ పరిమాస్మోపహసన్నారదః। అధరాధకృతాయదేవసావిపరీ తాజనిభూమిభూషయా॥ ౮౫॥ప్రతిహట్టపథేఘరట్టజాత్పథికాహ్వానదసక్తు సౌరభే।కలహాన్నఘనాద్యదుత్థితాదధునాప్యుజ్ఝతిఘర్ఘరస్వనః॥ ౮౬॥ వర ణఃకనకస్యమానినీందివమంకాదమరావ్రిరాగతామ్। ఘనరత్నకవాటపక్ష

నిరేవ॥౮౩॥బహ్వితి॥బహురూపకాభూయిష్టసౌందర్యాః - శైషికఃకప్రత్య యః- తేషుసాలభంజికానాంకృత్రిమపుత్రికాణాంముఖచంద్రేషుకళంకరంక వఃచంద్రత్వాత్సంభావితాకళంకమృగాస్తేయస్యాంనగర్యాం-అనేకకేషాం బహూనాంసౌధానాంకంధరాసుకంఠప్రదేశేషుయేహరయస్సింహాస్తైః కు క్షిగతీకృతాఇవగ్రస్తాఃకిమిత్యుత్ప్రేక్షా - ముఖచంద్రాణాంనిష్కళంకత్వని మిత్తా-అన్యథాకథంచంద్రేణనిష్కళంకతేతిభావః॥౮౪॥బలీతి॥సత్ప్రసిద్ధాస్తథ్యా వాక్ సత్యవచనోనారదః బలిసద్మదివం పాతాళస్వర్గందివోమేరుస్వర్గాద ప్యుపర్యుపరిస్థితాముత్కృష్టాంచాపహస్మఉక్తవాన్- అథేదానీంభూమిభూ షయాయయానగర్యా- అధరాన్యూనాఅధస్సాచ్చకృతేవేత్యుత్ప్రేక్షా - సా బలిసద్మద్యౌః-నారదోక్తివిపరీతాజనిసర్వోపరిస్థితాయాఃపురస్యధస్థితేతి సైవ పరీత్యం॥౮౫॥ప్రతీతి॥పంథానంగచ్ఛంతీతిపథికాఃతేషామాహ్వానందదాతీతి తథోక్తం-ఆహ్వాయకం-అధ్వానంగచ్ఛతామాకర్షకమిత్యర్థః-తత్సక్తూనాం సౌరభంసుగంధోయస్మిన్ప్రతిహట్టపథేప్రత్యాపణపథం- అవ్యయంవిభక్తి త్యాదినావీప్సాయామవ్యయీభావః- తృతీయాసప్తమ్యోర్బహుళమితిసప్త మ్యానాంభావః - ఘరట్టాగోధూమచూర్ణయంత్రాణాః- తజ్జాత్ యస్యాంన గర్యాముత్థితాత్కలహాత్ ఘర్ఘరస్వనోనిర్ఘ్ఘరవద్ధ్వనిఃకంఠధ్వనిః-ఘనాన్మే ఘాదధునాపిజ్ఝనోతినత్యజతి- సర్వదాసర్వహట్టేషుఘరట్టామేఘధ్వానంధ్వ నంతీతిభావః - అత్రఘనానాంఘరట్టకలహాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతిశ యోక్తిః- తథాచతద్ఘర్ఘరస్వనస్యతద్ధేతుకత్వోత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగా ద్గమ్యాచేతిసంకరః॥౮౬॥వరణఇతి॥కనకస్యసంబంధీవరణఃతద్వికారఃసఏవా మరాద్రిఃమేరుః- యాంనగరీమేవమానినీంకోపసంపన్నామతఏవఅంకాన్ని జోత్సంగాదాగతాంభూలోకంప్రాప్తాందివమమరావతీంఘనేనిబిడేరత్నా నాంకవాటైరత్నమయకవాటైఏవపక్షతిపక్షమూలేయస్యసన్ పరిరభ్యో పగృహ్య-మే[illegible] అనువర్తమాన

తిః పరిరభ్యానుసరన్నవాసయామ్ ॥ ౮౭ ॥ అనలైః పరివేషమేత్యయాజ్వలద
ర్కోపలవప్రజన్మభిః । ఉదయంలయమంతరారవే రవహద్బాణపురీపరా
ర్ధ్యతామ్॥ ౮౮॥ బహుకంబుమణిర్వరాటికాగణనాటత్కరకర్కటోత్క
రః। హిమవాలుకయాచ్ఛవాలుకః పటుదధ్వానయదాపణార్ణవః॥ ౮౯॥ యద
గారఘటాట్టకుట్టిమస్రవదిందూపలతుందిలాపయా। ముముచేనపతివ్రతౌచితీ

ఉవాస- కామినః ప్రణయకుపితాం ప్రేయసీం ఆప్రసాదమనుగచ్ఛంతీతిభావః-
రూపకాలంకారః స్ఫుటమేవ - తేనచేయంనగరీకుతశ్చిత్కారణాదాగతా
ద్యౌరేవ వరణః స్వరాద్రిరేవేత్యుత్ప్రేక్షావ్యజ్యతే॥౮౭॥అనలైరితి॥ యానగరీ
రవేరుదయంలయమస్తమయంచాంతరా-తయోర్మధ్యకాలఇత్యర్థః - అంత
రాంతరేణయుక్తేఇతిద్వితీయా - జ్వలతాంఅర్కాంశుసంపర్కాత్ప్రజ్వల
తామర్కోపలానాంవప్రాతి జన్మయేషాంతైస్సూర్యకాంతైః ప్రాకారజ
న్యైరనలైఃపరివేషమేత్యపరివేష్టనంప్రాప్య బాణపుర్యాఃబాణాసురనగర్యా
శ్శోణితపురస్యపరార్ధ్యతాం శ్రేష్ఠతామవహత్-అత్రాన్యధర్మస్యాన్యేనసం
బంధాసంభవాత్తాదృశీంపరార్ధ్యతామితి సాదృశ్యాక్షేపాన్నిదర్శనాలం
కారః॥౮౮॥బహ్వితి॥బహవఃకంబవఃశంఖాఃమణయశ్చయస్మిన్సః - వరాటి
కాగణనాయకపర్దికాసంఖ్యానాయఅటంతస్తిర్యక్ప్రచరంతఃకరాః పాణ
యఏవకర్కటోత్కరాఃకుళీరసంఘాఃయస్మిన్సః- హిమవాలుకయాకర్పూ
రేణాచ్ఛవాలుకఃస్వచ్ఛసికతః-యస్యాఃపురఆపణోవిపణిరేవఅర్ణవః॥పటుధీ
రందధ్వాననినాద॥ని॥కపర్దోవరాటికఇతిహలాయుధః॥శంఖస్యాత్కంబుర
స్త్రియామిత్యమరః॥సితాభ్రోహిమవాలుకా-స్యాత్కుళీరఃకర్కటకఇతిచా
మరః॥౮౯॥యదితి ॥ యస్యాఃనగర్యాఅగారఘటాసుగృహసమూహేషుఅ
ట్టానాంఅట్టాలకానాంకుట్టిమేషుబద్ధభూమిషు॥ ని॥ కుట్టిమోస్త్రీబద్ధభూమిరి
తియాదవః-స్రవద్భిఃఇందుసంపర్కస్యందమానైరిందూపలైశ్చంద్రకాంతై
ర్హేతుభిః-తుందిలాఃప్రవృద్ధాః-ఆపోయస్యాస్తయా-తుందాదిభ్యఇలచ్-ఋ
క్పూరిత్యాదినాసమాసాంతః-అభ్రగంగయామందాకిన్యా॥ ని॥మందాకినీవి
యద్గంగేత్యమరః-చంద్రోదయేచంద్రోదయే ప్రతిచంద్రోదయం-వీప్సాయా
మవ్యయీభావః - పతివ్రతానామౌచితీఔచిత్యం-బ్రాహ్మణాదిత్వాద్గుణ
వచనేత్యాదినాష్యఞ్ప్రత్యయః-షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతిఙీష్- సచమాతరిషిచ్చే
తిషిత్త్వాదేవసిద్ధేమాతామహశబ్దస్యగౌరాదిపాఠేనానిత్యత్వజ్ఞాపనాత్ వై
కల్పికః- అతఏవనామనః - ష్యఙషిత్కార్యంబహుళమితిస్త్రీనపుంసకయో

ప్రతిచంద్రోదయమభ్రగంగయా॥౯౦॥రుచయోऽస్తమితస్యభాస్వతస్స్ఖలితాయత్రనిరాలయాః ఖలు । అనుసాయమభుర్విలేపనాపణకాశ్మీరజపణ్యవీథయః॥ ౯౧॥వితతంవణిజాపణేఖిలంపణితుంయత్రజనేనవీక్ష్యతే।మునినేవమృకండుసూనునాజగతీవస్తుపురోదరేహరేః॥ ౯౨॥సమమేణమదైర్యదాపణేతులయన్నాసౌరభలోభనిశ్చలమ్।పణితాసజనారవైరవైదపికూజంతమళింమలీ

ర్భావక్రియయోష్షష్ఠ్యర్ణాచ్చవ్యక్షణ్॥ సి॥ ఔచిత్యమాచితీమైత్ర్యంమైత్రీవుశాప్రగుదాహృతమిత్యమరశ్చ-నముముచేనతత్యజే-భర్తుఃసముద్రస్యచంద్రోదయేవృద్ధిదర్శనాత్తస్యాఅపితథావృద్ధిరుచితా॥శ్లో॥ఆర్తార్తేముదితేహృష్టాప్రోషితేమలినాకృశా । మృతేమ్రియేతయానారీసాస్త్రీజ్ఞేయాపతివ్రతేతిస్మరణాదితిభావః- అత్రఅభ్రగంగాయాయదగారేత్యాదివిశేషణార్థాసంబంధేసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః - తథాచయదగారాణాంఅతీందుమండలమౌన్నత్యంవ్యజ్యతే- తదుత్థాపితాచేయంఅస్యాఃపాతివ్రత్యధర్మాపరిత్యాగోత్ప్రేక్షేతిసంకరః-సావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥౯౦॥రుచయఇతి॥ యత్రనగర్యాం-అనుసాయం- వీప్సాయామవ్యయీభావః-విలేపనాపణేషుగంధద్రవ్యవిపణ్యాసుకాశ్మీరజానికుంకుమాన్యేవపణ్యానిద్రవ్యాణితేషాంవీథయఃశ్రేణయః అస్తమితస్య అస్తంగతస్యభాస్వతః సంబంధిన్యఃస్ఖలితాఅస్తమయత్క్షోభాత్చ్యుతాః - అతఏవనిరాలయానిరాశ్రయారుచయఃప్రభాఅభుఃఖలు- కథంచిత్ప్రచ్యుతాస్సాయంతనార్కత్విషఇవభాంతిస్మేత్యర్థః- కుంకుమరాశీనాంతదాతత్సావర్ణ్యాదియముత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా-భాతేర్లజ్-ఝేర్జుసాదేశః॥౯౧॥వితతమితి॥ యత్రనగర్యాంవణిజావణిగ్జనేనవణితుంవ్యవహర్తుంఆపణేపణ్యవీథ్యాంవితతంప్రసారితంఅఖిలంజగత్యాంలోకేస్థితంవస్తుపదార్థజాతంపురాపూర్వంహరేఃవిష్ణోరుదరేమృకండుసూనునామునినామార్కండేయేనేవజనేనలోకేనవీక్ష్యతే - విషూదరమివసమస్తవస్త్వాకరోయమాభాసతఇత్యర్థః-పురాకిలమార్కండేయోహరేరుదరంప్రవిశ్యవిశ్వంతత్రాద్రాక్షీదితికథయంతి॥ ౯౨॥ సమమితి॥ యస్యానగర్యాఆపణేసౌరభలోభనిశ్చలంగంధగ్రహణనిష్పందం - తతఃక్రియయాదుర్లక్షమిత్యర్థః-మలీమసంమలినంసర్వాంగంనీలమిత్యర్థః-అన్యథాపీతమధ్యస్యాళేఃపీతిమ్నావ్యవచ్ఛేదాదతోగుణతోపిదుర్గ్రహమిత్యర్థః- జ్యోత్స్నాతమిస్రేత్యాదినానిపాతః- అళింభృంగమేణమదైస్సమం కస్తూరీభిస్సహతులయన్ పణి[illegible]నా వై[illegible]త్తతోఽపి

మసమ్॥౭౩॥ రవికాంతమయేన సేతునా సకలాహజ్వలనాహితోష్మణా। శిశిరే నిశి గచ్ఛతాం పురా చరణాయత్ర ధునోతి నో హిమమ్॥౭౪॥ విధుదీధితిజేన యత్పథం పయసా నైషధశీలశీతలమ్। శశికాంతమయం తపాగమే కలితీవ్రస్తపతి స్మ నాతపః॥౭౫॥ పరిఘావలయచ్ఛలేన యా న పరేషాం గ్రహణస్య గోచరా। ఫణిభాషితభాష్యఫక్కికా విషమా కుండలనామవాపితా॥౭౬॥ ముఖపాణిపదాక్షిపంకజై రచితాంగేష్వపరేషు చంపకైః। స్వయమాదిత యత్ర భీమజా

నాజానాదిత్యర్థః- ఇహ నిశ్చలస్యాళేః గుంజనం కవినా ప్రౌఢవాదేనోక్తమిత్యనుసంధేయం- అత్రాళేః నైల్యాదేణమదోక్తేస్సామాన్యాలంకారః॥ శ్లో॥ సామాన్యం గుణసామ్యేన యత్ర వస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్ - తేన భ్రాంతిమదలంకారో వ్యజ్యతే॥౭౩॥ రవీతి॥ యత్ర నగర్యాం సకలాహం కృత్స్నమహః రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్- రాత్రాహ్నాహాః పుంసీతి పుంలింగతా- అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా- యోగవిభాగాత్సమాసః - జ్వలనేన తపనకరాభిఘాతాత్ ప్రజ్వలనేన ఆహితోష్మణా జనితౌష్ణ్యేన రవికాంతమయేన సేతునా సేతుసదృశేన సూర్యకాంతకుట్టిమాధ్వనేత్యర్థః- గచ్ఛతాం సంచరమాణానాం చరిణాం చరణానామిత్యర్థః- స్తనాదీనాం ద్వ్యక్షవిశిష్టజాతిః ప్రాణ్యంగత్వాద్ద్వివచనం- శిశిరే శిశిరర్తౌ- తత్రాపి నిశి హిమం పురా నో ధునోతి నో పీడయత్ - యావత్పురానిపాతయోర్లట్- అత్ర సేతోరూష్మాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః- తత్రోత్తరస్యాః పూర్వాపేక్షత్వాత్సంకరః॥౭౪॥ విధ్వితి॥ విధుదీధితిజేన ఇందుసంపర్కజన్యేన పయసా సలిలేన నైషధస్య నళస్య శీలం వృత్తం స్వభావో వా తద్వచ్ఛీతం శశికాంతమయం యత్పథం యస్యాః నగర్యాః పంథానం - తపాగమే గ్రీష్మప్రవేశే కలితీవ్రః కలికాలవత్ ప్రచండ ఆతపో న తపతి స్మ- నళకథాయాః కలినాశకత్వాదితి భావః - అత్ర నగరపథస్యేందూపలపయస్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః- తత్సాపేక్షత్వాదుపమయోస్సంకరః॥౭౫॥ పరిఘేతి॥ పరిఘావలయచ్ఛలేన పరిఘావేష్టనవ్యాజేన కుండలనాం మండలాకారరేఖామవాపితా పరేషాం శత్రూణాం గ్రహణస్యాక్రమణస్య అన్యత్రాన్యేషాం గ్రహణస్య జ్ఞానస్య న గోచరా అవిషయా యా నగరీ విషమా దుర్బోధా ఫణిభాషితభాష్యఫక్కికా పతంజలిప్రణీతమహాభాష్యస్థకుండలిగ్రంథః సేవమితి శేషః- అత్ర నగర్యాః కుండలిగ్రంథత్వేనోత్ప్రేక్షా - సా చ పరిఘావలయచ్ఛలేనేత్యపహ్నవోత్థాపితత్వాత్సాపహ్నవా- వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥౭౬॥ ముఖేతి॥ యత్ర నగర్యాం ముఖంచ పాణీచ [illegible] ప్రాణ్యంగ

స్మరపూజాకుసుమస్రజశ్శ్రియమ్॥౯౭॥జఘనస్తనభారగౌరవాద్వియదాలంబ్యవిహర్తుమక్షమాః।ధ్రువమప్సరసోవతీర్య యాంశతమధ్యాసతతత్సఖీజనః ౯౮॥స్థితిశాలిసమస్తవర్ణతాంనకథంచిత్రమయీబిభర్తుయా।స్వరభేదముపైతుయాకథంకలితానల్పముఖారవానవా॥ ౯౯॥స్వరుచారుణయాపతాకయా దినమర్కేణసమీయుషోత్సుకః।లిలిహుర్బహుధాసుధాకరంనిశిమాణిక్య

త్వాదేకవద్భావః- పంకజైఃరచితాస్పృష్టాఅపరేషుముఖాదివ్యతిరిక్తేషుఅంగేషుచంపకైశ్చంపకపుష్పైఃరచితా-సర్వత్రసాదృశ్యాద్వ్యపదేశః - భీమజాభైమీస్స్వయంస్మరపూజాకుసుమస్రజఃశ్రియంశోభామాదితప్రాప్తవతీ-దదాతేస్లుఙ్ స్థాఘ్వోరిచ్చేతీత్వంప్రాస్వాదంగాదితిసలోపః - అత్రాన్యశ్రియోన్యత్రాసంభవాత్ శ్రియమివశ్రియమితిసాదృశ్యాక్షేపాన్నిదర్శనాభేదః-తథాతదంగానాంపంకజాద్యభేదోక్తేరతిశయోక్తిః-తదుత్థాపితానిదర్శనేతి సంకరః॥౯౭॥జఘనేతి॥జఘనాని స్తనాశ్చజఘనస్తనం-ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః- తదేవభారఃతస్యగౌరవాద్గురుత్వాత్ వియదాలంబ్యవిహర్తుమక్షమాఃశతంశతసంఖ్యాకాః॥ ని॥ వింశత్యాద్యాస్సదైకత్వేసంఖ్యాస్సంఖ్యేయసంఖ్యయోరిత్యమరః-అప్సరసోవతీర్యస్వర్గాదాగత్యతత్సఖీజనస్సత్యః- జాతావేకవచనం-యాంనగరీంఅధ్యాసత-అధిశీఙ్ స్థాసాంకర్మేతికర్మత్వం-ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షా-అప్సరసఃకల్పాశ్శతసంఖ్యాఏనాముపాసతఇత్యర్థః॥౯౮॥స్థితీతి॥చిత్రమయీఆశ్చర్యప్రచురాఆలేఖ్యమయీచ॥ ని॥ ఆలేఖ్యాశ్చర్యయోశ్చిత్రమిత్యమరః-యాస్థిత్యామర్యాదయాస్థాయిత్వేనచశాలంతేయతేసమస్తావర్ణాఃబ్రాహ్మణాదయఃశుక్లాదయశ్చయస్యాస్తస్యాఃభావఃతత్తాం॥ని॥వర్ణోద్విజాదౌశుక్లాదావిత్యమరః-కథంనబిభర్తుబిభర్త్యేవేత్యర్థః-కలితఃప్రాప్తః అనల్పానాంబహూనాంముఖానాంఆరవోబహుముఖానాంషణ్ముఖాదీనాం చఆరవశ్శబ్దోయస్యాయాఃపురీ-స్వరస్యధ్వనేర్భేదం- నానాత్వం-స్వఃస్వర్గాత్ అభేదంచకథంనోపైతు- ఉపైత్వేవేత్యర్థః- ఉభయత్రాపి- సతికారణేకార్యంభవేదితిభావః-అత్రకేవలప్రకృతశ్లేషాలంకారః- ఉభయోరప్యర్థయోః ప్రకృతత్వాత్-కింత్వేకనాళేఫలద్వయవదేకస్మిన్నేవశబ్దేర్థద్వయప్రతీతేరర్థశ్లేషః- ప్రథమార్థేద్వితీయేతుజతుకాష్ఠవదేకవద్భూతశబ్దద్వయార్థద్వయప్రతీతేశ్శబ్దశ్లేషః॥౯౯॥స్వరుచేతి॥ మాణిక్యమయాఃపద్మరాగమయాఃయదాలయాః-యస్యాంనగర్యాంగృహాః-దినందినే- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- సమీయుషాసంగతేనఅర్కేణ ... ఉత్సుకః ... సంపర్కాదుత్పన్న

మయా మదాలయా॥ ౧౦౦॥ లిలిహేస్వరుచాపతాకయా నిశిజిహ్వానిభయా నిశాకరమ్। శ్రితమర్కకరైః పిపాసు యన్నృపసద్మామలపద్మరాగజమ్॥ ౧౦౧॥ అమృతద్యుతిలక్ష్మపీతయా మిళితం యద్వలభీపతాకయా। వలయాయిత శేషశాయినస్సఖితామాదితపీతవాససః॥ ౧౦౨॥ అశ్రాంతశ్రుతిపాఠపూతరస

పిపాసాస్సంతః స్వరుచాస్వప్రభయా- అరుణయా ఆరుణ్యం ప్రాప్తమేతి తద్గుణాలంకారః॥ శ్లో॥ తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యోత్కృష్టగుణాహృతిరితి లక్షణాత్ -పతాకయా- రసనాయమానయేతిభావః- సుధాకరం- బహుధా లిలిహుః- ఆస్వాదయామాసురిత్యర్థః- అహ్నిసంతప్తా నిశిశీతోపచారం కుర్వంతీతిభావః- అత్ర గృహాణాం సంతాపనిమిత్తః- సుధాకర లేహనాత్మా శీతోపచారః ఉత్ప్రేక్ష్యతే- సాచోక్తతద్గుణోత్థేతి సంకరః - వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥ ౧౦౦॥ అథానయైవభంగ్యా రాజభవనం వర్ణయతి॥ లిలిహ ఇతి॥ అమలపద్మరాగజం- యస్యాం నగర్యాం నృపసద్మ రాజభవనం- అర్కకరైః శ్రితం అతిసామీప్యాదభివ్యాప్తం- శ్రయతేః కర్మణి క్తః- శ్రిణాతేః పక్వ్యాగాదితి కేచిత్- తదాహ్రస్వశ్చింత్యః- ప్రకృత్యంతరం మృగ్యమిత్యాస్తాం- తత్ -అతఏవ పిపాసుతృషితం సత్ -పిబతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - స్వకీయారుగ్యస్యాంతయా స్వరుచా తద్రూపిత మేత్యర్థః- అతఏవ జిహ్వానిభయా పతాకయా- సుధాకరం లిలిహే ఆస్వాదయామాస- లిహేః కర్తరిలిట్ - స్వరితేత్వాదాత్మనేపదం- అలంకారశ్చ పూర్వవత్- జిహ్వానిభ మేత్యుపమాసంకరశ్చ విశేషః॥ ౧౦౧॥ అమృతేతి॥ పీతయా పీతవర్ణయా యస్యా నగర్యాః వలభ్యాం॥ ని॥ కూటాగారంతు వలభిరిత్యమరః - పతాకయా మిళితం సామీప్యాత్సంగతం అమృతద్యుతిలక్ష్మ చంద్రలాంఛనం వలయాయితే వలయీభూతే శేషే శేత ఇతి తచ్ఛాయినః పీతవాససః పీతాంబరస్య విష్ణోః- సఖితాం సదృశతామాదిత అగ్రహీదిత్యుపమా లంకారః॥ ౧౦౨॥ అశ్రాంతేతి॥ యస్యా నగర్యాః ప్రాసాదేదుకూలం వల్లిరివ దుకూలవల్లిః - దుకూలమయీ పతాకేత్యర్థః- అశ్రాంతేన శ్రుతిపాఠేన నిత్యవేదపాఠేన - పూతాభ్యాః పవిత్రాభ్యాః రసనాభ్యో జిహ్వాభ్యాః ఆవిర్భూతేషు భూరిస్తవేషు అనేకస్తోత్రేషు- అజిహ్మానలకుంఠేన బ్రహ్మణో ముఖానామోఘేన హేతునా- విఘ్నితా సంజాతవిఘ్నా నవస్వర్గ క్రియా నూతనస్వర్గసృష్టిరేవ కేళీర్లీలా యస్య తేన గాధిసుతేన విశ్వామిత్రేణ - పూర్వం బ్రహ్మప్రార్థనాత్పూర్వం సామిఘటితా అర్ధసృష్టా॥ ని॥ సామిత్వర్ధే జుగుప్సన ఇత్యమరః- ముక్తాపశ్చాత్త్యక్తా- మందాకినీ సులభకాంతగంగాదిసలిలస్పర్శక స్తరాందోళనైశ్చలనై

నావిర్భూతభూరి స్తవాజిహ్మ బ్రహ్మముఖౌఘవిఘ్నితనవస్వర్గ క్రియాకేళి
నా। పూర్వ్వంగాధిసుతేనసామిఘటితాముక్తాసుమందాకినీయత్ప్రాసాదదు
కూలవల్లిరనిలాందోళై రఖేలద్దివి॥౧౦౩॥యదతివిమలనీలవేశ్మరశ్మిభ్రమీభ
భాశ్శుచిసౌధవస్త్రవల్లిః। అలభతశమనస్వసుశ్శిశుత్వందివసకరాంకతలేచ
లాలుఠంతీ॥౧౦౪॥స్వప్రాణేశ్వరనర్మహర్మ్యకటకాతిథ్యగ్రహాయోత్సుకం
పాథోదంనిజకేళిసౌధశిఖరాదారుహ్యయత్కామినీ। సాక్షాదప్సరసోవి
మానకలితవ్యోమానఏవాభవద్యస్త్ర ప్రాపనిమేషమభ్రతరసాయాంతీరసా
దధ్వని॥ ౧౦౫॥వైదర్భీకేళిశైలేమరకతశిఖరాదుత్థితైరంశుదర్భైర్బ్రహ్మ

గ్ది విలికాశైలఖేలత్-విజహారేత్యర్థః- ఏషాకథాత్రిశంకూపాఖ్యానేద్ర
ష్టవ్యా-శార్దూలవిక్రీడితవృత్తం॥ శ్లో॥ సూర్యాశ్వైర్మసజాస్తతాస్సగురవ
శ్శార్దూలవిక్రీడితమితిలక్షణాత్॥ ౧౦౩॥ యదితి ॥ యస్యానగర్యాఅతివిమ
లైర్నీలవేశ్మనఃఇంద్రనీలనికేతనస్యరశ్మిభిః - భ్రమరితాభ్రమరీకృతా-భ్ర
మరశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణి క్తః-వల్యాశ్చభ్రమరైర్భావ్యమితి
భావః - తథాభూతాభాశ్ఛాయాయస్యాస్సాశ్యామీకృతచ్ఛాయేత్యర్థః-అతఏ
వతద్గుణాలంకారః - శుచిః స్వభావతః శుభ్రాసౌధస్య వస్త్రమేవవల్లిరివ
వస్త్రవల్లిః-పతాకేత్యర్థః-రూపకసమాసః - భ్రమరితభాఇతిరూపకాదేవసా
ధకాత్ - దివసకరస్యసూర్యస్యఅంకతలేసమీపదేశేఉత్సంగదేశేచచలాచ
పలాలుఠంతీసతీవ ర్తమానాసతీశమనస్వసుర్యమునాయాశ్శిశుత్వంశైశవమల
భత-బాలయమునేవబభావిత్యర్థః - బాలికాశ్చపితురంకేలుఠంతీతిభావః- అ
త్రాన్యశైశవేనాస్యసంబంధాసంభవేపితత్సదృశమితిసాదృశ్యాక్షేపాన్నిద
ర్శనా పూర్వోక్తతద్గుణరూపకాభ్యాంసంకీర్ణా॥౧౦౪॥ స్వేతి॥యత్కామినీ
యన్నగరాంగనా-విమానేనకలితంక్రాంతంవ్యోమయాభిస్తాస్సాక్షాదప్సర
సోదివ్యాంగనైవాభవత్ ॥ ౯॥ స్త్రియాంబహుష్వప్సరసఇత్యభిధానాదేక
త్వేపిబహువచనప్రయోగః-కుతః- యద్యస్మాత్ నిజకేళిసౌధశిఖరాదపాదా
నాత్స్వప్రాణేశ్వరస్యనర్మహర్మ్యం క్రీడాసౌధం తస్యకటకాన్నితంబా
దాతిథ్యస్యగ్రహణాయస్వీకారాయ - తత్రవిశ్రమార్థమిత్యర్థః- ఉత్సుకముద్యు
క్తంగచ్ఛంతమిత్యర్థః-పాథోదంమేఘమారుహ్యరసాద్రాగాద్యాంతీగచ్ఛం
తీ-అధ్వనిఅభ్రతరసామేఘవేగేనహేతునా- నిమేషంనప్రాప-అత్రనగరామ
రాంగనయోర్భేదేపిఅనిమేషమేఘారోహణవ్యోమయానైస్సైవేత్యభేదోక్తే
రతిశయోక్తిభేదః-శార్దూలవిక్రీడితవృత్తం॥౧౦౫॥వైదర్భీతి॥ఉత్తానావైడవ

డాఘాతభగ్నస్యదజమదతయాహ్రీధృతావాఙ్ముఖత్వైః। కస్యానోత్తానగా
యాదివిసురసురభేరాస్యదేశంగతాగ్రైః యద్గోగ్రాసప్రదానవ్రతసుకృత
మవిశ్రాంతముజ్జృంభతేస్మ॥౧౦౬॥విధుకరపరిరంభాదాత్తనిష్యందపూర్ణై
శ్శశిదృషదుపక్లృప్తైరాలవాలైస్తరూణామ్। విఫలితజలసేకప్రక్రియాగౌరవే
ణవ్యరచిసహృతచిత్తస్తత్రభైమీవనేన॥౧౦౭॥అథకనకపతత్త్రస్తత్ర తాంరా
జపుత్రీంసదసిసదృశభాసాంవిస్ఫురంతీంసఖీనామ్। ఉడుపరిషదిమధ్యస్థాయి

గవావహంతీతి శ్రుత్యర్థమాశ్రిత్యాహ- వైదర్భీకేళిశైలేమరకతశిఖరాదుత్థితైః
అథబ్రహ్మాండాఘాతే నభగ్నోస్యదజమదోవేగగర్వోవామేషాంతత్తయాహ్రీ
యాధృతం అవాఙ్ముఖత్వం యైస్తైరధోముఖైః- అతఏవదివ్యుత్తానగాయా
ఊర్ధ్వముఖాయా ఇత్యర్థః- కస్యాస్సురసురభ్యాదేవగవ్యా అస్యదేశంగతాగ్రై
రంశుభిరేవదర్భైః యస్యానగర్యాస్సంబంధిగోగ్రాసప్రదానవ్రతసుకృతమ
విశ్రాంతంనోజ్జృంభతేస్మ -కింతుసర్వస్యా అపిగ్రాసదానాద్యుత్థసుకృతమే
వోజ్జృంభితమిత్యర్థః-అత్యుక్త్యలంకారోయమితికేచిత్- అంశుదర్భాణాం
బ్రహ్మాండాఘాతాద్యసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిభేదః।స్రగ్ధరావృత్తం
శ్లో॥ మ్రభ్నైర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతా స్రగ్ధరాకీర్తితేయమితిల
క్షణాత్॥౧౦౬॥విధ్వితి॥తత్రతస్యాంనగర్యాంశశిదృషదుపక్లృప్తైశ్చంద్రకాం
తశిలాబద్ధైరతఏవ విధుకరపరిరంభాచ్చంద్రకిరణ సంపర్కాద్ధేతోరాత్త
నిష్యందైః జలప్రస్రవణైరేవపూర్ణైస్తరూణామాలవాలైర్విఫలితంవ్యర్థీకృ
తంజలసేకస్యప్రక్రియాయాంప్రకారేగౌరవంభారో యస్యతేనభైమీవనేన-
సహృతోపహృతచిత్తోవ్యరచి-కర్మణిలుఙ్ - అత్రాలవాలానాంచంద్రకాంత
నిష్యందాసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిభేదః - ఏతదారభ్యచతుశ్శ్లో
కపర్యంతంమాలినీవృత్తం॥ శ్లో॥ ననమయయయుతేయంమాలినీభోగిలోకై
రితిలక్షణాత్ ॥౧౦౭॥ అథేతి॥అథదర్శనానంతరం-కనకపతత్త్రః స్వర్ణపక్షీ-తత్ర
వనే-సదృశభాసాం ఆత్మతుల్యలావణ్యానాంసఖీనాంసదసివిస్ఫురంతీం స్ఫు
రతీసలత్యేఃపరినివిభ్యాశ్చేతిషత్వం - ఉడుపరిషదితారకాసమాజేమధ్యస్థా
యిన్యాశ్శీతాంశులేఖాయాశ్చంద్రకళాయాః అనుకరణేపటుఃసమర్థాలక్ష్మీ
శ్శోభాయస్యాస్తాం ఇత్యుపమాలంకారః- తాంరాజపుత్రీం- అక్షీలక్షీచకార

శీతాంశులేఖానుకరణపటులక్ష్మీమతీలక్షీచకార ॥ ౧౦౮ ॥ భ్రమణరయవికీర్ణస్వర్ణభాసాఖగేనక్వచనపతనయోగ్యం దేశమన్విష్యతాధః। ముఖవిధుమదసీయం సేవితుంలంబమానశ్శశిపరిధిరివోచ్చైశ్చర్మండలస్తేన తేనే॥ ౧౦౯॥
అనుభవతిశచీత్థం సాఘృతాచీముఖాభిర్నసహచరీభిర్నందనానందముచ్చైః ఇతిమతిరుదయాసీత్పక్షిణః ప్రేక్ష్య భైమీం విపినభువిసఖీభిస్సార్ధమాబద్ధఖేలామ్॥ ౧౧౦॥ శ్రీహర్షంకవిరాజరాజిముకుటాలంకారహీరస్సుతం శ్రీహీరస్సుషువేజితేంద్రియచయంమామల్లదేవీచయమ్। ద్వైతీయీకతయామితోయమగమత్తస్య ప్రబంధే మహా. కావ్యేచారుణి నైషధీయచరితే సర్గోనిసర్గోజ్జ్వలః॥

క్షీదిత్యర్థః॥ ౧౦౮॥ భ్రమణేతి॥ అధోభూతలే క్వచనకుత్రచిత్ పతనయోగ్యం దేశంస్థానంఅన్విష్యతా గవేషమాణేన- అతఏవభ్రమణరయేనవికీర్ణాస్వర్ణస్య భాదీప్తిర్యస్య తేనఖగేన- అముష్యాఅయమదసీయం- వృద్ధాచ్ఛః-త్యదాదిస చేతివృద్ధసంజ్ఞా- ముఖవిధుంముఖేందుం సేవితుంలంబమానః స్రంసమానః- శశిపరిధిః చంద్రపరివేషఇవ- ఉచ్చైరుపరిమండలోవలయస్తేనేవితేనే- తనోతేః కర్మణిలిట్ ఉత్ప్రేక్షాస్వభావోక్త్యోస్సంకరః॥ ౧౦౯॥ అనుభవతీతి॥ విపినభువి వనప్రదేశే - సఖీభిస్సహచరీభిః- సఖ్యశిశ్వీతిభాషాయామితి నిపాతనాత్ జీష్. సార్ధంఆబద్ధఖేలాంఅనుబద్ధక్రీడాం॥ ని॥ క్రీడాఖేలాచకూర్దనమిత్యమరః భైమీం ప్రేక్ష్య పక్షిణః- సాప్రసిద్ధాశచిఇంద్రాణిఘృతాచీముఖాభిస్సహ ఇత్థముచ్చైరుత్కృష్టంనందనానందంనందనసుఖంనానుభవతీతిమతిః బుద్ధిరుదయాసీత్ ఉత్థితా- అత్రప్రేక్ష్యమతిరితిమననక్రియాపేక్షయాసమానకర్తృకత్వాత్పూర్వకాలత్వాచ్చప్రేక్ష్యేతిక్త్వానిర్దేశోపపత్తిః - తావన్మాత్రస్యైవతత్ప్రత్యయోత్పత్తౌప్రయోజకత్వాత్ప్రాధాన్యంత్వప్రయోజకమితినకశ్చిద్విరోధః అత్రోపమానాదుపమేయస్యాధిక్యోక్తేర్వ్యతిరేకాలంకారః॥ శ్లో॥ భేదప్రధానసాధర్మ్యముపమానోపమేయయోః। ఆధిక్యాదల్పకథనాద్వ్యతిరేకస్సఉచ్యత ఇతిలక్షణాత్॥ ౧౧౦॥ శ్రీహర్షమిత్యాదివ్యాఖ్యాతం- ద్వితీయఏవద్వైతీయీకః- ద్వితీయాదీకక్ స్వార్థేవావక్తవ్యఇతీకక్ - ద్వైతీయీకతయామితోద్వితీయత్వేనగణితఃద్వితీయఇత్యర్థః- అగమత్॥

ఇతిపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచల్లమల్లినాథసూరివిరచితాయాంనైషధవ్యాఖ్యాయాం
జీవాతుసమాఖ్యాయాంద్వితీయస్సర్గః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

నైషధకావ్యేసవ్యాఖ్యానే-తృతీయసర్గప్రారంభః.

౧॥మూ॥ ఆకుంచితాభ్యామథపక్షతిభ్యాంనభోవిభాగాత్తరసావతీర్య। నివేశదేశాతతధూతపక్షఃపపాతభూమావుపభైమి హంసః॥ ౨॥ ఆకస్మికః పక్షపుటాహతాయాఃక్షితేస్తదాయస్స్వనఉచ్చచార। ద్రాగన్యవిన్యస్తదృశస్తదస్యాస్సంభ్రాంతమంతఃకరణంచకార॥ ౩॥ నేత్రాణివైదర్భసుతాసఖీనాంవిముక్తతత్తద్విషయగ్రహాణి।ప్రాపుస్తమేకంనిరుపాఖ్యరూపంబ్రహ్మేవచేతాంసియతవ్రతానామ్॥౪॥ హంసంతనౌసన్నిహితంచరంతంమునేర్మ

౧॥ఆకుంచితాభ్యామితి॥ అథమండలీకరణానంతరం-సహంసః- ఆకుంచితాభ్యామావర్జితాభ్యాం-పక్షతిభ్యాంపక్షమూలాభ్యాం-నభోవిభాగాదాకాశదేశాత్తరసావేగేన-అవతీర్య-నివేశదేశేఉపవేశనస్థానేఆతతౌప్రసారితౌధూతౌకంపితౌచపక్షౌయేనసఃతథాభూతస్సన్-ఉపభైమిభైమ్యాస్సమీపే-సామీప్యేవ్యయీభావః- నపుంసకత్వంహ్రస్వత్వంచభూమౌ-పపాత-స్వభావోక్తిరలంకారః॥౨॥ఆకస్మికఇతి॥తదాపతనసమయే - పక్షపుటాహతాయాఃక్షితేర్భూతలాత్ - అకస్మాద్భవఆకస్మికఃనిర్హేతుకఃఅపరిదృష్టహేతుకఇత్యర్థః-యస్స్వనోధ్వనిః-ద్రాగ్ఝటితి- ఉచ్చచారఉత్థితః-సస్స్వనఃఅన్యవిన్యస్తదృశఃవిషయాంతరసక్తదృష్టేస్తస్యాభైమ్యాఃఅంతఃకరణంసంభ్రాంతంససంభ్రమంచకార-అకాండేఅసంభావితశబ్దశ్రవణాచ్చమత్కృతచిత్తాభూదిత్యర్థః-అత్రాపిస్వభావోక్తిః॥౩॥నేత్రాణీతి॥విదర్భాణాంరాజ్ఞోవైదర్భస్యభీమస్యసుతాయాఃభైమ్యాస్సఖీనాంనేత్రాణి-విముక్తాస్తత్తద్విషయగ్రహాస్తత్తదర్థగ్రహణాని-అన్యత్రతత్తద్విషయాసంగోయైస్తానిసంతి- ఏకమేకచరమద్వితీయంనోపాఖ్యాయతఇతినిరుపాఖ్యమవాచ్యంరూపమాకారస్స్వరూపంచయస్యతంపురోవర్తినంహంసంతత్పదార్థభూతంచ - యతవ్రతానాంయోగినాంచేతాంసిబ్రహ్మపరమాత్మానమివప్రాపుః - అత్యాదరేణద్రాక్షురిత్యర్థః॥౪॥హంసమితి ॥ అసాదమయంతీమునేర్యోగినోమనోవృత్తిరివస్వకాయాంస్వకీయాయాం-ప్రత్యయసాత్తా- [illegible]స్యాతీకారః-తనౌశరీరాంతికేఅన్యత్రతేదభ్యంతరే- సన్నిహితమాసన్నమావిర్భూతంచ

నోవృత్తిరివస్వీకాయామ్। గృహీతుకామాదరిణాశ మేనయత్నాదసౌనిశ్చల
తాంజగాహే॥ ౫॥ తామింగితైరప్యనుభూయమాయామయంనధైర్యాద్వి
యదుత్పపాత।తత్పాణిమాత్మోపరిపాతుకంతుమోఘంవితేనేప్లుతిలాఘవేన॥
౬॥వ్యర్థీకృతంపత్రరథేనతేనతథావసాయవ్యవసాయమస్యాః।పరస్పరామ
ద్భుతహస్తతాళంతత్కాలమాళీభిరహాస్యతాలమ్ ॥ ౭ ॥ ఉచ్చాటనీయఃకర
తాళికానాందానాదిదానీంభవతీభిరేషః। యాస్వేతిమాంద్రుహ్యతిమహ్యా

చరంతంసంచరంతంవర్తమానంచ హంసంమరాళంపరమాత్మానంచ ॥ ౪॥
హంసోవిహగభేదేస్యాత్పరమాత్మనిమత్సర ఇతివిశ్వః- ఆదరిణాసిర్భీకేనశఏ
నపాణినా॥౫॥దరోస్త్రియాంభయేశ్వభ్రే।పంచశాఖశ్శయఃపాణిరితిచామ
రః।అన్యత్ర ఆదరిణా ఆదరవతా-ఆశయేనచిత్తేన- గృహీతుకామాసాస్తాత
గ్రహీతుకామాచ-యత్నాన్నిశ్చలతాంనిశ్చలాంగత్వంనిశ్చలచిత్తత్వంచ-జగా
హేజగామ॥౫॥ తామితి॥ అయంహంసః తాంపూర్వోక్తాంమాయాంకపటం
ఇంగితైశ్చేష్టాభిఃఅనుభూయనిశ్చిత్యాపి-ధైర్యాద్ధైర్యంస్థైర్యమాస్థాయల్య
బ్లోపేపంచమీనియదాకాశంప్రతినోత్పపాతనోడ్డీయేఆత్మనఉపరిపాతుకం
పతయాలుం-లషపతేత్యాదినాఉకఞ్ప్రత్యయః- తస్యాఃపాణింతుప్లుతిలాఘ
వేనఉత్ప్లుతనకాశలేన-మోఘం-వితేనేవిధత్తేవిఫలయత్నంకరోతి - ఆశాంచ
జనయతినతుపాణౌలగతీత్యర్థః॥ ౬॥ వ్యర్థీకృతమితి॥ అస్యాభైమ్యాఃవ్యవసా
యంహంసగ్రహణోద్యోగం-తేనపత్రరథేనపక్షిణా - వ్యర్థీకృతంయథాత
థా-అవసాయసమ్యక్ జ్ఞాత్వా-తత్కాలంతస్మిన్కాలే- అత్యంతసంయో
గేద్వితీయా-సఏవకాయయస్యాః బహువ్రీహిణాక్రియావిశేషణంవా-పరస్ప
రాంపరస్పరస్యామిత్యర్థః-కర్మవ్యతీహారేసర్వనామ్నోద్విర్భావఃసమాస
వచ్చబహులమితిబహులగ్రహణాదసమాసవద్భావేపూర్వపదస్యప్రథమై
కవచనేకస్యాదిత్వాద్విసర్జనీయస్యసత్వం-ఉత్తరపదస్యయథాయోగంవిభ
క్తికవచనం - స్త్రీనపుంసకయోరుత్తరపదస్యామ్భావోవక్తవ్యఇతివికల్పా
దామాదేశః-అద్భుతహస్తతాళందత్తహస్తతాడనంయథాతథా - ఆళీభిస్స
ఖీభిః-అలముహాస్యతహసితం-భావేలజ్॥౭॥ ఉచ్చాటనీయఇతి॥ హేసఖ్యః-ఇ
దానీంభవతీభిరేషహంసః- కరతాళికానాంచానాదన్యోన్యహస్తతాడనకర
ణాదుచ్చాటనీయఃనిష్కాసనీయఃకిమితికాకుః - నోచ్చాటనీయఏవేత్యర్థః-అ
త్రసఖీసంబోధనే ... -నాయానుమాయాస్వేతి- సామహ్యామేవద్రుహ్యతి-మాంజిఘాంస

మేవసాత్రేత్యుపాలంభితయాళివర్గః॥ ౮॥ ధృతాల్పకోపాహసిసఖీ తేనాఛా
యేవభాస్వంతమభిప్రయాతుః। శ్యామాథహంసస్యకరానవాప్తేర్మందాఽల
క్ష్యలగతిస్మ పశ్చాత్॥౯॥ శస్తానహంసాభిముఖీత వేయంయాత్రేతి తాభిశ్చల
హాస్యమాదా। సాహస్మనై వాశకునీభ వేస్మభావిప్రియా వేదకఏషహంసః॥౧౦
హంసోవ్యసాహంసగ తేస్సుదత్యాఃపురఃపురశ్చారుచరఙ్బభాసే। వైలక్ష్య

తీత్యర్థః క్రుధద్రుహేత్యాదినాసంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ - ఇతీత్థం- తయాభై
మ్యాఆళివర్గఃసఖీసంఘుః-ఉపాలంభిఅశాపి-శాపైనైవనివారితఇత్యర్థః॥ ౮
ధృతేతి॥అథసఖీనివారణానంతరం-సఖీనాంహాసితేహాస్యనిమిత్తేసతి-ధృతా
ల్పకోపా - తాస్వీషత్కుపితేత్యర్థఃభాస్వంతమభిప్రయాతుఃసూర్యాభిముఖం
గచ్ఛతః-ఛాయాఅనాతపరేఖేవ-శ్యామాయౌవనమధ్యస్థా॥ ని॥ శ్యామా
యౌవనమధ్యస్థేత్యుత్పలమాలాయాంఅన్యత్రశ్యామలాహంసస్యకర్మణిషష్ఠీ
కరేణహస్తేనఅనవాప్తేరగ్రహణాద్ధేతోర్మన్దం మందాక్షంత్రీహాస్త్రేనలక్ష్యేఉపల
క్ష్యేత్రీహాణాసతీత్యర్థః- అన్యత్రహంసస్యరవేఃకరానవాప్తేరంశుస్పర్శాభా
వాన్మందాత్తైరపటుదృష్టిభిర్లక్ష్యేగ్రాహ్యే తైశ్ఛాయాలక్ష్యతేఽప్రకాశఇతి
భావః-పశ్చాల్లగతిస్మస్పృష్టలగ్నాభూత్ - ప్రాప్త్యాశయాతమన్వగాదేవేత్య
ర్థః॥ని॥గవిశ్వేతచ్ఛదాహంసాబలిహస్తాంశవఃకరాఇతిచామరః॥౯॥శస్తేతి॥త
వేయం-హంసస్య శ్వేతచ్ఛదస్యసూర్యస్యచ-అభిముఖీ-యాత్రాగమనంశస్తా
ప్రశస్తాశ్రేయస్కరీన-శాస్త్రవిరోధాత్ - శ్రమసంతాపరూపదృష్టదోషా
చ్చేతిభావఃసాఇతీత్థంతాభిస్సఖీభిశ్చ తేనవ్యాజోక్త్యా-హాస్యమానాపరిహాస్య
మానాసతీ- భావిప్రియా వేదకః-మంగళమూర్తిత్వాదాగామిశుభసూచకః-
ఏషహంసః-మేమమనాశకునీభవేత్ - నదుఃఖశకునీభవేజ్జేవకింతుసుశకునమేవ
భవేదిత్యర్థఃఅపశకునభవేదితిచగమ్యతే॥ ని॥ శకునంతుశుభాశంసానిమిత్తేశకు
నఃఖగమానితివిశ్వః-అభూతతద్భావేచ్వ్యఃప్రార్థనాయాంలిఙ్ - ఇత్యాహస్మ
అవోచత్-లట్స్మ ఇతిభూతార్థేలట్-బ్రువఃపంచానామిత్యాహాదేశః - ఏతే
తీవ్యాపారముక్త్వాసంప్రతిహంసవ్యాపారమాహ॥హంసఇతి॥ అసౌహంసో
పిహంసస్యగతిరివగతిర్యస్యాస్తస్యాఃసుదత్యాశ్శోభనదంతాయాభైమ్యాః
చారుచరఙ్రమ్యంగచ్ఛన్-వైలక్ష్యమేవహేతుః వైలక్ష్యహేతోః-అ
దాంమామపివిడంబయతీతిలజ్జయాపస్మ యజనార్థమిత్యర్థః॥ ని॥ విలక్షోవిస్మ

హేతోరతిమేతదీయామగ్రేనకృత్యోపహసన్నివోచ్చైః॥౧౧॥పదేపదేభావి
నిభావినీతంయథాకరప్రాప్యమనైతిమానమ్తథానఖేలంచలతాలతాసుప్ర
తార్యతేనాచ్ఛకషేకృశాంగీ॥౧౨॥ రుషానిషిద్ధాళిజనాంయదైనాంఛాయా
ద్వితీయాంకలయాంచకార।తదాశ్రమాంభఃకణభూషితాంగీంసకీరవన్మాను
షవాగవాదీత్॥౧౩॥అయేకియద్యావదుపైషిదూరంవ్యర్థంపరిశ్రామ్యసివా
కిమర్థం।ఉదేతితేరపికిన్నబాలేవిలోకయంత్యానఘునావనాళీః ౧౪॥వృథార్ప
యంతీమపథేపదంత్వాంమరుల్లలత్పల్లవపాణికంపైః।అళీవపశ్యప్రతిషేధతీ
యంకపోతహుంకారగిరావనాళీః ౧౫॥ధార్ష్యాత్కథంకారమహంభవత్యావి

యాస్యేతఇత్యమరః-షష్ఠీహేతుప్రయోగఇతిషష్ఠీ- ఏతదీయాంగతిమగ్రేనకృ
త్యాభినీయోచ్చైరుపహసన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా- బభాసేభా- యథాలోకేపరి
హాసకాస్తచ్చేష్టాద్యనుకరణేనపరాన్విలక్షయంతితద్వదితిభావః॥ ౧౧॥పదే
దఇతి॥ భావయతీతిభావినీతద్గ్రహణమేవమనసా భావయతీకృశాంగీభైమీ-
భావినిభవిష్యతి-అవాంతరఇత్యర్థః-భవిష్యతిగమ్యాదయఇతిసాధుఃపదేపదే
తంహంసం యథాకర ప్రాప్యంకరగ్రాహ్యంనూనంనిశ్చితంఅనైతిప్రత్యే
తితథాసఖేలంసలీలంచలగత చ్ఛతాతేనహంసేన-ప్రతార్యవంచయిత్వాల
తాసు-ఆచకృషే ఆకృష్టా-ఏకాంతంనీతేత్యర్థః॥౧౨॥రుషేతి॥యదా- రుషాని
షిద్ధాళిజనాంనివారితసఖీజనాంఏనాం- ఛాయామేవద్వితీయాయస్యాస్తామేకాకి
నీం-కలయాంచకారవివేద-తదా- శ్రమాంభఃకణైఃభూషితాంగీంస్వేన్నగా
త్రీంతాంసహంసఃకీరవచ్ఛుకఇవమనుష్యస్యేవవాగ్యస్యససన్నవాదీత్ ౧౩॥
అయేఇతి॥ అయేబాలే-వ్యర్థంకియద్దూరం-యావదుపైషిఉపైష్యసియావత్పు
రానిపాతయోర్లడితిలట్ కిమర్థంపరిశ్రామ్యసివాఘనాస్నాంద్రాఃవనాళీస్వ
నప్తృకాఃవిలోకయంత్యాస్తే-భీరపినోదేతికిన్ను॥౧౪॥వృథేతి॥వృథావ్యర్థమేవ
నపంథాఃఅపంథఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతోచ్- అపథంనపుంసకమితి
నపుంసకత్వం-తస్మిన్నపథేదుర్గమమార్గేఅకృత్యేచపదంపాదంవ్యవసాయం
చ-అర్పయంతీంకుర్వంతీంత్వాం॥ని॥పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తు
ష్విత్యమరః-మరుతాలలత్చలత్పల్లవఏవపాణిస్తస్యకంపైఃకపోతహుంకా
రఏవగీఃతయాచ-ఇయంవనాళీఃఆళీవసఖీవప్రతిషేధతిపశ్య అస్య వాక్యార్థః।
కర్మ-యథాలోకేఅమార్గప్రవృత్తంసుహృజ్జనఃపాణినావాచాచవారయతి
తద్వదిత్యర్థః-అతఏవపల్లవపాణిరిత్యాదౌరూపకాశ్రయణం- తత్పంకీర్ణాచే
యమాళీవేత్యుపమా॥౧౫॥ధార్ష్యేతి॥ఏకత్రైవగతిర్యస్యాస్తయా-ఏకగత్యా

యద్వీపహారీవసుధైకగత్యా అహోశిశుత్వంతవఖండితంనస్మరస్యసఖ్యావయసా
ప్యనేనఁ ॥ సహస్రపత్రాసనపత్రహంసవంశస్యపత్రాణిపతత్రిణస్స్మః । అస్మా
దృశాంచాటురసామృతానిస్వర్లోకలోకేతరదుర్లభాని ॥ ౧౯ ॥ స్వర్గాపగామి
హేమమృణాళినీనాంనాళామృణాళాగ్రభుజోభజామః । అన్నానురూపాంబ

వసుధాయామేకగత్యా-వసుధామాత్రచారిణ్యేత్యర్థః-శివభాగవతవత్సమా
సః-భవత్యావియద్విపహారీఖేచరోఽహం- కథంకారంకథమిత్యర్థః- అస్యాధైవంక
థమిత్థంసుసిద్ధాత్ప్రయోగశ్చేదితికథంశబ్దోపపదాత్కారోతేర్ణముల్ప్రత్యయః-
ధార్యః-ధర్తుంగృహీతుంశక్యఇత్యర్థః- శకలిశ్చేతిచకారాచ్ఛక్యార్థేకృత్యప్ర
త్యయః-అనేనస్మరస్యసఖ్యాసఖినా-తదుద్దీపకేనవయసాయౌవనేన-సఖీశబ
స్యభాషితపుంస్కత్వాత్పుంవద్భావః-తవశిశుత్వంశైశవం-నఖండితంనసివర్తి
తం-అహోఽపిసిద్ధవత్సరోరేకస్సమావేశాదాశ్చర్యమిత్యర్థః-అధార్యత్వ

స్యవసుధాగతివియద్విహారపదార్థహేతుకత్వాదేకఃకావ్యలింగభేదఃతథా
శైశవాఖండనస్యపూర్వవాక్యార్థహేతుకత్వాదపరఇతిసజాతీయసంకరః॥
౧౮ ॥ అథాస్యస్తుతోపయోగితయానిజాన్వవాయంనివేదయతి॥సహస్రేతి॥స
హస్రపత్రాసనస్యకమలాసనస్య-పత్రహంసాఃవాహనహంసాస్తేషాంవంశ
స్యకులస్యవేణోశ్చ- పత్రాణివాహనానిపర్ణానిచ॥నీవంశోవేణాకులేవర్గే-ప
త్రంస్యాద్వాహనేపర్ణఇతిచవిశ్వః-పతత్రిణస్స్మబ్రహ్మవాహనహంసవంశ్యా
వయమిత్యర్థః-అస్మానివపశ్యంతితానిత్యస్మాదృశస్తేషామస్మద్విధానాం- త్య
దాదిష్విత్యాదినాదృశేఃక్విప్ప్రత్యయః- చాటుషుసుభాషితేషుయేరసాఃశృం
గారాదయఃతఏవామృతానిస్వర్లోకేలోకాఃజనాః౧౯అథస్వకాయస్యకనక
త్వేకారణమాహ॥స్వర్గేతి॥స్వర్గాపగాస్వర్నదీ-తస్యాంహేమమృణాళిన్యఃక
నకకమలిన్యః-తాసాయాంనాళాఃకాండాః-యానిమృణాళానికంతాశ్చ- అ
ణభూతేనసంబంధసోఽథవ్యఃనాళానాళమిత్యమరవచనాత్ స్త్రీలింగనిర్దేశఃన
చతత్రాపిసందేహఃకార్యఃతద్వ్యాఖ్యానేషుదేశాంతరకోశేషుచ- స్వాతంత్ర్
స్త్రీలింగపాఠస్యైవదర్శనాత్- తథాత్రేవప్రథమస్యశ్లేషయుజ్యతే-మ్వాద్యు
త్వేన ప్రాథమృణాళనాళమేతి॥ని॥ మృణాళస్యాద్విసఃకందఇతి హలాయుధ
తేషామగ్రాణిభుంజతఇతితద్భుజః-వయమితిశేషః అన్నానురూపాంఆహారగ
సదృశాంతనోశ్శరీరస్యరూపం మృత్స్నేన- యుక్త్యా ఇతిప్రకృతిభావఃభ

నురూపబుద్ధింకార్యంనిదానాద్ధిగుణానధీతే॥౧౮॥ ధాతుర్నియోగాదిహ నై
షధీయంలీలాసరస్సేవితుమాగతేషు। హైమేషుహంసేష్వహమేక ఏవభ్రమా
మిభూలోకవిలోకనోత్కః॥౧౯॥ విధేఃకదాచిద్భ్రమణీవిలాసేశ్రమాతురే
భ్యస్స్వమహత్తరేభ్యః। స్కంధస్యవిశ్రాంతిమదాంతదాదిశ్రామ్యామినాని
శ్రమవిశ్వగోపి॥ ౨౦॥ బంధాయదివ్యేనతిరశ్చిత్పాశాదిరాసాదితపౌరుషః
స్యాత్।ఏకంవినామాదృశితెన్నరస్యస్వర్భోగభాగ్యంవిరళోదయస్య॥౨౧॥

...మఃప్రాప్తాఃస్మ ఇత్యర్థః-తథాహికార్యంజన్యద్రవ్యంనిదానాదుపాదాన
కారణాత్-ఆఖ్యాతోపయోగఇత్యపాదానతా- గుణాన్రూపాదివిశేషగు
ణాన్ - అధీతేప్రాప్నోతీత్యర్థః - ప్రాప్తివిశేషవాచి నాతత్సామాన్యలక్ష
ణాత్-ప్రామణాహారపరిణతివృష్ణికాఃప్రాణినాంకాయకాంతయఇతిభా
-సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥౧౮॥ ఆత్మనస్త్వాలోక
చారేకారణమాహ॥ ధాతురితి॥ధాతుఃబ్రహ్మణః- నియోగాదాదేశత్-
భూలోకే-నైషధీయంలీలాసరస్సేవితుం -క్రీడాసరసివిహర్తుమిత్యర్థః।
తేషుహైమేషుహేమమయేషు-వికారార్థేణ్ప్రత్యయః-న స్తద్ధితఇత్యటిలో
హంసేషుమధ్యేఅహమేకఏవ-భూలోకవిలోకనేఉత్కఃఉత్సుకస్సన్॥సి॥
నావిమనాఅంతర్మనాస్స్యాదుత్కఉన్మనాఇత్యమరః- ఉత్కఉన్మనాఇ
త్యుద్బాత్కప్రత్యయాంతోనిపాతః-భ్రమామిపర్యటామి॥౧౯॥ అనవరత
...ణేపిశ్రమజయేకారణమాహ॥విధేరితి॥ కదాచిద్విధేర్బ్రహ్మణఃభ్రమణీ
...సేభువనభ్రమణవినోదేశ్రమాదాతురేభ్యఃఅవసన్నేభ్యఃస్వమహత్తరే
స్వకులవృద్ధేభ్యఃస్కంధస్యాంసస్య॥సి॥స్కంధోభుజశిరోంసోస్త్రీత్యమ
విశ్రాంతిం-అదాంప్రాదాం-స్వయమేకఏవవహామీత్యర్థః- తదాప్రభృ
తిస్సేత్యాదినాసిచోలుక్-తదాదితత్ప్రభృతిఅవిశ్రమమనవరతంనోదాత్తో
పదేశస్యేత్యాదినాశ్రమేర్ఘఞ్ వృద్ధిప్రతిషేధః - విశ్వగోపవిశ్వంగచ్ఛన్నపి అ
న్యత్రాపిదృశ్యతఇతిగమేర్డప్రత్యయః నశ్రామ్యామినఖిద్యే॥౨౦॥అథవ్యా
దిబంధభయమపినమేస్తీత్యాహ॥ బంధాయేతి॥ మాదృశిదివ్యేతిరశ్చివిష
...-విరళోదయస్యదుర్లభజన్మనోనరస్యమర్త్యస్య- ప్రామేనైవంవిధోనా
స్తీత్యర్థః-అన్యత్ర- విరోవిగతరేఫఃసచాసౌళోదయోళోదయువాంశ్చ-మత్వ
యోకారః-తస్యరేఫస్థానావిష్టళకారస్యేత్యర్థః- ...భర్త్స్యర్థడపచర్యతేఘ
...తఇతిభోగస్సుఖం-స్వర్భోగస్యస్వర్గసుఖస్యభాగ్యంతత్ప్రాపకాదృష్టమి
త్యర్థః-స్వప్రాప్తైస్తత్ప్రయత్నాద్వా...శాదిః పా

ఇష్టేనపూర్తేననలస్యవశ్యాస్స్వర్భోగమత్రాపిసృజంత్యమర్త్యాః। మ
హీరుహాదోహదసేకశక్తేరాకాలికంకోరకముద్గిరంతి॥ ౨౨॥ సువర్ణశైలా
ద్వతీర్యతూర్ణంస్వర్వాహినీవారికణావకీర్ణైః। తంవీజయామస్స్మరకేళి
పక్షైర్నృపంచామరబద్ధసఖ్యైః॥ ౨౩॥ క్రియేతచేత్సాధువిభక్తిచింతా వ్య
క్తిస్తదాసాప్రథమాభిధేయా। యాస్వౌజసాంసాధయితుంవిలాసైస్తా

శాద్యుపాయః-బంధాయబంధనార్థంఆసాదితపౌరుషఃప్రాప్తవ్యాపా
స్యాత్-స్వర్భోగభాగ్యైకసులభావయంనోపాయాంతరసాధ్యాఇతిభా
అస్మాదృక్సంసర్గాదన్యఃకోనామస్వర్గపదార్థఇతిభావః॥ ౨౧॥ తచ్ఛభా
లస్యైవాస్తీత్యాహ॥ ఇష్టేనేతి॥ ఇష్టేనయాగేనపూర్తేనఖాతాదికర్మణా
త్రిష్వథక్రతుకర్మేష్టంపూర్తంఖాతాదికర్మయదిత్యమరః- వశ్యాఃవశంగ
వశంగతఇతిప్రాగ్దీవ్యతీయోయప్రత్యయః - అమర్త్యాఃదేవాఃనలస్యాత
భూలోకేపిస్వర్భోగంసృజంతిస్వర్గసుఖంసంపాదయంతీత్యర్థః-నను దేశ
కథంకాలాంతరభోగ్యంస్వర్గసుఖమిహేదానీంసృజంతీత్యాశంకాందృష్టా
తేనపరాచష్టే - మహీరుహావృక్షాఃదోహదస్యాకాలప్రసవోత్పాదక
ద్రవ్యస్యసేకస్యజలసేచనస్యశక్తేస్సామర్థ్యాత్ ॥ని॥ తరుగుల్మలతాదీనాం
లేఖకశైలైఃకృతమ్। పుష్పాద్యుత్పాదకంద్రవ్యందోహదంస్యాత్తుతత్క్రియే
త్యర్ణవే॥ సమానకాలావాద్యంతావుత్పత్తివినాశావస్యేత్యాకాలికః
త్యనంతరవినాశీత్యర్థః ఆకాలికాద్యంతవచనసమానకాలశబ్దస్యకాలశ్చ
దేసఇతిరజ్వ్రత్యయాంతోనిపాతః-ప్రకృతేత్వకాలభవంకోరకముద్గిరంతీత్య
ర్థః- దోహదవశాద్వృక్షాఇవదేవాఉత్కటపుణ్యవశాదదేశకాలేపిఫలంప్ర
యచ్ఛంతీత్యర్థః-దృష్టాంతాలంకారః॥ ౨౨॥ స్వర్భోగమేవాహ॥ సువర్ణశైలాత్
ర్ణశైలాత్ మేరోః-తూర్ణమవతీర్యస్వర్వాహినీవారికణావకీర్ణైఃమందాకినీజ
లబిందుసంపృక్తైః-చామరేషుబద్ధసఖ్యైః-తత్సదృశైరిత్యర్థఃపక్షైఃపతత్రైః
స్మరకేళికాలేతంనృపంవీజయామః-తాదృక్పక్షవీజనైః సురతశ్రాంతిముప
దామఇత్యర్థః॥ ౨౩॥ క్రియేతేతి। సాధువిభక్తిచింతాసుజనవిభాగవిచార
యేతచేత్-తదా- సానలాభిధానావ్యక్తిమూర్తిః- ప్రథమాభిధేయా
మంగపరిగణనీయా-కుతః-యావ్యక్తిః-స్వౌజసాంస్వతేజసాం-విలాసైర
క్తిః-తావద్బహుతథాప్రభూతంనాస్తినామనత్రియస్యేత్యనామ అన
దంపరరాష్ట్రం-సాధయితుంస్వాయత్తీకర్తుం- క్షమాశక్తాస్యాత్-అస్యా
సాధుసన్యక్ విభక్తి ... స్తవిభక్తిపిచారః- క్రియేతచేత్-ప్రథమా

మహానానుపదంబహుస్యాత్॥ ౨౪ ॥ రాజాసయజ్వా విబుధవ్రజత్రా కృత్వా ధ్వరాజ్యోపమయైవ రాజ్యమ్।భుఙ్క్తే-శ్రితశ్రోత్రియసాత్కృతశ్రీఃపూర్వం త్వహో శేషమశేషమన్త్యమ్॥౨౫॥ దారిద్ర్యదారిద్రవిణౌఘవర్షైరమోఘ మేఘవ్రతమర్థిసార్థే। సన్తుష్టమిష్టానితమిష్టదేవంనాథన్తి కేనామనలోకనాథమ్॥౨౬॥అస్మత్కిలశ్రోత్రసుధాంవిధాయరంభాచిరంభామతులాంనలస్య।

క్తిః-ప్రథమావిభక్తిః-అభిధేయావిచార్యా-యాస్స్వౌజసాం-సు-ఔ-జస్-ఇత్యేషాంప్రత్యయానాం-విలాసైఃవిన్యాసైఃతావద్బహుఅనేకం-నామపదం సుబన్తపదంవృక్షఇత్యాదికం- సాధయితుంనిష్పాదయితుం-క్షమా-అత్రాభిధాయాఃప్రకృతార్థమాత్రనియన్త్రితత్వాలక్షణాయాశ్చానుపపత్త్యభావే నలభానాదప్రకృతార్థప్రతీతేర్ధ్వనిరేవ॥ ౨౪॥ రాజేతి॥యజ్వావిధినేష్టవాన్॥ ని॥యజ్వాతువిధినేష్టవానిత్యమరః-సుయజోర్ఙ్వనిప్-శ్రితాఃఆశ్రితాఃయేశ్రోత్రియాఃఛాందసాఃఅధీతవేదాఇత్యర్థః- శ్రోత్రియచ్ఛందసోసమావిత్యమరః-శ్రోత్రియశ్ఛందోధీతఇతినిపాతఃతత్సాత్కృతాదానేనతదధీనాకృతాశ్రీస్సంపద్యేనసఃసరాజానలః అధ్వరేషుయజ్ఞేషుయదాజ్యం-తదుపమయాతత్సాదృశ్యేనైవ-తద్వదేవేత్యర్థః-రాజ్యం విబుధాదేవాః-విద్వాంసశ్చ। తద్వ్రజత్రాదానేనతత్సంఘాదీనంకృత్వా-తదితశ్చాసర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయసంజ్ఞాచకారాద్గ్రామేత్రాచేతిత్రాప్రత్యయః- త్రాచేతిచకారాదితరత్రసాత్ప్రత్యయశ్చ-పూర్వంపూర్వనిర్దిష్టంఅధ్వరాజ్యంశేషంహుతశేషంభుఙ్క్తే- అన్త్యంసశ్చాన్నిర్దిష్ట-రాజ్యం-అశేషంకృత్స్నంఅఖండంభుఙ్క్తేఅహోఉక్తయుక్తాదన్యశ్లేషః-తథాచపూర్వస్యతథాభూతస్యశేషత్వంఅన్త్యంస్యాశేషత్వంచ కథంవిరోధాదిత్యాశ్చర్యం అతఏవవిరోధాభాసోలంకారః॥౨౫॥ దారిద్ర్యేతి॥ దారిద్ర్యందారయతినివర్తయతీతిదారిద్ర్యదారీ - తస్యద్రవిణౌఘస్య ధనరాశేర్వర్షైః - అర్థిసార్థేవిషయే - అమోఘమేఘవ్రతంవర్షకత్వలక్షణంయస్యతం - సంతుష్టందానహృష్టం - ఇష్టదేవంయజ్ఞారాధితసురంలోకనాథంతంనలం - కేనామ-ఇష్టానీప్సితాని-ననాథంతినయాచంతే సర్వేపినాథంత్యేవేత్యర్థః- నాథతేర్యాచ్ఞార్థస్యదుహాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వమ్॥ ౨౬ ॥ అస్మదితి॥సాప్రసిద్ధారంభా-నలస్యఅతులామనుపమాం- భాంకాంతిసౌందర్యం - చిరంఅస్మత్మత్తఃశ్రోత్రసుధాంవిధాయకర్ణామృతంకృత్వా-రసాదాకర్ణేత్యర్థః-శ్రోత్రస్మన్నలసౌందర్యస్యశ్రావ్యత్వాత్-అ

తత్రానురక్తాతమవాప్య భేజేతన్నామగంధాన్నలకూబరం సా॥౨౭॥ స్వ
కమస్మాభిరితః ప్రయాతైః కేలీషుతద్గానగుణాన్నిపీయ । హాహేతి గాయన్ య
దశోచి తేననామ్నాపిహాహాహరిగాయనో౽భూత్ ॥౨౮॥ శృణ్వన్ సదారస్తద
దారభావం హృష్యన్ముహుర్లోమపులోమజాయాః । పుణ్యేననాలోకత నా
పాలః ప్రమోదబాష్పావృతనేత్రమాలః ॥ ౨౯ ॥ సాపిశ్వరేకృణ్వతితద్గు
ఘాన్ ప్రసహ్యచేతోహరతో౽ర్ధశంభుః । అభూదపర్ణాంగుళిరుద్ధకర్ణా కృ ధి

ఙ్పూర్వాదాప్నోతేః క్త్యోల్యపివజ్ సమాసః- అన్యథాత్వసమాసేల్యబాదే
నస్యాత్-తన్నామగంధాత్-తస్యనలస్యనామాంకురస్పర్శాదేతోః-నలకూ
రంకుబేరాత్మసంభవం-భేజేకిల-తాదృక్తస్యసౌందర్యమిత్యర్థః॥౨౭॥ స్వ
కమితి కేళిషువినోదగోష్ఠీషు-తస్యనలస్య కర్తుః-గానే గుణాన్విశేషాన్నిపీయ
స్వాద్య-ఇతో౽స్మాల్లోకాత్-స్వర్గలోకం-ప్రయాతైరస్మాభిః-హరిగాయః
ఇంద్రగాయకో౽గంధర్వః-ణ్యుట్చేతి గాయతేశ్శిల్పేణ్యుట్-ప్రత్యయః- గాయ
యద్యస్మాత్ హాహేత్యశోచిశోచితః తేనైవకారణేననామ్నాపిహాహా అభూ
త్ నత్వాలాపాక్షరానుకారాదితిభావః॥హాహాహూహూశ్చైవమాద్యాగః
ర్వాస్త్రిదివౌకసఇత్యమరః ఆలాపాక్షరానుకారనిమిత్తో౽యం హాహాశబ్దఆకా
రాంతః పుంసిచేతి కేచిత్-అపీవ॥ ని॥హాహాఖేదేహూహూహూహారేగంధర్వమూ
ర్ధః-తదాలింగనభూః నలాశ్లేషభవా-కాపిప్రవత్తక్షతిః పాతివ్రత్యభంగో౽నఘూ
త్వానవ్యయ ఇతివిశ్వః అవ్యయమేవేతి శ్రీభోజరాజః అత్రశోకనిమిత్తాసంబంధే
పితత్సంబంధో౽క్తేరతిశయో౽క్తిః తయాచగంధర్వాతిశాయిగానమస్యేతివస్తు
వ్యజ్యతే॥౨౮॥శృణ్వన్నితి॥నాకపాలఇంద్రః సదారస్సవధూకః తస్యనలస్యదా
రభావమౌదార్యం-శృణ్వన్-అతఏవ-ప్రమోదబాష్పైరానందాశ్రుభిః ఆ
వృతనేత్రమాలః తిరోహితదృష్టిస్సన్-పులోమజాయాశ్శచ్యాః- ముహుఃహృ
ష్యత్ నలానురాగాదుల్లసత్-లోమరోమాంచం-పుణ్యేనశచీభాగ్యేననాలో
కతనాపశ్యత్ అన్యథా మాన సవ్యభిచారాపరాధాద్దండైవస్యాదిత్యర్థః॥
౨౯॥ సేతి॥ ఈశ్వరే ప్రసహ్యచేతోహరతః బలాన్మనోహారిణః తస్యనలస్యగుణ
ఘాన్ శృణ్వతిసతిసా ప్రసిద్ధా అర్ధంశంభోరర్ధశంభుః- శంభోరర్ధాంగభూతే
త్యర్థః తథాచావసరణమశక్యమితిభావః- అపర్ణాపార్వత్యపికదాకండూయ
నకైతవేనకండూనోదనవ్యాజేన అంగుళ్యోరుద్ధౌపిహితౌ కర్ణౌయయాసా

నకండూయనకైతవేన ॥ ౩౦ ॥ అలంసజన్ధర్మవిధౌవిధాతారుణద్ధిమౌనస్య
మిషేణవాణీమ్ । తత్కంఠమాలింగ్యరసస్యతృప్తాం నవేదతాం వేదజడస్సవ
క్రామ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రియస్తదాలింగనభూర్నభూతా వ్రతక్షతిః కాపిపతివ్రతా
యాః। సమస్తభూతాత్మతయానభూతాతద్భర్తురీర్ష్యాకలుషాణునాపి ౩౨॥
ధిక్తంవిధేః పాణిమజాతలజ్జం నిర్మాతియఃపర్వణిపూర్ణమిందుమ్। మన్యేసవి

నాభూత్ అభూదేవేత్యర్థః అన్యథాచిత్తచలనభయాదితిభావః॥ ౩౦ ॥అలమి
తి ॥ విధాతాబ్రహ్మాఅలమత్యంతం-ధర్మవిధౌసుకృతాచరణే-సజన్-ధర్మాస
క్తస్సన్నిత్యర్థః-వాణీంస్వభార్యాం వాగ్దేవీంవర్ణాత్మికాంచ-మౌనస్యవాగ్య
మనవ్రతస్యమిషేణ-రుణద్ధి -నలకథాప్రసంగాన్నిరుంధేతస్యాఉభయ్యాఅ
పి-తదాసంగభయాదితిభావః-కింతు-వేదజడశ్ఛాందసః-సవిధాతా- తాము
భయీమపివాణీం-తస్యనలస్యకంఠగ్రీవామాలింగ్యముఖమాశ్రిత్యచ- రసస్య
తృప్తాంతద్రాగసంతుష్టాం-అన్యత్రశృంగారాదిరసపుష్టాంసంబంధసామా
న్యేషష్ఠీ- పూరణగుణేత్యాదినాషష్ఠీసమాసనిషేధాదేవజ్ఞాపకాదితికేచిత్-
వక్రాం-ప్రతికూలకారిణీం-వక్రోక్త్యలంకారయుక్తాంచ-నవేదనవేత్తి-విదో
లటోవేతిణలాదేకః- అశక్యరక్షాః స్త్రియఇతిభావః- అత్రప్రస్తుతవాగ్దేవీవృ
త్తాంతవర్ణనాదప్రస్తుతవర్ణాత్మకవాణీవృత్తాంతప్రతీతేః ప్రాగుక్తరీత్యాధ్వని
రేవేత్యనుసంధేయమ్॥ ౩౧ ॥శ్రియఇతి॥పతివ్రతాయాఃశ్రియఃతద్భర్తుర్విష్ణోః-
సమస్తభూతాత్మతయాసర్వభూతాత్మకత్వేననలస్యాపివిష్ణురూపత్వేనేత్య
యీతానాభూత్ అతఏవతద్భర్తుర్విష్ణోశ్చ ఈర్ష్యయానలాలింగనభువాఅసూ
మయా-యత్కలుష్యంమనఃక్షోభః-సుఖాదిత్వేనాస్యధర్మధర్మివచనత్వాత్ -
అతఏవ-క్షీరస్వామిచ-శస్తంచాథత్రిషుద్రవ్యే పాపపుణ్యసుఖాది చేత్యత్రాది
శబ్దాచ్ఛ్రియఃకలుషశివభద్రాదీన్ సంజగ్రాహ - తస్యాణునాలేశేనాపి- న
భూతంనాభాని-నపుంసకేభావేక్తః - అత్రశచ్యాదిచిత్తచాంచల్యోక్తేఃనల
సౌందర్యోత్కర్షాన్నానౌచిత్యదోష ॥ ౩౨ ॥ధిగితి॥తమజాతలజ్జంనిస్త్రపం
విధేఃపాణిం-ధిక్ యఃపాణిఃస్మృతతన్ముఖశ్రీరపిపర్వణిజాతావేకవచనం- ప
ర్వస్వేవేత్యర్థఃపూర్ణమిందుంనిర్మాతి- అద్యాపీతిభావః-సతునిర్జ్ఞః అభిజ్ఞ ఇతిమన్యే
యఃపాణిఃస్మృతతన్ముఖశ్రీస్సన్ తమిందుంకృతఃఅర్థః ఏకదేశోయస్య తంకృ
తార్థనిర్మితమేవ ... ధ్ ... శిరసి ... దత్యజత్-అతీందుసౌందర్య

జ్ఞః స్మ్రృతితన్ముఖశ్రీః కృతార్తమాఝ్గ్ధవమూర్ధ్నియస్తమ్ ౩౩॥ నిలీయతేహ్రీ
విధురః స్వజైత్రం శ్రుత్వావిధుస్తస్యముఖంముఖాన్నః సూరేసముద్రస్యక
పిపూరే దాచిదభ్రభ్రమదభ్రగర్భే ౩౪॥ సంజ్ఞాప్యనస్స్వధ్వజభృత్యవర్గా
దైత్యారత్యబ్జనలాస్యనుత్యైతత్సంకుచన్నాభిసరోజపీఠా ద్ధాతుర్వలజ్జం రమ
తేరమాయామ్॥ ౩౫॥ రేఖాభిరాస్యేగణనాదివాస్య ద్వాత్రింశతాదంత
భిరంతః। చతుర్దశాష్టాదశవాత్రవిద్యా ద్వేధాపిసంతీతిశశంసవేధాః॥ ౩౬॥
యానరేంద్రస్యనిరీక్షతస్యస్మరామరేంద్రావపినస్మరామః। వాసేనసమ్యగ్గ

మస్యాస్యమితిభావ ౩౩॥ నిలీయతఇతి॥ విధుశ్చంద్రః స్వజైత్రం స్వస్య జేతృ
జ్ఞాదిత్వాత్స్వర్థేఽప్రత్యయః। తస్యనలస్యముఖంనోఽస్మాకం-ముఖాచ్ఛ్రుత్వా
హివిధురో లజ్జాక్లిష్టస్సన్- సూరేసూర్యేదర్శేష్వితిభావః కదాపిసముద్రస్య
పూరేజలౌఘే-కదాచిత్-అభ్రేభే- భ్రమత్తమటతాం- అభ్రాణాం మేఘా
నాం-గర్భేఉదరే-నిలీయతేఅంతర్ధత్తేకదాచిదగ్రతస్థాతుంనోత్సహతఇత్య
ర్థః। అత్రపద్యోస్స్వభావికేసూర్యాదిప్రవేశేపరాజయప్రయుక్తప్రీనిలయ
త్వోత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥ ౩౪॥ సంజ్ఞాస్యేతి॥ దైత్యారిర్విష్ణు
స్స్వధ్వజస్యగరుడస్య-భృత్యవర్గాన్-నోఽస్మాన్ అతిక్రాంతమబ్జమత్యబ్జం- అ
బ్జవిజయీత్యర్థః॥ అత్యాదయఃక్రాంతాద్యర్థేద్వితీయయేతిసమాసః-తస్యనల
స్య అస్యస్యనుత్యైస్తోత్రాయ॥సి॥ స్తవఃస్తోత్రంస్తుతిర్నుతిరిత్యమరః- సంజ్ఞా
ప్యసంకేత్య। తయానుత్యాసంకుచతానిమీలతానాభిసరోజేసపీఠాత్తిరో
హితాత్-ధాతుఃబ్రహ్మణః-వలజ్జంయథాతథా - రమాయాంరమతే- అత్ర
విష్ణౌనుక్తవ్యాపారాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౩౫॥ రేఖాభి
రతి॥ అస్యనలస్యఆస్యే-అంతర్దంతమయీభిః ద్వాత్రింశతారేఖాభిర్గణనాస్సం
ఖ్యానాచ్చతుర్దశవాష్టాదశవావిద్యాః ద్వేధ్యాపతాస్యే సంతిసంభవన్త్యామే
నేతివేధాఃశశంసేవేత్యుత్ప్రేక్షా - అత్రమనుః॥ శ్లో॥ అంగానివేదాశ్చత్వారో
మీమాంసాన్యాయవిస్తరః। పురాణంధర్మశాస్త్రంచవిద్యాహ్యేతాశ్చతుర్ద
శ॥ ఆయుర్వేదోధనుర్వేదోగాంధర్వశ్చేత్యనుక్రమాత్। అర్థశాస్త్రంపరంత
స్మాద్విద్యాహ్యష్టాదశస్మృతా ఇతి॥ ౩౬॥ శ్రియావితి॥ తస్యనరేంద్రస్య-శ్రియా
సౌందర్యసంపదానిరీక్షత్య॥సి॥ శోభాసంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీః శ్రీరపికథ్యతఇతిశా
శ్వతః-స్మరామరేంద్రావపి-నస్మరామః కించతస్యనరేంద్రః-క్షమయాఃక్షితి
క్షాంత్యోః॥ని॥ క్షితిక్షాంత్యోర్మహిమ్నాపరః-తత్రసమ్యగ్గావాసేననియతస్థిత్యా

యోశ్చతస్మిన్ బుద్ధౌనధర్మఃఖలు శేషబుద్ధౌ॥ ౩౭॥ వినాతపత్రంవినతాతనూజై
స్సమీరణైరీక్షణలక్షణీయైః। మనోభిరాసీదనణుప్రమాణైర్నలంఘితాదిక్క తత
మాతదశ్వైః॥ ౩౮ ॥ సంగ్రామభూమీషుభవత్యరీణామస్రైర్నదీమాతృక
తాంగతాసు । తచ్చాపధారాపవనాశనానాం రాజవ్రజీయైరసుభిస్సుభి
క్షమ్॥౩౯॥ యశోయదస్యాజనిసంయుగేషుకండూలభావం భజతా భుజే।

శేషబుద్ధౌఫణిపతిబుద్ధదవౌబుద్ధౌనధర్మఃచిత్తేనధారయామః - అత్రద్వయో
రపిశ్రియోఃద్వయోరపిక్షమయోఃప్రకృతత్వాత్ కేవలప్రకృతశ్లేషః- తేనసౌం
దర్యాదిగుణైఃస్మరాదిభ్యోధిక ఇతివ్యతిరేకోవ్యజ్యతే- శ్లేష యథాసంఖ్యయో
స్సంకరః॥ ౩౭॥వినేతి॥పతత్రంవినాస్థితైరితి శేషః-వినతాతనూజైఃవైతేయైః।
అపత్తుతాత్స్యైరిత్యర్థః-ఈక్షణలక్షణీయైఃసమీరణైశ్చాక్షుషవాయుభిః- అ
నణుప్రమాణైఃఅణుపరిమాణంమనఇతికాణాదాఃతద్విపరీతైఃమహాపరిమా
ణైర్మనోభిః-వైనతేయాదిసమానవేగైరిత్యర్థఃఏవంవిధైస్తదశ్వైః కతమాదిక్
నలంఘితాసీత్ సర్వాపివిలంఘితాసీదిత్యర్థఃఅత్రాశ్వానాంవిశిష్టవైనతేయా
దిత్వేనరూపణాద్రూపకాలంకారః॥ ౩౮ ॥ సంగ్రామేతి॥అరీణామస్రైరసృ
గ్భిః-నద్యేవమాతాయాసాంతాస్తత్తానదీమాతృకతా - నద్యంబుసంపన్నస
స్యాఢ్యతాః॥ని॥ దేశోనద్యంబువృష్ట్యంబుసంపన్నవ్రీహిపాలితఃస్యాన్నదీమా
తృకోదేవమాతృకశ్చయథాక్రమమిత్యమరః-నద్యృతశ్చేతికప్-త్వతలోర్గుణ
వచనస్యేతిపుంవద్భావః-తాంగతాసుసంగ్రామభూమీషు-తస్యనలస్యచాణ
ధారాచాణ పరంపరాస్తావేవపవనాశనాస్సర్పాస్తేషాం - రాజవ్రజీయైః
రాజసంఘసంబంధిభిః-వృద్ధాచ్ఛ-అసుభిఃప్రాణవాయుభిః-సుభిక్షంభిక్షాణాం
సమృద్ధిర్భవతి-సమృద్ధావవ్యయీభావః । నదీమాతృకదేశేషుసుభిక్షంభవతి
తిభావఃరూపకాలంకారః॥౩౯॥యశ ఇతి॥ సంయుగేషుయుద్ధేషు - కండూల
భావంకండూతిమత్త్వం-సిధ్మాదిభ్యశ్చేతిమత్వర్థీయోలచ్ భజతాఅస్యభుజే
నయద్యశః-అజనిజనితంజగన్నిర్వ్యంతాత్కర్మణిలుఙ్ -తదీయంతస్యయశసస్సం
బంధి-దిశఏవఆపగాఃనద్యతాసామాళ్యః- తాసాం - కూలంకషతీకూలంక
షం-శివభాగవతవత్సమాసః- సర్వకూలేత్యాదినాఖచిముమాగమః - తస్య
భావస్తత్వం-తత్రవ్యసనమాసక్తిః- హేతోఃకారణస్యభుజస్యగుణాత్కండూ
లత్వాదేవ - ఆగతమితి శేషఃఅత్రయశసోదిక్కూలకషణానుమితాయాః -

కండూలతాయాః తత్కారణకండూలభుజగుణపూర్వకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥

హేతోర్గుణాదేవది గావగాళికూలంకషత్వవ్యసనంతదీయమ్॥ ౪౦॥ యది
లోకీగణనాపరాస్యాత్తస్యాస్సమాప్తిర్యది నాయుషస్స్యాత్। పారేపరా
గణితంయదిస్యాద్గణేయనిశ్శేషగుణో౽పిసస్యాత్॥౪౧॥అవారితద్వారతయా
తిరశ్చామంతఃపురేతస్యనివిశ్య రాజ్ఞః। గతేషురమ్యేష్వధికంవిశేషమధ్యా
యామఃపరమాణుమధ్యాః ॥ ౪౨ ॥ పీయూషధారానధరాభిరంతం
దన్వతిమజ్జయామః।రంభాదిసౌభాగ్యరహఃకథాభిః కావ్యేనకావ్యంసృజా
దృతాభిః॥ ౪౩॥ కాభిర్నతత్రాభినవస్మరాజ్ఞానిశ్వాసనిక్షేపవణిక్క్రియా

౪౦॥యదీతి॥కింబహూనా- త్రయాణాంలోకానాం సమాహారః త్రిలోకీ
త్రిలోకీతద్ధితార్థేత్యాదినాసమాహారేద్విగుః-అకారాంతోత్తరపదోద్విగుః స్త్రి
యాంభాష్యతేద్విగోరితిఙీప్-గణనాపరా నలగుణసంఖ్యానతత్పరా-స్యాద
ది-తస్యాః త్రిలోక్యాఆయుషస్సమాప్తిర్నస్యాద్యది-'అమరత్వంయదిస్యా
దిత్యర్థః-పరార్థస్యచరమసంఖ్యాయాః పారే-పారేపరార్ధం- పారేమధ్యే
షష్ఠ్యావేత్యవ్యయీభావఃగణితంస్యాద్యది-పరార్థాత్పరత'యదిసంఖ్యాస్యా
దిత్యర్థః-తదాసనలో౽పి-గణేయాగణయితుంశక్యానిశ్శేషాస్సర్వేగుణాయస్య
సః-తాదృశస్స్యాత్-గణేరేయఇత్యౌణాదికఏయప్రత్యయః- అత్రనలగుణా
నాంగణేయత్వాసంబంధే౽పిసంబంధాభిధానాదతిశయోక్తిభేదః॥౪౧॥ ఏవం
నలగుణాననువర్ణ్యగూఢాభిసంధిర్నాస్మత్తదంతఃపురేపరిచయందర్శయతి।
అవారితేత్యాది॥ తిరశ్చాంపక్షిణాం-అవారితద్వారతయాఅప్రతిషిద్ధప్రవేశ
తయేత్యర్థః-తస్యరాజ్ఞోనలస్యఅంతఃపురేనివిశ్యసంస్థాయపరమాణుమధ్యా
అతిసూక్ష్మమధ్యాస్తదంగనాః-రమ్యేషుగతేషుగతిషు-అధికమపూర్వంవిశే
షంభేదం-అధ్యాపయామఃఅభ్యాసయామః - దుహాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వమ్।
౪౨॥పీయూషేతి॥ కించ- పీయూషధారాభ్యఃఅనధరాభిరన్యూనాభిః-అమృ
తసమానాభిః-కావ్యంసస్సృజతాస్వయంప్రబంధకర్త్రాకవేరపత్యేనపుంసా
కావ్యేనశుక్రేణ॥ ని॥శుక్రోదైత్యగురుఃకావ్యఇత్యమరః- కుర్వాదిభ్యోణ్యఇ
త్యప్రత్యయః-ఆదృతాభిః తస్యాపివిస్మయకరీభిరిత్యర్థఃరంభాదీనాందివ్యస్త్రీ
ణాంసౌభాగ్యంసద్యఃప్రల్లభ్యంతత్ప్రయుక్తాభిఃరహఃకథాభిరహస్యవృత్తాం
తవర్ణనాభిః తాసాంనలాంతఃపురస్త్రీణాంఅంతరంతఃకరణంరసోదన్వతిశ్శృం
గారరససాగరే-మజ్జయామఃఅవగాహయామః॥౪౩॥ కాభిరితి॥కించయస్య
స్మాత్ కిం వ్యాపక్షిణా ... సంజ్ఞాహేతనలజ్జతపవహేలజాయామితిధా

హమ్।జిహ్రేతియన్నైవకుతోపితిర్యక్కశ్చిత్తిరశ్చస్త్రపతేనతేన॥౪౪॥ వా
ర్తాచసాసత్యపినాన్యమేతియోగాన్నిరంధ్రేహృదియాంనిరుంధే విరించినానా
ముఖవాదధౌతసమాధిశాస్త్రశ్రుతిపూర్ణకర్ణః॥౪౫॥ నలాశ్రయేణత్రిదివో
పభోగంతవాననవాప్యంలభతేబతాన్యా। కుముద్వతీవేందుపరిగ్రహేణజ్యో
త్స్నోత్సవందుర్లభమంబుజిన్యాః॥౪౬॥ తన్నైషధానూఢతయాదురావంశ

తోగ్లట్-శ్లావితిద్విర్భావఃతిరశ్చోపికశ్చిజ్జనోనత్రపతేనలజ్జతే- తేనకారణేన-
తత్రాంతఃపురే-కాభిఃస్త్రీభిః-అహం- అభినవోపూర్వఃస్మ రాజ్ఞారతిరహస్య
వృత్తాంతః-సఏవవిశ్వాసవిశేషఃవిశ్వాసేనగోప్యార్థః-తస్యవణిక్ గోప్తా-స
క్రమేణకృతోస్మి-సర్వాసామప్యహమేవవిస్రంభకథాపాత్రమిత్యర్థః॥ ౪౪॥
అథస్వస్యైవంవిశ్వాస్యత్వేహేతుమాహ॥వార్తేతి ॥ విరించేర్బ్రహ్మణోనా
నాననైర్చతుర్ముఖైః వాదేనవ్యాఖ్యానేనధౌతస్యశోధితస్య-సమాధిశాస్త్ర
స్యవాఙ్నియమవిద్యాయాః శ్రుత్యాశ్రవణేనపూర్ణకర్ణః-చతుర్ముఖాదభ్యస్త
వాఙ్నియమవిద్యఇత్యర్థః-ఏవంభూతోహం- యోగాదుపాయాత్ యాంవా
ర్తాం-నిరంధ్రేనిరవకాశే-హృది-నిరుంధేనియచ్ఛామి- అతఏవ-సావార్తాచ
లోకవార్తాపి-కిముతరహస్యవార్తేతిభావఃఅసత్యాపివినోదార్థంకల్పితాపి- కి
ముతసతీతిభావః- అన్యంపైతిజనాంతరంనగచ్ఛతినకస్మైచిత్కథ్యతఇత్యర్థః
యథాహ్యసతీదుశ్చరేసరంధ్రస్థానేనిరుద్ధానాన్యమేతితద్వదితిభావః -అతో
హమాసాంవిశ్వాస్యఇతిపూర్వేణాన్వయః అత్రవార్తానిరోధస్యవిరించీత్యా
దిపదార్థహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥౪౫॥ అథ
శ్లోకద్వయేనాస్యానలానురాగముద్దీపయతి॥నలేతి॥ తవానవాప్యంనలపరిగ్ర
హాభావాత్త్వయాదురాపంకృత్యానాంకర్తరివేతిషష్ఠీతృతీయార్థేత్రిదివస్స్వ
ర్గః-పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః-తస్యోపభోగంతాదృగ్భోగమిత్యర్థఃతస్యేం
ద్రసమైశ్వర్యత్వాదితిభావఃఅంబుజిన్యాదుర్లభంఇందుపరిగ్రహాభావాద్దు
ష్ప్రాపం-జ్యోత్స్నోత్సవంచంద్రికాభోగంఇందోఃకర్తుఃపరిగ్రహేణకుముః
దాన్యస్యాంసంతీతికుముద్వతీవకుముదినీవకుముదనడ్వేతసేభ్యోడ్మతుప్ - పూ
దుపథాయాశ్చేత్యాదినామకారస్యవకారః-నలస్యకర్తురాశ్రయేణాశ్రయ
ణేనస్వీకారేణ-అన్యాలభతేబతేతిఖేదే- ఈదృగ్భోగాపేక్షిణీత్వంబుద్ధిమాం
ద్యాన్నశోచసీతిభావః॥౪౬॥ [illegible] తేభ్యఃచా

ర్మ త్వయాస్మత్కృతచాటుజన్మ। రసాలవన్యామధుపానువిద్ధంసౌభాగ్య
ప్రాప్తవసంతమేవ॥౪౭॥ తస్యైవనాయాస్యసికింనహస్తందృష్టంవిధేః
మనః ప్రవిశ్య। అజాతపాణిగ్రహణాసితావద్రూపస్వరూపాతిశయాశ్ర
శ్చ॥౪౮॥నిశాశశాంకంశివయాగిరీశంశ్రియాహరింయోజయతఃప్రతీతః।విధే
పి స్వారసికఃప్రయాసఃపరస్పరంయోగ్యసమాగమాయ॥౪౯॥వేలాతిగస్త్రై
ణగుణాబ్ధివేణీనయోగయోగ్యాసినలేతరేణ। సందృభ్యతేదర్భగుణేనస్ర

టుభ్యఃప్రియవాక్యేభ్యఃజన్మ యస్యతత్తజ్జన్మమిత్యర్థః- చాటుగ్రహణంపు
ర్వోక్తనిజపక్షవీజనాదీనామప్యుపలక్షణం-శర్మ సుఖం- త్వయా-అప్రాప్త
సంతోయయాతయా-వసంతానధిష్ఠితయేత్యర్థః- రసాలవన్యాసహకారశ్రే
ణ్యా-మధుపానువిద్ధంసౌభాగ్యంభృంగసంగజన్యంరామణీయకమివనైష
ననలేనఅ-నాథతయాఅపరిణీతత్వేన-హేతునా-దురాపందుష్ప్రాపం -
స్మాత్తేనలపరిగ్రహేయత్నఃకర్తవ్యఇతిభావః॥ ౪౭॥ అథపునరస్యానళప్రా
ప్త్యాశాంజనయన్నాహ॥తస్యైవేత్యాది॥యద్వాతస్యనలస్యైవ-హస్తంకః
నయాస్యసి-యాస్యస్యేవ-కేసపథేర్మనఃప్రవిశ్యదృష్టం- విధ్యానుకూల్యమ
సంభావితమితిభావః-కుతఃతావదద్యాపి- అజాతపాణిగ్రహణాఅకృతవివా
హా-అసి-తవాయంవివాహవిళంబోనళపాణిగ్రహణార్థఏవ-కింనస్యాదితిభా
వఃకించ-రూపంసౌందర్యం-స్వరూపంస్వభావః-శీలమితియావత్- తయోర
తిశయఃప్రకర్షఃతస్యాశ్రయశ్చాసి- యోగ్యగుణాశ్రయత్వాచ్చతద్ధస్తమేవగ
మిష్యసీతిభావః॥౪౮॥సత్యం-విధిసంకల్పస్తుదుర్జ్ఞేయఇత్యతఆహ॥నిశేతి॥ ని
శానిశయా-పద్దన్నిత్యాదనానిశాయానిశాదేశః- శశాంకం-శివయాగౌర్యా-
గిరీశంశివం-శ్రియాహరంచ-యోజయితోవిధేః-ప్రయాసఃప్రయత్నోపి- పర
స్పరం-యోగ్యసమాగమాయైవయోగ్యసంఘట్టనాయైవ-స్వారసికఃస్వరస
ప్రవృత్తఃప్రతీతఃజ్ఞాతః- నిశాశశాంకాదిదృష్టాంతాద్విధిసంకల్పోపిసుజ్ఞాన
ఇతిభావః॥౪౯॥నళాన్యసంబంధస్త్వయోగ్యఇత్యాహ॥వెలాతిగేతి॥వెలామతి
గచ్ఛంతీతివెలాతిగాఃనిస్సీమాః - స్త్రీణామిమేస్త్రైణాః- స్త్రీపుంసాభ్యాం
ఞ్ సన్నంతాభవనాదితినఞ్ప్రత్యయః-గుణాస్సౌశీల్యాదయః - తఏవాబ్ధిః
తస్యవేణీప్రవాహభూతా-త్వమితిశేషః।ని॥వెలాబ్ధిజలబంధనే- కాలెసీమ్ని
చ-వేణీతుకేశబంధేజలస్రుతావితివైజయంతీ- నలాదితరేణయోగయోగ్యా
హా-నాసి- తథాహి- [illegible] - భృశకర్కశేనదర్భగుణేనక

మాలాసమృద్ధీభృశకర్కశేన॥౫౦॥విధింవధూసృష్టిమపృచ్ఛమేవతద్యానయ
గ్యోనలకేళియోగ్యామ్। త్వన్నామవర్ణాఇవకర్ణపీతామయాస్యసంక్రీడతిచ
క్రచక్రే॥౫౧॥ అన్యేనపత్యాత్వయియోజితాయాంవిజ్ఞత్వకీర్త్యాగతజన్మనో
వా।జనాపవాదార్ణవముత్తరీతుంవిధావిధాతుఃకతమాతరిస్స్యాత్॥౫౨॥ ఆ
స్తాంతదప్రస్తుతచింతయాలంమయాసితన్విశ్రమితాతివేలం॥ సోహంతదాం
౫ఃపరిమార్ష్టుకామస్తవేప్సితంకింవిదధీథఖిహి॥౫౩ఇతీరయిత్వావిరరామప
త్త్రీసరాజపుత్త్రీహృదయంబుభుత్సుఃహ్రదేగభీరేహృదిచాపగాథేశంసంతికా

సూత్రేణ-నసంధృభ్యతే-నగుంభ్యతేదృభిగ్రథనఇతిధాతోఃకర్మణిలట్- వ్యతి
రేకేణదృష్టాంతాలంకారః॥౫౦॥విధిమితి॥కించ-విధింబ్రహ్మాణం-నళస్య- కేళేః
క్రీడాయాఃయోగ్యామర్హాం-వధూసృష్టిం స్త్రీశిల్పం-తస్యవిధేఃయానస్యరథ
స్యయుగ్యోయుగవోఢాతత్రపరిచితఇత్యర్థఃతద్వాహతిరథయుగప్రాసంగమి
తియత్ప్రత్యయః-అహమపృచ్ఛమేవదుహాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వం మయాఅస్య
తద్యానస్య-చక్రచక్రేరథాంగవ్రజే-సంక్రీడతికూజతిసతిసమోకూజనఇతివ
క్తవ్యమితికూజనేనాత్మనేపదం-త్వన్నామవర్ణాఇవకర్ణేనపీతాగృహీతాఃన
కేవలంలింగాత్కింత్వాగమాదపిజ్ఞాతోయమర్థఇత్యర్థః॥౫౧॥అన్యేనేతి॥కించ
త్వయి-అన్యేననలేతరేణపత్యా-యోజితాయాం-విజ్ఞత్వకీర్త్యాగతజన్మనః- అ
భిజ్ఞత్వఖ్యాత్యైవనిర్గతాయుషఇత్యర్థఃవిధాతుర్వా-జనాపవాదార్ణవం- ఉ
త్తరీతుంనిస్తరీతుం-వృతోవేతీడోదీర్ఘః కతమావిధాకఃప్రకారః-తరిస్తరణిః
స్యాత్నకాపీత్యర్థఃఅతోదైవగత్యానలఏవలేభక్తేతిభావః॥౫౨॥ఇత్థమూహా
ముత్పాద్యఅస్యాశ్చిత్తవృత్తిపరిజ్ఞానాయప్రసంగాంతరేణనిగమయతి॥ఆస్తా
మితితత్పూర్వోక్తం-ఆస్తాంతిష్ఠతు -అప్రస్తుతచింతయా-అలంతయా సాధ్యం నా
స్తీత్యర్థః- గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయాకరణత్వాత్తృతీయాఅతఏవా
హ-నకేవలంశ్రూయమాణక్రియాపేక్షయాకారకత్వంకింతుగమమాన
క్రియాపేక్షయాపీతిన్యాసోద్యోతకారః-కింతు-హేతన్వికృశాంగి- మమాఅతి
వేలమత్యంతంశ్రమితాసిఖేదితాసి-శ్రమేర్ణ్యంతాత్కర్మణిక్తః॥అహంతత్
శ్రమణరూపం-అగోపరాధం-పరిమార్ష్టుకామఃపరిహర్తుకామఃతుంకామ
మనసోరపీతిమకారలోపఃకింతవేప్సితం-విదధే - తేమనోరథంపూరయామి
అభీథేహి-బ్రూహి॥౫౩॥ఇతీతి॥సపత్త్రీహంసః-ఇతీరయిత్వా- రాజపుత్త్ర్యాః
హృదయంబుభుత్సు-జిజ్ఞాసుః-విరరామతూష్ణీంబభూవ - వ్యాజ్వర
భోగమఇతిపరమేఃపరస్మైపదం-తథాహి-సంతికాగ్భీరేగభీరేలఅగాధేప్ర

ర్యావతరం హి సంతః॥౫౨॥ కించిత్తిరశ్చీనవిలోలమౌళిర్విచింత్య వాచం మనసా ముహూర్తమ్। పతత్త్రిణం సా పృథివీంద్రపుత్రీ జగాద వక్త్రేణ తృణీకృతేందుః॥౫౩॥ ధిక్చాపలే వత్సిమవత్సలత్వం యత్ప్రేరణాదుత్తరలీభవంత్యా। సమీరసంగాదివ నీరభంగ్యా మయా తటస్థస్త్వముపద్రుతోఽసి ॥౫౪॥ ఆదర్శతాం స్వచ్ఛతయా ప్రయాసి సతాం స తావత్ఖలు దర్శనీయః। ఆగః పురస్కుర్వతి సాగసీం మాం

దేహ్యాదపరహ్రదమేవ - అవగాహ్య ప్రవిశ్య దృష్టే సతి - కార్యస్యాస్నానాదేః హంస్యోక్తేశ్చ - అవతరం తీర్థప్రస్తావం చ - శంసంతః కథయంతి - అన్యథా అనర్థం స్యాదితి భావః - అవతరో వ్యాఖ్యాతః అర్థాంతరన్యాసః॥౫౨॥ కించిదితి॥ కించిత్తిరశ్చీనా స్వభావాదీషత్పార్శ్వీభూతా విలోలా ఆయాసాద్విగలితా మౌళిః కేశబంధో యస్యాస్సా॥ ని॥ మౌళయస్సంయతాః కచా ఇత్యమరః - వక్త్రేణ తృణీకృతేందుః అధరీకృతచంద్రా - సా పృథివీంద్రపుత్రీ భైమీ - ముహూర్తమల్పకాలం - మనసా విచింత్య పర్యాలోచ్య - పతత్త్రిణం వాచం జగాద॥౫౩॥ ధిగితి॥ చాపలే చపలకర్మణి - యువాదిత్వాదణ్ప్రత్యయః వత్సస్య భావో వత్సిమ శిశుత్వం పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ప్రత్యయః - తేన నిమిత్తేన - వత్సలత్వం వాత్సల్యం - బాల్యప్రయుక్తచాపలాసక్తిమిత్యర్థః - తద్ధిక్ - కుతః - యస్య చాపలవాత్సల్యస్య - ప్రేరణాదుత్తరళీభవంత్యా చపలాయమానయా - మయా - సమీరసంగాద్వాతాహతేః - ఉత్తరలీభవంత్యా నీరభంగ్యా జలవీచ్యేవ - తటస్థః ఉదాసీనః - కూలగతశ్చ త్వముపద్రుతోఽసి పీడితోఽసి - అత్రానర్థహేతుత్వాద్బాలచాపలం హేయమితి భావః॥౫౪॥ ఆదర్శతామితి॥ స్వచ్ఛతయా నైర్మల్యగుణేన - అదృశ్యతేఽపురోనతపస్తురూపమస్మిన్నిత్యాదర్శో దర్పణః తత్తాం - ప్రయాసి - కుతః - యస్స్వచ్ఛస్య తే తవ సంబంధినీ - సాగసీం సాపరాధాం - మాం పురస్కుర్వతి పూజయతి అగ్రే కుర్వాణే చ ఆత్మని బుద్ధౌ స్వరూపే చ॥ ని॥ పురస్కృతః పూజితేఽరాత్యభియుక్తేఽగ్రతః కృతే॥ ఆత్మా యత్నో ధృతిర్బుద్ధిః స్వభావో బ్రహ్మవర్ష్మ చేతి చామరః - ఇదం మదీయం అగోపరాధః - పతిబింబితం - మయా సితన్వి శ్రమితాతివేలమిత్యేవం రూపేణ ప్రతిఫలితం - మదీయమాగస్త్వయ్యారోపితవానసీత్యర్థః - పురోవర్తిధర్మాణామాత్మని సంక్రమణాదాదర్శోఽసీతి భావః - తతః కిమిత్యత ఆహ - స ఆదర్శః - సతాం సాధూనాం తావత్ప్రథమం - దర్శనీయః ఖలు - అథ పూజ్యశ్చేతి తావచ్ఛబ్దార్థః॥౫౫॥ ... దంగం దర్పణం మణిక్

యస్యాత్మనీదంప్రతిబింబితం తే॥౫౭॥ అనార్యమప్యాచరితంకుమార్యాభవా
న్మమక్షామ్యతుసౌమ్యతావత్ । హంసోఽపిదేవాంశతయాసివంద్యః శ్రీవత్సల
క్ష్మేవహిమత్స్యమూర్తిః॥౫౮॥ మత్ప్రీతిమాధిత్ససికాంత్వదీక్షాముదంమద
క్ష్ణోరపియాతిశేతామ్।నిజామృతైర్లోచనసేచనాద్వాపృథక్కిమిందుస్సృజతి
ప్రజానామ్॥౫౯॥ మనస్తుయంనోజ్ఝతిజాతుయాతుమనోరథఃకంఠపథంకథం
సః। కానామబాలాద్విజరాజపాణిగ్రహాభిలాషంకథయేదభిజ్ఞా॥౬౦॥ వాచంత
దీయాంపరిపీయమృద్వీంమృద్వీకయాతుల్యరసాంసహంసః త త్యాజతోషంప

గురుమగ్నింతథాసూర్యం ప్రాతఃపశ్యేత్సదాబుధ ఇతిశాస్త్రాదితిభావః॥౫౭॥
అనార్యమితి॥ హేసౌమ్యసాధో-భవాన్-కుమార్యాఃశిశోః-మమసంబంధి-అ
నార్యమనుచితమపి-ఆచరితంత్వద్గ్రహణరూపందుశ్చేష్టితం- క్షామ్యతుసహ
తాం-హంసోఽపి-తిర్యగపీత్యర్థః-త్వమితిశేషః - భవానిత్యనుషంగేశ్వసితిమధ్య
మపురుషాయోగాత్ - దేవాంశతయా-మత్స్యమూర్తిః శ్రీవత్సలక్ష్మావిష్ణురివ-
వంద్యోఽసి॥౫౮॥ అథయదుక్తంత్వదీప్సితంకింవిదధేభిధేహీతితస్యోత్తరమాహ॥
మత్ప్రీతిమితి॥ కాంమత్ప్రీతిం-కింవామదీప్సితమిత్యర్థః-అధిత్ససిఆధాతుంక
ర్తుమిచ్ఛసి-అదధాతేస్సన్నంతాల్లటిసిప్ యాప్రీతిః-మదక్ష్ణోః - త్వదీక్షాము
దంత్వదీక్షణప్రీతిం-అతిశేతామతిలంఘతాం -త్వద్దర్శనోత్సవాదన్యత్కిమపే
క్షితమిత్యర్థః-తథాహి-ఇందుః-ప్రజానాంనిజామృతైః-లోచనసేచనాత్ నే
త్రాప్లవనాత్-పృథగన్యత్-పృథగ్వినేత్యాదినాపంచమీ-కింవాసృజతికరోతి
నకించిత్కరోతీత్యర్థః దృష్టాంతాలంకారః॥౫౯॥ అథసర్వథామనోరథః-కథ
నీయఇత్యభిప్రేత్యతన్నశక్యమిత్యాహ॥మనస్త్వితి॥ మనోమచ్చిత్తంకర్తృ
యంమనోరథంజాతుకదాపినోజ్ఝతినజహాతి-సమనోరథః - కంఠపథంవాగ్విష
యంఉపకంఠదేశంచ-కథంయాతు- సంభావనాయాంలోట్- యానసంభావ
నాపినాస్తీత్యర్థః-కేనాపిప్రతిబద్ధస్యరథస్యకథమంతికేసంచారఇతిభావః- కు
తః-అభిజ్ఞావివేకినీకాబాలాస్త్రీద్విజరాజస్యేందోః-పాణినాగ్రహేగ్రహణే
అభిలాషంకథయేత్ -తథా- హేద్విజపక్షిన్ రాజపాణిగ్రహాభిలాషంనలపా
ణిగ్రహేచ్ఛామిహచగమ్యతే-తథాచదుర్లభజనప్రార్థనా ద్విజరాజపాణిగ్ర
హణకల్పాపరిహాసాస్పదీభూతాకథంలజ్జావత్యావక్తుంశక్యతఇత్యర్థః॥౬౦॥
వాచమితి॥సహంసః-మృద్వీకయాద్రాక్షయా॥ని॥మృద్వీకాగోస్తనీద్రాక్షేత్య
మరః॥ తుల్యరసాంసమస్వాదాం-మధురామిత్యర్థః - మృద్వీంమధురాక్ష
రాం- తదీ [illegible] ఘోషేకోకిల

రపుష్టఘోషేఘృణాంచవీణాక్వణితేవితేనే॥౬౧॥మందాక్షమందాక్షరముద్రముక్త్వాతస్యాంసమాకుంచితవాచిహంసః। తచ్ఛంసితేకించనసంశయాళ్గీరాముఖాంభోజమయంయుయోజ॥౬౨॥కరేణవాంఛేవవిధుంవిధర్తుంయమిత్థమాత్థాదరిణీతమర్థమ్। పాతుంశ్రుతిభ్యామపినాధికుర్వేవర్ణంశ్రుతేర్వర్ణవాంతిమః కిం॥౬౩॥ అర్థాప్యతేవాకిముయద్భవత్యాచిత్తైకపద్యామపివర్తతే

కూజతేతోషపీతిం-తత్యాజ-వీణాక్వణితేచ-ఘృణాజుంగుప్సాంవితేనే॥ నిఘృణాజుగుప్సాకృపయోరితివిశ్వః॥౬౧॥మందాక్షేతి॥ తస్యాంభైమ్యాంమందాక్షేణహ్రియా - మందాసందిగ్ధారా- అక్షరముద్రా-ద్విజరాజపాణిగ్రహేత్యాదిరక్షరవిన్యాసోయస్మిం-తత్తథోక్త్వా- సమాకుంచితవాచినిగమితవచనాయాంసత్యాం-అయంహంసః-తచ్ఛంసితేభైమీభాషితే-కించనకించిత్సంశయాళుస్సందిహానస్సన్-స్పృహిగృహీత్యాదిసూత్రేణశీఙ్గ్రహణోపసంఖ్యానాదాళుచ్ప్రత్యయః- ముఖాంభోజంముఖకమలం-గిరాయుయోజ ముఖేనగిరమువాచేత్యర్థః॥౬౨॥ కరేణేతి॥ హేభైమీ-కరేణవిధుంచంద్రం-విధర్తుంగృహీతుంవాంఛేనతత్కల్పంయమర్థం-ఇత్థంద్విజరాజపాణిగ్రహేత్యాద్యుక్తప్రకారేణ-ఆదరణీఆదరవతీసతీ-ఆత్థబ్రవీషి-బ్రువఃపంచానామిత్యాదినాసిపస్థాదేశః-బ్రువశ్చాహాదేశః-ఆహస్థఇతిహకారస్యథకారః- తమర్థంఅంతేభవాంతిమఃవర్ణః శూద్రఃఅంత్యాచ్ఛేతివక్తవ్యమితిడుసిచ్ప్రత్యయః- శ్రుతేర్వర్ణంవేదాక్షరమివ - శ్రుతిభ్యాంశ్రోత్రాభ్యాం- పాతుమపిశ్రోతుమపీత్యర్థః-నాధికుర్వేకింనాధికార్యస్మికిం-అస్మ్యేవేత్యర్థః అతస్సోర్థోవ్యక్తంవక్తవ్యఇత్యాహ॥అర్థాప్యతఇతి॥ హేభైమి-భవత్యాకింవా - ఇయదేవతావద్యథాతథా-అర్థాప్యతే-కమర్థమయమర్థోద్విజరాజపాణిగ్రహణవదతిదుర్లభత్వానాఖ్యాయతఇత్యర్థః. అర్థశబ్దాత్తదాచష్టఇత్యర్థేణిచి అర్థవేదసత్యానామాపుగ్వక్తవ్యఇత్యపుగాగమః-కుతస్తథానాఖ్యేయఇత్యాహ-యోర్థః- ఏకఃపాదోయస్యామిత్యేకపదీఏకపాదసంచారయోగ్యామార్గః॥ ని॥వర్తన్యేకపదీతిచేత్యమరః-కుంభపదాదిషుచేతిసిపాతనాత్సాధుః-చిత్తైకపద్యాంమనోమార్గేపివర్తతే-చక్షురాద్యవిషయత్వేపీత్యపిశబ్దార్థః-సకథందుర్లభఇతిభావః-తథాహి-యత్రయస్మిన్ బ్రహ్మణివిషయే - చేతసోంధకారప్రతిబంధఃకిల - తద్బ్రవీహ్యసి-జిహ్మైకపద్యాంచేతసా-కుశలధీభిరాయావత్ - ఆవాప్యంసు

యః। యత్రాంధకారఃకిలచేతసోపిజిహ్మేతరైర్బ్రహ్మతదప్యవాప్యం ॥ ౬౮॥ ఈశాణిమైశ్వర్యవివర్తమధ్యేలోకేశలోకేశయలోకమధ్యే। తిర్యంచమస్యంచ మృషానభిజ్ఞరసజ్ఞతోపజ్ఞసమజ్ఞమజ్ఞమ్॥౬౯॥ మధ్యేశ్రుతీనాంప్రతివేశినీనాంసరస్వతీవాసవతీముఖేనః । హ్రియేవతాభ్యశ్చలతీయమద్ధాపథాన్నసంసర్గగుణేనబద్ధా॥౭౦॥ పర్యంకతాపన్నసరస్వదంకాంలంకాపురీమప్యభిలాషిచిత్తః। కుత్రాపిచేద్వస్తునితేప్రయాతితదప్యవేహిస్వశయేశయాళుః॥౭౧॥ ఇతీరితాప

ప్రాప్యం - అమనోగమ్యంబ్రహ్మాపికైశ్చిద్గమ్యతే-కిముతమనోగతోయమర్థ ఇత్యర్థః- అతఏవార్థాపత్తిరలంకారః॥ ౬౮॥ అథమయిమృషావాదిత్వశంకయా వక్తుంసంకోచస్తచ్చనశంకితవ్యమితిశ్లోకద్వయేనాహ॥ఈశేత్యాది॥ ఈశస్య - యదణిమైశ్వర్యం-తస్యవివర్తోరూపాంతరం-మధ్యేయస్యాస్సాతథోక్తా- హేకృశోదరీత్యర్థః- లోకేశలోకేశేరతఇతిలోకేశలోకేశయాః- బ్రహ్మలోకవాసినః-అధికరణేశేతఇత్యచ్ప్రత్యయః- శయవాసవాసిష్వకాలాదిత్యలుక్ తేషాంలోకానాంజనానాంమధ్యే అజ్ఞంమూఢంతిర్యంచంపక్షిణమపిమాం మృషాఅనృతంతస్యానభిజ్ఞారసజ్ఞారసనాయస్యతస్యభావస్తత్తా-సత్యవాదితేత్యర్థః- ఉపజ్ఞాయతఇత్యుపజ్ఞాఆద్యాజ్ఞాతాని॥ని॥ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యాదిత్యమరః-అత్రాతశ్చోపసర్గఇత్యఙ్ప్రత్యయః- బహుళగ్రహణాత్కర్మార్థత్వం- తథాత్వేనోపజ్ఞాతదుపజ్ఞం - ఉపజ్ఞోపక్రమంతదాద్యాచిఖ్యాసాయామితినపుంసకత్వంసమంసాధారణంసమైస్సర్వైర్వాజ్ఞాయతఇతిసమజ్ఞాకీర్తిః పూర్వవదఙ్ప్రత్యయః-తదుపజ్ఞంతథాత్వేనాద్యాజ్ఞాతాసమజ్ఞాయేనతంతథోక్తం-తంసత్యవాదినం-అంచవిద్ధీత్యర్థః అచ తేర్గత్యర్థత్వాత్ జ్ఞానార్థత్వమ్॥౬౯ మధ్యఇతి । కించప్రతివేశినాంప్రతివేశ్యానాం- శ్రుతీనాంబ్రహ్మముఖస్థానాం మధ్యే-వాసవతీనివసంతీ- ఇయం-నోస్మాకం - ముఖేసరస్వతీవాక్-సంసర్గఏవగుణః శ్లాఘ్యధర్మతంతుశ్చతేన-బద్ధాసతీ - తాభ్యశ్శ్రుతిభ్యఃహ్రియేవేత్యర్థః-అద్ధాపథాత్సత్యమార్గాత్ -నచలతి-సంసర్గజాదోషగుణాభవంతీతిభావః॥ని॥సత్యేత్యద్ధాంజసాద్వయమిత్యమరః॥౭౦॥తతఃకిమతఆహ॥పర్యంకతేతి॥కుత్రాపివస్తుని-ద్వీపాంతర్గతేపీతిభావః-అభిలాషిసాభిలాషం-తేతవచిత్తంకర్తృపర్యంకతామవసక్తికాత్వం ఆపన్నాఃసర్వస్వాక్ సాగరఃఅంకఃచిహ్నంయస్యాస్తామతిదుర్గమామిత్యర్థః-తాంలంకాపురీమపి- ప్రయాతిచేత్-తదపిదుర్గమపివస్తు-స్వశయేస్వహస్తే-శయాళుస్థితం - అవేహి - శయాళుఃశయితేతి॥ తేనపత్రరావ్యాఖ్యాతః॥ని॥ పర్యంకశ్శయనీయం ...

గ్రరథేన తేనహ్రీణాచహృష్టాచబభాణభైమీచేతో నలంకామయతేమదీయం నాన్యత్రకుత్రాపిచసాభిలాషమ్ ॥౭౯॥ విచింత్యబాలాజనశీలశైలంలజ్జానదీమజ్జదనంగనాగమ్ । ఆచష్టవిస్పష్టమభాషమాణామేనాంసచక్రాంగపతంగశక్రః ॥౮౦॥ నృపేణపాణిగ్రహణేస్పృహేతినలంమనః కామయతేమమేతి। ఆశ్లేషినశ్లేషకవేర్భవత్యాశ్లోకద్వయార్థస్సుధియామయాకిం ॥౮౧॥ త్వచ్చేతసఃస్థైర్యవిపర్యయంతుసంభావ్యభావ్యస్మితదజ్ఞఏవలక్ష్యేహిబాలాహృదిలోలశీలేదరా

థేనపక్షిణాహంసేన-ఇత్యర్థః - ఈరాడుక్తాభైమీ - హ్రీణాస్వయమేవస్వకృతకథనసంకోచాల్లజ్జితాచ-నుదవిదేత్యాదినావికల్పాన్నిష్టానత్వం-హృష్టాడపాయలాభాన్ముదితాచసతీ-బభాణ-కిమితి-మదీయంచేతోలంకాంనాయత్యే-తి-అనుతేగ్లట్-అన్యత్రకుత్రాపివస్తుని-సాభిలాషంన- అతోవస్త్వంతరనైస్పృహ్యాత్లంకాంనాయతేకింతుంనలంరాజానంకామయత ఇతిశ్లేషభంగ్యాబభాషేత్యర్థః ॥౭౯॥ విచింత్యేతి॥ విస్పష్టమభాషమాణాం- శ్లేషోక్తివశాత్సందిగ్ధంభాషమాణామిత్యర్థః ఏనాందమయంతీంసచక్రాంగపతంగశక్రహంసపక్షిశ్రేష్ఠః-బాలాజనస్యముగ్ధాంగనాజనస్యశీలశైలంస్వభావశైలంలజ్జాయామేవనద్యాంమజ్జన్ననంగఏవనాగోగజో యస్యతంవిచింత్యవిచార్యఆచష్టఉక్తవాన్లజ్జావిజితమన్మథత్వందృష్ట్వాలజ్జావిసర్జనార్థంవాచమువాచేత్యర్థః ॥౮౦॥ నృపేణేతి॥ శ్లేషకవేః శ్లేషభంగ్యాకవయిత్ర్యాః-శ్లిష్టశబ్దప్రయోక్త్ర్యాఇత్యర్థః-కవిర్వర్ణనఇతిధాతోరౌణాదికఇకారప్రత్యయః-భవత్యాస్తవసంబంధీ-నృపేణకర్త్రా-పాణిగ్రహణంపాణిపీడనం - ఉభయప్రాప్తౌకర్మణీతివిభక్తౌతాయాఃషష్ఠ్యాఃకర్మణిచేతినిషేధేపిశేషేషష్ఠీసమాసః- తత్రస్పృహేతి - మమమనోనలంకామయతఇతిచ-ఏవంరూపఃశ్లోకద్వయార్థ- ద్విజరాజపాణిగ్రహేతి - చేతోనలంకామయతఇత్యేతచ్ఛ్లోకద్వయార్థ-సుధియావిదుషామయా- నాశ్లేషికింనాగ్రాహికింగృహీతఏవేత్యర్థః ॥౮౧॥ తర్హి కిమర్థంకరణవాంఛేవేత్యాదికమజ్ఞవదుక్తమిత్యతఆహ॥ త్వచ్చేతసఇతి॥ కింతుత్వచ్చేతసఃస్థైర్యవిపర్యయనుస్థిరత్వం-సంభావ్యాశంక్యతదజ్ఞఃతస్యశ్లోకద్వయార్థస్యఅజ్ఞోనభిజ్ఞఃభావీభవిష్యన్భవిష్యతిగమ్యాదయఇతిసాధుః॥ అస్మిత్వచ్చిత్తస్థైర్యనిశ్చయపర్యంతమిత్యర్థః ధాతుసంబంధేప్రత్యయాఇతిభవిష్యత్తాయాగుణత్వాద్వర్తమానతానువాధః-నన్వేవమనురక్తాయాంనయిక్రుతఇయంశంకేత్యత్రాహ-నుచిత్తచాంచల్యం...

...లక్ష్యేతి-లోలశీలేచం

పరార్ధేషు రపిస్మరస్స్యాత్ ౮౧ మహీమహేంద్రః ఖలు నైషధేందుః స్తత్కోప్యపనీయః కథమిత్థమేవప్రయోజనంసంశయకంప్రమీదృక్ పృథగ్జనేనేవస[illegible]ర్థేన ౮౨॥ పితుర్నియోగేననిజేచ్ఛయా వా యువానమన్యం యది వా వృణీషే త్వదర్థమర్థిత్వకృతిప్రతీతిఃకీదృఙ్మయిస్యాన్నిషధేశ్వరస్య ౮౩ త్వయాపికంశంకితవిక్రియేస్మిన్నధిక్రియేహంవిషయేవిధాతుమ్ఇతఃపృథక్ప్రార్థయసేతుయద్యత్స్వే తదుర్వీపతిపుత్రిసర్వమ్ ౮౪॥ శ్రవఃప్రవిష్టాఇవతద్గిరస్తాఃపిధూయవైమత్యధుతే

చలస్వభావే-బాలాయాఃహృదిచిత్తఏవ-లక్ష్యే-స్మరోపిదరాపరార్ధేషుః ఈషచ్చ్యుతసాయకస్స్యాత్ - కుశలోపిధన్వీచలలక్ష్యాత్ కదాచిదపరాధ్యతీతి భావః॥ని॥అపరాద్ధపృషత్కోసౌలక్ష్యాద్యశ్చ్యుతసాయకఇత్యమరః-అర్థాంతరన్యాసోలంకారః॥ ౮౧॥మహీతి॥కించ-నైషధః ఇందురివేషనైషధేందుః నలచంద్రః-మహీమహేంద్రోభూదేవేంద్రఃఖలుతత్తస్మాత్ -సనలః- పృథగ్జనేనప్రాకృతజనేనేవ మద్విధేనమాదృశేనవిదుషాఈదృశక్ సంశయకంప్రసందేహదుష్టమాస్థితంప్రయోజనంఇదమేవసందిగ్ధాకారేణైవ - కథంబోధనీయఃజ్ఞాపనీయః-అనర్హాఇత్యర్థః-గతిబుద్ధీత్యాదినాఅణికర్తుర్నలస్యకర్మత్వంణ్యంతేకర్తుశ్చకర్మణఇత్యభిహితత్వంచ ౮౨॥అర్థమేవబోధనేకోదోషస్తత్రాహ॥ పితురితి॥పితుర్నియోగేనఆజ్ఞయానిజేచ్ఛయాస్వేచ్ఛయావాఅన్యంనలాదన్యంయువానంయదివావృణీషేతదానిషధేశ్వరస్యనలస్యమయివిషయే - త్వదర్థంతుభ్యం-చతుర్థీతాదర్థ్యఇత్యాదినాచతుర్థీసమాసఃఅర్థేనసహనిత్యసమాసఃసర్వలింగతాచవక్తవ్యా-తద్యథాతథా-అర్థిత్వకృతిఃఅర్థిత్వభజనంతత్రప్రతీతిర్విశ్వాసః-కీదృక్స్యాత్-నస్యాదిత్యర్థః-తస్మాదసందిగ్ధంవాచ్యమితిభావః॥ ౮౩॥ అథతథావక్తుంనశక్యతేతర్హితతోన్యత్తవేప్సితంకరిష్యే ప్రతిజ్ఞాభంగపరిహారాయేత్యాహ॥త్వయేతి॥ హేఉర్వీపతిపుత్రిభైమిత్వయాపివాకింవిధాతుంకింకర్తుం-శంకితవిక్రియేసంభావితవిపర్యాసేఅస్మిన్విషయేరాజపాణిగ్రహణసంఘటనకార్యే-అహమధిక్రియేనియోక్ష్యే-ననియోజ్యఇత్యర్థఃకరోతేఃకర్మణిలట్-కింతుఇతఃపృథక్ అస్మాదన్యత్-యద్యత్ ప్రార్థయసేతత్సర్వంకర్త్వే-కరిష్యామీత్యర్థః-సామీప్యేలట్ -కృతప్రాయమిత్యర్థః॥ ౮౪॥శ్రవఇతి॥ ధరాత్రీపురుహూతపుత్రీభూమీంద్రసుతాభైమీ-శ్రవఃప్రవిష్టాఃకర్ణప్రవిష్టాఇవ-నతుసమ్యక్ప్రవిష్టాః-తద్గిరఃహంసవాచఃవైమత్యేనఅసమ్మత్యాధుతేనకంపితేనమూర్ధ్నా-పిధూయ[illegible]ప్రా[illegible]త్యా[illegible]శిథిలితాను

నమూఢోగ్ధా । చేత్రీహియావిశ్లథితానురోధాపునర్ధరిత్రీపురుహూతపుత్రీం
మదన్యదానంప్రతికల్పనాయా వేదస్త్వదీయేహృదితావదేషానిశోపిసోమా
రకాంతశంకామోంకారమగ్రేసరమస్యకుర్యాః ౭౬॥ సరోజినీమానసరా
వృత్తేరనర్కసంపర్కమతర్కయిత్వా । మదన్యపాణిగ్రహశంకితేయమహో
మహీయస్తవసాహసిక్యమ్ ౭౭॥ సాధుత్వయాతర్కితదేకమేవస్వేనానలం
త్కిలసంశ్రయిష్యే వినామునాస్వాత్మనితుప్రహర్తుంమృషాగిరంత్వాంన్నృ
తోనకర్తుమ్॥ ౭౮॥ మద్విప్రలభ్యంపునరాహయస్త్వాంతర్కస్సకింతత్ఫలవా

ప్రవృత్తిః-త్యక్తలజ్జాసతీ-పునరప్యేవ చేదవాచ॥ ౭౫॥ మదితి॥ మమాన్యస్మై
నంప్రతిదానముద్దిశ్య-యాకల్పనాపితుర్నియోగే నేత్యాదిశ్లోకోక్తస్తర్కః
ఏషాకల్పనాత్వదీయేహృది-వేదస్తావత్ సత్యైవేత్యర్థః - నిశః నిశాయాః
పద్దన్నిత్యాదినానిశాయానిశ్- సోమాచ్చంద్రాదితరకాంపురుషాంతరకాం
నామేవ-ఓంకారంప్రణవం-అస్య వేదస్య - అగ్రేసరమాద్యం- కుర్యాః
ర్వస్యాపి వేదస్యప్రణవపూర్వకత్వాదితిభావః. యథానిశాయాఃని శాకే
రపరిగ్రహోనశంకితవ్యః తథామమాపినళేతరపరిగ్రహఇత్యర్థః - రూ
కాలంకారః॥ ౭౬॥ సరోజినీతి॥ సరోజిన్యాఃపద్మిన్యాఃమానసరాగవృత్తేః
నోనురాగస్థితేః-అభ్యంతరారుణ్యప్రవృత్తేశ్చ- అనర్కసంపర్కమర్కేతర
కాంతసంక్రాంతింఅతర్కయిత్వాఅనూహిత్వా,తవ- ఇయంమమాన్యస్య
ళేతరస్యపాణిగ్రహంశంకతఇతితచ్ఛంకీ-తస్యభావస్తత్తామహీయఃమహ
రం-సాహసిక్యంసాహసికత్వం- అహోఅసంభావితార్థసంభావనాదా
ర్యమ్॥ ౭౭॥ సాధ్వితి॥ కించ- స్వేనస్వేచ్ఛయా- అనలంనలాదన్యమగ్నించసం
యిష్యేప్రాప్స్యామీతియత్ త్వయాఅతర్కిఊహితం-తదేకమేవసాధుతర్కి
కింతుఅమునానళేనవినా- తదలాభఇత్యర్థః స్వాత్మనిప్రహర్తుంవిస్వాత్మాన
హింసితుం-కర్మణ్యాధికరణత్వవివక్షయాంసప్తమీ॥ శ్లో॥ అనేకశక్తియుక్తస్యా
శ్వస్యానేకకర్మణః సర్వదాసర్వథాభావాత్కచిత్కించిద్వివక్ష్యతఇతివ
నాత్-అనలంసంశ్రయిష్య ఇత్యనుషంగః- నృపతౌనళేవిషయే-త్వాంనృపా
రంఅసత్యవాచం-కర్తుం-న-నళఏవమేశరణమన్యథామరణమేవశరణమితిభా
వః ౭౮॥ మదితి॥ కించ-యస్తర్కః ఊహః త్వాంమద్విప్రలభ్యంమయావిప్రలం
భనీయం- పారాదుపధాదితియత్ప్రత్యయః ఆహబోధయతీత్యర్థః-సతర్కః
తస్యవిప్రలంభస్య ఫలవాన్ [illegible] కం- అతోన
య్యాసత్యవాదిత్వశంకానకార్యేత్యర్థః-కథమేతావతాసత వాక్త్వనిశ్చయో

మూకః, అశక్యశంకవ్యభిచారహేతుర్వాణీన వేదా యదిసంతు కేతు ॥౭౯॥ అనైషధాయైవ జుహోతి కిం మాం తాతః కృశానౌ నశరీరశేషామ్। ఈష్టే తనూజన్మతనో స్తథాపి మత్ప్రాణనాథస్తు నలస్స ఏవ ॥౮౦॥ తదేకదాసీత్వపదాదుదగ్రే మదీప్సితే సాధు విధిత్సుతా తే। అహేళినా కిం నళినీ విధత్తే సుధాకరేణాపి సుధాకరేణ ॥౮౧॥ తదేకలుబ్ధే హృది మేస్తి లబ్ధుం చింతా న చింతామణిమప్యనర్ఘమ్। చిత్తే మమైకస్సకలత్రిలోకీసారో నిధిః పద్మముఖస్స ఏవ ॥౮౨॥ శ్రుతశ్చ దృష్టశ్చ హరిత్సు

తత ఆహ॥ అశక్యేతి॥ అశక్యా శంకా యస్యాసౌ అశక్యశంకః శంకితుమశక్యః వ్యభిచారహేతుః విప్రలిప్సాలక్షణో యస్యాస్సా వాణీ- న వేదా యది న ప్రమాణం చేత్ తర్హి కేతు కే వా- వేదాస్సంతు- న కే పీత్యర్థః- సంభావనాయాం లోట్- వేదవాచామసత్యత్వే మద్వాచామప్యసత్యత్వం- నాన్యథేతి భావః॥ ౭౯॥ ఏవం నిజేచ్ఛయా నళాస్యవరణశంకాం నిరస్య పిత్రాజ్ఞయాపి తాం నిరస్యతి॥ అనైషధాయేతి॥ తాతో మజ్జనకః॥ ని॥ తాతస్తు జనకః పితేత్యమరః మాం అనైషధాయైవ నలాదన్యస్మా ఏవ- జుహోతి దదాతి కిం తత్ర కాకుః తదా శరీరశేషాం మృతాం తత్రాపి కృశానౌ న జుహోతి కిం న తు జీవంతీం నాన్యస్మై రన్యద్ర జుహోతీత్యర్థః- తదంగీకర్తవ్యమేవేతి భావః- కుతః స జనకః- తనూజన్మతనోః ఆత్మజశరీరస- ఈష్టే స్వామీ భవతీత్యర్థః- అధీగర్థదయేశాం కర్మణీతి కర్మణి శేషే షష్ఠీ- తథాపి శరీరస్య పితృస్వామికత్వేపీత్యర్థః- మత్ప్రాణనాథస్తు నల ఏవ ప్రాణానామతజ్జన్యత్వాదితి భావః- అతో మయ్యవిశ్వాసం మాకుర్విత్యర్థః॥౮౦॥ ఫలితమాహ॥ తదేకేతి॥ తస్య నలస్య ఏకస్యైవ దాసీత్వం తదేవ పదమధికారః- తస్మాదుదగ్రే అధికే మదీప్సితే పత్నీత్వరూపే విషయే- తే తవ- విధిత్సుతా విచికీర్షుతైవ- సాధు సాధ్వీ- అవిచారేణమన్మనోరథపూరణమేవ తే యుక్తమిత్యర్థః- సాధ్వీతి సామాన్యోపక్రమాన్నపుంసకత్వం- శక్యంశ్వమాంసేనాపి క్షున్నివర్తయితుమితి భాష్యకారవచనాత్ నను కిమత్రాభినివేశేన గుణవత్తరయువాంతరస్వీకారే కో దోష స్తత్రాహ॥ అహేళినేతి॥ నళినీ- సుధాకరేణ అమృతనిధినాపి- అహేళినా అసూర్యేణ సుధాకరేణ చంద్రేణ- కిం విధత్తే- కిం తేనతస్యా ఇతి భావః- తద్వన్మమాపి యువాంతరేణేతి భావః- దృష్టాంతలంకారః॥ ౮౧ ॥ తదితి॥ కించ- తస్మిన్నల ఏవైకస్మిన్ లుబ్ధే లోలుపే- మే హృది- అనర్ఘం చింతామణిమపి- లబ్ధుం చింతా విచారో నాస్తి- తథా విత్తే ధనవిషయేపి- మమ సకలత్రిలోకీసారః త్రైలోక్యశ్రేష్ఠః పద్మముఖః పద్మాననః- స నల ఏవ- త్రైలోక్యః సారః పద్మముఖో నిధిశ్చ- నలాదన్యత్ర కుత్రాపి మే స్పృహా నాస్తీతి ముత యువాంతర ఇతి భావః॥ ౮౨॥ శ్రుతశ్చేతి॥ కిం

మోహాద్ధ్యాతశ్చనీరంధ్రితబుద్ధిధారం। మమాద్యతత్ప్రాప్తిరసువ్యయోవా హస్తేతవాస్తేద్వయమేవ శేషః॥౮౩॥ సంచీయతామాశ్రుతపాలనోత్థం మత్ప్రాణవిశ్రాణనజంచపుణ్యమ్। నివార్యతామార్యవృథావిశంకాభద్రేపి ముద్రేయమయేభృశంకా॥౮౪॥ అలంవిలంఘ్యప్రియవిజ్ఞయాచ్ఞాంకృత్వాపి వామ్యంవివిధంవిధేయే। యశఃపథాదాశ్రవతాపదోత్థాత్ఖలుస్ఖలిత్వాస్తుఖలోక్తిఖేలాత్॥౮౫॥ స్వజీవమప్యార్త్తముదేదదద్భ్యస్తవత్రపానేదృశబద్ధముష్టేః। మహ్యం...

బహునా-సనలః-శ్రుతఃదూతద్విజవందిచారణాదిముఖాదాకర్ణితః-మోహాద్భ్రాంతివశాత్-హరిత్సుదిక్షు-దృష్టఃసాక్షాత్కృతశ్చతథానీరంధ్రితబుద్ధిధారంనిరంతరీకృతతదేకవిషయబుద్ధిప్రవాహంయథాతథా- ధ్యాతఃచింతితశ్చతథాద్య-మను-తత్ప్రాప్తిః-నళప్రాప్తిః - అసువ్యయఃప్రాణత్యాగోవా-ద్వయమేవ-ద్వయోరన్యతరమేవేత్యర్థః- శేషఃకార్యశేషః-సచ-తవహస్తే-ఆస్తేత్వదాయత్తస్తిష్ఠతీత్యర్థః-తత్రతత్త్వార్థశ్రవణమనననిధిధ్యాససంపన్నస్యబ్రహ్మప్రాప్తిదుఃఖోచ్ఛేదలక్షణోమోక్షోగుర్వాయత్తఏవేత్యర్థాంతరప్రతీతిర్ధ్వనిరేవాభిధాయాఃప్రకృతార్థనియంత్రణాదితిసంక్షేపః॥౮౩॥ సంచీయతామితి॥ హేహంస-ఆశ్రుతపాలనోత్థంప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వాహోత్పన్నం॥ సి అంగీకృతమాశ్రుతంప్రతిజ్ఞాతమిత్యమరః-మత్ప్రాణానాంవిశ్రాణనందానంతజ్జంచ-పుణ్యంసుకృతం-సంచీయతాంసంగృహ్యతాం హేఆర్యవృథావిశంకాసందేహః- నివార్యతాంత్యజ్యతాం- అయేఅంగ- భద్రేపూర్వోక్తపుణ్యరూపేశ్రేయస్యపివిషయే-భృశంకేయంముద్రాఔదాసిన్యంశ్రేయసినోదాసితవ్యమిత్యర్థః॥౮౪॥అలమితి॥ హేప్రియప్రీతికర-విజ్ఞవిశేషజ్ఞ - ఉభయత్రఇగుపధేత్యాదినాకప్రత్యయః-యచ్ఞాంప్రార్థనాంవిలంఘ్యాలం- యాచ్ఞాభంగోనకార్యఇత్యర్థః విధేయేవినీతజనే-వివిధంవామ్యంవక్రత్వంకృత్వాప్యలం-తచ్చనకార్యమిత్యర్థఃఆశ్రవాయథోక్తకారీ॥ని॥వచనేస్థిత ఆశ్రవఇత్యమరః-తస్యభావస్తత్తా-సైవపదంపదక్షేపఃతదుత్థాత్-అస్తఖలోక్తిఖేలాత్అస్తానిరస్తా-ఖలోక్తిఖేలామిథ్యాలాపవినోదోయేనతస్మాత్ - యశఃపథాత్స్ఖలిత్వాచలిత్వాఖలు-నస్ఖలితవ్యమిత్యర్థఃఅన్యథాయశోహానిస్స్యాదితిభావః॥సి॥నిషేధవాక్యాలంకారజిజ్ఞాసానునయేఖల్వితిత్యమరః-అలంఖల్వోఃప్రతిషేధయోరిత్యాదినోభయత్రాపిక్త్వాప్రత్యయః-ఇహానపాదదాఖల్వాదయన్నఞ్జ్వాదుపపాదాః ప్రయోగోనఞ్జస్య ఖలుశబ్దస్యానుద్వాజకత్వా...

...ర్యత్వాసునరక్షయస్యైవం॥౮౫॥ స్వేతి॥ హే

దీయాన్యదసూనదితోఽస్యగ్రస్మః కరాద్భ్రశ్యతికీర్తిధాతః ॥౭౬॥ దత్వాత్మజీవంత్వ
యిజీవదేపిశుద్ధ్యామిజీవాధికదేతుకేన। విధేహితస్మాంత్వదృణేష్వశోద్ధుమము
ద్రదారిద్ర్యసముద్రమగ్నామ్ ॥౭౭॥ క్రీణీష్వమజ్జీవితమేవపణ్యమన్యంనచేద్వస్తు
తదస్తుపుణ్యమ్ జీవేశదాతర్యది తేనదాతుంయశోఽపితావత్ప్రభవామిగాతుమ్ ॥
౭౮॥ వరాటికోపక్రియయాపిలభ్యాన్నేభ్యాః కృతజ్ఞానథవాద్రియంతే। ప్రా
జ్ఞైః పణైస్స్వంనిపుణంపణంతః క్రీణంతితానేవతుహంతసంతః ॥౭౯॥ సభూభృ

హంస-ఈదృశశబ్దముష్టేః ఈదృశకష్టలబ్ధస్యతవ-ఆర్తానాంముదేప్రీత్యై-స్వ
జీవందదద్భ్యః స్వప్రాణవ్యయేనాపిపరప్రాణత్రాణంకుర్వద్భ్యోజీమూత
వాహనాదిభ్యఇత్యర్థః జీవంజీమూతవాహనఇతిప్రసిద్ధిః-త్రపానేతికాకుః త్ర
పాయాః మనః ప్రత్యావృత్తిరూపత్వాత్తదపేక్షయా తేషామపాదాన
త్వాత్పంచమీయద్యస్మాత్-మదీయానేవ-అసూన్ ప్రాణాన్ మహ్యమదితోఽస
స్తవః కీర్త్యాఖ్యాతశుద్ధః ధర్మః-కరాద్ధస్తాత్ భ్రశ్యతినచైతత్తవార్హమితిభావః ॥
౭౬॥ దత్వేతి॥ కించ-జీవదేవప్రాణప్రదేత్వయినిషయేఆత్మజీవంమత్ప్రాణం ద
త్వాపిశుద్ధ్యామి-ఆనృణ్యంగమిష్యామీత్యర్థః-కింతు జీవాదధికః ప్రియః తదేత్వ
యి-కేనశుద్ధ్యామినకేనాపి-తత్తుల్యవస్తుభావాదితిభావః-సంతిప్రాణాః ప్రా
జ్ఞైస్సమాః ప్రాణాధికసమంతునకించిదితిభావః తత్తస్మాత్తదభావాదేవమాం
త్వదృణేషువిషయేఅశోద్ధుమృణగ్రస్తాభవితుమేవ - అముద్రే అపరిమితేదారి
ద్ర్యంత్వద్దేయవస్త్వభావః తస్మిన్నేవసముద్రేమగ్నాంవిధేహి- నళసంఘటనే
మామృణగ్రస్తాంకుర్విత్యర్థః-అశోద్ధుంమగ్నామితిమగ్నత్వానువాదేనఅశుద్ధి
ర్విధీయతే-దరిద్రాణామృణవిముక్తిర్నాస్తీతిభావః ॥౭౭॥ క్రీణీష్వేతి॥ హేజీ
వేశదాతః ప్రాణేశ్వరప్రద-మజ్జీవితమేవపణ్యంక్రేయం వస్తుక్రీణిష్వజీవితేశ
రూపమూల్యదానేనస్వీకురుష్వేత్యర్థః అన్యదేతన్మూల్యానురూపంవస్త్వంత
రం-నాస్తిచేత్-తత్తర్హి-పుణ్యసుకృతం-అస్తు-కించ-యది తేతుభ్యం - దాతుం
యత్కించిత్ప్రదాతుం-నప్రభవామి-నశక్నోమితావత్తర్హి యశః కీర్తిం వా
గాతుంప్రభవామిఖ్యాతిసుకృతార్థమేవోపకురుష్వేత్యర్థః ॥౭౮॥ అథవాసాధు
స్వాభావ్యేనాపిపరోపకారంకుర్వత్యాహ॥ వరాటికేతి॥ అథవావరాటికోప
క్రియయాకపర్దికాదానేనాపి-లభ్యాన్ సులభాన్-కృతజ్ఞాన్ తావతైవబహు
మన్యమానానుపకారజ్ఞాన్-ఇభ్యాః ధనికాః ॥ని॥ ఇభ్యఆఢ్యోధనీస్వామీత్యమ
రః-నాద్రియంతే-ధనలుబ్ధానామెతద్దుష్కృత్యమిత్యర్థః సంతోఽపి తేకినస్తు-స్వమా
త్మానం-నిపుణంపణంతః ఏతేవయంత్వదధీనాఇతిసాధువదంతఇత్యర్థః- తానేవ

దష్టావపిలోకపాలాస్సైర్మేతదేకాగ్రధియఃప్రసేదేనహితరస్మాద్ఘట తేఽ
త్యస్త్వయంతదాప్తిప్రతిభూర్మమాభూః॥౯౦॥అకాండమేవాత్మభువార్జి
భూత్వాపిమూలంమయివీరణస్యభవాన్నమేకింనళదత్వమేత్యకర్తాహృద
దనలేపకృత్యమ్॥౯౧॥అలంవిలంబ్యత్వరితుంహివేలాకార్యేకిలస్థైర్యస

కృతజ్ఞాః-ప్రాణైరేవపణైర్మాల్యైఃక్రీణంత్యాత్మసాత్కుర్వంతి-కిముః
రితిభావః-అతస్త్వయాపిసతాకృతజ్ఞాహముపకర్తవ్యేతిభావః - హంతేః
ష్టే॥౮౯॥సఇతి॥కించసభూభృన్నలః- అష్టావపిలోకపాలాఃతదాత్మకఇ
శ్లో॥అష్టాభిర్లోకపాలానాంమాత్రాభిర్నిర్మితోనృపఇతిస్మరణాత్-అతఏ
తదేకాగ్రధియఃనలైకతానబుద్ధేఃమేమమతైర్లోకపాలైః-ప్రసేదేప్రసన్న
భావేలటుదేవతాహిధ్యాయతఃప్రసీదంతీతిభావఃకుతఃఇతరస్మాత్ప్రసాదా
న్యథేత్యర్థః-త్వంస్వయమేవ-ఏత్యాగత్య-మమ-తదాప్తిప్రతిభూఃనలప్రా
లగ్నకోభూరితియత్-తన్నఘటతేహ - తత్ప్రసాదాభావేకుతోమమేదం
యఇతిభావః॥౯౦॥అకాండమితి॥ హేహంసవిఃపక్షీ॥ని॥ విపిష్కిరపతత్రిణః
త్యమరః-రోరీతిరేఫలోపే- ఢ్రలోపేపూర్వస్యదీర్ఘోణఇతిదీర్ఘః-భవాన్-అ
కాండంఅనవసరఏవ-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-ఆత్మభువాకామేనమం
విషమేఆర్జితస్యకృతస్యవ్రణస్యగాఢప్రహారలక్షణస్యమూలం హంసానామ
ద్దీపకత్వేననిదానంభూత్వాపిఅన్యత్ర-కాండఃదండఃతద్వర్జితమకాండం
థాతథా-ఆత్మభువాబ్రహ్మణా-ఆర్జితస్యసృష్టస్య - వీరణస్యతృణవిశేషస్య
మూలంమూలావయవకోభూత్వాఅతఎవనలదత్వంనైషధదాతృత్వంఅన్య
త్ర-ఉశీరణత్వంచఎత్య-మేహృదఃచందనలేపకృత్యంశైత్యోత్పాదనంనకర్తా
నకరిష్యతికిం-కరిష్యత్యేవపరోపకారశీలత్వాదితిభావః॥ని॥ కాండోస్త్రీదండ
బాణార్వవర్గావసరవారిషు । స్యాద్వీరణంవీరతృణంమూలేస్యోశీరమస్త్రి
యాం।అభయంనళదంసేవ్యమితిచామరః-అత్రవీరణస్యేతిశబ్దశ్లేషః-తథా
నలదత్వమేత్యేతిప్రకృతాప్రకృతయోగభేదాద్ధ్యవసాయేనహంసేఆరోప్య
మాణోశీరత్వస్యప్రకృతతాదాత్మ్యేనచందనకృత్యలక్షణప్రకృతకార్యోప
యోగాత్పరిణామాలంకారః-ఆరోప్యమాణస్యప్రకృతోపయోగిత్వేపరిణా
మఇతిలక్షణాత్-సచోక్తశ్లేషప్రతీపోత్థాపితఇతిసంకరః॥౯౧॥అలమితి॥ హే
హంసవిలంబ్యాలంనవిలంబితవ్యమిత్యర్థః-అలంఖల్వోర్నిషేధయోఃప్రత్యషే
ల్యబాదేశఃత్వరితుంవేలాహి-త్వరాకాలఃఖల్వయమిత్యర్థః- కాలసమయవే

విచారఃగురూపదేశం(ప్రతిభేవతీక్ష్ణా(ప్రతీతు తేజాతుకాలమార్తిః౯౨॥ అభ్యర్థనీయస్సగతేనరాజాత్వయానశుద్ధాంతగతోమదర్థమ్। (ప్రియాస్యదాక్షిణ్యబలాత్కృతోహితదోదయేదన్యవధూని షే[ధః] ౯౩॥శుద్ధాంతసంభోగనితాంతతృప్తేననైషధేకావ్యమిదంనిగాద్యమ్ [అపాం]హితృప్తాయనవారిధారాస్వాదుస్సుగంధిస్స్వదతేతుషారా॥౯౪॥ విజ్ఞాపనీయానగిరోమదర్థాః(క్రుధాకదుష్ణేహృదినైషధస్యపిత్తేనదూనేరసనేసితాపితిక్తాయతేహంస కులావతంస॥౯౫॥ధరాతురాసాహిమదర్థయాచ్ఞాకార్యానకార్యాంతరచుంబిచిత్తేదదా

లాసుతుమున్-కుతఃస్థయిర్యసహేవిలంబసహేకార్యేవిచారః విమర్శః కలేతి (ప్రసిద్ధా-అన్యథావిపత్స్యతఇతిభావః-తథాహి-తీక్ష్ణాశీఘ్ర(గాహిణీ- (ప్రతిభా(ప్రజ్ఞాగురూపదేశమివ-ఆర్తిరాధిః-జాతుకదాపికాలం-న(ప్రతీక్షతే- కాలక్షేపంనసహతఇత్యర్థః-ఉపమార్థాంతరన్యాసయోస్సంసృష్టిః॥౯౨॥ అథానంతరకృత్యంసవిశేషముపదిశతి-అభ్యర్థనీయఇత్యాదినాశ్లోకపంచకేనగతేనఇతోయాతేన - త్వయా-సరాజానలః-శుద్ధాంతగతోంతఃపురస్థః-మదర్థంమత్ప్రయోజనం-నాభ్యర్థనీయఃనయాచ్యఃదుహాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వంఅతఏవా(ప్రధానేదుహాదీనామపిరాజ్ఞోభిహితేకర్మత్వంకుతః-హియస్మాత్ - తదాతస్మిన్కాలే-(ప్రియాణామాస్యదాక్షిణ్యం-ముఖావలోకనోత్థతచ్ఛందానువృత్తిబుద్ధిరిత్యర్థః-తేనబలాత్కృతఃబలాత్ప్రవృత్తఃఅన్యవధూనిషేధః ఉదయేదుత్పద్యేత౯౩॥శుద్ధాన్తేతి॥కించశుద్ధాన్తసంభోగేనఅన్తఃపురస్త్రీసంభోగేన-నితాంతతృప్తేఅత్యంతతుష్టే-నైషధేనలేవిషయేఇదంకార్యననిగాద్యంననిగదితవ్యంబుహలోర్ణ్యత్ -గదమదేత్యాదినాసోపసర్గాద్యతోనిషేధాత్ చేదథాహిఅపాంతృప్తాయ-అద్భిస్తృప్తాఎద్యర్థః పూరణగుణేత్యాదినాషష్ఠీసమాస(ప్రతిషేధాదేవజ్ఞాపకాత్ షష్ఠీ- రుచ్యర్థానాం(ప్రీయమాణఇతిసం(ప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ-స్వాదుర్మధురా-సుగంధిఃకర్పూరాదివాసనయాశోభనగంధా అత్రకవినాంనిరంకుశత్వాద్గంధస్యేత్త్వేదదేకాంతనియమానాదరః తుషారాశీదలా - వారిధారా- నస్వదతెనరోచతేహిదృష్టాంతాలంకారః॥౯౪॥విజ్ఞాపనీయాఇతి॥ హేహంసకులావతంస-నైషధస్యనళస్యహృదిహృదయే-(క్రుధా(క్రోధేన-కదుష్ణే-ఈషదుష్ణేసతి-కవంచోష్ణఇతిచకారాత్కోః కదాదేశః-మహ్యామిమామదర్థాః - అర్థేననిత్యసమాసఃసర్వలింగతాచపత్తవ్యా-గిరోవాచః-నవిజ్ఞాపనీయాః-(క్రోధావస్థాయాంనవిజ్ఞాప్యాఇత్యర్థః- తథాహి-పిత్తేనపిత్తదోషేణ-దూనేదూషితే-గసనేరసనేంద్రియేసితాశర్కరా

ర్థితస్యానవబోధనిద్రాబిభర్త్యవజ్ఞాచరణస్యముద్రాం ॥౯౬॥ విజ్ఞేనవిజ్ఞాప్యమి
దంనరేన్ద్రేతస్మాత్త్వయాస్మిన్సమయంసమీక్ష్యఆత్యంతికాసిద్ధివిలంబసిద్ధ్యోః
కార్యస్యకార్యస్యశుభావిభాతి ॥౯౭॥ ఇత్యుక్తవత్యాయదలోపిలజ్జాసానౌచితీ
తసినశ్చకాస్తు।స్మరస్తుసాక్షీతదదోషతాయామున్మాద్యయస్తత్తదవీవదత్తాం
౯౮ ఉన్మత్తమాసాద్యహరఃస్మరశ్చద్వావప్యసీమాంముదముద్వహేతే।పూ

రాపి-తిక్తాయతేతిక్తాభవతి- లోహితాదిత్వాత్క్యష్ వాక్యషఇత్యాత్మనేప
దం-అత్రాపిదృష్టాంతాలంకారః॥౯౫॥ధరేతి॥ తురంత్వరితంసాహయత్యభిభ
వత్యరీనితితురాషాడింద్రః-సాహయతేశ్చ్వరాదికత్వాత్క్విప్ - సహివృతీ
త్యాదినాపూర్వపదస్యదీర్ఘః ప్రతికృతికరణేణ్యధికరణ స్యాపిగ్రహణాత్
ముగ్ధబోధస్తురాశబ్దంటాబంతమాహ-తస్మిన్ధరాతురాసాహిభూమీంద్రే
నళే - అజాదిష్వసాద్రూపత్వాభావాత్సహేస్సాడస్స ఇతిషత్వంనాస్తికా
ర్యాంతరచుంబిచిత్తేఅన్యకార్యవ్యాసక్తచిత్తేసతిమదర్థయాచ్ఞామత్ప్రయో
జనప్రార్థనానకార్యా-తథాహి-తదాన్యాసంగకాలేఅర్థితస్యప్రార్థితార
స్య-అనవబోధోబోధాభావః- సఏవనిద్రాసా-అవజ్ఞాచరణస్యానాదరస్య-
ముద్రామభిజ్ఞానం-భిభర్తి-అనాదరప్రతీతింకరోతీత్యర్థఃతచ్చాతికష్టమితిభా
వః॥౯౬॥విజ్ఞేనేతి॥తస్మాదుక్తకారణాత్ -విజ్ఞేనవివేకినా-త్వయా- సమయంస
మీక్ష్యఇదంకార్యంఅస్మిన్నరేంద్రవిషయే-విజ్ఞాప్యంసన్నేవంకార్యవిలంబ
స్స్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ఆత్యంతికేతి॥ హేహంస-కార్యస్యఆత్యంతికాసిద్ధివి
లంబసిద్ధ్యోర్మధ్యే-ఆర్యస్యవిదుషః- తేతవ-కాకతరా-శుభాసమీచీనా- విభాతి
ప్రతిభాతిఅనవసరవిజ్ఞాపనేనకార్యవిఘాతాద్వరంవిలంబనేనాపికార్యసాధ
నమితిభావః॥౯౭॥ఇతీతి॥ఇత్థం ఉక్తవత్యాతయాభైమ్యాలజ్జాఅలోపిత్యక్తే
తియత్-సా-విధేయప్రాధాన్యాత్ స్త్రీలింగనిర్దేశః-అనౌచితీఅనౌచిత్యంకథ
మేతత్-నోస్మాకంశృణ్వతాంచేతసి-చకాస్తు-కింతుతస్యలజ్జాత్యాగస్యఅదో
షతాయాం-స్మరస్సాక్షీప్రమాణం-యఃస్మరఃతాంభైమీంఉన్మాద్యోన్మాదా
వస్థాంప్రాప్య-తత్తదనుచితం-అవీవదత్ వాదయతిస్మ-వదతేర్ణ్యాచఙ్గతి
బుద్ధీత్యాదినావదతేరణికర్తుఃకర్మత్వంప్రకృతస్థస్యస్మరస్యాయందోషోనకా
మోసహతచేతసఇతిభావః॥౯౮॥ ననుకామోనాకిమర్థమేవంకారయతీత్యా
శంక్యాత్రస్యాయంసర్గోయదున్మత్తేనక్రీడతీతిసదృష్టాంతమాహ॥ఉన్మత్తమి
తి॥హరఃస్మరశ్చద్వావపి-ఉన్మత్తమాసాద్య-అసీమామనంతాం ముదముద్వ
హేతేవహేఃస్వైరతాత్మా నైషదంకింతుతత్రసనిర్దేశక్రమాత్పూర్వఃపూర్వ

ర్వాఃస్మరస్పర్ధితయాప్రసూనంనూనంద్వితీయోవిరహాధిదూనమ్ ౯౯॥తథాభి
ధాత్రీమథరాజపుత్రీంనిర్ణీయతాంనైషధబద్ధరాగామ్। అమోచిదంచూపుట
మౌనముద్రావిహాయసాతేలవిహస్యభూయః॥౧౦౦॥ఇదంయదిక్ష్మాపతిపుత్రి
తత్త్వంపశ్యామితన్నస్వవిధేయమస్మిన్ త్వాముచ్చకైస్తాపయతానలంచపం
చేషుణైవాజనియోజనేయమ్ ౧౦౧॥త్వద్బద్ధబుద్ధేర్బహిరింద్రియాణాంతస్యో
పవాసవ్రతినాంతపోభిః। త్వామద్యలబ్ధ్వామృతతృప్తిభాజాంస్వందేవభూ
యంచరితార్థమస్తు౧౦౨ తుల్యావయోర్మూర్తిరభూన్మదీయాదగ్ధాపరంసా

క్తోహారః-స్మరస్పర్ధితయాస్మరద్వేషితయాప్రసూనంధుత్తూరకుసుమంతస్య
తదాయుధత్వమితిభావః నూనం-ద్వితీయః స్మరస్తు- విరహాధిదూనంవిరహవ్య
థాతప్తం-ఉన్మాదావస్థాపన్నమిత్యర్థః-తత్రవినోదలాభాదితిభావః॥ ని॥ ఉన్మ
త్తఉన్మాదవతిధుత్తూరముచికుందయోరితివిశ్వః-ఉభయోరభేదాధ్యవసాయా
త్సమానధర్మత్వంవిశేషణమాత్రశ్లేషాత్ప్రకృతాప్రకృతగోచరత్వాచ్చోభ
యశ్లేషః-తేనహారవత్స్మరోపిఉన్మత్తప్రియఇత్యుపమాగమ్యతే౯౯॥తథేతి॥
అథానంతరం-తథా-అభిధాత్రీంవక్త్రీం-తాంరాజపుత్రీం- నైషధేనబద్ధ
రాగాంనిర్ణీయ-తేనవిహాయసావిహంగేన-విహస్య-భూయః-పునః- చంచూ
పుటమౌనముద్రానిచర్వనత్వం॥అమోచిఅవాదీత్యర్థః౧౦౦ఇదమితి॥ హేక్ష్మా
పతిపుత్రిఇదంత్వదుక్తం-తత్త్వంసత్యంయది-తర్హి అస్మిన్విషయేస్వవిధే
యంమత్కృత్యంనపశ్యామికింతుత్వాంనృపంచఉచ్చకైరత్యంతంతాపయ
తాపంచేషుణైవ-ఇయంయోజనాయువయోస్సంఘటనా- అజనిజనితాజనేః
కర్మణిచిణ్-చిణోలుక్ ౧౦౧॥త్వదితి॥కింతుత్వద్బద్ధబుద్ధేస్త్వదాసక్తచిత్తస్య
త్వామేవధ్యాయతఇత్యర్థః-అతఏవతస్యనలస్య- ఉపవాసవ్రతినాంత్వదాసం
గాద్విషయాంతరవ్యావృత్తానాం-తపోభిరుక్తోపవాసవ్రతరూపైఃఅద్యత్వా
ంలబ్ధ్వాంమన్ముఖేనలబ్ధప్రాయాంనిశ్చిత్యసాక్షాత్కృత్యేతిచగమ్యతే-అత
ఏవామృతేనయాతృప్తిస్తద్భాజాం-బహిరింద్రియాణాం-స్వంస్వకీయందేవ
భూయందేవత్వమింద్రియత్వంసురత్వంచ॥ ని॥ దేవస్సురేఘనేరాజ్ఞిదేవమా
ఖ్యాతమింద్రియమితివిశ్వః-చరితార్థంసఫలం-అస్తు- అమృతపానైకఫలత్వా
ద్దేవత్వస్యేతిభావః-అర్థాంతరప్రతీతిర్ధ్వనికేవేత్యనుసంధేయం॥౧౦౨॥యదు
క్తంనృపంచపంచేషుస్తాపయతీతితదాహ॥తుల్యేతి॥ఆవయోః- నలస్యమమచే
త్యర్థః-త్యదాదీనిసర్వైర్నిత్యమితిసర్వగ్రహణాత్త్యదాదీనాంనలేన సహాస
మాసేకృతేత్యదాదేశేకశేషః-మూర్తిస్తనుః-తుల్యాతుల్యరూపా-అభూత్

స్యనతాప్యతేపి। ఇత్యభ్యసూయన్నివదేహతాపంతస్యాతనుస్తద్విరహాద్వి
త్తే॥౧౦౩॥ లిపిందృశాభిత్తివిభూషణంత్వాంనృపఃపిబన్నాదరనిర్నిమేషః।చక్షు
ర్జలైరార్జితమాత్మచక్షూరాగంసధత్తేరచితంత్వయాను ॥౧౦౪॥ పాతుర్దృ
శాలేఖ్యమయీంనృపస్యత్వామాదరాదస్తనిమీలయాస్తిమమేదమిత్యశ్రుణినే
త్రవృత్తేఃప్రీతేర్నిమేషచ్ఛిదయావివాదః॥౧౦౫॥త్వంహృద్గతాభైమిబహిర్గతా
పిప్రాణాయితానాసికయాస్యగత్యానచిత్రమాక్రామతితత్రచిత్రమేతన్

అత్రమదీయాసామూర్తిః-పరంనిశ్శేషం-దగ్ధాభస్మీకృతా- అస్యనలస్యమూ
ర్తిస్తునతాప్యతేపి తాపమపినప్రాప్యత ఇతిహేతోఃఅభ్యసూయన్నివ ఈర్ష్య
న్నివేత్యర్థః పేషా- అతనురనంగః-తద్విరహాత్త్వద్విరహమేవరంధ్రమన్విష్య
తరః-తస్యనలస్య- దేహతాపం-విధత్తే-తస్మాత్సిద్ధిపదముపతిష్ఠతేతే మనోరథ
ఇతిభావః॥౧౦౩॥అథాస్యదశావస్థాంవర్ణయన్ చక్షుఃప్రీతింతావచ్ఛ్లోకద్వ
యేనాహ॥లిపిమితి॥ హేభైమి-సనృపః - భిత్తివిభూషణంకుడ్యాలంకారభూ
తాం-లిపించిత్రమయీంత్వాం-ఆదరేణాస్థయానిర్నిమేషః-దృశాపిబన్-చ
క్షుర్జలైర్నిర్నిమేషత్వకృతైరశ్రుభిః-ఆర్జితంత్వయానుత్వయావారచితం ఆత్మ
చక్షుషోరాగమారుణ్యమనురాగంచ-ధత్తే- అత్రోభయకార్యసంభవాదుభ
యస్మిన్నపిరాగేజాతేశ్లేషమహిమాన్నఏకత్రానభిమానాత్కారణవిశేషసం
దేహః॥ ౧౦౪॥ఇమమేవార్థంభంగ్యంతరేణాహ పాతురితి॥అస్తనిమీలయాని
ర్నిమేషయాదృశాఅలేఖ్యమయీంచిత్రగతాంత్వాంఆదరాత్పాతుః॥ ద్రష్టు
ర్త్యర్థః పిబతేస్తృన్ప్రత్యయఃఅతఏవనలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధాత్త్వామి
తిద్వితీయానృపస్యనేత్రవృత్తేఃనేత్రప్రవృత్తేఃప్రీతేశ్చక్షుప్రీతేః నిమేషస్యభి
దయావిచ్ఛేదేనసహఃనేత్రవృత్త్యేతిశేషః-భిదాదిత్వాదఙ్ప్రత్యయఃఅశ్రుణిని
షయేఇదమశ్రు-మమేతిమత్కృతంమత్కృతమితి-వివాదఃకలహోస్తిభవతీత్య
ర్థఃఅతిగాఢాచక్షుఃప్రీతిరిత్యర్థః॥౧౦౫॥అథమనస్సంగమాహ ॥ త్వమితి ॥ హే
భైమి-త్వంబహిర్గతాపిహృద్గతాఅంతర్గతాఅపిర్విరోధేతస్యాభాసత్వాద్వి
రోధాభాసోలంకారః-అస్యనలస్య- కయాగతాకేనప్రకారేణ-ప్రాణాయి
తాప్రాణవదాచరితాప్రాణసమా ఉపమానాదాచారేకర్తుఃక్యఙ్ప్రత్యయః
నాసిఅస్యేవేత్యర్థః- యతఃప్రాణోపి నాసికయానాసాద్వారా ఆస్యగత్యా
ముఖద్వారేణోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేణ- బహిర్గతోపి అంతర్గతో భవతీతి
శబ్దశ్లేషః అతఏవప్రాణాయితేతిశ్లిష్టవిశేషణేయముపమా పూర్వోక్తవిరో
ధాభాసేనసంకీర్ణా- తత్రప్రాణాయితత్వే చిత్తంఆశ్చర్యరసః చిత్రంనా

నోయద్భవదేకవృత్తి౧౦౬అజస్రమారోహసిదూరదీర్ఘాంసంకల్పసోపాన
తతింతదీయాం। శ్వాసాన్సవర్షత్యధికంపునర్యద్ధ్యానాత్తవత్వన్మయతామవా
ప్య౧౦౭హృత్తస్యయాంమంత్రయతేరహస్త్వాంతాంవ్యక్తమామంత్రయ
తేముఖంయత్తద్వైరిపుష్పాయుధమిత్రచంద్రసఖ్యోచితిసాఖలుతన్ముఖస్య॥
౧౦౮స్థితస్యరాత్రావధియశ్యశయ్యాంమోహేమనస్స్యనిమజ్జయంతీఆలిం

క్రామతిసకించిచ్చిత్రమిత్యర్థః కుతః- యద్యస్మాత్ చేతన్మనోనలచిత్తం - భవతీత్వ
మేవైకావృత్తిర్జీవికాయస్యతద్భవదేకవృత్తి- భవచ్ఛబ్దస్యసర్వనామత్వా
ద్వృత్తిమాత్రేపుంవద్భావః జీవితభూతస్య ప్రాణభూతత్వేకించిత్రం జీవిత
స్యప్రాణధారణాత్మకత్వాదితిభావః॥౧౦౬॥ అథద్వాభ్యాంసంకల్పావస్థా
మాహ॥అజస్రమితి॥దూరదీర్ఘామత్యాయతాం - తదీయాంనళీయాం - సంక
ల్పామనోరథాఏవసోపానాస్తేషాంతతింపంక్తిం-అజస్రం - త్వమారోహ
సి-శ్వాసాన్పునః-సనలః-అధికం-వర్షతిముంచతీతియత్ - త్వచ్ఛ్వాసవర్షణం-త
వధ్యానాత్-త్వన్మయతాంత్వదాత్మకత్వం-అవాప్యప్రాప్యఆప్నోతేరాజ్
సమాసేక్త్వోల్యబాదేశః-నూనమితిశేషః-అన్యథాకథమన్యాయాసాదస్య
శ్వాసమోక్షఇతిభావః - అత్రస్వాససోపానారోహణయోః కార్యకారణ
యోర్వైయధికరణ్యోక్తేరసంగత్యలంకారః॥శ్లో॥కార్యకారణయోర్భిన్నదే
శత్వేస్యాదసంగతిరితిలక్షణాత్ - తన్మూలాచేయంనలస్యదమయంతీతాదా
త్మ్యోత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥౧౦౭॥హృదితి॥తస్యనలస్య-హృత్హృదయం-కర్తృ
యాం త్వాంరహఃఉపాంశు॥ని॥రహశ్చోపాంశుచాలింగఇత్యమరఃమంత్రయ
తేసంభాషతే-తాంత్వాంముఖంకర్తృ - వ్యక్తంప్రకాశం - ఆమంత్రయతేసం
భాషతే-హేప్రియే-క్వయాసి - మామనుయాంతమపశ్యేత్యేవముచ్చైరుచ్చా
రయతీతియత్ - సాతద్రహస్యప్రకాశనం - విధేయప్రాధాన్యాత్స్త్రీలింగ
తా-తన్ముఖస్యతద్వైరిణోనలద్వేషిణః-పుష్పాయుధస్యమిత్రంసహచరశ్చం
ద్రః- తేనయత్సఖ్యంమైత్రిసాదృశ్యంతస్యోచితీఔచిత్యంఖలు- అరిమిత్రమిత్ర
స్యాప్యరిత్వాదుచితమేతద్రహస్యభేదనమిత్యర్థఃఅత్రముఖకర్తృకరహస్యో
ద్భేదనస్యోక్తవైరనిమిత్తకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥౧౦౮॥అథైకేనజాగరమరతిం
చాహ॥స్థితస్యేతి॥ రాత్రౌశయ్యామధిశయ్య-శయ్యాయాంశయిత్వా - అధిశీ
జ్స్థాసాంకర్మేతిఅధికరణస్యకర్మత్వం-స్థితస్యనలస్య- మనోమోహేసుఖపా
రవశ్యే-నిమజ్జయంతీసతీయా- ఆలింగలోచనేచుంబతి-సానిద్రా - త్వదృతేత్వ

త్తోవినాఆన్యారాదితరర్తేత్యాదినాపంచమీ[illegible]త్వదన్యాచేతి

గ్యయాచుంబతిలోచనేసానిద్రాధునానత్వదృతేంగనావా౧౦౯ స్మరేణని స్త
త్యవృథైవచాణైర్లావణ్యశేషాంకృశతామనాయి అనఙ్గతామప్యయమాప్య
మానఃస్పర్ధాంనసార్ధంవిజహాతితేన॥ ౧౧౦॥ త్వత్ప్రాపకాత్రస్యతినైనసోపి
త్వయ్యేషదాస్యేపినలజ్జమేత్ । స్మరేణబాణైరతితక్ష్యతీక్ష్ణైర్లూనస్స్వభా
వోపికియాన్క్రిమస్య ౧౧౧స్మారంజ్వరంఘోరమపత్రపిష్ణోస్సిద్ధాగదంకార

ద్రష్టవ్యం-అంగనావాఅధునానాస్తి-నిద్రానిషేధాజ్జాగరః-అంగనాంతరని
షేధాద్విషయద్వేషలక్షణాఅరతిశ్చోక్తా-అత్రనిద్రాంగనయోఃప్రస్తుతయో
రేవాలింగనాక్షిచుంబనాదిధర్మసామ్యాదౌపమ్యప్రతీతేః కేవలప్రకృతగోచ
రాతుల్యయోగితా॥శ్లో॥ప్రస్తుతాప్రస్తుతానాంచ కేవలంతుల్యధర్మతః। ఔప
మ్యంగమ్యతేయత్ర సామతాతుల్యయోగితేతిలక్షణాత్ ౧౦౯ అథకార్శ్యావ
స్థామాహ॥స్మరేణేతి॥ అయంనలః-స్మరేణబాణైఃనిస్తక్ష్యనిశాత్య - వృథైవ
లావణ్యంకాంతివిశేషః॥ముక్తాఫలేషుఛాయాయాస్తరళత్వమివాంతరా। ప్ర
తిభాతియదంగేషుతల్లావణ్యమిహోచ్యత ఇతిభూపాలః-తదేవశేషోయస్యా
స్తాంకృశతాంకార్శ్యం-అనాయినీతః-నయతేర్ద్వికర్మకత్వాదప్రధానేకర్మ
ణిలుఙ్ ॥ప్రధానకర్మణ్యాఖ్యేయేలాదీనాహుర్ద్వికర్మణామితివచనాత్-వృథా
త్వంవ్యక్తి-అనంగతాంకృశాంగతాంఅనుదరాకన్యేతివదీషదర్థేనఞ్ సమా
సః-ఆప్యమానోనీయమానోపి-పూర్వవదప్రధానేకర్మణిశానచ్ప్రత్యయః-
తేనస్మరేణసార్ధం-స్పర్ధాంనవిజహాతి-తథాపితంజిగీషత్యేవేత్యర్థః- అంగకా
ర్శ్యేపిస్పర్ధాబీజస్యలావణ్యస్యాకార్శ్యాదంగకర్శనంవృథైవేతిభావః అత్రవి
విశేషోక్తిరలంకారః॥శ్లో॥తత్సామగ్ర్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్నిగద్యతఇతిల
క్షణాత్॥౧౧౦॥ అథద్వాభ్యాంలజ్జాత్యాగమాహ॥త్వదిత్యాదిస్మరేణతీక్ష్ణై
ర్బాణైఃఅతితక్ష్య-శరీరమితిశేషః అస్యనలస్యస్వభావోపిపాపభీరుత్వనీచకృ
త్యగర్హితాచ్ఛీల్యమపి-కియానల్పోలూనఃకిమిత్యత్పేక్షా కుతఃయద్యస్మాత్-
త్వత్ప్రాపకాత్త్వత్ప్రాప్తిసాధనాత్- ఏనసఃపాపాదపి - నత్రస్యతి-భీత్రా
ర్థానాంభయహేతురిత్యపాదానత్వం-ఏషనలః త్వయిదాస్యేపివిషయే-నల
జ్జతే॥౧౧౧॥స్మారమితి॥ ఘోరందారుణం- స్మారంజ్వరంకామసంతాపం-చికి
త్సప్రతికర్తరి-కితనివాసఇతిధాతోః - గుప్తిజ్కిద్భ్యస్సన్ నిందాక్షమావ్యాధి
ప్రతీకారేషుసాప్యతఇతిరోగప్రతీకారార్థేసన్ప్రత్యయః - సనాశంసభిక్షఉః-న
లోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధఃసిద్ధాగదంకారశ్చ వైద్యసంఘే-కర్మ

మే చికిత్స్యా నిదానమానాదవిశద్విశాలా సాంక్రామికీ తస్య రుజేవ లజ్జా॥౧౧౨॥
బిభేతి రుష్టాసికిలేత్యకస్మాత్స త్వాం కిలోపేత్య హసత్యకాండే। యాంతీమిత్వా
మనుయాత్యహేతోరుక్తస్త్వయేవ ప్రతివక్తి మోఘమ్॥ ౧౧౩॥ భవద్వియో
గాభిదురార్తిధారాయమస్వసుర్మజ్జతి నిశ్శరణ్యః। మూర్ఛామయద్వీపమహాం
ధ్యపంకే హా హా మహీభృద్భటకుంజరోఽయమ్॥౧౧౪॥ సవ్యాపసవ్యత్యజనాద్ద్వి
రుక్తైః పంచేషుబాణైః పృథగర్జితాసు। దశాసు శేషా ఖలు తద్దశాయా తయాన

ణ్యాచ్ కారే స త్యాగదస్యేతి ముమాగమః- నిదానమానాద్రోగనిదానానభిధా
నాద్ధేతోః- అపత్రపిష్ణోః లజ్జాశీలస్య- అలంకృఞిత్యాదినా ఇష్ణుచ్ప్రత్యయః - త
స్య నలస్య విశాలా మహతీ లజ్జా సంక్రామాదాగతా సాంక్రామికీ- రుజేవ॥ అ
త్ర రోగో వ్యాపస్మారః క్షయః కుష్ఠం మసూచికా దర్శనాత్స్పర్శనాద్దానాత్సం
క్రామంతి నరాన్నరమిత్యుక్తరోగ ఇవేత్యర్థః-భిదాదత్వాదఙ్ప్రత్యయః అవిశ
త్ అజ్ఞాతనిదానాహి లజ్జాభాజినే భవంతీత్యర్థః ౧౧౨ అథోన్మాదావస్థామా
హ॥ బిభేతీతి॥ స నలః- అకస్మాత్ అకాండే- రుష్టా కుపితా సికిలేతి బిభేతి- అకాండే
అనవసరే - త్వాముపేత్య కలప్రాప్యేవ - హసతి - అహేతోరకస్మాద్యాం
తీమివ గచ్ఛంతీమివ- త్వామనుయాతి-త్వయోక్త ఇవ మోఘం నిర్విషయం ప్రతివ
క్తి-సర్వోఽయమున్మాదానుభావః ఉన్మాదశ్చిత్తవిభ్రమః ౧౧౩॥ అథ మూర్ఛా
వస్థామాహ॥ భవదితి॥ భవత్యాః వియోగో భవద్వియోగః - సర్వనామ్నో వృ
త్తిమాత్రే పుంవద్భావః- తస్మిన్- అభిదురా అవిచ్ఛిన్నా విచ్ఛిత్తేః కురచ్- ఆర్తి
ధారాః దుఃఖపరంపరా- తస్యా ఏవ యమస్వసుః యమునాయాః - మూర్ఛామ
యం మూర్ఛావస్థారూపం ద్వీపం- తత్ర యన్మహాంధ్యం మహామోహః తస్మిన్నే
వ పంకే- అయం మహీభృద్భటో రాజవీరః- స ఏవ కుంజరః- శరణ్యః త్రాణసమ
ర్థః- తత్ర సాధురితి యత్ప్రత్యయః- తద్రహితో నిశ్శరణ్యః నిరాలంబస్సన్ మజ్జతి
హా హేతి ఖేదే- రూపకాలంకారః- ఆర్తిధారాయాస్తమోవికారత్వేన రూప
సామ్యాద్యమునా రూపణమ్॥౧౧౪॥ దశమావస్థా తు తస్య కదాపి సుగమా మా
భూదిత్యాహ॥ సవ్యేతి॥ సవ్యాపసవ్యాభ్యాం వామదక్షిణాభ్యాం త్యజనాన్మో
చనాత్ - ద్విరుక్తైః ద్విగుణీకృతైః-దశభిరిత్యర్థః - పంచేషుబాణైః పృథగర్జితాసు
ప్రత్యేకముత్పాదితాసు దశాసు॥ శ్లో॥ దృఙ్మనస్సంగసంకల్పో జాగరః కృశతా
రతిః హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతా ఇత్యనంగదశా దశ॥ ఇత్యుక్తాసు చక్షుః ప్రీ
త్యాదిదశావస్థాసు శేషా అవశిష్టా యా తద్దశా ఖలు తద్దశాపి- దశమావస్థే

త్యర్థః తవైవ కారకేణ కలిక మేతి రూపకం నభః పుష్పవ్యత్ నభః పుష్పిత మసుసా

భఃపుష్పస్యతుకోరకేణ॥౧౧౫॥ త్వయిస్మరాధేస్సతతాస్మి తేనప్రస్థాపితోభూ
మిభృతాస్మి తేన । ఆగత్యభూతస్సఫలోభవత్యాభావప్రతీత్యాగుణలోభ
త్యాః౧౧౬॥ధన్యాసివైదర్భిగుణైరుదారైర్యయాసమాకృష్యతనైషధోపి
తః స్తుతిఃకాఖలుచంద్రికాయాయదబ్ధిమప్యుత్తరళీకరోతి౧౧౭॥నలేనభాయా
శ్శశినానిశేవత్వయాసభాయాన్నిశయాశశీవపునఃపునస్తద్యుగయుగ్విధాతా
స్వభ్యాసమాస్తేనుయువాంయుయుత్సుః॥౧౧౮॥ స్తనద్వమేతన్విపరంతవై

దశాఖపుష్పకల్పాస్తుకదాపమాభూదిత్యర్థఃతచ్చత్వత్పాప్తిలాభాదిత్యర్థ
పుష్పవికసనఇతిధాతోర్దైవాదికత్వాచ్ఛ్యన్౧౧౫కంబహునా॥ త్వయీతి
అహమపి-త్వయివిషయేస్మరాధేః కామదుఃఖాద్ధేతోః-సతతమస్మి తేనస్విత్య
న్నేన-తేనభూమిభృతానలేనప్రస్థాపితోస్మి అథాగత్యగుణలోభవత్యాభ
వత్యాస్త్రవ-భావప్రతీత్యాఅభిప్రాయజ్ఞానేనసఫలోభూతఃసిద్ధార్థోస్మీత్యర్థ
౧౧౬॥ ధన్యాసీతి॥ హేవైదర్భిభైమివైదర్భీరతిరపిగమ్యతేధనంలబ్ధాధన్యా
తార్థాసీత్యర్థఃధనగణంలబ్ధేతియత్ప్రత్యయః కుతః యయాత్వయాఉదారైః
త్కృష్టైఃగుణైః లావణ్యాదిభిః-అస్యాప్రసాదాదిభిఃపాశైశ్చేతిగమ్య
తేనైషధఃనలోపి- తాదృగ్విధోపీత్యర్థః సమాకృష్యతసమ్యగాకృష్టఃవశీకృత
త్యర్థః-ఏతేనవైదర్భీరీత్యాశ్లేషాదిగుణైర్భావైఃకపిరివేత్యుపమాలంకారోవ్య
జ్యతే-తథాహి-చంద్రికాయాః-అబ్ధిమపిఅతిగంభీరమపీత్యర్థః-ఉత్తరళీకరో
క్షోభయతీతియత్ ఇతోధికాస్తుతిర్వర్ణనాకాఖలునకాపీత్యర్థఃదృష్టాంతాలం
కారః తేననలస్యసముద్రగాంభీర్యందమయంత్యాశ్చంద్రికాసౌందర్యంచవ్య
జ్యతే॥ఫలితమాహ॥నళేనేతి॥శశినానిశేవత్వంసలేనభాయాః భాహిభాతేరా
శిషిలిజ్ సోపినిశయాశశీవత్వయా-భాయాతుభాతుపూర్వవల్లిజ్ కించఅత్రదై
వానుకూల్యమపిసంభావ్యతఇత్యాహపునఃపునఃముహుర్ముహుఃతయోర్ని
శాశశినోః-యుగంయుగ్మంయునక్తియోజయతీతితద్యుగయుక్ క్విప్ యువాం
త్వాంనలంచత్యదాదీనిసర్వైర్నిత్యమిత్యేకశేషఃయోక్తుమిచ్ఛుఃయుయుత్సుః
యుజేస్సన్నంతాదుప్రత్యయస్వభ్యాసంఅభ్యాసస్యసమృద్ధానిరంతరాభ్యా
సఇత్యర్థఃసమృద్ధ్యర్థేవ్యయీభావఃతతఃపరస్యాస్సప్తమ్యాఃవైకల్పికోమ్భా
వఃఆస్తేనుఅద్యాపిఅభ్యస్యతీకమిత్యర్థఃఅత్రతాదర్థ్యేచతుర్థ్యామమ్భావఇతి
వ్యాఖ్యానేఅభ్యాసార్థమభ్యస్యతీత్యర్థఃస్యాత్ తథాచాత్మాశ్రయస్స్యాది
త్యపేక్షణీయంఅత్రదమయంతీనలయోరన్యోన్యశోభాజననోత్తరన్యోన్యా
లంకారఃపరస్పరక్రియా...న్యస్యమేలర్షణోత్త-స్సచాపమాద్వయాను

పృథౌయదిప్రాప్స్యతినైషధస్య।అసల్పవైదగ్ధ్యవివర్ధినీనాంపత్త్రావళీనాం
రచనాऽసమాప్తిమ్ ౧౧౯॥ఏకస్సుధాంశుర్నకథంచనస్యాత్తృప్తిక్షమస్త్వన్న
యనద్వయస్య।త్వల్లోచనాసేచనకస్తదస్తునలాస్యశీతద్యుతిసద్వితీయ ౧౨౦
అహోతపఃకల్పతరుర్నలీయస్త్వత్పాణిజాగ్రస్ఫురదంకురశ్రీః। త్వద్భ్రూ
యుగంయస్యఖలుద్విపత్త్రీతవాధరోరజ్యతియత్ప్రలంబః ౧౨౧॥యస్తేనవఃపల్ల
వితఃకరాభ్యాంస్మితేనయఃకోరకితస్తవాస్తేఅంగమ్రదిమ్నాతవపుష్పితోయః

ప్రాణితఇతిసంకరః - తన్మాలాచేయంవిధాతుఃపునఃపునఃనిశాశశియోజనా
యాందమయంతీనలయోజనార్థాభ్యాసత్వోత్ప్రేక్షేతిసంకరః౧౧౮॥ స్తనద్వ
యఇతి॥కించ-నైషధస్యనలస్య-అనల్పేనమహతావైదగ్ధ్యేననైపుణ్యేనవివర్ధనీ
నాముజ్జృంభితానాంపత్త్రావలీనాం-రచనా-సమాప్తింసంపూర్ణతాంప్రా
ప్స్యతియది-తర్హి-హేతన్వి- పృథౌపృథుని-భాషితపుంస్కత్వాద్వికల్పేనపుంవ
ద్భావః-తవైవపరంస్తనద్వయే-నాన్యస్యాః స్తనద్వయఇత్యర్థః అన్యాసామ
యోగ్యత్వాదితిభావః౧౧౯॥ ఏకఇతి॥ఏకస్సుధాంశుఃత్వన్నయనద్వయస్య-క
థంచనకథంచిదపి-తృప్తౌప్రీణనేక్షమోనస్యాత్-తత్తస్మాత్-నలాస్యశీతద్యుతి
నానలముఖచంద్రేణసద్వితీయస్సన్-త్వల్లోచనయోరాసేచనకఃఅనంతతృప్తి
కరోస్తు॥ని॥తదాసేచనకంతృప్తేర్నాస్త్యంతోయస్యదర్శనాదిత్యమరః-ఆసి
చ్యతేఆప్యతేఅనేనేత్యాసేచనఃకరణేల్యుట్సఏవాసేచనకః౧౨౦॥ అథద్వా
భ్యాంనలతపస్సాఫల్యమాహ॥అహో ఇత్యాది॥నళస్యాయంనళీయఃనామధే
యస్యేతివృద్ధిః-సంజ్ఞాయాంవృద్ధాచ్ఛః- తపఏవకల్పతరుఃప్రసిద్ధకల్పతరువిల
క్షణఇత్యర్థః-అతఏవాహోఇత్యాశ్చర్యం-వైలక్షణ్యమేవాహత్వదితి-అత్రా
పియచ్ఛబ్దోద్రష్టవ్యః - యఃకల్పతరుః-తవపాణిజాగ్రైఃకరరుహాగ్రైరేవస్ఫు
రంతీఅంకురశ్రీర్యస్యసః-అంకురవానిత్యర్థః-యస్యత్వద్భ్రూయుగమేవ-ద్వ
యోఃపత్త్రయోస్సమాహారఃద్విపత్త్రీ-ప్రథమోత్పన్నంపత్త్రద్వయంఖలుతవా
ధరోయత్ప్రలంబఃయస్యనాళికా- కిసలయుకాండఇత్యర్థః॥ ని॥ అస్యతునాళి
కాకందబశ్చకలంబశ్చేత్యమరః-రజ్యతిస్వయమేవరక్తో[illegible]కుషిరజోఃప్రా
చాంశ్యన్పరస్మైపదంచేతికర్మకర్తరిరూపమ్॥౧౨౧॥ [illegible]యస్తేతవ- కరా
భ్యాంపల్లవితస్సంజాతపల్లవః-నవోభినవః-ప్రసిద్ధకల్పతరువిలక్షణఇత్యర్థః-
యఃతవస్మితేనకోరకితస్సంజాతకోరకస్సన్నాస్తేయస్తవాంగానాంమ్రది
మ్నామార్దవేనపుష్పితస్సంజాతపుష్పఃయఃతవైవస్తనశ్రియాస్తనసౌందర్యేణ
ఫలితస్సంజాతఫలః[illegible]శ్లోకద్వయేన

స్తైః శ్రియాయః ఫలిత స్తవైవ॥౧౨౨॥ కంసీకృ తాసీత్ఖలుమండలీందోస్సంస రశ్మి ప్రకరాస్మ రేణ। తులాచ నారాచలతాని జైవమిథోను రాగస్యసమీకృ వాఙ్॥౧౨౩॥ సత్త్వప్రసుత స్వేదమధూద్ధసాంద్రేత త్పాణిపద్మే మదనోత్సవేషు లగ్నోత్థితా స్త్వత్కుచపత్రరేఖా స్తన్నిర్గతా స్తం ప్రవిశంతుభూయః॥౧౨౪॥ బంధాఢ్యనానారతమల్లయుద్ధ ప్రమోదితైః కేళివనే మరుద్భిః ప్రసూనవృష్టి పునరుక్తముక్తాం ప్రతీచ్ఛతంభై మియువాంయువానౌ॥౧౨౫॥ అన్యోన్యసంగ

లతే పసిదమయంతీనఖాదిషుచకల్పతరుతదవయవత్వరూపణా త్సావయవరూపకం తచ్చావయవినః కల్పతరోరవయవానాంనఖాంకురాదీనాంచమిథః కార్యకారణభూతానాంభిన్నదేశత్వాదసంగత్యాశ్రితమితిసంకరః॥ శ్లో॥ కార్యకారణయోర్భిన్నదేశత్వే స్యాదసంగతిరితిలక్షణాత్॥ ౧౨౨॥ కించసహానుం త్వాచ్చయువయోస్స మాగమః శ్లాఘ్య ఇత్యాశయేనాహ-కంసీకృ తేతిస్మరేణ కర్త్రా-వాంయువయోః-మిథోనురాగస్యఅన్యోన్యానురాగస్యయ స్తవతస్మిం యశ్చత్వ మతస్య తయోరనురాగయోరిత్యర్థః-సమీకృతౌ సమీకరణేనిమిత్తే దర్థమిత్యర్థః-సంసక్తస్సం యోజితః రశ్మీనామంశూనాంసూత్రాణాంచ ప్రకరస్సమూహోయస్యాం సా॥ని॥ కిరణప్రగ్రహౌరశ్మీ ఇత్యమరః ఇందోర్మండలీ-బింబంకంసీకృ తాలోహపాత్రీకృ తాఆసీత్॥ని॥ కంసోస్త్రీలోహభాజనమితి శబ్దకమండనే-నిజానారాచలతాశరశలాకైవతులాచతులాదండశ్చ-కృతే శేషః అత్రేందుమండల్యాదౌకంసాదిరూపణాదేవస్మరేతోలకత్వరూపణార్థే లేక దేశవర్తిరూపకమ్॥౧౨౩॥ సత్త్వేతి॥ కించ-మదనోత్సవేషుసురతకేళిషు సత్త్వేనమనోవికారేణప్రసుతోయః స్వేదః సత్త్వవికారవిశేషః తేనైవమధూద్ధేనమధూచ్ఛిష్టేనసాంద్రేనిరంతరే- అతఏవతస్యనలస్యపాణిపద్మేలగ్నాస్సంక్రాంతాః అతఏవోత్థితా స్త్వత్కుచతటాద్విశ్లిష్టాః మధూచ్ఛిష్టే సికపస్థకనకరేఖావదితిభావః స్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాలసమాసః తన్నిర్గతా స్తత్పాణిపద్మోత్పన్నాః త్వత్కుచపత్రరేఖాః భూయః తంతత్పాణిపద్మం॥ని॥ పాణిపద్మంనళినమిత్యమరః-ప్రవిశంతుకార్యస్యకారణేలయనియమాదితిభావః యువయోస్సమాగమోస్త్వితి తాత్పర్యార్థః॥౧౨౪॥ బంధేతి॥ కించ హేభైమి బంధైర్వ్యానతాదికరణైః కామతంత్రప్రసిద్ధైః ఆఢ్యం సమగ్రంనానారతం ఉత్తానకాదివివిధసు[illegible]దమయ[illegible]నేవమల్లయుద్ధంతేన ప్రమోదితైస్తోషితైః కేళివనే మరుద్భిర్వాయు[illegible]॥ మరుత్తైపవనామరా విత్యమరః పునరుక్తంసాం

వశాదధునావిభాతాంతస్యాపి తేపిమనసీవికసద్విలాసే,స్రష్టుంపునర్మనసిజస్య తనుంప్రవృత్తమాదావివద్వ్యణుకకృత్పరమాణుయుగ్మం ౧౨౬॥ కామఃకౌసుమచాపదుర్జయమముంజేతుంనృపంత్వాంధనుర్వల్లీమవ్రణవంశజామధిగుణామాసాద్యమాద్యత్యసౌ౹గ్రీవాలంకృతిపట్టసూత్రలతయాపృష్ఠేకియల్లంబయాభ్రాజిష్ణుంకషరేఖయేవనివసత్సిందూరసౌందర్యయా॥౧౨౭॥త్వద్గుచ్ఛావళిమౌక్తికానిగుళికాస్తంరాజహంసంవిభోర్వేధ్యంవిద్ధి-నోభువఃస్వమపితాంమంజుంధనుర్మంజరీమ్యన్నిత్యాంకనివాసలాలితతమజ్యాభుజ్యమానం

ద్రంయథాతథాముక్తాంప్రసూనవృష్టింపుష్పవర్షం-యువతిశ్చయువాచయువానౌ-పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషః-యువాం-ప్రతీచ్ఛతంస్వీకురుతం-యుద్ధవిశ్రాంతాహిదేవైఃపుష్పవృష్ట్యాసంభావ్యంతఇతిభావః౧౨౫॥అన్యోన్యేతి॥కించ-అధునా-అన్యోన్యసంగమవశాత్-వికసద్విలాసేవర్ధమానోల్లాసేతస్యాపి తేపినలస్యతవచమనసి మనసిజస్యకామస్యతనుంశరీరంపునః సష్టుంప్రవృత్తం ఆరబ్ధంఅతఏవఆదౌద్వాభ్యామారబ్ధంకార్యంద్వ్యణుకంతత్కరోతీతియత్ తదారంభకం-కరోతేఃక్విపితుక్-పరమాణుయుగ్మమివేత్యుత్ప్రేక్షా-తార్కికమతేమనసోణుత్వాదితిభావః-విభాతాంకార్యావష్టబ్ధపరమాణుయుగళవద విశేషేణవిరాజతామిత్యర్థః-భాతేర్లోట్-తనస్తామాదేశః ౧౨౬॥ కామఇతి॥ అసౌ-యోనలజిగీషురితిభావః-కామః- కౌసుమేనపౌష్పేణచాపేనదుర్జయం-తేజింద్రియత్వాదితిభావః-అముంనృపంనలంచ- జేతుం-అవ్రణవంశజాంనిష్కళప్రసూతాందృఢవేణుజన్యాంచ॥ని॥ ద్వౌవంశౌకులమస్కరావిత్యమరః అధిగుణాంఅధికలావణ్యగుణాంఅధిజ్యాంచ-కించనిదసదనువర్తమానంసిందూరస్యఅంకురావస్థాయాంనాళాంతరాళవర్తిత్తస్యసౌందర్యంశోభాయస్యాంతయా కషరేఖయా - కాలాంతరే సిందూర సంక్రాంతిపరీక్షార్థకృతఘర్షణరేఖయేవేత్యుత్ప్రేక్షా-పృష్ఠేగ్రీవాపశ్చాద్భాగే-కియత్కించిద్యథాతథా - లంబయాస్రస్తయా-గ్రీవాలంకృతిఃకంఠాలంకారభూతాయాపట్టసూత్రలతాతయా-భ్రాజిష్ణుంతాచ్ఛీల్యేనభ్రాజమానాం - భువశ్చేతిచకారాదిష్ణుచ్ప్రత్యయః-త్వామేవధనుర్వల్లీంచాపలతాం-ఆసాద్య-మాద్యతిహృష్యతి-శ్లేషోత్ప్రేక్షాసంకీర్ణ రూపకాలంకారః౧౨౭॥త్వదితి॥కించ-విభోర్మనోభవఃకామస్య లక్ష్యవేద్ధురితి శేషః-తవగుచ్ఛావళేర్ముక్తాహారవిశేషస్య- ముక్తాఏవమౌక్తికాని-వినయాదిత్వాత్స్వార్థేఠగితివామనః గుళికాఃఉండ్రకాన్ విద్ధిజానీ-హితం రాజహంసంరాజశ్రేష్ఠ-తమేవరాజహంసంకలహంసం-శ్లిష్టరూపకం ॥ ని॥ రాజహంసాస్తుతేచంచుచరణైర్లోహితైస్సితాః… ప్రహర్తుంఅ

లసన్నాభీమధ్యబిలావిలాసమఖిలంరోమాళిరాలంబతే॥ ౧౨౮॥ పుష్పేషుశ్చి
శేషు తేశరచయంస్వం ఫాలమూలే ధనూరౌద్రేచక్షుషియజ్జితస్తనుమనుభ్రా
ష్ట్రంచయశ్చిక్షిపేనిర్విద్యాశ్రయదాశ్రమంసవితనుస్త్వాంతజ్జయాయాధునా
పత్రాళిస్త్వదురోజశైలనిలయాతత్పర్ణశాలాయతే॥ ౧౨౯॥ ఇత్యాలపన్నిత్యర్థః

ర్థం వేధ్యం లక్ష్యం - విధ వేధనే - ఋహలోర్ణ్యత్ - అనేకార్థా ధాతవః - ఏవ వాహ - వేధితచ్ఛిద్రితావిత్యత్ర క్షీరస్వామీ - అన్యేప్యాహుః - స్వల్పేపి విధార్థే ప్రయోగశ్చ - విధ వేధన ఇత్యేవాకరస్థః పాఠః - పాఠాంతరంతు ప్రామాణికమయుక్తం పరంపరాయాతం - ఇతి విద్ధి - స్వమూర్ధ్నానమపి॥ ని॥ స్వోజ్ఞాతావాత్మనిస్వమిత్యమరః తాం వక్ష్యమాణప్రకారాం - మంజుం మంజులాం ధనుర్మంజరీం చాపవల్లరీం - విద్ధి - యస్యాః ధనుర్మంజర్యాః - నిత్యమంకనివాసేన సమీపస్థిత్యా లాలితతమయా అత్యాదృతయా జ్యయా మౌర్వ్యా భుజ్యమానం అనుభూయమానం - అఖిలం విలాసం శోభాం - జ్యారూపతామిత్యర్థః - లసన్నాభేవ మధ్యాలంగుళికాస్థానం యస్యాస్సా రోమావళి స్త్వద్రోమరాజిః - ఆలంబతే భజతి అత్ర మౌక్తికాదౌ గుళికాద్యవయవరూపణాత్ - అవయవిని కామే వేద్ధృత్వ రూపణస్య గమ్యమానత్వాదేకదేశవర్తిసావయవరూపకమ్॥ ౨౮॥ పుష్పేషురితి॥ యః పుష్పేషుః కామః - యజ్జితః యేన నలేన సౌందర్యాత్పరాభూతః అతఏవ నిర్విద్య ఈర్ష్యయా జీవనవైయర్థ్యం మత్వేత్యర్థః॥ శ్లో॥ తత్త్వజ్ఞానవరీర్ష్యాదేర్నిర్వేదో నిష్ఫలత్వధీరితి లక్షణాత్ - తేతవ చికురేషు స్వం స్వకీయం - శరచయం - త్వదుప్తకుసుమవ్యాజాదితి భావః - ఫాలమూలే లలాటభాగే ధనుః - భ్రూవ్యాజాదితి భావః - తథా రౌద్రే రుద్రసంబంధిని చక్షుష్యేవ అనుభ్రాష్ట్రం అంబరీషే - విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః॥ ని॥ క్లీబేంబరీషం భ్రాష్ట్రో నేత్యమరః - తనుం శరీరం - చిక్షిప్తవాన్ - తద్గతనువ్యాజాదితి భావః - స్వరితత్వాత్తజ్ స పుష్పేషుర్వితనురనంగస్సన్ - అధునా తజ్జయాయ నలవిజయార్థం - త్వామేవాశ్రమం తపోవనం - ఆశ్రయత్ ఆశ్రితవాన్ - తపశ్చర్యార్థమితి శేషః - అన్యథా కథమేనం జేష్యతీతి భావః - అతఏవ త్వదురోజే ఏవ శైలౌ నిలయో యస్యాస్సా తస్మిన్నిత్యర్థః - పత్రాళిః పత్రరచనా పత్రచయశ్చ - తస్య కామస్య పర్ణశాలాయతే - సేవ ఆచరతీత్యుపమానాత్కర్తుః క్యజ్ - అత్ర పూర్వార్ధే శరచాపాదీనాం పూర్వోక్తపుష్పాదివిషయనిగరణేన తదభేదాధ్యవసాయాత్ భేదే అభేదలక్షణాతిశయోక్తిః - తయా తత్పర్ణశాలాయత ఇత్యుపమయా చోత్థాపితేన త్వామాశ్రమమితి రూపకేణ - సంకీర్ణా వ్యంజకాప్రయోగాదమ్యా కామస్యాశ్రమాశ్రయణోత్ప్రేక్షా సంకీర్ణా॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ తత్ర తస్మిన్ పతత్రిణి భైమీమి

త్రిణిశత్రభైమీంసఖ్యశ్చిరాత్తదనుసంధిపరాఃపరియుఃశగ్మాస్తుతే నిస్సృజమాఖితిసోఽభ్యుదీర్య్యవేగాజగామనిషధాధిపరాజధానీం౧౩౦చేతోజన్మశరప్రసూనమధుభిర్వ్యామిశ్రతామాశ్రయత్ప్రేయోదూతపతంగపుంగవగవీహైయ్యంగవీనంరసాత్ స్వాదంస్వాదమసీమమృష్టసురభిప్రాప్తాపితృప్తింనసా తాపం ప్రాపనితాంతమంతరతులామానర్ఛమూర్చామపి॥౧౩౧తస్యాదృశోర్వియతి బంధుమనువ్రజంత్యాస్తద్బాష్పవారినచిరాదవధిర్బభూవ। పాన్థేఽపినిప్ర

తీత మాలపత్యాభాషమాణేసతి-అథాస్మిన్నవసరే- చిరాత్ప్రభృతితస్యాభైమ్యాఃఅనుసంధిర న్వేషణం-ఉపసర్గేఘోఃకిః-తత్పరాఃసఖ్యః పరియుఃతాంపరివవ్రుః ఇణోలజ్-అథ-సహంసోపి- తేతవశర్మ సుఖమస్తు- మాంవిస్సృజేత్యుదీర్యఉక్త్వావేగాన్నిషధాధిపరాజధానీంజగామ॥౧౩౦॥ చేత ఇతి॥సాభైమిచేతోజన్మనఃకామస్య-శరప్రసూనానాంశరభూతపుష్పాణాం - మధుభిస్తద్రసైఃక్షౌద్రైశ్చ॥౩॥మధుమద్యేపుష్పరసేక్షౌద్రేపీత్యమరః- అతులాంవ్యామిశ్రతామాశ్రయత్-మధుమిశ్రంసదిత్యర్థః-అసీమనిస్సీమ - అపరిమితమిత్యర్థః నకారాంతోత్తరపదబహువ్రీహిః-మృష్టమతిశుద్ధమకపటం-అన్యత్రామలం తచ్చతత్సురభిశ్రావ్యంసుగంధిచ-ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసః - ప్రేయసోనలస్యదూతస్సందేశహరోయః పతంగఃపుంగవఇవేతిపతంగపుంగవఃహంసః - పుమాన్ గౌఃపుంగవఃగోరతద్ధితలుకిటచ్ప్రత్యయః-తస్యగవీవాక్ తద్గవీఃపూర్వవత్-టిడ్ఢాణఞిత్యాదినాఙీప్ సైవహైయ్యంగవీనంగోదోహోద్భవంఘృతమిత్యవయరూపకం- హైయ్యంగవీనంసంజ్ఞాయామితినిపాతఃశగ్గవీథేను సస్యాఇతిగవ్యతేనసాంద్రాగాత్ స్వాదంస్వాదంపునఃపునరాస్వాద్యఅభీక్ష్ణ్యేణముల్ప్రత్యయః- పౌనఃపున్యమాభీక్ష్ణ్యమాభీక్ష్ణ్యేద్వేభవఇత్యుపసంఖ్యానాద్ద్విరుక్తిఃఅంతస్తృప్తింప్రాప్తాపి-అపిర్విరోధే-నితాంతంతాపంసంప్రాప-మూర్చాంనానర్ఛనావాపబుభుక్షితృప్తతానితిగుణఃఅత ఆదేరిత్యభ్యాసాకారస్యదీర్ఘః-తస్మాన్నుడ్ద్విహలఇతినుట్ మధుమిశ్రఘృతస్యవిషత్వాత్తృప్తాపిసేపితాపాద్యభావఇతివిరోధః-సచపూర్వోక్తరూపకోత్థాపితఇతిసంకరః॥శ్లో॥భజేతేవిషరూపత్వంతుల్యాంశేమధుసర్పిషోరితిచాహాటః॥౧౩౧॥తస్యాఇతి॥ వియత్యాకాశే-బంధుమనువ్రజంత్యాస్తస్యాదృశోర్భైమీదృష్టేః-తద్బాష్పవారిబంధుజనవిప్రయోగజన్యంతద్దృగ్జలమేవనచిరాదచిరాత్- అవధిర్బభూవఓదకాత్ప్రియంపాంథమనువ్రజేదితిశాస్త్రాత్తన్మాభూదిత్యర్థఃత తస్మాద్బాష్పోదయాత్తేనహేతుభిః-అనేనహంసేన-పాంథేఽపిసమిపేపిన్యష్టేఃనిప్రచక్ష

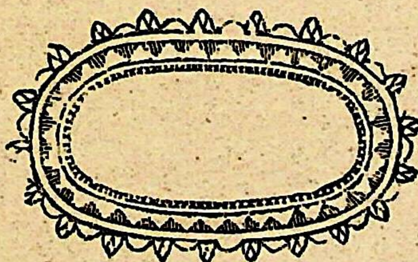
చక్రుషే తదనేన దృష్టే రారాదపి వ్యవధేన తు చిత్తవృత్తేః ౧౩౨॥ అస్తిత్వం కార్యసిద్ధేః స్ఫుటమథకథయన్ పక్షయోః కంప్రభేదైరాఖ్యాతావృత్తమేతన్ని
గనరపతో సర్వమేకః ప్రణష్టే। కాంతారేనిర్గతాసి ప్రియసఖి పదవీవిస్మృతా
న్ను ముగ్ధే మారోదీరేహి యామేత్యపహృతవచసో నిస్యరన్త్యాం వయస్యాః
౧౩౩॥ సరసి నృపమపశ్యద్యత్ర తత్తీరభాజః స్మగతరళ మశోకానోకహస్యో
మూలమ్। కిసలయదళతల్పం గ్లాపినం ప్రాపతం సజ్వలదసమశరేషు స్పర్ధిపుష్పా
మాలైః ౧౩౪॥ పరవతి దమయంతి త్వాం న కించిద్వదామి ద్రుతముపనయకరీ

షే విప్రకృష్టే నాభావి-బాష్పావరణాత్సమీపస్థోపి నాలక్ష్యతేత్యర్థః-చిత్తవృ
త్తేస్తు-ఆరాద్దూరేపి న వ్యవధేవ్యవహితేన నాభావి స్నేహబంధాన్మనసో నా
తీతఇత్యర్థః-ఉభయత్రాపి భావేలిట్-సమీపస్థస్య విప్రకృష్టత్వం దూరస్థస్య స
న్నికృష్టత్వం చేతి విరోధాభాసోలంకారః॥౧౩౨॥ అస్తీత్వమితి॥ అథైనయోః
కో హంసః పక్షయోః కంప్రభేదైః చేష్టావిశేషైః కార్యసిద్ధేః అస్తిత్వం సత్తాం
అస్తీత్యవ్యయం విద్యమానపర్యాయః-తస్మాత్ త్వప్రత్యయః స్ఫుటంకథయన్
వ్యక్తం సూచయన్-వృత్తం నిష్పన్నమేతత్సర్వం-నిషధనరపతౌ నలేవిషయే-ఆ
ఖ్యాతా-తస్మైనివేదయిష్యన్నిత్యర్థః-ప్రణష్టే-అన్యాం దమయంతీం-వయస్యాః తు
ల్యావయస్యాః సఖ్యాః-తేన్యయాఇత్యాదినా యత్ప్రత్యయః- హే! ప్రియసఖి ము
గ్ధే-కాంతారేవిపినే నిర్గతాసి కథం ప్రవిష్టాసీత్యర్థః పదవీవిస్మృతా కిన్ను మా
రోదీః-ఏహి-యామ గచ్ఛామేత్యపహృతవచసఃదత్తవచనాస్సత్యః - నిన్యుః।
౧౩౩ సరసీతి॥ సహంసో యత్ర సరసి నృపమపశ్యత్ పూర్వం దృష్టవాన్ తస్య స
రసస్తీరభాజః తటరుహస్య-జ్వలద్భిరసమశరస్య పంచేషోరిషుభిః స్పర్ధత ఇతి
తత్స్పర్ధినీతత్సదృశీ- పుష్పర్ద్ధిః పుష్పసమృద్ధిః యాసాం తాభిః శిఖరం యస్య తస్యాశోకా
నోకహస్యాశోకవృక్షస్య-ఉపమూలం మూలసమీపే విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః
స్మరేణ తరళం చపలం- కిసలయదళతల్పం పల్లవపత్రశయనం మ్లాపయతీ స్వాం
గదాహేన గ్లపయతీ తథోక్తం తం నృపం ప్రాప ౧౩౪ పరవతీతి॥ పరవతి పరాధీ
నే దమయంతి త్వాం-న కించిద్వదామి నో పాలంభే కించ హే హంస ద్రుతం శీఘ్ర
ముపనయ సమాగచ్ఛ-సా దమయంతీ మాం కిమాహ-శంస కథయ ఇతి నలేవదతి
భ్రాంత్యా పురో వర్తినమివ సంబోధ్యాలపతి సతి అసౌ హంసః ఉపనమ్రః పురో
గతస్సన్ తత్సర్వం శంసకథయామాస-తథాహి-సుకృతాం సాధూనాం-సు
కర్మ పాపమంత్రేషు జ్యేషుకృష్ణఇతి క్విప్-ప్రియమన ఇష్టార్థం ప్రతి-స్వస్పృహా

మూహుః సాశంసహంసఇతివదతి నలేసౌతచ్ఛశంసోపనమ్రః ప్రియమనుసుకృతాంచస్వస్పృహాయావిలంబః॥౧౩౫॥కథితమపినరేన్ద్రశ్శంసయామాసహంసం కిమితికిమితిపృచ్ఛన్భాషితంసప్రియాయాః। అధిగతమతివేలానందమార్ద్వీకమత్తఃస్వయమపిశతకృత్వస్తత్తథాన్వాచచక్షే॥౧౩౬॥శ్రీహర్షంకవిరాజరాజిమకుటాలంకారహీరస్సుతం శ్రీహీరస్సుషువే జితేంద్రియచయం మామల్లదేవీచయం। తార్తీయీకతయామితోయమగమత్తస్యప్రబంధేమహాకావ్యేచారుణినైషధీయచరితే సర్గోనిసర్గోజ్జ్వలః॥

యాఏవవిలంబః-నత్వీచ్ఛానంతరంతత్సిద్ధిర్విలంబఇతిభావః- సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః౧౩౫॥కథితమితి॥సనరేంద్రోనలః-కథితమపిప్రియాయాఃదమయంత్యాఃభాషితంవచనం-కిమితికిమితిపృచ్ఛన్హంసంశంసయామాసపునఃపునరాఖ్యాపయామాస-కించ-అతివేలోతిమాత్రఃయఆనందఃసఏవమార్ద్వీకంమృద్వీకావికారఃద్రాక్షామద్యం॥ని॥మృద్వీకాగోస్తనీద్రాక్షేత్యమరః- తేనమత్తః-అధిగతంసమ్యగ్గృహీతంతత్తదుక్తం-స్వయమపి-శతకృత్వఃశతవారం-సంఖ్యాయాఃక్రియాభ్యావృత్తిగణనేకృత్వసుచ్ తథాతదుక్తప్రకారేణ అన్వాచచక్షేఅనూదితవాన్-మత్తోహ్యుక్తమేవపునఃపునఃప్రవక్తీతిభావః॥౧౩౬॥శ్రీహర్షమితి॥శ్రీహర్షమిత్యాదిసుగతం-తృతీయఏవతార్తీయీకః-ద్వితీయతృతీయాభ్యామీకక్స్వార్థేవక్తవ్యః-తస్యభావస్తత్తాతయామితస్తృతీయఇత్యర్థః- శేషంసుగమమ్॥* * * * * * * * * (*)

ఇతిశ్రీమల్లినాథసూరివిరచితే-నైషధవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్సర్గః.

శ్రీరస్తు.

నైషధకావ్యేసవ్యాఖ్యానే - చతుర్థస్సర్గః.

అథనలస్యగుణంగుణమాత్మభూస్సురభితస్యయశఃకుసుమంధనుః। శ్రుతిపథో
పగతంసుమనస్తయాతమిషుమాశువిధాయజిగాయతామ్॥ ౧॥ యదతనుజ్వర
భాక్తనుతేససాప్రియకథాసరసీరసమజ్జనమ్। సపదితస్యచిరాంతరతాపినీ
పరిణతిర్విషమాసమపద్యత॥ ౨॥ ధ్రువమధీతవతీయమధీరతాందయితదూతప
ద్గతివేగదః స్థితివిరోధకరీంద్వ్యణుకోదరీతదుదితస్సహియోయదనంతరః॥ ౩

అథరాజ్ఞస్స్వయంవరంప్రత్యాఖ్యాతత్వేనాస్మిన్సర్గేభైమ్యామదనావస్థా
వర్ణయితుమారభతే అథేత్యాది॥ అథభైమ్యాఃప్రియసందేశశ్రవణానంతరం
ఆత్మభూఃకామః - నలస్యగుణఃఆత్మోత్కర్షహేతుశౌర్యసౌందర్యాదికోగు
ణః-తమేవగుణంమౌర్వీంవిధాయ-సురభిసుగంధిమనోజ్ఞంచ॥ ని॥సుగంధౌచ
మనోజ్ఞేచవాచ్యవత్సురభిఃస్మృతఇతివిశ్వః-తస్యనలస్యయద్యశఃతదేవకుసుమం
ధనుర్విధాయతథాసుమనస్తయాసుమనస్త్వేనపుష్పత్వేనచ-శ్రుతిపథోప
గతంకర్ణపథంగతం-పునఃపునర్భైమ్యాశ్రుతమిత్యర్థః-ఆకర్ణమాకృష్టంచ తం
నలమేవేషుంవిధాయ-తాంభైమీంజిగాయ-తదేకాసక్తచిత్తాంచకారేత్యర్థః
సన్నిటోగేజ్ఞుత్రీత్వం-రూపకాలంకారః - అస్మిన్సర్గేద్రుతవిలంబితంవృత్తం
శ్లో॥ద్రుతవిలంబితమాహనభౌభరావితిలక్షణాత్॥ ౧॥ యదితి॥ సాభైమీ - అత
నుజ్వరమనంగజ్వరంఅధికజ్వరంచభజతీతితద్భాక్సతీ-భజోణ్విః-ప్రియకథైవ
సరసీసరఃతస్యాంరసోరాగఃజలంచతత్రమజ్జనమాసక్తిమవగాహంచతనుతే
స్మచకారేతియత్-లట్స్మ ఇతిభూతేలట్-తస్యమజ్జనస్యసపదిచిరందీర్ఘకా
లం-అంతరమభ్యంతరంతాపయతీతితత్తాపినీవిషమాఉద్దీపనాత్మికాపరిణతిః
పరిపాకః-సమపద్యతసంజాతా-అతఏవజ్వరశాంత్యర్థాద్రసమజ్జనాత్తదుద్రే
కరూపానర్థోత్పత్తేర్విషమాలంకారభేదః॥ శ్లో॥ విరుద్ధకార్యస్యోత్పత్తిర్య
త్రానర్థస్యవాభవేత్ విరూపఘటనావాస్యాద్విషమాలంకృతిః ఇతిలక్ష
ణాత్-ఏతేనద్వాదశావస్థాపక్షేనవమీసంజ్వరావస్థోక్తాతదుక్తం॥ శ్లో॥చక్షుః
ప్రీతిర్మనస్సంగస్సంకల్పోఽథప్రలాపితా। జాగరఃకార్శ్యమరతిర్లజ్జాత్యాగోఽథ
సంజ్వరః-ఉన్మాదోమూర్ఛనంచైవమరణంచరమంవిదుఃఇతి ౨ ధ్రువమితిద్వ్యణు
కోదరీసూక్ష్మమధ్యాఇయందమయంతీస్థితిర్మర్యాదాగతినివృత్తిశ్చతద్విరోధ
కరీం-తద్విరోధహేతుమిత్యర్థఃగత్యుత్పత్తేస్తత్ప్రాగభావవిరోధిత్వాదితిభా
వః-కృత్యోహేత్విత్యాదినాహేత్వర్థేటచిఙీప్-అధీరతాంచపలతాంఏకత్రాన

అతితమామపది జడాశయం స్మితలవస్మరణేఽపి తదాననమ్। అజనిపంగుర పాంగనిజాంగణభ్రమికణేఽపితదీక్షణఖంజనః॥౫॥కిముతదంతరుభౌభిషజౌదివ స్స్మరనలౌవిశతస్స్మవిగాహితుమ్। తదభికేనచికిత్సితుమాశుతాంమఖభుజామ ధిపేననియోజితౌ॥౬॥కుసుమచాపజతాపసమాకులంకమలకోమలమైత్య్రతత

వసానలక్షణాం-దయితదూతోఽయంపతత్రీపతత్రీహంసః॥ పతత్ప్రత్రరథాం డజాఇత్యమరః తస్యగతేర్వేగతః గమనవేగాదధీతవతీగృహీతవతీప్రాప్తవతీత్య ర్థః-ఏతేనచాపలాఖ్యస్సంచారీభావఉక్తః॥శ్లో॥ చాపలంత్వనవస్థానంరాగద్వే షాదిసంభవమితిలక్షణాత్-తస్యహంసపక్షివేగజన్యత్వముత్ప్రేక్ష్యతే-ధ్రువ మితిననుకథమన్యవేగాదన్యత్రక్రియోత్పత్తిరిత్యాశంక్యయదనంతరన్యాయేన సమర్థయతి-యోర్థోయస్యానంతరస్సన్నిహితః- సతస్మాదుదితఉత్పన్నఇత్యు త్ప్రేక్షార్థాంతరన్యాసయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥౪॥అతితమామితి॥తస్యా భైమ్యాఆననం-స్మితలవస్యహాసలేశస్యస్మరణేఽపి-కిముతకరణఇతిభావః అతిత మామతిమాత్రం-కిమేత్తిఙిత్యాదినాఅవ్యయఘాదామ్ప్రత్యయః జడాశయం మూఢచిత్తం-సమపాదిసంపన్నంతదజ్ఞంజాతమిత్యర్థః- చిక్షేపదఇతికర్తరిచి ణ్-తస్యాఈక్షణమేవనయనమేవఖంజనఃఖంజరీటః అపాంగఏవనిజాంగణం తత్రభ్రమిఃభ్రమణం-తస్యాఃకణేలేశేఽపిపంగురసమర్థః-అజనిజాతః- దీపజనే త్యాదినాజనఃకర్తరిచిణ్ జ్వరవేగాత్స్మితవీక్షణేలుప్తేఇతిభావః॥ ౫॥ అథా స్యాఃస్మరనలయోర్నిరంతరాంతఃప్రవేశమాలక్ష్యోత్ప్రేక్ష్యతే॥కిమ్వితి॥ తదభి కేనతస్యైభైమీకాముకేన-అనుకోభికఃకమితేతినిపాతితః-మఖభుజామధిపేనదేవేం ద్రేణతాంభైమీమాశుచికిత్సితుమగదీకర్తుంనియోజితౌప్రేషితౌ-ఉభౌదివోభి షజౌస్వర్వైద్యావశ్వినౌస్మరనలౌసంతౌవిగాహితుంరోగనిదానంనిశ్చేతుం తస్యాదనుయంత్యాఅంతరంతశ్శరీరంప్రవిశతస్తస్మకిముప్రవిశ్యస్థితావశ్వినా వేవతౌకిమిత్యుత్ప్రేక్షార్థః తేనాస్యమదనాశ్వసమానసౌందర్యంవ్యజ్యతేఅత్ర చింతాఖ్యస్సంచారీభావస్సూచితఃశ్లో॥ధ్యానంచింతేప్సితానాప్తిశ్శూన్యతా శ్వాసతాపకృదితిలక్షణాత్॥౬॥అథచింతానుభావంసంతాపంవర్ణయతి॥ కు సుమేత్యాది॥కుసుమచాపజేనస్మరసముత్థేనతాపేనసమాకులంవిహ్వలంఅత ఏవాహరహఃఅహన్యహని- అత్యంతసంయోగేవిప్సాయాంద్విర్వచనంవీప్సు పీత్యేహ్నోనకారస్యరేఫాదేశః-అభ్యధికాధికామత్యంతాధికాంఅభీక్ష్ణద్వి ర్భావః- రవిరుచిగ్లపితస్యారుణాంశుహతస్య-విధోరిందోర్వ్యధాంప్రకారం- తాదృశీమవస్థామిత్యర్థః...

న్ముఖమ్‌అహరహర్వహదభ్యధికాధికాంగవిముచిగ్లపితస్యవిధోర్విధామ్ ॥ త
రుణతాతరణిద్యుతినిర్మితద్రఢిమతత్కుచకుంభయుగంతథా అనలసంగతితా
పముపైతునోకుసుమచాపకులాలవిలాసజమ్ ౮॥ అథృతయద్విరహోష్మణిన
జ్జితంమనసిజేనతదూరుయుగంతదాస్పృశతిస్మ తదసంకదలీతరుస్యదిమరుజ్జ్వ
లదూషరదూషితః॥ ౯॥ స్మరశరాహతినిర్మితసంజ్వరంకరయుగంహసతిస్మ
మదస్వసుఃఅనపిధానపతత్తపనాతపంతపనిపీతసరస్సరసీరుహం౧౦॥ మద
తాపభరేణవిదీర్యనోయదుదపాదిహృదాదమనస్వసుః। సిబిడపీనకుచద్వయ

న్నిదర్శనాలంకారఃవహత్ప్రాప్నువత్ కమలకోమలంతన్ముఖమైత్యతద్దృష్టం
సఖీజనేనేతి శేషః-సకరుణమితిభావః ॥ ౭॥ తరుణతేతి॥ తస్యాఃకుచావేవకుం
భౌతయోర్యుగంకర్తృ-తరుణతా తారుణ్యమేవతరణిద్యుతిరాతపస్తయాని
ర్మితఃకృతోద్రఢిమాకాఠిన్యంయస్యతత్ తథాకుసుమచాపఏవకులాలః కుంభ
కారస్తస్యవిలాసేనవ్యాపారేణజాతంతజ్జంఅనలసంగతిః నలసంగత్యభావః
క్వచిత్పుంసజ్యప్రతిషేధేనఞ్‌సమాసఇష్యతే- అర్థాభావేవ్యయీభావేవాన
పుంసకత్వంసైవానలసంగతిరగ్నిసంయోగఇతిశ్లిష్టరూపకంత యాతాపము
పైతునోకాకుఃఉపేయాదేవేత్యర్థః ప్రాప్తకాలేలోట్తుతథాహిఆమోఘటఃకు
లాలేనదార్ఢ్యాయప్రథమమాతపేనపక్వాపశ్చాదగ్నినాపచ్యతేరూపకాలం
కారః॥౮॥ అథేతి॥తదాయత్తస్యాఊరుయుగం- మనసిజేనవిరహోష్మవిర
హదాహేమజ్జితంఅథృతఅవస్థితంస్పృజవస్థానఇతిధాతోర్లుజితఙ్ప్రహస్వాద
గాదితిసలోపకదలీతరుఃమరౌమరుదేశేజ్వలతాతప్యమానేనఊషరేణోషర
క్షేత్రేణదూషితోయదిదూషితశ్చేత్ తత్తదనం తేనోరుయుగ్మేనకదనంకలహం
సామ్యమిత్యర్థస్పృశతిఅత్రోపమానస్యకదలీతరోరుపమేయత్వకల్పనాత్ప్రతీ
పాలంకారభేదః-ఉపమానస్యాక్షేపేఉపమేయత్వకల్పనంప్రతీపమితిలక్షణా
త్-ఊషరప్రరూఢకదలీకాండకల్పంతదాసీదిత్యర్థః॥౯॥స్మరేతి॥స్మరశరాహ
త్యానిర్మితసంజ్వరంజనితతాపం-దమస్వసుఃకరయుగంకర్తృ అనపిధానాద
నావరణాద్ధేతోఃపతత్ ప్రవిశత్ తపనాతపఃసూర్యాతపఃయస్మిన్ తత్తథాత
పేనగ్రీష్మేణనిపీతేశోషితేసరసియత్సరసీరుహంపద్మంతద్ధసతిస్మతత్సదృశమ
భూదిత్యర్థః- హాసతీర్ష్యస్యసూయతీతిదండినాసదృశపర్యాయేపఠితత్వాత్-
అతఏవోపమాలంకారః౧౦మదనేతి॥ దమనస్వసుఃహృదాహృదయేనకర్త్రా
మదనతాపస్యభరేణఔత్కట్యేనహేతునా-విదీర్యనోఉదపాదినోత్పతితమి
తియత్ -భావెలుఙ్ -తమనుత్పతనరూపముపరాత్రప్రవిభిన్నౌనిరుంధతిసిబిడ

యంత్రణాత్తమపరాధమధాత్ప్రతిబధ్నతీ ॥౧౧॥ నివిశతే యది శూకశిఖా పదే సృ
జతి సా కియతీమివ న వ్యథామ్ మృదుతనోర్వితనోతు కథం న తామవనిభృత్తు నివిశ్య
హృది స్థితః ॥ ౧౨॥ మనసి సంతతమివ ప్రియమీక్షితుం నయనయోస్స్పృహయా
తదుపేతయోః గ్రహణశక్తిరభూదిదమీయయోరపి న సమ్ముఖవాస్తుని వస్తుని ॥
౧౩ హృది దమస్వసురశ్రుఝరప్లుతైః ప్రతిఫలద్విరహార్తిముఖానతేః హృదయ
భాజమరాజత చుంబితుం నలముపేత్య కిలాగమితం ముఖమ్ ౧౪॥ సుహృదమగ్ని
ముదంచయితుం స్మరం మనసి గంధవహేన మృగీదృశః అకలి నిశ్వసితేన వినిర్గమా

పీనకుచద్వయేన యంత్రణాబంధః కర్త్రీ- అథాత్ హృదయకృతాపరాధం స్వ
యమునా హేత్యర్థః అత్రాతిదాహేప్యస్ఫుటస్సంప్ హృదయస్యాయశ్చైవనిబం
ధనం-తస్య కుచయంత్రణానిమిత్తత్వముత్ప్రేక్ష్యతే- సా చ వ్యంజకాప్రయోగా
ద్గమ్యా ౧౧॥ నివిశత ఇతి॥ శూకశిఖా కంటకాగ్రం పదే చరణే నివిశతే ప్రవిశతి య
ది- సర్వాశ ఇత్యాత్మనేపదం- సా ప్రవిష్టా శూకశిఖా- కియతీమివ వ్యథాం పీడాం
ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే- కీదృశీం వ్యథామిత్యర్థః- న సృజతి నోత్పాదయతి- మ
హతీమేవ సృజతీత్యర్థః- అవనిభృద్రాజా నలః పర్వతశ్చ - స తు- హృది నిష్పన్నస్థిత
స్సన్ మృదుతనోః కోమలాంగ్యాః తాం తథావిధాం వ్యథాం కథం న వితనోతు
తనోత్వేవేత్యర్థః సంభావనాయాం లోట్- అత్ర పదే సూక్ష్మకంటకప్రవేశే దు
స్సహవ్యథా- కిముత మృద్వంగ్యా హృది మహత్ప్రవేశేనేతి కైముత్యన్యాయేనా
ర్థాంతరాపత్తేరర్థాపత్తిరలంకారః ౧౨॥ మనసీతి॥ మనసి సంతతం హృది వర్తమా
నం ప్రియమీక్షితుం స్పృహయా అంతరుపేతయోరంతః ప్రవిష్టయోరివ ఇదమీ
యయోరస్యాస్సంబంధినోః ఇదంశబ్దాత్ త్యదాదేర్వృద్ధాచ్ఛః నయనయోస్స
మ్ముఖం ప్రరోదేశో వాస్తు స్థానం యస్య తస్మిన్నపి పురోవర్తిన్యపి వస్తుని గ్రహణశ
క్తిస్సాక్షాత్కారణసామర్థ్యం నాభూత్ నలవ్యాసంగాన్న కించిదన్యద్రాక్షీ
దిత్యర్థః తద్వ్యాసంగనిమిత్తస్య బాహ్యాదర్శనస్య చక్షుషోరంతః ప్రవేశనిమిత్త
త్వముత్ప్రేక్ష్యతే- చింతైవ సంచారీభావః ౧౩॥ హృదీతి॥ విరహేణార్త్యా ప్రాప్త
ముఖానతిర్యయా సా తస్యా నమ్రముఖాయాః దమస్వసుః- ముఖం - అశ్రుఝరే
ణాశ్రుప్రవాహేణ ప్లుతైః సిక్తైః హృది హృదయే ప్రతిఫలత్ ప్రతిబింబితం సత్ హృ
దయభాజం హృది స్థితం నలం చుంబితుముపేత్య గత్వా ఆగమితం సంజాతాగమ
నం కిల ప్రత్యాగతమిత్యుత్ప్రేక్షా తారకాదిత్వాదితచ్ కిలేతి సంభావనాయాం
ని॥ వార్తాసంభావ్యయోః కిలేత్యమరః అరాజత రరాజ సంభావనముత్ప్రేక్షా ॥
౧౪॥ సుహృదమితి॥ గంధవహేన బాహ్యవాయునా - సుహృదం సఖాయం॥ ని
రోహితాశ్వ ... మృగీదృశః

నుమితనిహ్నుతవేశనమాయితా॥౧౫॥విరహపాండిమరాగతమోమషీశితిమ
తన్నిజపితిమవర్ణకైః। దశదిశఃఖలుదదృగకల్పయల్లిపికరీనలరూపకచిత్రితాః
౧౬॥స్మరకృతింహృదయస్యముహుర్దశాంబహువదన్నివనిశ్వసితానిలః।వ్యథి
దవాససికంపమదశ్నితేద్రసతికస్సతినాశ్రయబాధనే౧౭॥కరపదాననలోచ
ననామభిశ్శతదలైస్సుతనుర్విరహజ్వరే।రవిమహోబహుపీదచరంచిరాదస

మ్యాః-మనసి-స్మరమేవాగ్నిముదంచయితుముదీపయితుం- నిశ్వసితేననిశ్వాస
వాదవ్యాజేన వినిర్గమేణబహిర్నిస్సారణేనఅనుమిదంనిహ్నుదం(ప్రాగజ్ఞాతం
యద్వేశనమంతఃప్రవేశస్తత్రమాయితామాయావిత్వంస్వల్పనాపాటవం
(వీహ్యాదిత్వాదినిః-అకలికలితం(ప్రాప్తం-నూనమితిశేషః-అగ్నిదోహిగూఢం
పవిశ్యప్రకాశంనిర్గచ్ఛతితద్వద్వాయురపితాదృశ్నిశ్వాసవ్యాజేన తథాక
త్వానిర్గతఇత్యుత్ప్రేక్షా౧౫॥విరహేతి॥తస్యాదమయంత్యాఃదృగ్దృష్టిరేవలి
పికరీచిత్రకరీవిరహేణపాండిమాశరీరశైత్యంరాగోనురాగస్సఏవరాగో
రక్తిమా-శ్లిష్టరూపకం-తమోమోహస్తదేవమషీతస్యాశ్శితిమానీలిమా-త
స్యైఖైమ్యాఃనిజోనైసర్గికఃపీతిమాకనకవర్ణఃచతుర్ణాంద్వంద్వఃతైరేవవర్ణకైః
చిత్రసాధనైఃదశదిశస్తాఏవభిత్తిరితిశేషః-నలస్యరూపకైఃప్రతికృతిభిః- చిత్రి
తాఃసంజాతచిత్రాః-తారకాదిత్వాదితచ్ అకల్పయదసృజత్ఖలునిరందరచిం
తాతనితయాభ్రాంత్యాప్రతిదిశంమిథ్యానలానద్రాక్షీదిత్యర్థః౧౬॥స్మరకృ
మితి॥నిశ్వసితానిలః-స్మరకృతింమదనకర్తృకసృష్టిరూపాం- హృదయస్యహృ
త్పిండస్య- దశామవస్థాంబహుబహువారంక్రియావిశేషణంవదన్నివఏవంకం
పతఇతికథయన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా-అదోహృదయం(శితేనాసి-కంపంచలనంత
త్కారణం(త్రాసంచ-ముహుఃవ్యథితవిహితవాక్ దధా తేర్లుజితజ్ - స్థాఘ్వో
రిచ్చేతీకారః-(హ్రస్వాదంగాదితిసిచోలోపః-తథాహి-ఆశ్రయబాధనేసతికో
నామనత్రసతి-సర్వోపిత్రసత్యేవేత్యర్థఃతద్బాధేతదాశ్రితస్యస్వస్యాపిబాధా
దితిభావః-అర్థాంతరన్యాసోలంకారః౧౭॥కరేతి॥కరౌపదేఆననంలోచనేఇ
తినామానియేషాంతైః- తదాకారపరిణామాత్తన్నామధారిభిఃశతదలైఃక
శేశయైఃకర్తృభిః-చిరాచ్చిరాత్ప్రభృతి-పీతచరంరసవశాత్పూర్వంపీతం
భూతపూర్వేచరట్ప్రత్యయః-బహుభూరిరవిమహఃసూర్యతేజః- సుతనోర్ద
మయంత్యాః-విరహజ్వరేజ్వరావస్థాయాం-అసితాపమిషాన్నిరంతరోష్మ
వ్యాజాత్-ఉదస్యజ్యతఉత్సృష్టంనూనమితిశేషఃఅత్రపద్మానాంబైమీకరచర
ణాదిభ్యో నా[illegible]త్తైః తస్మాలా

శతాపమిషాదుదసృజ్యతగల॥ ఉదయతిస్మతదద్భుతమాళిభిర్ధరణిభృన్నృపనీత
త్రవిమృశ్యయత్। అనుమితోపిచబాష్పనిరీక్షణాద్వ్యభిచచారనతాపకరోన
లః॥౧౯॥హృదివిదర్భభువంప్రహరన్‌శరైరతిపతిర్నిషధాధిపతేఃకృతేకృశత
దంతరగస్వదృథవ్యథఃఫలదనీతిరమూర్ఛదలంఖలు॥౨౦॥విధురమానితయాఘ
నిభానుమాన్‌కథమహోనతుతద్ధృదయంతథాఽ! వియోగభరాస్ఫుటనస్ఫు

చేయంపూర్వపీతతేజోవమనోత్ప్రేక్షా- సాచతాపవ్యాజాదిత్యపహ్నవాను
ప్రాణితేతిసంకరః॥౧౮॥ఉదయతీతి॥ఆళిభిస్సఖీభిఃతత్రతస్యాంధరణీభృతోభీ
మభూపాద్భవతీతితద్భూఃభైమీతస్యాంపర్వతభూమౌచవిమృశ్యవ్యాప్తిము
నుసంధాయ-బాష్పనిరీక్షణాదత్రులింగదర్శనాత్- అన్యత్రధూమదర్శనాత్॥
ని॥బాష్పోత్రుణ్యాంబుధూమేచేతివైజయంతీఅనుమితఃఅభ్యూహితఃఅన్యత్ర
లింగభాసావధారితోపి-తాపకరస్సంతాపజనకః-నలోనైషధఃఅన్యత్రఅన
లోగ్నిః-నవ్యభిచచారనాన్యథాబభూవేల్యర్థత్-తదద్భుతముదయతిస్మఉత్ప
న్నమిత్యర్థః-అయగతావితిధాతోర్లూట్‌తేలట్- నలచింతానుభావోయంసం
తాపఇత్యశ్రుదర్శనాత్సఖీభిరూహితమహో ఇతిపరమార్థఃఅత్రబాష్పలింగ
దర్శనాదనలజ్ఞానంతచ్చావ్యభిచారీతిస్ఫురతోవిరోధస్యాశ్రులింగాత్సంతాప
కరోనలోనిశ్చితఇత్యాభాసీకరణాద్విరోధాభాసః-సచశ్లేషానుప్రాణితః-
సంతాపకరోనలఇతిశబ్దశ్లేషః-అన్యత్రార్థశ్లేషః-అపిర్విరోధే ౧౯॥హృదీతి॥ని
షధాధిపతేఃకృతేనలస్యార్థే- తత్ప్రహారార్థమిత్యర్థః॥శ్లో॥ అర్థేకృతేచశబ్దా
ద్వాతాదర్థేవ్యయసంజ్ఞితావితివచనాత్ విదర్భభువందమయంతీం-శరైర్హా
దిప్రహరన్‌-నలస్యసదాతద్గతత్వాదితిభావః-రతిపతిఃకామఃకృతాతదంతర
గస్యహైమీహృద్గతస్యస్వస్యవృథవ్యథాయేనసఃస్వాయుధపీతద్గతత్వాత్ ప్ర
హృతస్సన్నిత్యర్థఃఫలంతీఅనీతిస్దుర్నీతిర్యస్యసోలమత్యంతమమూర్ఛదవర్ధతఖ
లుఅముహ్యదితిచగమ్యతేమూర్ఛామోహసముచ్ఛ్రాయయోరిత్యనుశాసనా
త్-తదభేదేనమూర్ఛాలక్షణకార్యదర్శనాద్రతిపతేఃస్వస్యాఃప్రహారఉత్ప్రే
క్ష్యతేసాచశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతిసంకరఃవ్యంజకాప్రయోగాద్గ
మ్యాపరప్రహారోద్యతస్యస్వప్రహారరూపానర్థోత్ప్రేక్షైవమభేదశ్చవ్యజ్య
తే॥౨౦॥విధురితి॥తయాదమయంత్యా-విధుశ్చంద్రః-భానుమాన్‌సూర్యః-అ
మానిమేనేయది-విరహిణస్తన్నచిత్రం-కింతు-సఃసూర్యత్వాభిమతోపివిధుః- వి
యోగఏవభరోభారస్తేనాపియదస్ఫుటనమవిశరణంతేనస్ఫుటీకృతంద్భృష
త్త్వంసూర్యోపలత్వమస్య॥ తద్వ్యాప్తిరాహాల్లకాశ్చానివద్విశిష్ట్యేతి

టీకృతదృషత్త్వమజిజ్వలదంశుభిః॥ ౨౧॥ హృదయదత్తసరోరుహయా తయా
క్వసదృగస్తువియోగనిమగ్నయా। ప్రియధనుః పరిరభ్యహృదా రతిః కిమనుమ
మశేతచితార్చిషి॥ ౨౨॥ అనలభావమియంస్వనివాసినోనవిరహస్యరహస్య
బుద్ధ్యత। ప్రశమనాయ విధాయతృణాన్యసూన్ జ్వలతితత్రయదుజ్ఝిత నైష
త॥ ౨౩॥ ప్రకృతిరేతుగుణస్సనయోషితాంకథమిమాంహృదయంమృదునా
యత్। తదిషుభిః కుసుమైరపిధున్వతాసువిసృతంవిబుధేనమనోభువా॥ ౨౪॥

భావః తద్ధృదయమపి భైమీహృదయరూపంసూర్యకాంతమపీత్యర్థః కథంతథా
సూర్యవత్ అంశుభిఃస్వతేజోభిః అజిజ్వలజ్జ్వలయతిస్మజ్వలతేర్ణ్ణౌచఙ్ అప్ర
విధుర్విరహిణాముద్దీపకత్వాత్సూర్యవత్తపతునామ తద్వదగ్న్యుపలజ్వలయిత్
త్వంతుచిత్రమిత్యర్థః॥ ౨౧॥ హృదయేతి॥ వియోగనిమగ్నయా విరహాగ్నిమగ్న
యా అతఏవహృదయదత్తసరోరుహయా సంతాపశాంతయేవక్షసినిక్షిప్త
ద్మయా- తయా- సమానాదృశ్యతఇతిసదృక్ సదృశీ స్త్రీ- సమానాన్యయోశ్చే
త్యుపసంఖ్యానాత్సమానోపపదాద్దృశేః క్విన్ప్రత్యయః- దృగ్ దృశవతుష్విత్యస
మానశబ్దస్యసభావః- క్వాస్తు నక్వాపీత్యర్థః యద్వా- రతిః కామపత్నీ హృదా
వక్షసా ప్రియస్యస్వభర్తుః ధనుః పౌష్పమిత్యర్థః పరిరభ్య- అనుమర్తుం అనుగమ
నంకర్తుం- చితార్చిషి- అశేతశయితా కిం- ప్రియమనుమర్తుంచితార్చిషిశయా
నాసాక్షాద్రతిరేవేయమిత్యుత్ప్రేక్షా- తస్యాజ్వరాగ్నిస్తథా ప్రజ్వలతీతిభా
వః ౨౨॥ అనలభావమితి॥ ఇయందమయంతీ- స్వనివాసినః స్వస్థస్యవిరహస్యన
లవియోగజస్య- రహస్యంశమీవహ్నివన్నిగూఢం- అనలభావమగ్నిత్వంనలర
హితత్వంచగమ్యతే- నాబుద్ధ్యత- నాజానాదిత్యర్థః- కుతః - యద్యస్మాత్తత్రత
స్మిన్ విరహేజ్వలతిసతి- ప్రశమనాయప్రజ్వలనప్రతీకారార్థం అసూన్ ప్రా
ణాన్- తృణానివిధాయతృణప్రాయాన్కృత్వా- తృణాత్మకానితి చగమ్యతే-
ఉజ్ఝితుంత్యక్తుంప్రక్షేప్తుంచఐహతఐచ్ఛత్ అగ్నిత్వజ్ఞానేకథంతచ్ఛాంతయేత
త్రతృణప్రక్షేపఇత్యర్థః- విరహదుఃఖాన్మర్తుమైచ్ఛదితితాత్పర్యార్థః॥ ౨౩॥ ప్ర
కృతిరితి॥ యోషితాంహృదయంమృదునామేతియత్ నామేతిప్రసిద్ధౌసఇతివిశే
యప్రాధాన్యాత్పుంలింగతా- ప్రకృతిః ప్రకృతిసిద్ధః గుణోమార్దవగుణః - ఇ
మాందమయంతీం- కథంనైషప్రాప్నోత్యేనేత్యర్థః- కుతస్తన్మృదుత్వంకుసు
మైరపిఇషుభిః- ధున్వతావిబుధేనదేవేనవిదుషాదమనోభువాసువివృతంసవ్య
గ్వ్యాఖ్యాతంవిద్వదధికారత్వాత్సందిగ్ధార్థనిర్ణయస్యేత్యర్థః కుసుమాదపిసు
కుమారమస్యాహృదయమిత్యర్థః ౨౪॥ రిపుతరేతి॥ రిపుతరాతిశ్యేషిణీవిధురుచి

తరాభవనాదవినిర్యతీంవిధురుచిర్గృహజాలబిలైర్నుతామ్ ఇతరథాత్మనివారణశంకయాజ్వలయితుంబిసవేషధరావిశత్ ॥౭౪॥హృదివిదర్భభువోఽశ్రుభృతిస్ఫుటంవినమదాస్యతయాప్రతిబింబితమ్। ముఖదృగోష్ఠమరోపిమనోభువాతదుపమాకుసుమాన్యఖిలాశ్శరాః॥౭౫॥విరహపాండుకపోలతలేవిధుర్వ్యథితభీమభువఃప్రతిబింబితః। అనుపలక్ష్యసితాంశుతయాముఖం నిజసఖంసుఖమంకమృగార్పణాత్॥౭౬॥విరహతాపినిచందనపాంసుభిర్వపుషిసార్పితపాండిమ

శ్చంద్రప్రభా-భవనాదవినిర్యతీమనిర్గచ్ఛంతీం- ఇణశ్శతరజీవ్ - తాంభైమీంజ్వలయితుంసంతాపయితుం-ఇతరథానిజరూపేణప్రవేశే- ఆత్మనివారణశంకయాస్వప్రవేశప్రతిషేధభియా- బిసవేషస్యధరాసతీగృహస్యజాలబిలైర్గవాక్షరంధ్రైః- అవిశన్ను ప్రవిష్టాకిం-శిశిరోపచారబిసాంకురానిరంతరాంతస్థినతభైమీబాధనాయపచ్ఛన్నప్రవిష్టేందుకరాఇవప్రవిభాంతి స్మేత్యుత్ప్రేక్షా॥౭౪॥హృదీతి॥విదర్భభువోవైదర్భ్యాః - వినమదాస్యతయానమ్రాననత్వేనహేతునా- అశ్రూణిబిభర్తీత్యశ్రుభృత్-క్విప్ తస్మిన్నశ్రుసిక్తఇత్యర్థః-హృదివక్షసి-వైమల్యాత్ స్ఫుటంయథాతథాప్రతిబింబితం- ముఖంచదృశౌచఓష్ఠంచముఖదృగోష్ఠం-ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః-మనోభువాకామేన- తస్యముఖాదేఃఉపమాకుసుమానిపద్మంఉత్పలేబంధూకేచపంచధాస్థితాన్యుపమానపుష్పాణితాన్యేవఅఖిలాఃపంచాపిశరాస్సదరోపిరోపితం-తస్యాస్తథావిధేవక్షసిప్రతిఫలితంముఖాద్యవయవపంచకంపంచశరనిఖాతంతదుపమానకుసుమశరపంచకమివాలక్ష్యతేత్యుత్ప్రేక్షార్థః॥౭౫॥ విరహేతి॥ విధుభీమభువఃభైమ్యాః-విరహేణపాండునికపోలతలేగండస్థలేప్రతిబింబితస్సన్ అనుపలక్ష్యసితాంశుతయాసావర్ణ్యాదనుపలక్ష్యశుభ్రకిరణతయా- సుఖమనాయాసేన-అంకమృగార్పణాదసితకళంకమృగసమర్పణాత్ ముఖంభైమీముఖంనిజసఖంస్వసదృశం-వ్యథితవిహితవాన్ - దోషిణోపిస్వదోషనిర్గోపేపిస్వసంసర్గిణేసంక్రమయ్యసమీకుర్వంతీతిభావః కేచిత్కించిద్దానేనామిత్రంమిత్రంకుర్వంతీతిభావంవర్ణయంతి-అత్రచంద్రస్యకపోలసావర్ణ్యేనతదేకత్వకథనాత్సామాన్యాలంకారః॥శ్లో॥సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్రవస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్॥౭౬॥విరహేతి। సాదమయంతీవిరహతాపినివపుషిచందనపాంసుభిః- భస్మధవళైరితిభావ -అర్పితఃసంపాదితఃపాండిమైవమండనంయస్యాస్సా- విషధరాభంశేషాభికల్పం బిసమేవాభరణంయస్యాస్సాసతీ-రతిపతింస్మరంప్రతి

మండనా।విషధరాభబిసాభరణాదధద్రతిపతింప్రతిశంభువిభీషికాం ౩౬॥ వినిహితంపరితాపినిచందనం హృదితయాభృతబుద్బుదమాబభౌ । ఉపనమద్ధృదయంహృదయేశయంవిధురివాంకగతో౽స్యపరిగ్రహః॥౩౭॥ స్మరహుతాశనదీపితయాతయాబహుముహుస్సరసంసరసీరుహం।శ్రయితుమర్థపథేకృతమంతరాశ్వసితనిర్మితమర్మరముజ్ఝితమ్ ౩౮॥ ప్రియకరగ్రహమేవమవాప్స్యతిస్తనయుగంతవతామ్యతికిన్న్వితి।జగదతుర్న్నిహితేహృదినీరజేదవథుకుట్మలనేసఖి స్తనీమ్॥౩౯॥ త్వదితరోనహృదాపిమయాధృతఃపతిరితీవనలంహృదయే

శంభురేవేయమితి-విభీషికాంపశేషేణభయోత్పాదనం-భీషయదోర్ణ్యగాద్వృద్ధేశేణ్ణ్వల్-సుప్సుపేతిసమాసంః-నతుశంభోర్వ్విభీషికేతికర్తరిషష్ఠిసమాసః జకాభ్యాంకర్తరితినిషేధాత్-చథేదధారనూనమితి శేషః-గమ్యోత్ప్రేక్షా ॥౩౬॥ వినిహితమితి॥తయాభైమ్యాపరితాపినిహృదయేవక్షసివినిహితంభృతబుద్బుదంఅతిక్వాథకృపీటకం-చందనం-సుహృదంసఖాయం- హృదయేశేతఇతిహృదయేశయంమన్మథం-అధికరణేశేతేరిత్యచ్ప్రత్యయః-శయవాసవాసిష్వకాలాదిత్యలుక్ ఉపనమన్నుపసర్పన్ అంకగతోడుపరాగ్రహః అంతికస్థతారకాపరికరఃవిధురివాబభావిత్యుత్ప్రేక్షా।౩౭॥ స్మరేతి॥స్మరహుతాశనదీపితయాక్షామాగ్నితప్తయాతయా-బహుభూరిసరసంసార్ద్రం- సరసీరుహంసరోజం-ముహుఃశ్రయితుంశైత్యాయసేవితుం- అర్ధపథేఅర్థపథేకృతం-తత్పర్యంతమానీతంసత్ అంతరామధ్యే-శ్వసితేనబైమీనిశ్వాసేననిర్మితంమర్మరంసద్యశ్శోషఇతిభావః॥అథమర్మరఃస్వనితేవస్త్రపర్ణానామిత్యమరః ఈదృగ్రూపసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిభేదో౽లంకారః॥౩౮॥ప్రియేతి॥ హృదివక్షసి-నిహితేన్యస్తేనీరజేపద్మే-దవథుఃపరితాపఃదూయఃట్విత్వాదథుచ్ప్రత్యయః- తేనయత్కుట్మలనంముకుళనం-నిపీడ్యగ్రహణమితియావత్ - తేనపృథుస్తనీందమయంతీంతవస్తనయుగంకర్తృఏవమనేనప్రకారేణప్రియకరేణగ్రహంనిపీడ్యగ్రహణం-అవాప్స్యతి-కిన్నుకిమర్థంతామ్యతీతిజగదతురూచతుః-నూనమితిశేషః॥౩౯॥త్వదితి॥సాభైమీహృదయేశయంహృదిస్థితంనలంత్వదితరస్త్వత్తో౽న్యస్సమానో౽వాన్యోవావనిః- మయాహృదాపినధృతఃమనసాపినచింతితఃఇతినిజశుద్ధతాంఅత్రనిర్దోషతాంపాండుత్వంచవిరహపాండుతయాతద్వ్యాజేనేత్యర్థః స్మరహావిష్కృజిబోధయతిస్మేవమదనాగ్నిమగ్నాసాఅగ్నిదివ్యేనస్వసిద్ధింసీతారామమివనలం బోధయామాసేవేత్యుత్ప్రేక్షా - గతిబుద్ధీత్యాద్వి

యం।స్మరహావిస్ఫుజబోధయ తిస్మసావిరహ పాండుతయానిజశుద్ధతాం౩౨॥
విరహతప్తతదంగసివేశితాకమలినీనిమిషద్దళముష్టిభిః।కిమపనేతుమచేష్టతకింన
రాభవితుమ్మైహతతద్దవథుంపృథుం౩౩ఇయమనంగశరావళిపన్నగక్షతవిసా
రివియోగవిషావశా।శశికళేవఖరాంశుకరార్దితాకరుణనీరనిధౌనిదధౌనకం॥
౩౪॥ జ్వలతిమన్మథవేదనయానిజేహృదితయార్ద్రమృణాళలతార్పితా।స్వ?
నాత్రప్రయాసవిధస్థయోర్మలినతామభజద్భుజయోఃభృశమ్॥౩౫॥ పికస్య
శ్రుతికంపినిశైవలంహృదితయానిహితంవిచలద్బభౌసతతతద్గతహృచ్ఛయదిత
మీ

నాఅణికర్తుర్నళస్యణౌకర్మత్వమ్ ॥ ౩౨ ॥ విరహేతి॥ విరహతప్తేతదంగే భైమీశరీరేనివేశితాఃసిహితాకమలినీపద్మలతా- నిమిషద్భిరానమద్భిర్దళైఃపత్రైశ్శేవముష్టిభిఃముష్టిబంధైఃకరశ్రైః - పృథుంతద్దవథుంతస్యాస్తాపం- అపనేతుమపచ్ఛేత్తుమచేష్టతవ్యాప్రియతకిం- పరాభవితుంతిరస్కర్తుమ్మైహతకిం - అచేష్టతకిమిత్యుత్ప్రేక్షా-వస్తుతస్తునకించిత్కర్తుం శశాక - ప్రత్యుతస్వయమేవద్ధగేత్యర్థః సోఽయంభిషకస్యభయప్రవేశఇతిభావః- అతఏవానర్థోత్పత్తిలక్షణోవిషమాలంకారః-తదుత్థాపితాచేయముత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥ ౩౩ ॥ ఇయమితి॥ఇయంభైమిఅనంగశరావళిరేవపన్నగాఃతైఃక్షతంక్షతిః- నపుంసకేభావేక్తః-తేనవిసారిణావ్యాపినావియోగేనైవవిషేణ-అవశావివశాసతీఖరాంశోస్తిగ్మాంశోఃకరైరర్దితాపీడితాశశికళేవ కంజనంకరుణనీరనిధౌశోకరసాబ్ధౌ॥సి॥కరుణస్తురసేప్యక్షైకృపాయాంకరుణామ తేతివిశ్వః-ననిదధౌనిదధౌవేవ-నిమజ్జయామాసై-వేత్యర్థః- అత్రరూపకోపమయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥౩౪॥జ్వలతీతి॥తయాభైమ్యా-మన్మధవేదనయామదనజ్వరదుఃఖేన-జ్వలతిప్రజ్వలితేనిజేహృదివక్షసి - అర్పితాఆర్ద్రాసరసామృణాళలతాబిసవల్లీ-స్వజయినోఃస్వజేత్రోః - జిదృక్షేత్యాదినాఇనిప్రత్యయః - భుజయోసదీయయోరేవసవిధస్థయోస్సమీపస్థయోస్సతో స్త్రపయాత్రపయేవేత్యర్థఃగమ్యోత్ప్రేక్షా-భృశంమలినతావైవర్ణ్యమభజత్ జిలోజేతురగ్రేలజ్జయావైవర్ణ్యంభజతీతిభావః॥౩౫॥పికేతి॥తయాభైమ్యా- పికరుతశ్రుత్యాకోకిలకూజితశ్రవణేనకంపినివేపమానేహృదివక్షసినిహితంశైవాల్యర్థంన్యస్తంవిచలత్ ఆ ధారచలనాదితిభావః- శైవలంస్వతన్వాశైవలశరీరేణసహ-ఘుసఘుష్ణిణాభ్యాంసంఘర్షణాద్వయోరపిజలచరత్వాదితిభావః-సతతంతద్గతస్యభైమీహృద్గతస్యహృచ్ఛయస్య కామస్యకేతనావిసఃకేతనేన-పాతంతాడితమివ బభౌవిత్యు

తునాహతమివస్వతనూష్ణనసృగ్ధిణా॥ ౩౬॥ నఖలు మోహవశేన తదాననం స
మనశ్శశికాంతమబోధితత్ ఇతరథాభ్యుదయే శశినస్తతః కథమసుస్రువదశ్రు
మయం పయః॥ ౩౭ ॥ రతిపతేర్విజయాస్త్రమివర్యథాజయతి భీమసుతా పితృభూప
తేః స్వవిశిఖానపి పంచతయా తతో నియతమైహత యోజయితుం స తామ్ ౩౮
త్రిభిరయం దహనాస్త్రముఖైరితీశ్వరం మనసిజస్య విమృశ్య వియోగినీర్ఘుడితి వా
యుశమిషాదసావుచితం ప్రతిశస్త్రముపాదదే ౩౯ అతనునా నవమంబుద
థు ంబుదం సుతనురస్త్రముదస్తమవేక్ష్య సా ఉచితమాయతనిశ్వసితచ్ఛలా

త్విత్యు॥ ౩౬॥ నేతి॥ నలమనః కర్తృ- మోహవశేన విరహప్రయుక్తాజ్ఞానబలేన తదాననం భైమీముఖం కర్మ-శశికాంతమిందుసుందరం ఇందూపలంచ నాబోధి ఖలు నాబుద్ధం కిమితి కాకుః బుద్ధ్యైవేత్యర్థః తచ్చ సత్యమిః భావః దీపజ సేత్యాది నాకర్తరిచిణ్ ఇతరథా తదసత్యత్వే శశినోభ్యుదయే తతో భైమీముఖాదశ్రుమయమశ్రురూపం పయః అసుస్రువత్ స్రుతం చంద్రోదయే పయస్స్రావాచ్చంద్రకాంతత్వం సత్యమిత్యర్థః-చంద్రోదయే దాహేనాద్రీకార్ద్రమరోదీతి భావః ద్రవతేర్ణిజి శ్రీ ఇత్యాదినాచ్లేశ్చఙ్ దాతోరువఙాదేశః॥ ౩౭ ॥ రతిపతేరితి॥ రతిపతేః కామస్యాయమేషః- విజయస్యాస్త్రం విజయాస్త్రం విజయసాధనమాయుధం-జయతి- తథైవ సా భీమసుతాపి విజయాస్త్రం సతీ జయతి-తత స్తస్మాద్ధేతోః సకామః స్వస్య విశిఖాని మానివతాం భైమీం పంచతయా పంచసంఖ్యాకత్వేన మరణేన చ॥ని॥ పంచతా పంచభావే స్యాచ్చ పంచతా మరణేపి చేతి విశ్వః యోజయితుమైహత స్వేషుధర్మవిజయాస్త్రత్వేన పంచత్వేనాపి యోజయితుమైచ్ఛత్ నియతం సత్యమిత్యుత్ప్రేక్షార్థః అన్యథా కిమర్థమేనామిత్థం పీడయేదితి భావః ఉపమానోత్ప్రేక్షయోస్సంకరః ౩౮ శశిమయమితి॥ వియోగిన్యస్సా భైమీడదేతీత్యాదిక్వరముద్యత్ ఇత్యశిజిసర్తిభ్యః క్వరప్ శశిమయం శశిరూపం మనసిజస్య దహనాస్త్రం ఆగ్నేయాస్త్రం విమృశ్యాలోచ్య ఘుడితి ద్రాక్ అశ్రుమిషాద్వారుణం వరుణదేవతాకం సాస్య దేవతేత్యణ్ప్రత్యయః తస్యాగ్నేయస్యాచితం ప్రతీకారక్షమం ప్రతిశస్త్రముపాదదే ప్రయుక్తవతీత్యర్థః చాంద్రతాపాసహిష్ణురశరణా కేవలమరోదీదిత్యర్థః సాపహ్నవోత్ప్రేక్షా ౩౯ అతనునేతి॥ సా సుతనుర్వైదర్భీ నవం నూతనం అంబుదం మేఘమేవ-అతనునా అనంగేన ఉదస్తం ఉత్క్షిప్తం అంబుదమంబుదసంబంధ్యస్త్రం పర్జన్యాస్త్రం అవేక్ష్య ఆయతనిశ్వసితచ్ఛలాద్దీర్ఘనిశ్వాసమిషాదముమంబుదం ప్రతి ఉదితం ప్రతీకారక్షమం శ్వసనం శ్వసనాత్మకమస్త్రం వాయవ్యాస్త్రమముంచత్ [illegible] దీర్ఘముష్ణం చని

చ్ఛ్వసనమత్రమముంచదముంప్రతిరం రతిపతిప్రహితానిలహేతితా ప్రతియతీసుదతీమలయానిలే। తదురుతాపభయాత్తుమృణాళికామయమయంభుజగాస్త్రమివాదిత ॥౪౧॥ వ్యధితతద్ధృది శల్యమివద్వయం విరహితాంచ తథాపిచజీవితమ్। కిమశకత్తత్రనిహత్యనిఖాతవాన్రతిఃస్తనబిల్వయుగేనతత్ ॥౪౨॥ అతిశరవ్యయతామదనేనతాం నిఖిలపుష్పమయస్వశరవ్యయాత్ స్ఫుటమకారిఫలాన్యపిముంచతాతదురసిస్తనతాళయుగార్పణా॥౪౩॥ అథముహుర్బహునిందిత

శశ్వసేత్యర్థః అత్రాపిసాపహ్నవోత్ప్రేక్షా ॥ ౪౦ ॥ రతిపతీతి। సుదతీయంభైమీ మలయానిలేవిషయే-రతిపతిప్రహితానిలహేతితాం- కామప్రయుక్తవాయవ్యాస్త్రతాం॥ని॥ హేతిశ్శస్త్రంప్రహరణంప్యాయుధంచాస్త్రమేవచేత్యమరః-ప్రతియతీజానతీ- ఇణశ్శతరిజీప్-తేనాస్త్రేణయదురుస్తాపస్తతోభయాత్ మృణాళికామయంబిసరూపంభుజగాస్త్రంఅదితేధత్తవతీకిమిత్యుత్ప్రేక్షా-భుజగానాంవాతాహారత్వాదితిభావః-సాఘ్వోరిట్చేతీకారః-ప్రహాస్వాదంగాదితిసలోపః॥౪౧॥ వ్యధితేతి॥ రతిపతిస్తద్ధృదిభైమీహృదయే విరహితాంవిరహిత్వంచ-తథాపివిరహిత్వేపి-జీవితంచేతిద్వయంశల్యంశంకుమివ వ్యధితనిఖాతవానిత్యర్థః జీవతోవిరహఃవిరహిణోజీవనంచద్వే అపిశల్యప్రాయే ఇత్యర్థః-దధాతేర్లుఙితఙ్-స్థాఘ్వోరిచ్చేతీకారః-ప్రహాస్వాదంగాదితిసలోపః అథనిఖననానంతరంతచ్ఛల్యద్వయంస్తనావేవబిల్వేపరిణతబిల్వఫలేతద్యుగ్మేన-తత్రహృదినిహత్యఆహత్యనిఖాతవాన్ కిం- యథాలోకేనిఖాతంశంకుందార్ఢ్యాయపాషాణేనఘ్నంతితద్వదితిభావః - పూర్వార్ధేశల్యనిఖననోత్ప్రేక్షా-ఉత్తరార్ధేనిహత్యనిహననోత్ప్రేక్షా-నిఖాతవానిత్యనువాదః॥౪౨॥ అతీతి॥ తాందమయంతీంఅతితరాంశరవ్యయతాశరవ్యంలక్ష్యంకుర్వతాశరవ్యశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటశ్శతరిపిత్-అతఏవనిఖిలానాంపుష్పమయానాంసర్వేషాంశరాణాంవ్యయాత్క్షయాత్-ఫలాన్యపిముంచతాక్షిపతా-మదనేన-తదురసిభైమీవక్షసిస్తనావేవతాళౌతాళఫలేతయోర్యుగస్యార్పణాక్షేపః అపకారిస్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా-శరక్షయేపాషాణాదినాపిప్రహరంతీతిభావః ౪౩॥ అథేతి॥ అథానంతరం-స్మరతాపమయేకామజ్వరరూపే-గదేరోగే॥ని॥రోగవ్యాధిగదామయాఇత్యమరః-పతితయామగ్నయా-అతఏవముహుఃబహుబహుధా-నిందితచంద్రమాతస్యోద్దీపకత్వాదితిభావః ముహుఃస్తుతోవిధుంతుదోరాహుర్యయాతయా-విధుస్తుదత్వాదేవేతిభావః॥ని॥ తమస్తురాహుస్స్వర్భానుస్సైంహికేయో [illegible] త్యమరః అరు

చంద్రయాస్తుతవిధుంతుదయాచతయాబహు। పతితయాస్మరతాపమయేగళే నిజపదేశ్రుపమిశ్రముఖీసఖీ ౪౪॥ నరసురాబ్జభువామివయావతాభవతియస్యయుగంయదనేహసావిరహిణామపితద్రతవద్వ్యవతుణమితంనకథంగణితాగమే॥౪౫॥ జనురధత్తసతీస్మరతాపితాహిమవతోనతుతన్మహిమాదృతా। జ్వలతిఫాలతలేలిఖితస్సతీవిరహఏవహరస్యనలోచనమ్ ౪౬॥ దహనజానపృథుర్దవథువ్యథావిరహజైవపృథుర్యదినేదృశమ్ దహనమాశువిశంతికథంస్త్రియఃప్రియమపాసుముపాసితుముద్ధురాః॥౪౭॥ హృదిలుఠంతికళానితరామమూర్విర్గ్వృషదజంతస్య...

ర్ర్వషదజంతస్యా॥మితిముమాగమః-శయాదమయు౦త్యా- అశ్రువిమిశ్రంముఖంయస్యాస్సాఅసిష్టాశంకయారుదతీసఖీసజగదే నిగది తావిప్రకృతోహ్యపకర్తారంనిన్దతితదపకర్తారంచస్తౌతీతిభావః ౪౪ నరేతి॥ నరసురాబ్జభువాంమనుష్యదేవబ్రహ్మణామివ-యావతాఅనేహసాకాలేనయస్యజంతోర్యద్యుగంభవతి - గణితగమేజ్యోతిశ్శాస్త్రే-తత్సర్వంవక్తవ్యమేవేతిశేషః యథాబ్రహ్మణోదినందేవాదినాంయుగాదికమిత్యుక్తం-తద్వదస్యాపిగణితశాస్త్రేవక్తవ్యమితిభావఃతతఃకిమిత్యాశంక్యాహతద్విరహిణాంతద్యుగంకథంకిమితిపతవతామవియుక్తానాంయూనాంక్షణేనమితంగణితం నఅవియుక్తానాంక్షణోవియుక్తానాంయుగమితికిమితినోక్తమిత్యర్థఃతథాతస్యాపికైకక్షణఏకైకయుగకల్పోభూదిత్యర్థః౪౫॥జనురితి॥సతీభవపూర్వపత్నీదక్షకన్యాస్మరతాపితావిరహాగ్నితప్తాసతీహిమవతోజనుర్జన్మాధత్తతస్యహిమవతోమహిమాఅదృతోయయాసాతన్మహిమాదృతా- ఆదృతతన్మహిమాసతీతున-ఆహితాగ్న్యాదిత్వాన్నిష్ఠాయాఃపరనిపాతఃవిరహతాపశాంత్యర్థంహిమవద్రాజ్జాతానతుతపస్సామర్థ్యానురోధాదిత్యుత్ప్రేక్షా॥హరస్యఫాలతలే-లిఖితోబ్రహ్మణాలిఖితఃసతీవిరహఏవజ్వలతి-లోచనంనేత్యారోపాపహ్నవాలంకారః॥౪౬॥దహనేతి॥దహనజాఅగ్నిదాహజన్యాదవథువ్యథాతాపదుఃఖంపృథుఃఅధికానకింతువిరహజైవపృథుఃఈదృశంనయదిఇదమిత్థంనచేత్ స్త్రియఅపాసుమపగతప్రాణంమృతంప్రియండుపాసితుంప్రాప్తుంఉత్కృష్టాధూర్భారోయాసాంతాఉద్ధురాఃఅనగ్గళాస్సత్యఇత్యర్థఃబుకప్పూరిత్యాదినాసమాసాంతోకారఃకథమాశుదహనంవిశంతిఅగ్నిదాహాద్విరహదాహఏవాధికఇత్యర్థఃతస్యతత్పరిహారార్థేనస్త్రీణామగ్నిప్రవేశకార్యేణసమర్థనాత్కార్యేణకారణసమర్థనరూపోర్థాన్తరన్యాసః॥౪౭॥హృదీతివిరహిణీవధాద్యైఃపఙ్క్తైఃపాప్మాని॥ అస్త్రీపంకంప్పుమాన్ ... అమూఃకళాః

రహిణీవధపంకకళంకితాః। కుముదసఖ్యకృతస్తుబహిష్కృతాస్సఖి విలోకయ
దుర్వినయంవిధోః॥౪౮॥అయి విధుంపరిపృచ్ఛ గురోః కుతః స్ఫుటమశిక్ష్యత దా
హవదాన్యతా।గ్లపితశంభుగళాద్గరళాత్త్వయాకిముదధౌ జడవాడబానలా
త్॥౪౯॥ అయమయోగివధూవధపాతకైర్భ్రమిమవాప్య దివః ఖలు పాత్యతే శితి
నిశాదృషది స్ఫుటదుత్పతత్కణగణాధికతారకితాంబరః॥౫౦॥ త్వమభిధేహి వి
ధుంసఖి మద్గిరా కిమిదమీదృగధిక్రియతే త్వయా।నగణితం యది జన్మపయోనిధౌ
హరశిరస్స్థితిభూరపి విస్మృతా॥౫౧॥ నిపతతాపి నమందరభూభృతా త్వముద
ధౌ శశలాంఛన చూర్ణితః। అపిము నేర్జరరాచ్ఛిషిజీర్ణతాంబతగతోసి నపీతప

హృదిఅభ్యంతరేసితరాం లుఠంతివర్తం తేకుముదైస్సఖ్యంకుర్వంతీతితత్కృతః
విశుద్ధాఇత్యర్థః-తాస్తుకళాః బహిష్కృతాః- హేసఖివిధోర్దుర్వినయందౌర్జ
న్యంవిలోకయదుర్జనాః పాపిష్ఠానంతః కుర్వంతి విశుద్ధాన్బహిష్కుర్వంతీతిభా
వః॥౪౮॥అయీతి॥ అయిసఖి విధుంపరిపృచ్ఛ హేజడమూఢ త్వయా దాహవదా
న్యతా దాహదాతృత్వం దాహకత్వమిత్యర్థః కింగ్లపితశంభుగళాచ్ఛోషితశం
భుకంఠాత్ - గరళాత్కాలకూటాత్ ఉదధౌ బడబానలాద్వా కుతః-కస్మాద్గు
రోః స్ఫుటమశిక్ష్యత శిక్షితాఽభ్యస్తేత్యర్థః॥౪౯॥అయమితి॥అయం విధుః అయో
గివధూవధపాతకైః వియోగిస్త్రీప్రహింసాపాపైః కరణైః భ్రమింభ్రమణం- అ
వాప్యప్రాప్య ఆప్నోతేర్ణ్యంతాత్ క్త్వో ల్యబాదేశః విభాషాపఇతివికల్పా
దయాదేశాభావః శితిసిశాకృష్ణపక్షరాత్రిస్తస్యామేవదృషః శిలాయాం స్ఫుటం
తః పాతవేగాద్విదళంతః తతఉత్పతంతశ్చయేకణాః ఖండాః తేషాంగణైరధికం
తారకితాంబర భూమ్నా తారకవత్కృతాకాశస్సన్ అతఏవకృష్ణపక్షేతా
రకబాహుళ్యమితిభావః- తారకవచ్ఛబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణిక్తః
విణ్మతోర్లుగితిమతుపోలుక్-దివోంతరిక్షాన్నిపాత్యతేఖలు-ఉత్కటపాపకారి
ణః పుసే పరిభ్రామ్య శిలాయాం నిపాత్యహన్యంత ఇతిభావః॥౫౦॥త్వమితి॥ హేస
ఖిత్వంమద్గిరా విధుమభిధేహి ఉపాలంభస్వతత్ప్రకారమేవాహత్వయా మహా
న్నేనేతి భావః కింకిమర్థమిదమీదృక్ స్త్రీవధాత్మకంకర్మ అధిక్రియతే ఆచర్యతేప
యోనిధౌజన్మనపణితం యదిమాస్తు హరశిరఏవస్థితిభూర్నివాసభూమిః సాపి
విస్మృతా మహాకులప్రసూతస్య శంభుశిరోధృతస్యతవేదమనుచితమిత్యర్థః॥౫౧॥
నిపతతేతి॥ హేశశలాంఛనసకళంకేత్యర్థః- త్వముదధౌనిపతతామథనసమయ
ఇతి శేషః-మందరభూభృతామందరాద్రిణాపినచూర్ణితః పీతపయోనిధేరాచ
మితసముద్రస్యముసేరగస్త్యస్య జఠరాచ్ఛిఖిజీర్ణతాం నగతోసివా

యోనిధేః॥౫౨॥కిమసుభిర్గళితైర్జడమన్యసేమయినిమజ్జతుభీమసుతామనఃమ
లశ్రుతిమాహతదర్థికాంనలముఖేందుపరాంవిబుధస్మరః॥౫౩॥ముఖరయస్వ
యశోనవడిండిమంజలనిధేఃకులముజ్జ్వలయాధునా। అపిగృహాణవధూవధపౌ
రుషంహరిణలాంఛనముంచకదర్థనామ్॥౫౪॥నిశిశశిన్భజకైతవభానుతామ
తిభాస్యతితాపయపాపమామ్ అహమహస్యవలోకయితాస్మితేపునరహ

తాపివదతీతిభావః।బతేతిఖేదేమద్భాగ్యవిపర్యయఏవాయమితిభావః॥౫౨॥కిమితి॥
హేజడమూఢ-గళితైర్నిష్క్రామితైఃఅసుభిఃప్రాణైఃస్వమారణేనేత్యర్థః
మసుతామనోమయిచంద్రేనిమజ్జతునిమజ్జేత్ సంభావనాయాంలోట్ ఇతిమన్య
సేకిం॥శ్రు॥యత్రాస్యపురుషస్యాగ్నివాగప్యేతివాతంప్రాణశ్చక్షురాదిత్యం
మనశ్చంద్రందిశశ్శ్రోత్రంపృథివీంశరీరమాకాశమాత్మౌషధీర్లోమానివనస్ప
తీన్కేశాఅప్సులోహితంచరేతశ్చనిధీయతఇతిశ్రుతిప్రామాణ్యాదితిభావః
సోపివృథాభిమానఇత్యాహ- సఃమృతమనశ్చంద్రమేతీత్యేవం రూపోర్థోభీష్ట
యోయస్యాస్తాంతదర్థికాం శేషాద్విభాషేతికప్సమాసాంతఃప్రత్యయఃస్తాంతా
త్పూర్వస్యాతఇదాప్యసుపఇతీకారశ్రుతింపూర్వోక్తవేదవాక్యంవిబుధోదే
వోవిద్వాంశ్చ - స్మరఃనలస్యముఖేందుఃముఖచంద్రఃపరోముఖ్యోర్థోయస్యా
స్తాంతత్పరాంనిఃపరందూరాస్యమక్ష్యేష్వితి వైజయంతీమమఆహ్నేబ్రూతే
ఖలువిద్వదుక్తఏవార్థోగ్రాహ్యఇత్యర్థఃపరతోపిమేభర్తానలఏవనాన్యఇతిభా
వః॥౫౩॥ముఖరయస్వేతి॥హేహరిణలాంఛనశశాంకయశస్సఃనవడిండిమంకీర్తి
ప్రకాశకంనూతనవాద్యవిశేషంముఖరయస్వముఖరంరవణంకురుఅధునాజల
నిధేస్త్వజ్జనకస్యకులముజ్జ్వలయప్రకాశయవధూవధపౌరుషమపిస్త్రీవధశౌ
ర్యంచగృహాణస్వీకురుకింతుకుత్సితోర్థఃకదర్థఃపీడాకరః-కోఃకతత్పురుషేచేతి
కుశబ్దస్యకదాదేశఃకదర్థీకరణంకదర్థనాకదర్థనశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాద్యు
చ్ తాంముంచశీఘ్రంమారయసతుపీడయేత్యర్థఃఅత్రవధూవధస్యానిష్టత్వేనా
విధేయస్యవిధానాత్-విషంభుఙ్క్ష్వేతివన్నిషేధపరోవిధ్యాభాసః- ఇష్టనిషే
ధాభాసపరాక్షేపాలంకారభేదఃతథాచాలంకారసూత్రంఅనిష్టంవిధ్యాభా
సశ్చేతి॥౫౪॥నిశీతి॥హేశశిన్పాపక్రూర॥ని॥నృశంసోఘాతుకఃక్రూరఃపాపఇత్య
మరః-నిశిభాస్వత్యసతి కైతవభానుతాంకపటసూర్యత్వంభజమాంతాపయ
కింత్వహంచాహస్పతి-అహర్పతినాసూర్యేణఅహరాదీనాంపత్యాదిష్వితిరేఫా
దేశఃతేతవనిర్దయతదర్పతాంనిరహంకారతాంఅవలోకయితాస్మిద్రక్ష్యామీత్య
ర్థః-లుట్మిమీతాస్మిశ్రేయస్సాపాపిష్ఠాఃస్వనాశమాసన్నమపశ్యంతఃపరాక్ర

తినిర్ధుతదర్పతామ్॥౫౪॥ శశకళంకభయంకరమాదృశాంజ్వలసియన్నను భూతపతింశ్రితః। తదమృతస్యతవేదృశభూతతాద్భుతకరీవరమూర్ధవిధూననీ॥౫౫॥ శ్రవణపూరతమాలదళాంకురంశశికురంగముఖేసఖినిక్షిపకిమపితుందిలితస్థగయత్వముంసపది తేనతదుచ్ఛ్వసిమిక్షణమ్॥౫౬॥ అసమయేమతిరున్మిషతిధ్రువంకరగతైరగతాయదియంకుహూః। పునరుపైతినిరుధ్యనివాస్యతే సఖిముఖంనవిధోః పునరీక్ష్యతే॥౫౭॥ అయిమమైషచకోరశిశుర్మునేర్వ్రజతిసింధుపిబ

హాసంక్రీతిభావః॥౫౪॥ శశకలంకేతి॥ హేశశకలంకశశాంకమాదృశాంవియోగినీనామిత్యర్థః-భయంకరోతీతిభయంకరఉగ్రస్వజకమేఘర్తిభయేషుకృఞఇతిఖచ్ప్రత్యయఃఅరుద్విషదిత్యాదినాముమాగమః యద్యస్మాత్ భూతపతింశివంపిశాచపతించశ్రితస్సన్ జ్వలసిప్రదీప్యసేతత్తస్మాదమృతస్యామృతమయస్యమృతేనరస్యచతవపరేషాంద్రష్టౄణాంస్వానిష్టానాంచమూర్ధవిధూననీఏకత్రవిస్మయాదన్యత్రావేశాచ్చశిరకంపకరీఈదృశభూతతాఇత్థంభూతత్వంఈదృశపిశాచత్వంచఅద్భుతకరీవిస్మయకరీహారశిరోమణేరమృతస్యతవఇత్థంఈదృశపిశాచత్వంచఅద్భుతమితివాక్యార్థజీవనఈదృగలాతపిశాచత్వమద్భుతప్రజ్వలనాత్మకత్వమద్భుతమితివ్యంగార్థః॥౫౫॥ శ్రవణేతి॥ హేసఖీశ్రవణపూరఃకర్ణావతంసఃయస్తమాలదళాంకురస్తమాలపల్లవస్తంశశికురంగస్యముఖేవక్త్రేనిక్షిప- తేనదళాంకురేణసపదికిమపికియదపితుందిలితస్తుందిలీకృతఃస్థూలీకృతస్సన్ అముంశశినంస్థగయతుఛాదయతు-తత్తస్మాత్ క్షణముచ్ఛ్వసిమిప్రాణిమిరుదాదిభ్యస్సార్వధాతుకఇతీడాగమః॥౫౬॥ అసమయఇతి॥ హేసఖీఅసమయేమతికార్యధీఃఉన్మిషతిఉత్తిష్ఠతిధ్రువంనతుయోగ్యకాలఇత్యర్థః-కుతః- యద్యస్మాదియంకుహూఃనష్టచంద్రామావాస్యాకరగతాస్వాయత్తైవహస్తనక్షత్రగతాచగతాతదాపునరుపైతిపునరాగచ్ఛతిచేదిత్యర్థః-నిరుధ్యనివాస్యతేస్థాప్యతేతస్యఫలమాహ-విధోర్ముఖంపునర్నైక్షత్యతేతస్యాస్తత్తాదృశకత్వాదితిభావః పాపుష్పస్యతస్యాదర్శనమేవఫలమిత్యర్థః॥౫౭॥ ఆయీతి॥ అయసఖీఏషమమచకోరశిశుర్వేషపరీక్షార్థంగృహసంవర్ధితోబాలచకోరఃయథాహకామందః॥శ్లో॥ చకోరస్యవిరజ్యేతేనయనేవిషదర్శనాదితి-పిబతీతిపిబః పాఘ్రాధ్మేత్యాదినాశప్రత్యయఃపిబాదేశః-సింధోఃపిబస్యసముద్రపాయినోమునేరగస్త్యస్యశిష్యతాంనవ్రజతీతికాకుఃవ్రజతీత్యర్థతథాచఇయంచకోరశ్చంద్రంనిశ్శేషంపాస్యతీత్యాశయఃనచైతదశక్యమిత్యాహఅబ్ధిమశితుంపాతుమధీతవతఃఅభ్యస్తవతఃఅతఏవ

స్యనశిష్యతామ్‌। అశితుమబ్ధిమధీతవతోऽస్యవాశశికరాః పిబతః కతిశీకరాః॥ కురుకరేగురుమేకమయోఘనంబహిరితోముకురంచకురుష్వమే। విశతితత్ర దైవవిధుస్తదాసఖీసుఖాదహితంజహితంద్రుతమ్‌ ౬౦ ఉదరఏవధృతః స్వతానవిషమోబడబానలవద్విధుఃవిపవదుజ్ఝితమప్యమునానసస్మరహ మముంబుభుజేవిభుః॥౬౧॥ అసితమేకసురాశితమప్యభూన్నఘనరేషపున దంవిషమ్‌। అపిసపీయసురైర్జనితక్షయంస్వయముదేతిపునర్నవమార్ణవ ౬౨॥ విరహీవర్ధవధవ్యసనాకులంకలయపాపమశేషకళంవిధుం। సురసి

పిబతః అబ్ధిపానప్రవృత్తస్యచకోరస్య - శశికరాః కతివాశికరాః కతిచిత్‌క ఇత్యర్థః - అత్రసముద్రపాయినోదండాపూపికయాశశికరపానసిద్ధరత్రి త్తిరలంకారః॥౫౯॥ కుర్వితి॥ హేసఖీఏకంగురుంమహాంతం అయోఘనం యఃపిండఘట్టనంఅయోముద్గరంకరేకురుబిభృహీత్యర్థః ఇతోऽస్మాత్సాదనా హిః మేమిమముకురందర్పణంచకురుష్వనిఘహి. తత్రముకురేయథావిధుః ప్రతిఫలతి- తత్రైవసుఖాదనాయాసాత్‌ - అహితంశత్రుంతంవిధుంద్రుతంజ మారయహాంతేర్లోటిసిపిహిరాదేశఃహాంతేర్జ ఇతిజాదేశస్యాసిద్ధవదత్రా దిత్యసిద్ధత్వాన్నహేర్లుక్‌ అత్రచంద్రగ్రహారాది ప్రలాపామేఘసందేశా స్మదనోన్మాదవికారాఇత్యనుసంధేయం౬౦॥ ఉదర ఇతి॥ విషమః క్రూరకర్మా ధుః-ఉదన్వతా ఉదధినా-ఉదన్వానుదధౌచేతిని పాతః బడబానలవద్బడబా నాతుల్యం తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిః ఉదరేకుక్షౌవేవకం నధృతఅథవాఅము ఉదన్వతా ఉజ్ఝితమప్యముంవిధుంవిభుస్సనర్థః స్మరహారః విషవద్విషేణకా కూటేనతుల్యం-పూర్వవద్వతిః కింనబుభుజేనగ్రసతేఉభయథాపిస్వయంజ మఇతిభావః౬౧॥ అసితమితి॥ ఆర్ణవమర్ణవేజాతంతత్రజాతఇత్యణ్ప్రత్యయః సితంమేచకంవిషంకాలకూటాఖ్యమేకేనైవసురేణమహాదేవేనఅశితంగళిత పిపునర్నాభున్నాజః ఏషచంద్రోనామార్ణవంవిశదంవిషంపునస్సితవిషంసు రైర్బహుభిర్జరైవైః ప్రథమాంపిబతేవషీన్నారత్యాద్యుక్తక్రమేణ-సపీయజనితక్ష యంకృతనాశమపిస్వయంనవంతద్రూపేణైవపునరుదేత్యాగచ్ఛతీతి వ్యతిరే కః౬౨ విగహీతి॥ హేసఖీవిరహీవగ్గవధవ్యసనేనాసక్త్యాఆకులంసంకులంస బ్ధంఅశేషకలంపూర్ణకలంవిధుంపాపంకలయక్రూరంవిద్ధిసురైర్నిపితాసుధా యస్యతంక్షీణమిత్యర్థః శైషికఃకప్సమాసాంతఆపోऽన్యతరస్యామితివికల్పాద్ధ స్వాభావః అవాపఏవాపాపకస్తంసామ్యంకలయతథాకావ్యదర్శనాదితిభా వఃకింతుగ్రహావిధోర్దైవజ్ఞాస్తుకథంవిపరీతకథనా॥ తదేతద్వర్ణ్యాక్రిభూపాల

థాకమపాపకం గ్రహవిదో విపరీతకథాః కథమ్ ౬౩॥ విరహిభిర్బహుమానమ
వాపి యస్స బహుళః ఖలు పక్షః ఇహాజని తదమితిస్సకలైరపి యత్ర తైర్వ్యరచి సా
చ తిథిః కిము మాకృతా ౬౪ స్వరిపుతీక్ష్ణసుదర్శనవిభ్రమాత్కిము విధుం గ్రసతే న
విధుంతుదః। నిపతితం వదనే కథమన్యథా బలిం రంభనిభం నిజముజ్ఝతి ౬౫॥ వదన
గర్భగతం న నిజేచ్ఛయా శశినముజ్ఝతి రాహురసంశయమ్। అశిత ఏవ గళత్యయ

త్రాః పాపాస్తత్సంయుతో బుధః పూర్ణచంద్రబుధాచార్యశుక్రాస్తేభ్యశ్శుభ
గ్రహాః ఇత్యేవం విరుద్ధవాచ అనుభవవిరోధాదం ... ల్యగ్రాగాదివాక్యవగ్రాహ్యా
స్తద్వాక్యమితి భావః ౬౩ విరహిభిరితి॥ యః పక్షో విరహిభిః బహుమానం సత్కా
రమవాపి ప్రాపితః క్షీయమాణచంద్రత్వాదితి భావః. అవపూర్వాదాప్నోతే
ర్ణ్యంతాత్కర్మణి లుఙ్ - గతిబుద్ధీత్యాదినా అణికర్తుః కర్మత్వం ణ్యంతే కర్తుశ్శక్తి
గ్రహణ ఇత్యభిధానం స విరహిభిర్బహుళాకృతః పక్షః ఇహాస్మిన్ లోకే బహుబహు
కారం లాతి ఆదత్త ఇతి వ్యుత్పత్త్యా బహుళః ఆతోనుపసర్గేకః న తు బహుళా బహుళజీ
తి భావః అజని జాతః ఖల్వితి ప్రసిద్ధౌ కించ తత్రాపి యత్ర యస్యాం తిథౌ సకలై
రపి తైర్విరహిభిః తదమితి తస్య బహుమానస్య అమితి రపరమితిర్వ్యరచి అకారిన
ష్టచంద్రత్వాదితి భావః సా చ తిథిః. అమా ఆమితిర్బహుమానస్య అస్యామితి వ్యు
త్పత్త్యా అమా అమానామకా కృతా కిం- మాతేర్భావార్థేసంపదాదిక్విపి సజ్ఞ
మా సేమశ్చాగ్రిమే చాకారప్రత్యయే యస్యేతి లోపే అజాద్యతష్టాప్ నత్వమా
సహభావోస్యాం సూర్యాచంద్రమసోరితి వ్యుత్పత్త్యేత్యుప్రసిద్ధౌ అమేతి సహా
ర్థే అవ్యయం తతో భావప్రధానాన్మత్వర్థీయాకారాట్టాప్ ॥౬౪॥ స్వే ॥ విధుంతు
దో రాహుః- విధుం చంద్రం స్వరిపోర్విష్ణోస్తీక్ష్ణం నిశితం యత్సుదర్శనం తదితి విభ్ర
మాత్సాదృశ్యమూలభ్రమాన్న గ్రసతే కిము తాలుచ్ఛేదభయాదితి భావః అస్య
థాభయాభావే- వదనే నిపతితం వక్త్రాంతర్గతం- అత ఏవ నిజం స్వాయత్తం- బలి
కరంభనిభం ఉపహృతదధ్యుపసిక్తసక్తుసదృశం స్వాధీనమిత్యర్థః॥ ని॥ కరంభా
దధిసక్తవ ఇత్యమరః ఏనమితి శేషః కథముజ్ఝతి ఉద్గిరతీత్యుత్ప్రేక్షా ౬౫॥ వదనేతి॥
హే సఖీయ ద్వా రాహువదనగర్భగతమాస్యాంతః ప్రవిష్టం శశినం నిజేచ్ఛయా
స్వేచ్ఛయా నోజ్ఝతి- అసంశయం సంశయో నాస్తి- అగాధాభావే వ్యయీభావ
కిం త్వయం శశీ అశితో గళిత ఏవ అత్యయం వినా అకృచ్ఛ్రేణేత్యర్థః॥ ని॥ అత్యయోతి
క్రమే కృచ్ఛ్ర ఇతి వైజయంతీ- గలనాళబిలాద్వినా కంఠనాళాం ... హరమార్గేణ-
గలతిస్స ... ప్రత్త్వేన ... తసాళిస్య జఠరా

మత్స్యయంసఖివినాగళనాంబిలాధ్వనాఽఽ బుజాదృశఃకథయంతిపురావిః
మధుభిదఃకిల రాహుశిరశ్ఛిదమ్। విరహమూర్ధభిదంనిగదంతినక్వనుకశీయతః
శరాసలఃఽ౭॥స్మరసఖారుచిభిస్మరవైరిణామఖమృగస్యయథాదళితంశి
ససపదిసందధతుశ్ఛిషజౌదివఃసఖితథాతమసోపికరోతుకఃఽ౮॥నలవిమస్త
స్యరణేరిపోస్తశిఃకింనకబంధగళేనవా। మృతిభియాభృశముత్పతతస్తమో
హశిరస్తదసృగ్దృఢబంధనమ్ఽ౯సఖిజరాంపరిపృచ్ఛతమశ్శిరస్సమమసౌ
తాపికబంధతామ్। మగధరాజవపుర్దలయుగ్మవత్కిమితినప్రతిసీవ్యతికేతున

సంయోగవిరహాదస్యపాపిష్ఠస్యేందోపున దః ఇత్యుత్ప్రేక్షార్థఃఽఽబు
దృశఇతిబుజదృశఃతాదాత్వికకార్యమాత్రదర్శనఃనత్వాగామికార్యదర్శి
త్యర్థః-పురావిదఃపురాణజ్ఞాఃపూర్వపురుషాః-మధుభిదంవిష్ణుంరాహుశిర
దంకథయంతికింకితేతివార్తాయాంవిరహిమూర్ధభిదం వియోగిశిరశ్ఛిదంన
దంతీతికాకుతథైవకథనీయమిత్యర్థఃకుతస్తస్యరాహోర్జరానల్ప యదిల
తిశేషఃశశీక్వనునక్వాపిశ్యాదిత్యర్థఃరాహుశిరశ్ఛేదేనతదీయజఠరాగ్ని వి
దకత్వాద్విరహి వారకంశశిన ముజ్జీవయన్నయంవిష్ణుర్విరహిశిరశ్ఛేదీ
వంవ్యపదేశ్యఃనరాహుశిరశ్ఛేదీత్యర్థఃఽ౭స్మరసఖావితిరుచిభిం కాయక
భిస్మరసఖాస్మరసదృశాన్నిగ్రేచదివోభిషజౌస్వర్వైద్యాస్మరవైరిణాహ
దళితంభిన్నంమఖఏవమృగతస్యమృగరూపధారిణోమఖస్యేత్యర్థఃశిరో
సపదిసందధతుఃసంయోజయామాసతుఃయోయస్యమిత్రంసతస్యఅమునా
సయుతీతియుక్తం- కింతుహేసఖికస్తమసోరాహోరపితథాశిరసమీణకా
రోతునకోపీత్యర్థఃహరస్యమఖమృగశిరశ్ఛేదేపురాణంప్రమాణంయంజీ
నస్తస్సంధానేశ్రు॥తతోవైతౌయజ్ఞస్యశిరఃప్రత్యధత్తామితిశ్రుతిః॥త్యయః
అథవారణేనలేనవిమస్తకితస్య-తథాపిమృతిభియామరణభయేనభృగళితస
తఉదచ్ఛతోరిపోఃకబంధగళేనఅపమూర్ధకళేబరకంఠేనసహాతమోంసు
శిరఃతస్యగలస్యాసృజారక్తేనదృఢబంధనంనిబిడసంయోగంసత్కింనవినిత
గచ్ఛతేతథాచతజ్జఠరాగ్నినాచంద్రోజీర్యేదితిభావః॥ఽ౯సఖితి॥అథవా
సఖిజరాంజరాఖ్యాంనిశాచరీంపరిపృచ్ఛఅసౌజరాకబంధతాంఆశిరస్సత
దధతాపికేతునాసహంకేతుగ్రహేనసహ-తమసోరాహోశ్శిరః- మగధర
స్యజరాసంధస్యవపుర్దలయోశ్శరీరార్ధభాగయోఃయుగ్మవత్ యుగలమివ
తినప్రతిసీవ్యతినసంధత్తేశిరోమాత్రంకేతుః తయోస్సంధానేపూర్వవత్

౭౦॥వదవిధుంతుదమాళినుదీరితైస్త్యజసికిందిజరాజధియారిపుమ్।కిముడివం ఘునరేతియదీదృశఃపతితప్ఫనిషేవ్యహివారుణీమ్॥౭౧॥ దహలికంఠమయంఖలు తేనకింగరుడవద్ద్విజవాసనయోజ్ఝితః।ప్రకృతిరస్యవిధుంతుదదాహికామయినిరాగసికావదనప్రతా॥౭౨॥సకలయాకలయాకిలదంష్ట్రయాసముపధాయయమాయవినిర్మితః। విరహిణీగణచర్వణసాధనంవిధురితోద్విజరాజఇతిశ్రుతః॥౭౩॥స్మరముఖంహరనేత్రహుతాశనాజ్జ్వలదిదంవిధినాచిక్షేపథు

రాగ్నినాచంద్రోజీర్యేదితీభావః-జగాకృతాంగసంధానోజగాసంధఇతిభారతీకథాత్రాసుసంధేయా ౭౦వగేతి హేఆళిసఖేమదీరితైర్వాక్యైర్విధుంతుదంరాహుంవద.రిపుం-ద్విజరాజశ్చంద్రోబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠశ్చ తద్ధియాత్యజసికిం తన్నాస్తీత్యాహ-యద్యస్మాద్ధేతోశ్చంద్రోవారుణీంప్రతీచీంసురాంచ॥౭॥ వారుణీగంధదూర్వాయాంప్రతీచీసురయోరపీతివిశ్వనిషేవ్యగత్వాపీత్వాచ పతితశ్చ్యుతపాతకీచఈదృశఃపతితోపిపునర్ద్విజమంతరిక్షంస్వర్గంచఏతిగచ్ఛతికిం ద్వయోరపిపతితయోరథోగతిరేవనోర్ధ్వగతిరిత్యర్థః।అతః-పతితస్యాకుతశ్శుద్ధ్యాకుతస్తగాంపద్వ్యదోషశ్చేతిభావః॥౭౧॥దహతీతి॥ హేవిధుంతుదయం ఖ్యాతగరుడవత్ద్విజవాసనయాద్విజత్వసామాన్యేనపాతిత్యేపిజాతేరసపాయావిదుఃద్విజవాసనయాద్విజత్వసామాన్యేనపాతిత్యేపిజాతేరసపాయావిదుః గరుడవద్గురుత్వేవతత్ప్రత్యేకతిప్రత్యయః తేనవకంఠందహతిఖలుతేవదాహేనోజ్ఝితఃకిం-ప్రత్తాకావదనకాషిత్యర్థఃతథాహిఅస్యవిధోః ప్రకృతిరస్యనిరాగసినిరపరాధాయాంమయిదాహికానగ్ని అనపరాథప్రశ్రి ప్రహారకస్యకుతోబ్రాహ్మణ్యమిత్యర్థ॥ని॥అగోపరాధోమంతుశ్చేత్యమరః పురాకిల స్వాధీనేనగరుత్మతాక్షుధార్తేనస్లేచ్ఛభక్షయతానస్మిగీతభ్రష్టద్విజఃపద్యోగ్నిగళేనసహసోద్గీర్ణ ఇతిపౌరాణికీకథాతథామాఘశ్చాహ॥శ్లో॥విప్రంపురాహ్యాగతరాడివనిర్జగారేతి॥౭౨॥సకలమేతి॥విధుస్సకలయాకలయా- సకలాభిఃకళాభిరేవదంష్ట్రయాదంష్ట్రాభిర్గ్నవిశేషైఃప్రకృతిద్రవ్యేణడభయప్రజాత్యే కవచసంయమాయఅంతకార్థంసమవధాయసవ్యగవహితీభూయ- విరహి
౧౬౦ ణీగణస్యచర్వణసాధనంకించిద్భక్షణసాధనంవినిర్మితఃకిల- బ్రహ్మణేతిశేషఃఅతోస్మాద్దంష్ట్రావిశేషత్వాద్ద్విజరాజఇతిశ్రుతఃనతువిప్రవిశేషత్వాదిత్యర్థఃని దంతవిప్రాండజాద్విజాఇత్యమరఃఅతోనాయముపేక్ష్యఇతిభావః॥౭౩॥స్మర ముఖమితి॥అథవిధుశ్చంద్రోనామేదంస్మరముఖంజ్వలత్ప్రజ్వలదవధినాద్యై వేనహరనేత్రహుతాశనాచ్చక్షేమచ్యాఆకృష్టః-అథవాబహువిఘ్నవియోగివధేనయుక్తేనఃప్రావర్తనసాక్షి యాన్వతముత్పాదంకితః - చా

బహులవిధనవియోగివధనసాశశమిషాదథకాళికయాంకితః ॥ ౭౪॥ ఇతివిధోర్వి విధోక్తినిగర్హణంవ్యవహితస్యవృథేతివిమృశ్యసా। అతితరాందధతీవిరహజ్వ రంహృదయభాజముపాలభతస్మరమ్॥ ౭౫॥ హృదయమాశ్రయసేబతమామ కంజ్వలయసీత్థమనంగతదేవకిమ్ స్వయమపిక్షణదగ్ధనిజేంధనఃక్వభవితాసిహ తాశహుతాశవత్ ౭౬॥ పురభిదాగమితస్త్వమదృశ్యతాంత్రినయనత్వపరి

హుకాళిమావా-పాపకాళిమావా - శశమిషాద్దృశ్యతఇతివా పహ్నవోత్ప్రే క్షాద్వయం ౭౪ ఇతీతి॥ అతితరాంతిమాత్రం అవ్యయఘాదామ్ప్రత్యయః విర హజ్వరందంధతీసాదనుయంతీఇతీత్థంవ్యవహితస్యవిప్రకృష్టస్యవిధోర్ద్వివిధో క్తిభిర్విగర్హణంనిందావృథేతివిమృశ్యఆరణ్యరుదితప్రాయమితివిచార్యహృద యభాజంసన్నిహితంస్మరముపాలభతనినింద- పాక్షికఫలసంభావనయేతిభా వః॥ ౭౫॥ హృదయమితి॥ హేఅనంగనుమేదంహామకంతవకమమకావేకవచన ఇత్యణిమమకాదేశః హృదయమాశ్రయసే-తదేవేత్థంకింజ్వలయసిదహసి-బ త-హతాశదుర్బుద్ధేస్స్వయంత్వమపిహుతమశ్నాతీతిహుతాశోగ్నిః కర్మణ్యణ్ తద్వత్ -క్షణదగ్ధనిజేంధనోదగ్ధాశ్రయస్సన్నిత్యర్థః- క్వభవితాసిక్వాదవిష్యసి క్వాపీత్యర్థః- అనద్యతనేలుట్ పరహింసావ్యసనేనాత్మనాశంనపశ్యసీత్యా యేనహతాశేత్యామంత్రణం ౭౬॥ పురభిదేతి॥ హేస్మరత్వంఅక్షిగతఇతి శేషః అనతిసన్నికృష్టస్యాక్ష్ణోదగ్ధుమశక్యత్వాదదృశ్యస్యచదాహాయోగాదితిభా వః పురభిదాహరేణ-త్రినయనత్వంత్ర్యక్షత్వం-క్షుభ్నాదిత్వాణ్ణత్వాభావః తస్యపరిప్లుతిశంకయాతృతీయాక్షివైయర్థ్యభయేనేత్యర్థః- అదృశ్యతాంగమి తోనాశంప్రాపితః-గతిబుద్ధీత్యాదినాఅణికర్తుఃకర్మత్వేతత్రైవక్తః - ణ్యంతేక ర్తుశ్చకర్మణఇతివచనాత్-కింను కస్యచనాపి యస్యకస్యచిదపి-జనస్యాక్షిగతే దృష్టిగోచరేస్వేష్వేచ॥ని॥ స్వేష్వేత్యక్షిగతోవధ్యఇత్యమరః త్వయిత్రిభిర్నయ నైఃకింననిరీక్ష్యతకిమితిననిరీక్షితం- అతోస్యత్రినయనత్వంవ్యర్థమేవేత్యర్థస్త్వ క్షిగతఇవమాదృశాక్షిగతేపిత్వయితృతీయాక్షినిరీక్షణాభావాదపరోపకారి ణస్తస్యవైయర్థ్యం నిరీక్షణంచదేవస్యజితకామత్వాదన్యేషాంతు కామజిత త్వాదుత్ప్రేక్ష్యతఇతి- త్వయిసీరైక్ష్యతేత్యత్రకర్మణోపిస్మరస్యఅనేకశక్తియు క్తస్యేతిన్యాయేనమాతరిప్రహృతమిత్యాదివదాధారత్వవివక్షాయామవివ క్షితేకర్మకాదిక ... కర్మణోకర్మకాత్

తిశంకయాస్మరనిరైత్యతకస్యచనాపినత్వయికిమతఃగతేనయన్నైస్త్రీభిః ౭౭ సహచరోసిరతేరితిశ్రుతిస్త్వయివసత్యపిమేనరతిఃకుతః। అథనసంప్రతిసంగతిరస్తినామనుమృతానభవంతమియంకిల ౭౮॥ రతివియుక్తమనాత్మపరజ్ఞకంస్వమివమామవపీతాపితవానసికథమతావభృతస్తవసంగమాదితరథాహృదయం మమదహ్యతే ౭౯॥ ఆనుమమారనమారకథంనుసారతిరితిప్రథితాపిపతివ్రతా ఇయమదనాథవధూవధపాతకీదయితయాపితయాసికిముజ్ఝితః ౮౦॥ సుగతఏవ విజిత్యజితేంద్రియస్త్వదురుకీర్తితనుంయదనాశయత్ తవతనూమవశిష్టవతీం

యేతివచనాత్॥ ౭౭॥ సహచరఇతి॥ హేస్మరరతేః రతీదేవ్యాఃసంశ్లిష్టేశ్చసహచరోసీతివిశ్రుతిఃప్రసిద్ధిః-త్వయివసతిహృదయస్థేసత్యపి- మేకుతోరతిర్నఅథవాసంప్రతివాంయువయోస్సంగతిర్నాస్తికుతఃఇయంరతిర్భవంతంనానుమృతాకిల-కిలేతివార్తాయాం-అనుమరణాభావాదసంగతిర్యుక్తేత్యర్థః- అత్రప్రీతిలక్షణాయారతేర్దేవ్యాసహాభేదాధ్యవసాయాదయముపాలంభఃఆతపవాతిశయోక్తిరలంకారః॥ ౭౮॥ రతీతి॥ ఆత్మానంపరంచనజానాతీత్యనాత్మపరజ్ఞసర్వఘాతుకమార - మామివరతివియుక్తంస్వమాత్మానమపితాపితవానసీత్యర్థః-కుతఃఇతరథాస్వాసంతాపనేఆతాపభృతస్తాపరహితస్యతవసంగమాత్సంపర్గాన్మమహృదయంకథందహ్యతే-తప్తస్పర్శాత్తాపోనాతప్తస్పర్శాదిత్యర్థః-సంతాపనాదపిస్వయమతప్తేనాపిపరసంతాపః క్రియతేతచ్ఛీలైర్యథాతప్తైః ఖైఃశిలీముఖైరితిభావః॥ ౭౯॥ ఆనుమమారేతి॥ హేమారమారకప్లతివ్రతేతిప్రథితాపిసారతిఃకథంనానుమరకథంనానుమృతా॥ శ్లో॥ మృతేమ్రియతేయాపతితయానారీసాస్త్రీజ్ఞేయాపతివ్రతేత్యనుస్మరణాదితిభావః-అథవా - ఇయమద్భిరేతావద్భిరసంఖ్యైరిత్యర్థః ఆనాథవధూనాంవియోగిస్త్రీణాంవధైఃపాతకిత్వం తయాదయితయాపివిరహాసహమానయాపీతిభావః - ఉజ్ఝితఃత్యక్తోసికిమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ అశుద్ధస్సంప్రణీయోహిమహాపాతకదూషితఇతిస్మరణాదితిభావః॥ ౮౦॥ సుగతఇతి జితేంద్రియోవశీసుగతోబుద్ధఏవ విజిత్య-తవఉరుం మహతీంకీర్తిమేవతనుంశరీరం యద్యస్మాదనాశయత్ నాశితవాన్తతః కారణాదవశిష్టవతీమవశిష్టాంభూతమయీం పాంచభౌతికాంతవతనుంపమితియుద్ధేహరస్సంహరఃసంహరత్ భస్మీచకారేత్యర్థః-తథాపినిర్లజ్జఃకథమిత్థమస్మాదృశా

తతస్స్మితిఘాతమయీమనుహరద్ధరః॥౮౧॥ ఫలమలభ్యతయత్కుసుమైస్త్వయా
విషమనేత్రమనంగనిగృహ్ణతా ఆహహానీతిరహ త్తభయాతతోనకుసుమైరపివి
గ్రహమిచ్ఛతి॥౮౨॥ అపిధయన్నితరామరవత్సుధాం త్రినయనాత్కథయాపిష
తాందశామ్ । ఫణరతేధరస్యరసాదరామృతమాత్తఘృణః ఖలునాపిబః॥
౮౩॥ భువనమోహనజేనకిమేనసాతవపరేతబభూవపిశాచతా। యదధునావి
రహాధిమలీమసామభిభవన్భ్రమసిస్మరమద్విధామ్॥౮౪॥ బతదదాసినమృత్యు
మపిస్మరస్ఖలతితేకృపయానధనుఃకరాత్। అథమృతోసిమృతేనచముచ్యతేనకిల

నకరుణావ్యక్తయసీతివిస్మితాస్మ ఇతిభావః॥౮౧॥ ఫలమితి॥ హేఅసంగవిష
మనేత్రంత్ర్యక్షం-కుసుమైర్నిగృహ్ణతానిరుంధతా - ప్రహరతేత్యర్థః త్వయా
యత్ఫలంమరణరూపమలభ్యత - తతస్తస్మాత్ఫరాదవా త్తభయా ప్రాప్తభ
యానీతిః-సర్వథాసాధనాంతరేణాపివైరనిర్యాతనంకార్యమిత్యేవంరూపా
కర్త్రీ-కుసుమైరపివిగ్రహంనేచ్ఛతి-అహహేత్యద్భుతే-కిముతసాధనాంతరైః
పుష్పైరపినయోద్ధవ్యంకింపునర్నిశితైశ్శరైరితినీత్యాకుసుమాన్యపిమ్లోక్త-
బిభేషీతిభావః॥౮౨॥ అపీతి॥ హేస్మర - ఇతరామరవద్దేవతాంతగవత్సుధాం
యన్పిబన్నపి ధేటః శతృప్రత్యయః- త్రినయనాదీశ్వరాత్కథంతాందశాంమర
ణావస్థాంఅపిథప్రాప్తోభూః - అపోన్నితేర్లిటిథలిక్ర్యాదినియమాదిడాగమః॥
ఫణవదఅథవారతేర్ద్వేవ్యధరస్యోష్ఠస్యరసేస్వాదేఆదరాదాస్థావశాత్.
ఆత్తఘృణఃప్రాప్తామృతజుగుప్సస్సన్॥ని॥ఘృణాజుగుప్సాకృపయోరితివైజ
యంతిఅమృతంనాపిబః ఖలుఅమృతపానేఖిథమన్యేష్వమరేషుత్వమేకోమృత
ఇతిభావః॥౮౩॥ భువనేతి॥ పరేతప్రేత -తవభువనానాం మోహనమచేతనీకర
ణంతజ్జనైనసాపాపేనపిశాచతాబభూవకిం-కుతఃస్మర- యద్యస్మాదధునావి
రహాధినావియోగవ్యథయామలీమసాంమలినాంమద్విధాంమాదృశీమబలా
మభిభవన్పీడయన్భ్రమసి - పాపిష్ఠాఃకిలపిశాచతాంగతాఃదుర్బలస్త్రీబా
లాదీన్పీడయంతిత్వంచతాదృక్పాపపిశాచఇత్యుత్ప్రేక్షా॥౮౪॥ బతేతి॥ హే
స్మరమృత్యుమపినదదాసి-తేనదుఃఖాన్నోభవేదితిభావః, అథవాకృపయాతవ
కరాద్ధనురపనస్ఖలతినభ్రశ్యతిపూర్వవద్భావః - అథమృతోసితథాపినస్ఖలతీ
త్యాహమృతేచమృతేనాపిఊరీకృతబంధనఃఅంగీకృతబంధనఃదృఢబద్ధఇత్య
ర్థఃఊర్యంగుర్యారరంభ్యశ్చకరోతికుమతేరితిభట్టమల్లఃముష్టిగ్రాసుచతేఖ్యా

మృష్టిమురీకృతబంధనః॥౭౨॥ దృగుపహత్యపమృత్యువిరూపతాశ్శమయ తేపరని
ర్జరసేవితా । అతిశయాంధ్యవపుఃక్షతిపాండుతాస్స్వభవం భవంతముపాసి
తుః॥౭౩॥ స్మరనృశంసతమస్త్వమతోవిధిః కృతవాన్భవదాయుధమీదృశమ్ । యది ధనుర్దృ
ఢమాశుగమాయసంతవసృజేత్ప్రళయం త్రిజగద్వ్రజేత్॥౭౪॥ స్మరరిపోరివరో
పశిఖీపురాందహతు తే జగతామపి మా త్రయమ్। ఇతి విధిస్త్వదిషూన్ కుసుమా
నికిం మధుభిరంతరసించదనిర్వృతః॥౭౫॥ విధిరనంగమభేద్యమవేక్ష్య తే జన మనః

లు-బతే శిఖే డే-తతః కృతాం తాదపికూరోసీతి భావః॥౭౨॥ దృగితి॥ హేస్మరపర
నిర్జరసేవితాః స్త్రోస్య దేవతాసేవకో జనః-తృచ్- దృశోరుపహతిః ఆంధ్యం-
అపమృత్యురకాలమరణం విరూపతా అంగవైవర్ణ్యం చ- తాశ్శమయతే నివ
ర్తయతి-ణిచ శ్చేత్యాత్మనేపదం-మిత్యాద్వద్విత్వం-భవంతముపాసితుస్త్వ
త్సేవినోజనస్య శతాబ్దీ ర్వ్యత్యక్ నలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధః- అతిశయే
నాంధ్యం దృష్ట్యుపఘాతః వపుఃక్షతిశ్శరీరవిక్షతిః - పాండుతా వైవర్ణ్యం చ
తాభవంతీతి దేవతాంతరభక్తస్యోక్తదోషశాంతిః ఫలం - త్వద్భక్తస్య తదు
ద్రేక ఇత్యహో భక్తవాత్సల్యం కామదేవస్యేత్యుపహాసః- అత్రానర్థోత్పత్తి
లక్షణో విషమాలంకారభేదః॥౭౩॥ స్మరేతి॥ హేస్మర నృశంసః హింసకః
తి నృశంస ఘాతుకః॥ శంసహింసాయామితి ధాతోః పచాద్యచ్- త్వమతినృశం
సః నృశంసః నృశంసతమః-అతో హేతోః విధిస్స్రష్టా సుమనసః పుష్పాణి-భవతః
ఆయుధంకృతవాన్ - తవ దృఢం ధనుః రాయసమయోమయం ఆశుగం శరం చ సృ
జేద్యది-త్రయాణాం జగతాం సమాహారః త్రిజగత్ కర్తృ - ప్రళయం వినా
శం వ్రజేత్ తవ సాపిష్ఠతాం దృష్ట్వా విధాతా రక్షేష్ఠినా స త్యగనుష్ఠిమితీతభా
వః॥౭౪॥ స్మరేతి॥ స్మరరిపో స్త్వదగణ్యగర్వస్య రోపశిఖీ బాణాగ్నిః॥ని॥ పత్రీరో
ప ఇషుర్ద్వయో రిత్యమరః పురాంత్రయమివ తే తవరోపశిఖీ జగతాంత్రయం
మాదహత్విత్యమ త్వేతి మత్వేతి శేషః- గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః విధిస్స్ర
ష్టా-అనిర్వృతస్స్వాంకుసుమేషుం కృత్వాప్యసంతుష్టస్సన్-త్వదిషూనుసమాని
మధుభిర్మకరందైః అంతరసించత్-అగ్నిశాంత్యర్థమాక్షుత్క్షమిత్యుత్ప్రేక్షా-అ
న్యథా పాపిష్ఠస్య తే కో వారయితేతి భావః॥౭౫॥ విధిరితి॥ విధిస్స్రష్టా అనంగమన
వయవం॥ని॥ అంగం ప్రతీకోవయవ ఇత్యమరః అత ఏవ అభేద్యమవేక్ష్య నిరవయవ
ద్రవ్యత్వాదవినాశ్యం నిశ్చిత్య జనమనస్తే తవలక్ష్యమకల్పయదిత్యుత్ప్రేక్షా-సా

ఖలులక్ష్యమకల్పయత్। అపిసవజ్రమధాస్యతచేత్తదాత్వదిషుభిర్వ్యదళిష్యదసావపి॥ ౭౯॥ అపివిధిఃకుసుమానిశరాశుగాన్స్మరవిధాయసనిర్వృతిమాప్తవాన్ అదితపంచహితేసనియమ్యతాన్తదపితైర్జగతజ్జర్ఘరితంజగత్ ౮౦ ఉపహారం నకస్యసుపర్వణస్సుమనసకతిపంచసురద్రుమాః వతుహీనతయాపృథగేకికాంధిగియతాపినతేంగవిదారణమ్ ౮౧॥కుసుమమప్యతిదుర్నయకారికిమువితీర్యధనుర్విధిరగ్రహీత్ కిమకృతైషయదేకతదాస్ప దేద్వయమభూదథనాపినలభూ్యవోః- విషదృతవఃకృపయాస్వకమేకకం కుసుమమక్రమసందితసం

వయవలక్ష్యదానపక్షే-సవిధిర్వజ్రమస్యదాస్యచేత్తద్యాద్యదితదాత్వదిషుభిరసౌవజ్రోపివ్యదళిష్యద్వివీర్ణోబవేత్ అతోయుక్తకారీస్రష్టేతిభావః॥౭౯॥ అపీతి॥ హేస్మర - విధిఃకుసుమాన్యేవతవాశుగాన్విధాయాపినిర్వృతింకృతకృత్యోస్మీతిపరితోషంనాప్తవానిత్యర్థః-కుతఃహియస్మాత్సనిర్వృతోవిధిస్తాన్కుసుమాశుగానపి-నియమ ఇయంతఏవేతినియమంకృత్వా - తేతవపంచైవాదితదత్తవాన్తదపితథాపితైఃపంచభిరేవజగత్ జర్ఘరితంజర్ఘరీకృతంబతేతిఖేదేవిశ్వనియంతా పేవంవిఫలయత్నఃకోన్యోస్తినియంతేతిభావః॥౮౦॥ఉపహారంతీతి॥ హేస్మరపంచసురద్రుమాఃమందారాదయః - కస్యసుపర్వణఃకతిసుమనసఃకియంతికుసుమాని - నోపహారంతినోపాయనీకుర్వంతిసర్వసాప మితముపహారంతీత్యర్థః॥ని॥ఉపాయనముపగ్రాహ్యముపహారస్తథోపదేత్యమరః- తవతుహీనతయానీచతయాపృథక్పృథక్ ఏకేకికామేకాకినీమేకైకాంసుమనోవ్యక్తిముపహారంతీత్యర్థఃఅతఏవపంచబాణత్వంతవేతిభావః- ఏకావాకినీచాసహాయఇతిచకారాత్కన్ప్రత్యయేపూర్వస్యేకారః ఇయతామేతావదవమానేనాపితేతవాంగవిదారణంశరీరవిపత్తిర్నాస్తిధిక్-అవమతస జీవనాన్మరణమేవవరమితిభావః॥ ౮౧॥ కుసుమమితి॥ విధిఃకుసుమమపి - పిదుర్బలమపీత్యర్థఃఅతిదుర్నయకారిఅనర్థకారకంధనుస్తేతవవితీర దత్వాఅగ్రహీత్కిముపునర్జహారకిమితుత్వేతత్-పాపీయసేదత్తంహృత్వమేవేతిభావః - కింత్వేషవిధిఃకిమకృతఅకార్యమేవకృతవానిత్యర్థః కుతః- యద్యస్మాజ్జేకస్యతస్యధనుషఆస్పదేస్థానేఅథునానలభూ్యవోర్ద్వయమభూదితైనకేనథనుషానలభూ్యవోర్ద్వేనిర్మితవతాతేనకంటకముద్ధృత్యశల్యమారోపితంయదేకాసహిష్ణోర్ద్వయమసహ్యంసంపాదితమితిభావః-విషడితి॥

దనాః। దదతిషడ్భవ తేకురు తేభవాన్ ధనురివైకమిషూనివ పంచ తైః॥౬౩॥ యదతనుస్త్వమిదంజగతేహితంక్వసమునిస్తవయస్సహతేక్షతీః విశిఖమాశ్రవణం పరిపూర్య చేదవిచలద్భుజముజ్ఝితుమీశిషే ॥ ౬౪ ॥ సహతయాస్మరభస్మఝుడిత్యభూః పశుపతింప్రతియామిషువర్షిణీః ధ్రువమభూదధునావితనోశ్శరస్తవపికస్వరఏవసపంచమః॥౬౫॥ స్మరసమందురితైరఫలీకృతో భగవతోఽపిభవద్దహనశ్రమః । సురహితాయహుతాత్మతనుః పునర్ననుజనుర్ద్వివితత్త్వణమాపిః॥

అకర్మేణయాగపద్యేననందితనందనాః ప్రకాశితస్ఫురోద్యానాః యుగపన్నిజకుసుమదానసమర్థాఇత్యర్థః షడృతవోవసంతాదయః కృపయానతుప్రీత్యేతి భావః- స్వకంస్వసంబంధీనంనిఏకకమేకైకమేవఅసహాయేకస్సన్ స్వయుః కుసుమం- దదానాఇతిశేషః- తథాచోక్తరీత్యాప్రత్యేకమేకైకదానాన్మిళిత్వా- షడ్భవతేతుభ్యందదతితైః షడ్భిః కుసుమైరేకంధనురివఏకేనేతిశేషః పంచేషూనివ- పంచభిరితిశేషః భభవాన్ కురుతే- అహోఅవమానేః నిర్లజ్జస్య తేపరహింసావ్యసనమితిభావః॥౬౩॥ యదితి హేమార- త్వమతనురశరీరీతియత్తదిదమతనుత్వంజగత్రేహితమ్- హితయోగేచేతిచతుర్థీవక్తవ్యాతథాహి- విశిఖంబాణమవిచలద్భుజకంప్రహస్తంతథాతథా ఆశ్రవణంపరిపూర్యాకర్ణమాకృష్యఉజ్ఝితుంమోక్తుమీశిషేశక్నోషిచేద్యస్తవక్షతీఃప్రహారాన్ సహేత- సమునిః క్వ- నక్వాపీత్యర్థః- అనంగత్వేఽప్యేవంజగద్ద్రోహిణసవధానుష్ఠాం శరవర్షాయవ్యాపారేజగతిజితేం ద్రియకథైవాస్తుమియాదిత్యనంగత్వమేవజగద్ధితమిత్యర్థః॥౬౪॥ సహేతి॥ హేస్మరపశుపతింప్రతిమామిషువర్షిణీస్తయాసహఝుడితిసహసాభస్మాభూః- అధునావితనోరనంగస్యతవపికస్వరః కోకిలాలాపఏవతిసహసాభస్మాభూః- పికాః కూజసః ద్విగ్ధః పంచమః పంచసంఖ్యాపూరణశ్శరోఽభూత్ ధ్రువంఅతఏవ- పికాః కూజతిపంచమమిత్యాదౌపికస్వరేపంచమసంజ్ఞాప్రవృత్తిశ్చేతిభావః॥౬౫॥ పంచమోరాగభేదేస్యాత్పంచానామపిపూరణఇతివిశ్వః శరకార్యకారిత్వాత్పికస్వరస్యశరత్వోత్ప్రేక్షా॥౬౫॥ స్మరేతి॥ హేస్మరభగవతోఽహరస్యాపిదురితైస్సంభవత్పాపైస్సహభగవద్దృష్టిపాతస్యపాపహరత్వాదితిభావభవద్దహనశ్రమోఫలీకృతోనిష్ఫలీకృతః సురహితాయహుతాత్మతనుర్గిరకోపానలేన్యస్తస్వదేహస్సన్- తత్క్షణంతస్మిన్నేవక్షణే- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- దివిలోకేపునర్జజ్ఞసః పునస్సరుత్పత్తిమాపిథననుప్రాప్తాపి ఖలుసురద్రవ్యార్థాత్తస్మాదేవేతి

౯౬విరహిణోవిముఖస్య విధూదయేశమనదిక్పవనస్సనదక్షిణః సుమనసోన
యన్న టనౌధను స్తవతుచాపహుర సౌయదిదక్షిణః॥౯౭కిముభవంతముమా
రేకకంమదముదంధను ర్యోగిజనాంతకమ్। యదజయ త్తతఏవనగీయ తేసభ
వాక్ మదనాంధకమృత్యుజిత్॥౯౮॥త్వమివకోపిపరాపకృతౌకృతీనదదృశేన
మన్మథశుశ్రువే।స్వ దహద్దహనాజ్జ్వలతాత్మనాజ్వం యితుంపరిరభ్యజగం
౯౯త్వముచిశంనయునార్చిషిశంభునాభువనశాంతికహోమమహాహవి

శేషః తస్యాస్మత్పాపఫలభూమిత్వభావః॥౯౬విరహిణఇతి॥ హేసూర-తవ స్వా
హుస్యదివిధూదయేచంద్రోదయేసహాయలాభసతీత్యర్థఃసుమనసఃపుష్పం
షధనుః-అటనాకోథా।ని॥కోటిరస్యాటన్యిగోథేత్యమరఃనమయక్ దక్షిణోపి
హిజన్ప్రహారదక్షస్స్యాత్-ప్రహర్తుంప్రవృత్తశ్చేదిత్యర్థఃస వేతరశ్చేతిస్వా
తథావిముఖస్యవిహ్వలముఖస్యచంద్రోదయపరాఙ్ముఖస్యవిరహిణో యో
జనస్య-సఃదక్షిణత్వేనప్రసిద్ధశ్చమచదిక్పవనోయాస్యదిజ్మారుతః దక్షిణోదా
క్షిణ్యవాక్సవే తరశ్చనకిం తుసోపిత్వత్సహకారిత్వాన్నిర్దయప్రహర్తైవే
త ర్థఃఅనస్సర్యానర్థమాలత్వాత్త్వమేవపాపిష్ఠఇత్యర్థప్రత్యఙ్ముఖస్వదక్షిణో
పివామఇతిస్వ శమః దిక్పవనోపినదక్షిణఇతిస్ఫురణాద్విరోధాభాసోలంకా
రః॥౯౭॥కిమితి॥ హేమదన-ఉమాపతిః-మదశ్చముచ్చ-ద్వంద్వైకవద్భావః- లో
నమదముదామదానందాభ్యాం అంధయతివ్యామోహయతికామిజనమిత్వం
ధంఅంధకంఅంధదృష్టిప్రత్యిషూతఇతిధాతోశ్చ రాదికాత్పచాద్యచ్ అయోగి
జనాంతకంవియోగిజనమృత్యుం-ఏకకమేకాకినంబవంశమేవఅజయదితియత్
తతఏవసభగవాక్ ఉమాపతిమదనాంధకమృత్యుజిత్ మదనజిదంధకజిన్మృత్యు
జిదితినగీయతేకిము గీయతఏవేత్యర్థఃమదనవదంధకమృత్యూఅపిత్వత్తోనస
ఇతిభావఃఅత్రమదనాదీనాంమిథోభేదేప భేదోక్తేరతిశయోక్తిః॥౯౮॥ త్వమి
తి॥ హేమన్మథ-త్వమివపరాపకృత్యౌపరాపకారేకృతీకుశలఃకోపినదదృశేనదృ
ష్టః-నశుశ్రువేనచశ్రుతః-యోపకర్తాదహనాదగ్నిసంమోగాత్ జ్వలతాప్ర
జ్వలతా ఆత్మనాస్వాంగేనజగం తిపరిరభాశ్లిష జ్వలయితుందగ్ధుంస్వమా
త్మానంఅద త్ పరగాత్రదూషణాయపరిరబ్ధస్వగాత్రేపంకలేపవత్పరదా
హవ్యసనాదేవాత్మదాహాంగీకార స్తవేత్యహోదుర్వ్యసనమితిభావః॥౯౯॥త్వమి
తి హేమారశంభునానయనార్చిషి నేత్రాగ్నిశిఖాయాంత్వంభువనానాంశాం
తికేశాంతిప్రమోజకే- ప్రమోజనమితిరక్ - హోమమహావిరాహుతిఃకృతః-ఉచి

తేఽతవపయస్యమపాస్యమధుంమధుంహతవతాహరిణాబతకింకృతం౧౦౦॥
ఇతికియద్వచసైవభృశంప్రియాధరపిపాసుతదావనమాశుతమ్అజని పాంసు
లమప్రియవాగ్జ్వలన్మదనశోషణబాణహతేరివ॥౧౦౧॥ప్రియసఖీనివహేనస
హాథసావ్యరచయద్గిరమర్ధసమస్యయాహృదయమర్మణిమన్మథసాయకైఃక్షతా
తమాబహుభాషితుమక్షమా ౧౦౨॥అకరుణాదవసూనశరాదసూన్సహజ
యాపదిధీరతయాత్మనఃఅసవఏవమమాద్యవిరోధినఃకథమరీన్సఖిరక్షితుమా
త్థమామ్౧౦౩॥హితగిరంనశృణోషికిమాశ్రవేప్రసభమస్యవజీవితమాత్మనః

తంవధ్యస్వవథావితభావఃతవవయస్యంసఖాయంమధుంవసంతంఅపాస్యో
పేక్ష్యంమధుంమధ్వాఖ్యందైత్యంహతవతాహరిణాకింకృతం-బతేతిఖేదేవ
ధ్యవధాద్ధరస్సాధుకారీహరిస్తదుపేక్షణాదసాధుకారీత్యర్థః- సమిత్రస్మరో
వధ్యఇతిభావః॥౧౦౦॥ఇతీతి॥ ప్రియస్యనలస్యాధరమోష్ఠంపిపాసు పాతుమి
చ్ఛుమధుపిపాసుప్రభృతీనాంగమిగామ్యాదిపాఠాత్సమాసఇతివామనఃతత్
ప్రసిద్ధం-తస్యాభిమ్యాఅవనం-ఇతీత్థం కియద్వచసైవ - అప్రియవాగ్భిర్నిష్ఠు
రోక్తిభిః - జ్వలతఃక్రుధ్యతోమదనస్యయశ్శోషణబాణఃతస్యహతేఃప్రహా
రాదివేతిహేతూత్ప్రేక్షా।ఆశుభృశంపాంసులంపాంసువదగౌరవం -అజనిజా
తం౧౦౧ప్రియసఖీతి॥అథసాదమయంతీమన్మథసాయకైఃహృదయమర్మణిక్షు
తతహాగాఢంప్రహృతా-అతఏవబహుభాషితుంప్రపంచ్యవక్తుమక్షమాసతీ
ప్రియసఖీనివహేనసహ ఆప్తసఖీసంఘేనసార్థంఅర్ధరూపయాసమస్యయా
సంగ్రహకారిక్యర్థయాగిరా॥ సమస్యాతుసమాసార్థేత్యమరః॥సంజ్ఞాయాంసమజ
నిపదేత్యత్రసంపూర్వాదస్యతేర్బాహుళకాత్క్యప్ క్షీరస్వామీగిరంవ్యరచయ
త్-పూర్వార్ధంసఖిజనసమస్యాతదుత్తరత్వేనోత్తరార్ధంస్వయమరచయదిత్యర్థః॥౧౦౨॥ అకరుణాదితి॥ హేభైమిఆపదిసహజయాధీరతయా ధైర్యేణ-
విపదిధైర్యమిత్యుక్తేరితిభావః-అకరుణాన్నిర్దయాత్సూనశరాత్కుసుమేషోః
ఆత్మనఃస్వస్యాసూన్ప్రాణాన్అవరక్ష-అద్యేదానీంసవఏవమమవిరోధినః
శత్రవఃతన్మూలత్వాద్దుఃఖసంవేదనస్యేతిభావః- హేసఖిమాంకథమరీన్రక్షి
తుమాత్థబ్రవీషిబ్రువఃపంచానామితిసాధుః-సంప్రతిమేప్రాణరక్షణమపి విష
పోషణంపయోభిరితిభావః॥౧౦౩॥ హితగిరమితి॥ ఆశృణోతివాక్యమితిఆశ్ర
వా-పచాద్యచ్- హేఆశ్రవవాక్యకారిణి॥ని॥వచనేస్థితఆశ్రవఇత్యమరః - ప్ర

సఖిహితాయదిమేభవసీదృశీమదరిమిచ్ఛసియామమజీవితమ్॥౧౦౪॥ అమృతదీధి తిరేషవిదర్భజేభజతితాపమముష్యకిమంశుభిః యదిభవంతిమృతాస్సఖిచంద్రి కాశ్శశభృతఃక్వతదాపరితప్యతే॥౧౦౫॥ వ్రజధృతింత్యజభీతిమహేతుకామయ మచండమరీచిరుదంచతిజ్వలయుతిస్ఫుటపాతపమూర్మురైరనుభవంవచసాసఖి లుంపసి॥౧౦౬॥ అయిశపేహృదయాయరవైవతద్యదవిధోర్న రుచేరసిగోచరః

సభంబలాదప్యాస్మవాజీవితంప్రాతుమవరతు॥శ్లో॥ ఏతిజీవంతమానందో న రంవర్షశతాదపీతిన్యాయాదితిభావః - హితగిరమాప్తవాక్యంకింనశృణోషి హేసఖియాత్వంమదరింమమజీవిత మిచ్ఛస్యపేక్షసే-ఈదృశీత్థంశత్రువృద్ధి హాఘ్నానాపిమేహితాభవసియది-నతుభవసిఅతోనశృణోషీత్యర్థః॥౧౦౪॥ అ మృతదీధితిరితి॥ హేవిదర్భజేదమయంతిఏషఇతిపురోవర్తినోహస్తేననిర్దేశః అమృతదీధితిఃసుధాంశుఃఅముష్యసుధాంశోరంశుభిః కిమితితాపంభజసి ॥ అ త్రామృతశబ్దస్యార్థాంతరాశ్రయేణోత్తరమాహ॥యదీతి॥ హేసఖి- శశభృ తశ్చంద్రికామృతాభవంతియది-తదాక్వపరితప్యతేనక్వాపీత్యర్థః-అస్యామృ తదీధితిత్వాదవేదందుఃఖం- మృతదీధితేశ్చేత్సర్వారిష్టశాంతిస్స్యాదితిభావః అత్రఅమృతేతిసుధావివక్షయాప్రయుక్తస్యామృతేతరార్థత్వేనయోజనాద్వ క్రోక్తిరలంకారఃశ్లో॥అన్యథోక్తస్యవాక్యస్యకాక్వాశ్లేషేణవాభవేత్ అన్య థాయోజనంయత్రసావక్రోక్తిర్నిగద్యతఇతి॥ ౧౦౫॥ వ్రజేతి॥ హేముగ్ధేధృ తింవ్రజధైర్యంభజ- అహేతుకాంభీతింత్యజఅయమచండమరీచిశ్శీతాంశురు దంచత్యుదేతి-నచండాంశురిత్యర్థఃఆతపైరేవముర్మురైస్తుషానలైః॥ని॥ ముర్మ రస్తుతుషానలఇతివైజయంతీ- స్ఫుటంప్రత్యక్షంయథాతథాజ్వలయతిదహతి॥ హేసఖిఅనుభవంప్రత్యక్షంవచసా-ఆగమేనలుంపసి బాధసే - తదయుక్తం గ్రావప్లవనవాక్యవత్ప్రత్యక్షేణైవాస్యబాధాదిత్యర్థఃఅత్రాచండకరేచండక రభ్రాంతిమత్త్వాద్భ్రాంతిమదలంకారః॥ ౧౦౬॥ యదుక్తమయచండమరీచిరితితద్ద్విశ్వాసయతి॥అయీతి॥అయిముగ్ధేశపే- విశ్వసిహీతిశేషఃవిధోశ్చంద్రస్య రుచేస్తేజసోగోచరోవిషయోనాసియది - త్వదంగసంగీదంతేజశ్చాంద్రంన చేదిత్యర్థఃతత్తర్హితవైవహృదయాయశపేత్వజ్జీవితాయద్రుహ్యామీత్యర్థఃశ్లా ఘహ్నుఙ్జీత్యాదినాసంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ-తర్హిసఖిరుచిఫలమేవతేజోమా త్రకార్యమేవదృశ్యతే-నతుచంద్రకార్యం- మద్భాగ్యవిపర్యయేణాభిభవసీవ

రుచిఫలంసఖిదృశ్యతఏవయజ్జ్వలయతిత్వచముల్లలయత్యసూన్॥ ౧౦౭॥
విధువిరోధితిథేరభిధాయినీమయినకింపునరిచ్ఛసికోకిలామ్। సఖికిమర్థగవే
షణయాగిరంకిరతిసేయమనర్థమయీంమయి॥౧౦౮॥హృదయఏవతవాస్తి
సవల్లభ స్తదపికిందమయంతివిషీదసి। హృదిపరంనబహిఃఖలువర్తతేసఖి
యతస్తతఏవవిషీద్యతే॥ ౧౦౯॥ స్ఫుటతిహారమణౌమదనోష్మణాహృద
యమప్యనలంకృతమద్య తే।సఖిహతాస్మితదా యదిహృద్యపిప్రియతమ
స్సమమవ్యవధాపితః॥౧౧౦॥ఇదముదీర్యతథైవముమూర్ఛసామనసిమూ

ర్తైతిభావః-కుతఃయద్యస్మాత్త్వపంజ్వలయతిదహతి-అసూన్ప్రాణాన్
ఉల్లలయతిఉన్మూలయతి- సర్వం తేజఃఉష్ణత్వాద్దాహకమేవఅభిభవాత్తు
విపర్యయఇతిపదార్థతత్త్వవాదినః॥౧౦౭॥ విధ్వితి॥అయిభైమి-విధువిరో
ధితిథేఃకుహ్వాఖ్యాయానష్టేందుతిథేరభిధాయినీం- తదభిధాయకకుహూ
శబ్దోచ్చారిణీం- కుహూకుహ్వేతినామగ్రహంతదాహ్వయినీమిత్యర్థఃకో
కిలాంపునఃకింనేచ్ఛసిమాభూచ్చంద్రస్తద్విరోధినీమేనాంతుకింనేచ్ఛసీత్య
ర్థఃహేసఖి- అర్థగవేషణయాకుహూశబ్దస్యనష్టచంద్రాతిథిరర్థ ఇతివిచా
రేణకిం- తత్సాధ్యంకిమపినాస్తీత్యర్థః - గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్ష
యాకరణత్వాత్తృతీయా- కుతఃసేయంకోకిలామయివిషయేగవాదిశబ్దవ
దభిధేయవతీత్వనర్థమయీరథఘోషాదివదర్థశూన్యత్వాత్ - కించఅనర్థమ
యీఅశనిఘోషవదాపద్రూపాచతాం- అనర్థశబ్దాన్మయట్ప్రత్యయఃగి
రంకిరతివిక్షిపతి౧౦౮ ॥ హృదయఇతిహేదమయంతిసఃతేవల్లభఃనళఃతవ
హృదయ ఏవాస్తివర్తతేతదపితథాపికింవిషీదసిఖిద్యసె హేసఖియతో
హృదిపరంహృద్యేవవర్తతేబహిర్నవర్తతేఖలుతతఏవవిషీద్యతేఖిద్యతె
సదేర్భావేలుట్ యతస్సర్వత్రఏవనతుదృశ్యతేఅతోమేవిషాదఇత్యర్థః॥
౧౦౯ ॥ స్ఫుటతీతిహేభైమిమదనోష్మణాకామజ్వరేణహారమణౌహృద
యాలంకారరత్నేస్ఫుటతి విదళతిసతిఅద్యతేతవహృదయం వక్షోపిఅలం
కృతంనభవతీత్యనలంకృతంఅపరిష్కృతంజాతం- అథహృదయమంతరం
గమప్యనలంసలరహితంకృతమిత్యర్థాంతరంమత్వోత్తరమాహ- హేసఖీ
సప్రియతమఃమనుహృద్యపీవ్యవధాపితోయది దూరీకృతశ్చేత్ దధాతే
గ్ణ్యం తాత్పర్య ణికః ఆ గృహీత్వాది నాపుగాగమః తదాహతాసివ
క్రోక్తిరలంకారః-లక్షణముక్తం॥౧౧౦॥ ఇదమితి॥సాభైమిఇదంపూర్వో

ర్ఛితమస్మథపావకా। క్వసహతామవలం బలవచ్ఛిదామనుపపత్తిమతీమపి
దుఃఖితా॥౧౧౧॥ అధిత కాపిముఖే సలిలం సఖీ ప్యధిత కాపి సరోజదళైః స్తనా । వ్యధిత కాపిహృది వ్యజనానిలం న్యధిత కాపిహిమం సుతనోః స్తనే॥
౧౧౨॥ ఉపచచార చిరం మృదుశీతళై ర్జలజజాలమృణాళజలాదిభిః। ప్రియసఖీనివహస్సతథాక్రమాదియమవాపయథాలఘుచేతనాం॥ ౧౧౩॥ అథక
లేకలయశ్వసితిస్ఫుటంచలతిపక్ష్మచలేపరిభావయ। అధరకంపనమున్నయ
మేనకేకమపిజల్పతికల్పలతే శృణు॥౧౧౪॥ రచయచారునుతే స్తనయోర్వ్ర

క్తంసఖీహతాస్మీతివాక్యం ఉదీర్య ఉచ్చార్య- తదైవమనసీమూర్ఛితమన్మ
థపావకా ప్రవృద్ధకామానలాసతీమమూర్ఛము మోహమూర్ఛా మో
హసముచ్ఛ్రాయయోరిత్యర్థద్వయేపిధాతోః స్మరణాత్- తథాపిదుఃఖి
తాసంజాతదుఃఖాదుఃఖినీసా అనుపపత్తిమతీమనలం కృతమితి శ్లేషశబ్దశ్ర
వణజన్యభ్రాంతివిషయత్వాదనుపపన్నామపీత్యర్థః- అవలంబలవస్యహృ
దయసంగతిమాత్రలక్షణస్య ప్రాణాధారలేశస్యాపి- ఛిదాముచ్ఛేదంక్వ
సహతాంకథంసహేదిత్యర్థః దుఃఖోద్విగ్నస్యభ్రాంతమభ్రాంతం వాని
ష్టసంవేదనమతీదుస్సహమతోయుక్తమస్యామూర్ఛనమితి భావః అర్థాం
తరన్యాసోలంకారః॥౧౧౧॥ అధితేతి॥ కాపిసఖీసుతనోర్వైదర్భ్యాముఖేస
లిలంఅధిత ఆహితవతీత్యర్థః కాపి స్తనాసరోజదళైః వ్యధితపిహితవతీ- వష్టి
భాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్యపేరకారలోపః- కాపిహృదివ్య
జనానిలంవ్యధితవిహితవతీ తాలవృంతేకవీజయామాసేత్యర్థః కాపితనో
రీరే హిమంచందనం॥ ని ॥ చందనేపిహిమంవిదురితివిశ్వః న్యధితనిహితవతీ॥
౧౧౨॥ ఉపచచారేతి॥ సప్రియసఖినివహః మృదుశీతలైర్జలజజాలమృణాళజ
లాదిభిః-జలజజాలైః పద్మసమూహైః మృణాళైర్జలైః ఆదిశబ్దాద్వ్యజనా
దిసాధనవిశేషైః క్రమాచ్చిరంతథోపచచార - యథేయంభైమీలఘుతీ
వ్రంచేతనాంసంజ్ఞామవాప॥ ౧౧౩॥ అథభైమ్యాః కలాదయస్సప్తసఖ్య
స్తాసాం- తద్దశాపరీక్షావ్యగ్రాణాంమిథః కలకలంశ్లోకద్వయేనాహ॥ అ
థేతి॥ అథానన్తరంఇతిగిరశ్శుశ్రువిరఇతిసంబంధః- తాఏవాహ హేకలేస్ఫు
టంవ్యక్తంశ్వసితి ప్రాణితి కలయ ఆకలయ- హేచలేపక్ష్మనేత్రలోమచలతి
చక్షురున్మిషతీత్యర్థః-పరిభావయపరామృశ- హేమేనకేఅధరకంపనమో
ష్ఠచలనమున్నయతర్కయ- హేకల్పలతేకిమపిజల్పతిశృణు॥ ౧౧౪॥ రచ

తింగణయ కేశిని కైశ్యమసంయతమ్ । అవగృహాణతరంగిణి నేత్రయోర్జల
ఝరావితి శ్రువిశేర్గిరః॥౧౧౫॥ కలకలస్సత దాళిజనాననాదుదలసద్విపు
లస్త్వరితేరితైః॥ యమధిగమ్య సుతాలయమేత వాక్ద్రుతతరస్స విదర్భపు
రన్దరః॥౧౧౬॥ కన్యాంతఃపురబోధనాయ యదధీకారాన్న దోషాన్నృపం
ద్వావమంత్రిప్రవరశ్చ తుల్యమగదంకారశ్చ తావూచతుః। దేవాకర్ణయ సుశ్రు

తేతి హే గారుమ తే స్తనయోర్వృతిమావరణం రచయ - హే కేశిని అసం
యతం విస్రస్తం కేశ్వశాం కేశసమూహం కేశాశ్వాభ్యాంయఙ్ చావన్యత
రస్యామితి యఞ్ప్రత్యయః గణయ చింతయ బధానేత్యర్థః- హే తరంగిణి నే
త్రయోర్జలఝరావశ్రుప్రవాహౌ- అవగృహాణ ప్రతిబధాన ఇతి గిరశ్శుశ్రు
విరేశ్రుతాః॥౧౧౫॥ కలకల ఇతి॥ తదా తస్మిం సఖీజనవ్యాకులకాలే- ఆళిజ
నాననాత్సఖీముఖాత్త్వరితైః సంభ్రమోక్తిభిః - విపులో మహాంసః కలక
లః ఉదలసదుత్థితః యం కలకలమధిగమ్య కర్ణ్యస విదర్భపురందరః భీమభూ
పతిః ద్రుతతరోతిత్వరితః సుతాలయమేత వాక్ కన్యాంతః పురం ప్రాప్త
వాక్॥ ౧౧౬॥ కన్యేతి॥ కన్యాంతఃపురస్య బోధనాయ యోగక్షేమానుసం
ధానాయ యదధీకారాద్యయోర్మంత్రివైద్యయోరధీకారాన్ని యోగా
త్ ఉపసర్గస్య ఘఞ్ మనుష్యే బహుళమితి దీర్ఘః దోషాః పరపురుషప్రవేశాద
యో వా తాదయశ్చ న సంతీతి శేషః -అస్తిర్భవతి పరో ప్రయుజ్యమానోప్య
స్తీతి వచనాత్-తౌ మంత్రిప్రవరశ్చ అగదమపరోగం కరోతీత్యగదంకారో
వైద్యశ్చ॥ని॥ రోగహార్యగదంకారో భిషగ్వైద్యశ్చికిత్సక ఇత్యమరః- కర్మ
ణ్యణ్- కారే సత్యాగదస్యేతి ముమాగమః - ద్వా నృపం తుల్యమేకవాక్య
మూచతుః- దేవ రాజన్నాకర్ణయ-సుశ్రుతేన సమ్యక్ప్రుతేన - చర ఏవ చర
కో గూఢచారః స్వార్థే కః స్యోక్తేన వాక్యేన అన్యత్ర సుశ్రుతేన చరకస్యోక్తేన చర
కార్య [illegible] అస్యాస్తాపస్య దళనేని

తేననరకస్యోక్తేనజానేఖిలంస్యాదస్యానళదంవినానదళనే తాపస్యకోఽపి క్షమః॥౧౧౭॥ తాభ్యామభూద్యుగపదప్యభిధీయమానం భేదవ్యయాకృతి మిథఃప్రతిఘాతమేవ। శ్రోత్రేతుతస్యపపతుర్న ృపతేర్నకించిద్భైమ్యామనిష్టశతశంకితయాకులస్య॥౧౧౮॥ ద్రుతవిగమితవిప్రయోగచిహ్నామపితనయాంనృపతిఃపదప్రణమ్రామ్। అకలయదసమాశుగాధిమగ్నాంఝుడితిప

వర్తనేనళంరాజానందదాతీతినళదంతత్సంఘటకంవినా - ఆతోనుపసర్గేకః - అన్యత్రనళదముశీరంవినా॥ మూలేస్యోశీరమస్త్రియాం - అభయంనళదంసేవ్యమిత్యమరః॥ కోపిక్షమోనస్యాత్ - శకిలిజితిశక్యార్థేలిఙ్ - అత్ర ద్వయోరపి నళదయోః ప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతశ్లేషాలంకారః॥ ౧౧౭॥ తాభ్యామితి॥ తాభ్యాంమంత్రిభిషగ్భ్యాం భేదవ్యయోనామాభేదఃసఏవాకృతిర్యస్యతత్భేదవ్యయాకృతిఅభిన్నాకారమేకరూపంయథా తథా-యుగపదేకదా-అభిధీయమానం-నళచాదివాక్యమితిశేషః- మిథోన్యోన్యంప్రతిఘాతోవిరోధోయస్యతన్మిథఃప్రతిఘాతం మిథోభిన్నమేవాభూత్ అభిధానయౌగపద్యాదైకశబ్ద్యాచ్చాభిన్నారైకవాక్యవత్ప్రతీయమానమపితద్భిన్నార్థంవాక్యద్వయమేవాసీత్యర్థః-రాజ్ఞస్తునతత్రదృష్టిరిత్యాహ-భైమ్యాంవిషయేఅనిష్టశతశంకితయాఅనిష్టానేకశఙ్కావత్త్వేనఆకులస్యవిహ్వలచిత్తస్య - ప్రేమపశ్యతిభయాన్యపదేపీతిన్యాయాదితి భావః-తస్యనృపతేఃభీమస్యశ్రోత్రేతుకించిన్నపేతతుఃనకించిదర్థంజగృహతుఃవ్యాకులాన్తఃకరణతయాతద్వాక్యేనాతీవకర్ణందత్తవానిత్యర్థః॥౧౧౮॥ ద్రుతేతి॥ నృపఃద్రుతవిగమితవిప్రయోగచిహ్నంద్రాగపసారితఖిన్నగోపచారచిహ్నామపి-పదప్రణమ్రాంపాదపతితాం ... ర్గ...సు - నేపిణో

రాశయ వేదినోఽపి విజ్ఞాః॥ ౧౯॥ వ్యతరదథపితాశిషంసుతాయైనతశిరసేముహురున్నమయ్యమౌళిం। దయితమభిమతంస్వయంవరేత్వం గుణమయమాప్నుహివాసరైః కియద్భిః ॥ ౨౦ ॥ తదనుసతనుజాసఖీరవాదీత్తుహినఋతౌగతఏవహీదృశీనాం కుసుమమపిశరాయతేశరీరేతదుచితమాచరతోపచారమస్యాం॥ ౨౧॥ కతిపయదివసైర్వయస్యయావఃస్వయమభిలష్యవరిష్యతేవరీయాం।క్రశిమశమనయానయాతదాప్తుంరుచిరు

పదేశస్యేతిణత్వంతనయామసమాశుగాధిమగ్నాం-మదనవ్యధామగ్నాం అకలయన్నిశ్చికాయతథాహివిజ్ఞాఃప్రవీణాః॥నిః॥ప్రవీణేనిపుణాభిజ్ఞవిజ్ఞనిష్ణాతశిక్షితాఇత్యమరః-ఝుడిత్యవిలంబేన- పరాశయవేదినోఽపిప్రకాశకలింగమంతరేణఆకారమాత్రేణపరేంగితం నిశ్చిన్వంతీత్యర్థః సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥౧౯॥వ్యతరదితి.॥అథపితాభీమఃనతశిరసేలజ్జావనతముఖాయైసుతాయైదమయంత్యైమౌళింముఖమున్నమయ్యహేవత్సేకియద్భిఃకతిపయైరేవవాసరైఃస్వయంవరేత్వంగుణమయంగుణాఢ్యమభిమతందయితమాప్నుహీత్యాశిషంముహుర్వ్యతరత్॥౨౦తదస్వీతి॥తదనుఅశీర్దానానంతరంఅనుర్లక్షణఇతికర్మప్రవచనీయసంజ్ఞాసన్నపస్తనుజాసఖీస్సుతావయస్యాఃఅవాదీదూచేకింతత్తదాహ।హియస్మాత్-తుహినఋతౌశిశిరకాలే- ఋత్యకఇతిప్రకృతిభావః-గతేనిర్గతఏవ-వసంతేఽప్రాప్తఏవేత్యర్థః-ఈదృశీనాంకోమలాంగీనాంయౌవనప్రవిష్టానాంశరీరేకుసుమమపిశరాయతేశరవదాచరతితద్వద్దుస్సహం భవతిఏతత్రగాత్రమార్దవాదన్యత్రమదనచారణత్వాచ్చేతిభావః-తత్తస్మాదస్యాంకోమలాంగ్యాంయువత్యాంచఉచితంయోగ్యముపచారంప్రతీకారమాచరత॥౨౧॥కతీతి॥కించకతిపయదివసైః అస్మాభిర్దృష్టానాం వయస్యయాసఖ్యాభైమ్యావరీయాం

చితాధభవద్విథాభిథాభిః॥ ౧౨౨॥ ఏవంయద్వద తాన్ర పేణతనయానా పృచ్ఛిలజ్జాపదంయన్మోహస్మర భూరకల్పివపుషః పాండుత్వత్తాపాది భిః యచ్చాశీః కపటా దశాదిసదృశీన్యాత్తత్ర యాసాంత్వనాతన్మత్వా ళిజనో మనోబ్ధిమతనో ధానందమందా త్మయోః॥ ౧౨౩ ॥ శ్రీహర్షం కవిరాజ రాజి మకుటాలంకార హీరస్సుతం శ్రీహీరస్సుషు వేజితేం ద్రియచ యంమామల్ల జేవీచయం । తుర్యస్థయిర్య విచార ణప్రకరణ

శ్రేష్ఠఃపుమాంస్స్వయమభిలష్య కామయిత్వావరిష్యతే- యంకానుయతే తంవరిష్యతీత్యర్థః-తత్తస్మాదథేదానీం అనయాదమయంత్యాకర్త్ర్యాభవ తీనాంవిదేవవిదాయాసాంతా సాంభవద్విధానాంసఖీనాం -. సర్వనా మ్నో వృత్తిమాత్రేపుంవద్భావః-అభిధాభిరుక్తిభిర్వ్యాక్రశిమశమనాకా ర్ష్యనివర్తనాతయాఉపాయభూతయా- రుచిః కాంతిః ప్రీతిశ్చఆప్తముచి తాఆప్తవ్యా- స్వయంవరపర్యంతంభవదుపలాలనావచనైః ఖేదంవిహా యప్రసన్న యాసంతుష్టయాచస్థాతవ్యమిత్యర్థః. ద్రుతేత్యాదిశ్లోకచతుష్ట యాంపుష్పితాగ్రావృత్తం॥ ౧౨౨॥ ఏవమిః॥ ఏవంవదతాన్ర పేణతనయాద మయంతీ-లజ్జాహేతుంనాపృచ్ఛినప్పృష్టేతియత్ జ్ఞాతాం శ్రేప్రశ్నా యో గావితిభావః పృచ్ఛేర్గుహాదిత్వాదప్రధానేకర్మణిలుజ్- మోహోయమూ ర్ఛచవపుషః పాండుత్వతాపాదిభిర్లింగైః స్మరభూః కామజోకల్పినిశ్చిత ఇతియత్ తత్రతస్యాంపుత్ర్యాంసదృశీ అనురూపాయాసాంత్వనాలాల నోక్తిస్యాత్ సాచాశీఃకపటాద్దయితమాప్నుహీత్యాద్యాశీర్వా దవ్యా జాదవాదీతిచయత్- తత్సర్వంమత్వాలోచ్యఆళివర్గః మనస్స్వచిత్తంఆ నందమందాత్మయోః అబ్ధిమతనోత్ లజ్జానందసాగరీచకారేత్యర్థః- స్వేష్ట సిద్ధేరానందః స్వరహస్యప్రకాశనాల్లజ్జా॥ ౧౨౩॥ శ్రీహర్షమిత్యాదిసుగ తంఋర్యశ్చసర్గః చతురశ్చయుక్తా వాద్యక్షరలో పశ్చేతి సాధుః - స్థ య్యర్యవిచారణం నామస్వప్రణీతం ప్రకరణం తద్భూతస్తత్స మానక ర్తృకఇత్యర్థః॥

ఇతిశ్రీమహోపాధ్యాయః

శ్రీ రస్తు.

నైషధకావ్యేసవ్యాఖ్యానే - పంచమస్సర్గః.

౧॥ యావదాగమయతేథనరేంద్రాన్ సస్వయంవరమహాయమహీంద్రః ।
తావదేవఋషిరింద్రదిదృక్షుర్నారదస్త్రిదశధామజగామ॥ ౨ ॥ నాత్రచిత్రమ
నుతంప్రయయౌయత్పర్వతస్సఖలుతస్యసపక్షః । నారదస్తుజగతోగురురుచ్చై
ర్విస్మయాయగగనంవిలలంఘే॥ ౩॥ గచ్ఛతాపథివినైవవిమానంవ్యోమ తేనముని
నావిజగాహే। సాధనేహినియమోన్యజనానాంయోగినాంతుతపసాఖిలసిద్ధిః॥

౧॥ అథదమయంతీస్వయంవరాయఇంద్రాద్యాగమనంవక్తుంతదుపయో
గితయానారదస్యేంద్రలోకగమనమాహ ॥ యావదితి ॥ అథసమహీంద్రోభీమ
భూపతిః-స్వయంవరమహాయస్వయంవరోత్సవాయనరేంద్రాన్యావదాగమ
యతేఆగమనేనానయనేనవిళంబఇత్యర్థః - ఆగమేః క్షమాయాం ఆత్మనేపదంవ
క్తవ్యం- క్షమోపేక్షాకాలహరణమితికాశికా తావదేవఋషిర్నారదః ఋష్యృ
కఇతిప్రకృతిభావః- ఇంద్రందిదృక్షురింద్రదిదృక్షుస్సన్ -మధుపిపాసువత్- గమి
గామ్యాదిపాఠాద్ద్వితీయాసమాసః- త్రిదశధామస్వర్గంప్రతిజగామ - సర్గేత్ర
స్వాగతావృత్తం॥ శ్లో॥ స్వాగతేతిరనభాద్గురుయుగ్మమితిలక్షణాత్॥ ౨॥ అథ
షడ్భిస్తద్గమనప్రకారంవర్ణయతి॥ నేత్యాది॥ పర్వతోనారదసఖోమునిః-శైలశ్చ॥
ని॥ పర్వతశ్శైలదేవర్ష్యోరితివిశ్వః తంనారదమనుప్రయయావితియత్ అత్రచిత్ర
మాశ్చర్యంన-కుతః-సపర్వతస్తస్యనారదస్యసపక్షస్సఖాఖలుపక్షవాంశ్చేతిగమ్య
తేఉభయథాప్యనుయానం యుక్తమేవేతినచిత్రమిత్యర్థః- కింతుజగతోలోకస్య
ఉచ్చైరున్నతఃగురురాచార్యః- తస్మాదలఘుశ్చ-సనారదస్తువిస్మయాయగగనం
విలలంఘేలంఘయామాస- తల్లంఘనంవిస్మయాయభవతీత్యర్థః గురుద్రవ్యస్యాప
తనార్హస్యఉత్పతనంవిరుద్ధమితిశ్లేషోత్థాపితోవిరోధాభాసోలంకారః॥ ౩ ॥ గ
చ్ఛతేతి॥ పథివిమానంవ్యోమయానంవినైవ గచ్ఛతాతేనమునినావ్యోమవిజగా
హేప్రవిష్టం- తథాహి - సాధనేఉపాయేనియమోవశ్యంభావఃక్రియాసిద్ధౌని
యమేనసాధనాంతరాపేక్షేత్యర్థః- అన్యజనానామస్మదాదీనాం- యోగినాంతు
తపసాయోగధర్మేణైవాఖిల సిద్ధిస్సర్వకార్యసిద్ధిర్హితస్మాన్మహాయోగినోస్యకిం

౪॥ ఖండితేంద్రభవనాద్యభిమానాన్ లంఘతేస్మమునిరేషవిమానాన్ । అర్థితో
ప్యతిథితామనుమేనే నైవతత్పతిభిరంఘ్రి(వినమ్రైః)॥౫॥ తస్యతాపనభియాతపన
స్స్వంతావదేవసమకోచయదర్చిః । యావదేషదివసేన శశీవద్రాగతప్యతతస
మ్మహస్సైవ॥౬॥ పర్యభూద్దినమణిర్ద్విజరాజంయత్కరైరహహతేనతదాతమ్।
పర్యభూత్ఖలుకరైర్ద్విజరాజఃకర్మకస్స్వకృతమత్రనభుఙ్క్తే॥౭॥ విష్టరంతటక
శాఖిభిరద్భిఃపాద్యమర్ఘ్యమథకచ్ఛరుహాభిః । పద్మబృందమధుభిర్మధుపర్కంస్వ
ర్గసింధురదితాతిథయేస్మై॥౮॥ సవ్యతీత్యవియదంతరగాధంనాకనాయకనికేత

విమానేనేతిభావఃసామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥౪॥ ఖండి
తేతి॥ఏషమునిఃఖండితోనిరస్తః ఇంద్రభవనాదీనాం ఇంద్రాదిభవనానామభిమా
నోహంకారోయైస్తాన్ తతోపిసమృద్ధానిత్యర్థః। విమానాన్ దేవగృహాన్ లంఘ
తేస్మఅతిచక్రామ- కింబహునా-అంఘ్రి(వినమ్రైః)పాదపతితైః తత్పతిభిర్విమానా
ధ్యక్షైర్దేవైః- అర్థితఃప్రార్థితోపి-అతిథితామాతిథ్యం-నైవానుమేనే.ఏతన్నా
విలంబనాసహిష్ణుతయేత్యర్థః॥౫॥ తస్యేతి॥ తపనోర్కః-తస్యమునేఃకర్మణఃతా
పనాద్భియాసంతాపోస్యభవిష్యతీతి భయేనస్వమాత్మీయ మర్చిస్తేజస్తావత
ప్రాగేవసమకోచయత్సంకోచితవాన్ - యావదేషతపనోదివసేనదివాలోకే
నస్వ్యాజసాశశీవతన్మహసాతస్యతేదస్సైనద్రాక్ సపదిస్వయమేవనాతప్యతమునే
తాపనాదాత్మహానేర్వరమాత్మసంకోచఇతిమత్వామందప్రకాశస్థిత ఇత్యర్థః
తథాచ-సూర్యాదపితేజిష్ఠోమునిరితిభావః॥౬॥ పర్యభూదితి॥దినమణిస్సూర్యః
ద్విజరాజంచంద్రంబ్రాహ్మణోత్తమంచకరైరంశుభిఃహస్తైశ్చ - పర్యభూత్ ప
భూతవానితియత్- తేనపరిభవేనహేతునాతదానారదాగమనకాలేతందినమ
ణిం-ద్విజరాజోబ్రాహ్మణోత్తమశ్చంద్రశ్చ- కరైరంశుభిర్హస్తైశ్చ- పర్యభూ
త్-అహహ- స్వకృతద్విజరాజపరిభవదోషాత్స్వయమద్యతేనపరిభూత ఇత్య
ర్థః-తథాహి-అత్రజీవలోకేకఃస్వకృతంకర్మ-నభుఙ్క్తే-సర్వేణాపిస్వకర్మఫల
మనుభావ్యమేవేత్యర్థాంతరన్యాసార్థః॥ ౭॥ విష్టరమితి॥ అథస్వర్గసింధుర్మందాకి
నీ-అతిథయేఅస్మైనారదాయ- తటకుసానామాఖిభిరావళిభిర్విష్టరమాసనం
వృక్షాసనయోర్విష్టరఇతిషత్వనిపాతః- అద్భిఃపాద్యంపాదార్థంజలం- కచ్ఛరు
హాభిర్దూర్వాభిః- అర్ఘ్యం అర్ఘార్థంపుష్పఫలాది పాదార్ఘాభ్యాంచేతితాదర్థ్యే
యత్ప్రత్యయః- పద్మబృందానాంమధుభిర్మకరందైఃమధుపర్కంచ- అదితదత్త
వతీ-దదాతేర్లుఙితఙ్॥౮॥ సఇతి॥ సమునిః-అగాధం- వియదంతర్నభోభ్యంతరం

నమాప। సంప్రతీర్య భవసింధుమనాదిం బ్రహ్మ శర్మభరచారు యతీవ॥ ౯ ॥ అర్చనాభిరుచితోచ్చతరాభిశ్చారు తం సదకృతాతిథిమింద్రః। యాదదర్హకరణం కిల సాధోః ప్రత్యవాయధుతయే న గుణాయ॥ ౧౦ ॥ నామధేయసమతాసఖమద్రేరద్రిభిన్మునిమథాద్రియత ద్రాక్। పర్వతోపి లభతాం కథమర్చాం సద్విజస్స విబుధాధిపలంభీ॥ ౧౧॥ తద్భుజాదతివితీర్ణసపర్యాద్ద్యోద్రుమానపి వివేద మునీంద్రః। స్వస్సహస్థితిసుశిక్షితయా తాన్ దానపారమితయైవ వదాన్యాన్॥ ౧౨ ॥ ముద్రి

వ్యతీత్య- నాకనాయకనికేతనం ఇంద్రభవనం యతీ యోగీ అనాదిం భవసింధుం సంసారాబ్ధిం- సంప్రతీర్య శర్మభరచారు పరమానందసుందరం బ్రహ్మ పరమాత్మానమివాప॥ ౯॥ అర్చనాభిరితి॥ ఇంద్రః- తమతిథిం మునిం ఉచితాద్విహితాత్ ఉచ్చతరాభిరధికాభిః- అర్చనాభిః పూజాభిః చారు సదకృత సత్కృతవాన్ ఆదృతవానిత్యర్థః- ఆదరానాదరయోస్సదసదితి నిపాతనాత్ప్రాక్ప్రయోగః-అధికాచరణే హేతుమాహ యావదర్హం యావదుక్తం యావదవధారణ ఇత్యవ్యయీభావః యావదర్హస్యాకరణమితి షష్ఠీతత్పురుషః సాధోః శ్రద్ధాళోః ప్రత్యవాయధుతయే అకరణదోషనివారణాయ గుణాయ ఉత్కర్షాయ న కిల న ఖలు సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥౧౦॥ నామధేయేతి॥ అథ నారదసత్కారానంతరం అద్రిభిదింద్రః- అద్రేః పర్వతస్య- నామధేయసమతయా నామసామాన్యేన సఖాయం తత్సఖం మునిం పర్వతాఖ్యం- ద్రాక్ ద్రుతమాద్రియత సత్కృతవాన్- పర్వతః పర్వతారేః కథం సత్కారమలభతేత్యత్రాహ- పర్వతోపి సద్విజో విబుధప్రభుం దేవేంద్రం పండితోత్తమం చ లభతే ప్రాప్నోతీతి సల్లంభీ॥ విబుధః పండితే దేవ ఇతి విశ్వః- స మునిః కథమర్చాం పూజాం న లభతాం లభతామేవేత్యర్థః- ద్విజో భ్యాగతో మహతః ప్రతిపత్తురపి వివేకినః పూజాం లభత ఇతి భావః॥ ౧౧॥ తదితి॥ మునీంద్రో నారదస్తాన్ ప్రసిద్ధాన్ ద్యోద్రుమాన్ కల్పవృక్షానపి అతివితీర్ణసపర్యాదతిమాత్రదత్తపూజాత్- తస్యేంద్రస్య- భుజాద్ధస్తాద్దేవగురోః- స్వః స్వర్గే సహస్థిత్యా సహవాసేన సుశిక్షితయా స్వభ్యస్తయా దానపారమితా నామ దానకర్తవ్యతాప్రతిపాదకో గ్రంథవిశేషః తయైవ కారణేన వదాన్యాన్ వివేద ఇంద్రహస్తః కల్పవృక్షాణామపి దానవిద్యోపదేష్టేత్యుత్ప్రేక్షితవానిత్యర్థః కల్పవృక్షాతిశాయ్యౌదార్యమస్యేతి భావః॥ ౧౨॥ ముద్రితేతి॥ బలరిపురింద్రః ముద్రితాన్యజనసంకథనో నివారితేతరజనాలాపస్సన్- నారదం సమవాదీత్- తేన సహ సల్లాపము
కాంక్షీదిత్యర్థః కింస్ [illegible] యోస్సహ

తాన్యజనసంకథనస్స నారదం బల రిపుస్సమపాదీత్ । ఆకరస్స ప్వర భూరికథా
నాం ప్రాయశో హి సుహృదోస్సహవాసః॥౧౩॥ తం కథానుకథనప్రసృతాయాం
దూరమాలపనకౌతుకితాయామ్ । భూభృతాంచిరమనాగమహేతుం జ్ఞాతుమి
చ్ఛురవదచ్ఛతమన్యుః॥ ౧౪॥ ప్రాగివ ప్రసువతే నృపవంశాః కిన్ను సంప్రతి న వీరక
రీరాన్।యే పరప్రహరణైః పరిణామే విక్షతాః క్షితితలే నిపతంతి॥ ౧౫॥ పార్థివం
హి నిజమాజిషు వీరా దూరమూర్ధ్వగమనస్య విరోధి । గౌరవాద్వపురపాస్య భ
జంతే మత్కృతామతిథిగౌరవబుద్ధిమ్॥ ౧౬ ॥ నాభిశాపమివ నాతిథయస్తే మాం

వాసస్సంగమః స్వే ఆత్మీయాః పరే చ స్వపరే తేషాం యాః భూరయః కథాః ప్రస
గాస్తాసాం ఆకరః ఖని ర్హి - ఇష్టాలాపానామియత్తాభావాత్సంవాదసిద్ధిరిత్యర్థాం
తరన్యాసాభిప్రాయః॥ ౧౩॥ తమితి శతమన్యుశ్శతక్రతుః॥ని॥ మన్యుర్దైన్యే క్రతౌ
క్రుధీత్యమరః ఆలపనకౌతుకితాయాం ఆభాషణోత్కంఠాయాం దూరం కథాను
కథనప్రసృతాయాం ఉత్తరప్రత్యుత్తరాభ్యాం దూరం గతాయాం సత్యాం ప్ర
సక్తానుప్రసక్త్యా సంగత్యేత్యర్థః - చిరం చిరాత్ప్రభృతి భూభృతాం రాజ్ఞామ
నాగమహేతుం జ్ఞాతుమిచ్ఛుస్సన్ తం నారదం - అవదదపృచ్ఛదిత్యర్థః॥౧౪॥ ప్రా
గితి॥ నృపవంశాః రాజకులాని నృపా ఏవ వంశా వేణవశ్చ॥ని॥ వంశో వేణౌ కులే వర్గే
విశ్వః- ప్రాక్పూర్వమివ సంప్రతి వీరానేవ కరీరానంకురాన్॥ ని ॥ వంశాంకురే
కరీరోస్త్రీత్యమరః న ప్రసువతే న జనయంతి కిం న్వైరత ఆహ యా ఇతి యే వీరకరీరాః పరి
ణామే పరిపక్వావస్థాయాం పరేషామరీణాం అన్యేషాం చ॥ ని ॥ పరం దూరాన్య
ముఖ్యేషు పరోరి పరమాత్మనోరితి వైజయంతీ ప్రహరణైరాయుధైః దాత్రాదిభి
శ్చ విక్షతాస్సంతః- క్షితితలే నిపతంతి॥ ౧౫॥ తతః కిమత ఆహ॥ పార్థివమితి
వీరాః పూర్వోక్తాః రణపాతినః- పార్థివం పృథివీవికారం - అత ఏవ గౌరవాద్గు
రుత్వగుణయోగిత్వా దూర్ధ్వగమనస్యోత్పతనకర్మణః పార్థివత్వాదూర్ధ్వ
లోకప్రాప్తేశ్చ - దూరమత్యంతం విరోధి నిజం వపుః ఆజిషు యుద్ధేషు అపాస్య
మత్కృతామతిథిగౌరవమతిథిసత్కారస్తస్య బుద్ధిం సమృద్ధిం- బుద్ధ్యక ఇతి ప్రకృ
భావః- భజంతే తాదృగ్వీరాలాభే స్వస్యాతిథిలాభో న స్యాదితి భావః॥౧౬॥ న
తదలాభే తేషామేవ సత్కారహాని స్తవతు న కాచిత్క్షతిరిత్యత ఆహ సాభిశాపమి
హే భగవన్ మునే తే వీరాః అతిథయః అభిశాపేన సహావర్తత ఇతి సాభిశాపం
ఖ్యాభిశస్తమివ॥ని॥ అథ మిథ్యాభిశంసనం - అభిశాప ఇత్యమరః- మామధ్యనో
యాంతీతి యత్ - తేన హేతునా- స్వోదరస్యైకస్యైవ- భృతికార్యేణ పోషణే

యదద్యభగవన్నుపయాంతి। తేనన శ్రియమిమాంబహుమన్యేసోఽపి దరైకభృతికార్యకదర్యాః ॥౧౭॥ పూర్వపుణ్యవిభవవ్యయలబ్ధాస్సంపదోవిపదఏవవిమృష్టాః పాత్రపాణికమలార్పణమాసాం తాసుశాంతికవిధిర్విధిదృష్టః ॥౧౮॥ తద్విపృజ్యాసమసంశయశిల్పిస్ఫీతమత్రవిషయేసహసాఘం। ధూయతాంభగవతశ్శ్రుతిసారైరద్యవాగ్భిరఘమర్షణబుగ్భిః ॥ ౧౯ ॥ ఇత్యుదీర్యమఘవావినయర్ధింవర్ధయన్నవహితత్వభరేణ। చక్షుషాందశశతీమనిమేషాంతస్థివాన్మునిముఖే ప్రణిధాయ ॥ ౨౦ ॥

త్యేన-కదర్యాంకృపణామ్॥ని॥కదర్యేకృపణఃక్షుద్రఇత్యమరః॥ శ్లో॥ అత్మానంధర్మకృత్యంచపుత్రదారాంశ్చపీడయేత్ - లోభాద్యఃపితరౌభ్రాతౄన్సకదర్యఇతిస్మృతఇతిచ ఇమాంశ్రియంనబహుమన్యే- అతిథిసత్కారశూన్యస్యశ్రీవైఫల్యమేవమేత్యతిరితి కావః॥౧౭॥ పూర్వేతిపూర్వపుణ్యవిభవస్యవ్యయేనలబ్ధాస్సంపదోవిమృష్టాఃవిచారితాఃవిపదఏవ - సద్యస్సోస్వదయేనపురాకృతసుకృతనాశకరత్వాదితిభావః- తాసువిపత్స్వపద్రూపసంపత్సు- ఆసాంసంపదాం- పాత్రాణాంవిద్యాజాతితపోవృత్తసంపన్నానాం పాణికమలేష్వర్పణం దానమేవవిధిదృష్టశ్శాస్త్రదృష్టః- శాంతికవిధిః- శాంతికర్మానుష్ఠానంనష్టసుకృతాదపిఉత్కృష్టసుకృతోత్పాదనాదితిభావఃఅనేనబీజాంకురన్యాయఉక్తః॥ ౧౮॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ అత్రవిషయేఅస్మిన్నర్థేమమసంశయస్యశిల్పితజ్జనకంస్ఫీతంప్రభూతం-అఘమేవః- తస్మాలత్వాన్మిథ్యాజ్ఞానస్యేతిభావః- యద్వా-సంశయశ్శిల్పిజనకోయస్యతదఘందుఃఖందుఃఖహేతుత్వాత్సంశయస్యేతిభావః ॥ దుఃఖేనోవ్యసనేష్వఘమితివైజయంతీ సహసావిమృజ్యనివర్త్యభగవతోవాగ్భిరద్యశ్రుతిసారైర్వేదసారైఃకర్ణామృతైశ్చఅఘమర్షణబుగ్భిఃఅఘహర్షణీభిఃబుగ్భిః- స్త్రియాఃపుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావః- ధూయతాం - భావేలోట్ రాజ్ఞామనాగమనకారణసంతిగ్ధంబ్రూహీత్యర్థః - అత్రమునివాక్యేష్వారోప్యమాణస్యఅఘమర్షణత్వస్యప్రకృతాఘహారణోపయోగాత్పరిణామాలంకారః॥ ఆరోప్యమాణస్యప్రకృతోపయోగిత్వేపరిణామఇతిలక్షణాత్ ॥ ౧౯ ॥ ఇతీతి ॥ మఘవాఇంద్రః ఇత్యుదీర్యఅవహితత్వభరేణఏకాగ్రతాతిశయేన - వినయర్ధింవినయాతిశయంవర్ధయన్నిమేషాం చక్షుషాందశశతీందశానాంశతానాం సమాహారఃదశశతీం- సహస్రీ - తద్ధితార్థేత్యాదినాసమాహారేద్విగావకారాంతోత్తరపదత్వాత్ స్త్రియాండ్విగోరితిఙీప్- ఏతేనశతమఖీవ్యాఖ్యాతా - మునిముఖేప్రణిధాయతస్థివాన్ తస్థౌ-లిటఃక్వసురాదేశః॥ ౨౦॥ ఏష్యతీతి॥ నారదఃపాకశాసన

వీక్ష్యతస్యవినయేపరిపాకంపాకశాసనపదంస్పృశతోపి। నారదఃప్రమదగద్గద
యోక్త్యావిస్మితస్స్మితపురస్సరమాఖ్యత్॥ ౨౧॥ భిక్షితాశతమఖీసుకృతంయత్త
త్పరిశ్రమవిదస్స్వవిభూతౌ। తత్ఫలేతవపరంయదిహేలాక్లేశలబ్ధమధికాదరద
న్తు॥ ౨౨॥ సంపదస్తవగిరామపిదూరాయన్ననామవినయంవినయంతేశ్రద్దధా
తికఇవేహనసాక్షాదాహచేదనుభవఃపరమాప్తః॥ ౨౩ ॥ శ్రీభరానతిథిసాత్కుర

పదంస్పృశతోపిం ద్రత్వేతిష్ఠతోపితస్యేంద్రస్య వినయేపరిపాకం ప్రకర్షంవీక్ష్య
విస్మితస్సన్ సవిస్మయస్సన్-కర్తరి క్తః - ప్రమదగద్గదయోక్త్యాహర్ష విస్వరయా
వాచాస్మితపురస్సరంస్మితపురస్సరం స్మితపూర్వ మాఖ్యదాచచక్షే. అస్యతివ
క్తిఖ్యాతిభ్యోఙితిఅఙ్ప్రత్యయః॥ ౨౧॥భిక్షితేతి॥ శతానాంమఖానాంసమాహా
రశ్శతమఖీ- ద్విత్రీయత్సుకృతం- భిక్షితాయాచితాభిక్షే- దుహాదిత్వాదప్రధా
నేకర్మణి క్తః తత్ఫలేతస్యసుకృతస్యఫలేస్వవిభూతౌః నిజైశ్వర్యేహేలాఅవజ్ఞా
అనాస్థాయది॥ ని ॥ హేలావజ్ఞేతివైజయంతీ-తత్పరిశ్రమవిదోయాచ్ఞాక్లేశాభి
జ్ఞస్య-తవపరంకేవలంతవైవ- నాన్యస్యేత్యర్థః॥ని॥ పరంస్యాదుత్తమానాప్తవై
రిదూరేషుకేవలఇతివిశ్వః- యాచకఏవయాచకదుఃఖంజానాతీతిభావః- ససుధ
నినాందాతృత్వంకించిత్రంతత్రాహ - క్లేశేతిసత్యంక్లేశలబ్ధంతుఅధికాదరదంలతి
లోభకారిదుస్త్యజం - త్వంతుమఖశతక్లేశలబ్ధమప్యైశ్వర్యమర్థిసాత్కరోషితి
కథంనచిత్రమిత్యర్థః అత్రక్లేశవాక్యే నహేలాత్వసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతు
కంకావ్యలింగమలంకారః॥ శ్లో ॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వేకావ్యలింగముదా
హృతమితిలక్షణాత్॥ ౨౨॥ సంపదఇతి॥ కింబహునా-తవసంపదోగిరామపిదూ
రాఃఅగోచరాః- కుతః- యద్యస్మాద్వినయంనవినయంతేనామనలుంపంతిఖలు-
నయతేర్లుఙ్ స్వరితేత్యాదినాఆత్మనేపదంకర్తృస్థేచాశరీరేకర్మణిత్య స్మాదితి
కేచిత్-తదపత్ - సంపదాంకర్తృణాంఅచేతనత్వేనకర్మణోవినయస్యేంద్రి
యనిష్ఠత్వేనచాకర్తృస్థత్వాదితి - అతస్త్వేతుమశక్యాఇత్యర్థః - కింత్వహావిన
యోత్తరత్వేపరమాప్తః ప్రమాణభూతఃసాక్షాదనుభవః ప్రత్యక్షానుభవఃనా
హచేత్క-ఇవకోవాశ్రద్దధాతివిశ్వసతి - నకశ్చిదిత్యర్థఃత్వత్సంపదాంవినయోత్త
రత్వేసాక్షాదనుభవతాం మాదృశామేవశ్రద్ధాజాయతేనాన్యేషాం - ప్రాయే
ణాన్యత్రసంపదాంవినయహారిత్వాత్ - కింబహునావయమపినశ్రద్దధామఇతి
భావః అత్రసంపదాం వాగ్గోచరత్వేపితదగోచరత్వోక్త్యా సంబంధేఅసంబన్ధ
రూపాతిశయోక్తిః॥ ౨౩ ॥ శ్రీభరానితి॥ శ్రీభరాన్సంపదుచ్చ్రయాన్ అతిథి

వాణిస్వోపభోగపరతాసహితేతి । పశ్యతోబహిరివాంతరపీయందృష్టిసృష్టిరధికాతవకాపి॥ ౨౪॥ అస్స్వభావమధురైరనుభావైస్స్వకైరతితరాంతరళాస్మః। ద్యాంప్రశాధిగళితావధికాలంసాధుసాధువిజయస్వబిడౌజః॥ ౨౫॥ సంఖ్యవిశృతతనుస్రవదస్రిక్షాళితాఖిలనిజాఘలఘూనామ్ । యస్త్వహానుపగమశ్శృణు రాజ్ఞాంతజ్జగద్యువముదస్తముదస్తం॥ ౨౬॥ సాభువఃకిమపిరత్నమనర్ఘంభూషణంజయతితత్రకుమారీ । భీమభూపతనయాదమయంతీనామయామదనశస్త్రమ

సాత్ చానేనాతిథ్యదీనం దేవేంద్రాచేతిచకారాత్సతిప్రత్యయః కరవాణిష్యాం - విధ్యర్థేలోట్ ఆడుత్తమస్యపిచ్చేతిమేర్నిః స్వోపభోగపరతాఆత్మంభరిత్వంసహితానశ్రేయస్కరీతిపశ్యతోజానతః ప్రేక్షమాణస్య చతవబహిరివదేహాఇవఅంతరాత్మన్యపికాపీయందృష్టిసృష్టిఃజ్ఞానసృష్టిరతిసృష్టిశ్చ॥ ని॥ దృష్టిర్జ్ఞానేక్షిదర్శనఇత్యమరః - అధికాఅసాధారణీ - ద్వయోరపిదృష్ట్యోశ్లిష్టశబ్దోపాత్తయోరభేదాధ్యవసాయేనబహిరివేత్యుపమా॥ ౨౪॥ అఇతి॥ బిడంభేదకం- బిడభేదనే- ఇగుపధలక్షణఃకఃతదోజోయస్యతస్యసంబుద్ధిః హేబిడౌజః స్వభావమధురైఃనిసర్గరమణీయైః - తవేమేతావకాః- తవకమమకావేకవచనఇత్యణితవకాదేశః- తైరనుభావైరైశ్వర్యైరతితరామత్యంతం- అవ్యయఘాదామ్ప్రత్యయఃతరళాః లోలాః ఆనందలహరీమగ్నాస్మఇత్యర్థః అఇత్యానందాస్వాదానుకారః- గళితావధికాలమనంతకాలం- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా ద్యాంస్వర్గంసాధుప్రశాధిపాలయ - సాధువిజయస్వసర్వోత్కృష్టోభవవిపరాభ్యాంజేరిత్యాత్మనేపదం॥ ౨౫॥ ఏవమింద్రభిసంధ్యతత్ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ సంఖ్యేతి॥ సంఖ్యేసమరేవిశ్రుతాభ్యః ప్రఖ్యాతాభ్యఃతనుభ్యోగాత్రేభ్యఃప్రవద్భిరస్రైరసృగ్భిః క్షాళితానినిర్ణిక్తాని అఖిలానినిజాన్యఘానియేషాంతేషామత ఏవలఘూనాంనిర్భారాణాంరాజ్ఞాం యద్యస్మాత్కారణాదిహాస్వర్గే అనుపగమోనాగమతత్కారణభూతంజగత్సు యేయువానః తేషాంముదమానందకారణం అసాధారణార్థం అభేదేనవ్యపదేశఃతంప్రసిద్ధంఉదంతంవార్తాం॥ని॥ వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాంతఉదంతఇత్యమరః - శృణు - అత్రక్షాళితాఘపదార్థస్యవిశేషణగత్యాలఘుత్వహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః ॥ ౨౬॥ సేతి ॥ భువోభూషణంకిమస్యనర్ఘమమూల్యంరత్నం- అసాధారణంస్త్రీరత్నమిత్యర్థః కుమారీకన్యాఅనూఢేత్యర్థః సాదమయంతీ నామభీమభూపతనయా

మోఘమ్॥ ౨౭॥ సా ప్రతిప్రతిముహూర్తమపూర్వా కాపి యౌవనజవేనభవంతీ।
ఆశిఖంసుకృతసారభృతే సా క్వాపియానిభజతేకిలభావం॥ ౨౮ ॥ కథ్యతేనకతమ
స్సఇతిత్వంమావిపత్సురసికేఇచ్ఛలదోష్ణః। అర్థవత్మనిరుణత్సినపృచ్ఛాంనిర్గమేణ
నపరిశ్రమయైనాం॥ ౨౯॥ యత్పథావధిరణుః పరమస్సా యోగిధీరపినపశ్యతియ
స్మాత్। బాలయానిజమనః పరమాణౌ హ్రీదరీశయమహోకృతమేనం ॥ ౩౦ ॥
సాశరస్యకుసుమస్యశరవ్యం సూచితావిరహవాచిభిరంగైః। తాతచిత్తమపి

తత్రభువిజనాతిసర్వోత్కృష్టేనజాగర్తి - యాఽమోఘంమదనశస్త్రమ్॥౨౭॥అ
ఛే॥ద్రవత్సరోత్పాదనాయతస్యాఃపురుషాంతరాసక్తిఃచవక్తి॥సంప్రతీతి॥ సం
ప్రతీదానీం సాదమయంతీ- యౌవనస్యజవేనోద్భవవేగేన- ప్రతిముహూర్తంకా
ప్యపూర్వాలావణ్యమయావయవపోషవిశేషేణాన్యైవభవంతీ - ఆశిఖంశిఖాప
ర్యంతం - అభివిధావవ్యయీభావఃసుకృతసారభృతేఉత్కృష్టపుణ్యభృతేఈదృ
గ్భాగ్యసంపన్నఇత్యర్థః- క్వాపికస్మిన్నపియూనిభావమనురాగంభజతేకిలేత్యై
తిహ్యే॥౨౮॥ కథ్యతఇతి॥ కించ-చలదోష్ణస్త్వంసయువాకతమఇతిమాంవిపత్సు
ర్యక్తుమిచ్ఛురసికిం- తర్హి అర్థవర్త్మన్యర్థోక్తేపృచ్ఛాంప్రశ్నంభిదాదిత్వాదఙ్న
రుణత్సీతికాకుః- ఏనాంపృచ్ఛాంనిర్గమేనోచ్చారణేనపరిశ్రమయమాఖేదయకు
తః-నకథ్యతే- యతఃపృష్టోపినకథయామిఅతోనప్రష్టవ్యమేవేత్యర్థః॥౨౯॥కింకప
టాపకథనంనేత్యాహ॥ యత్పథేతి॥ పరమోఽణుర్యస్యాయోధియః పంథాఃయ
త్పథస్తస్యాఃవధిస్సీమాసాయోగిధీరపి - బాలయానిజమనఏవపరమాణుఃఅణుప
రిమాణంమనఇతిసూత్రణాత్- తస్మిన్- హ్రీరేవదరీగుహాతచ్ఛయమహోకృతంత
ద్ధసింహీకృతం - ఏనంయువానంయస్మాన్నపశ్యతితస్మాన్నకథ్యతఇతిపూర్వే
ణాన్వయః యోగిబుద్ధేరపిపరమాణుస్వరూపాగ్రాహిత్వమేవనాంతః ప్రవేశశ
క్తిరితిజ్ఞానాదకథనందకపటాత్- సాతుమందాత్మమందిరతయానకథయతీత్య
ర్థః॥ ౩౦॥ తర్హికాముకీత్వమాత్రంవాకథమస్యాఃప్రతీతమతఆహ॥ సేతి॥ సాభైమీ
విరహవాచిభిఃవిరహవ్యంజకైరంగైః - కార్శ్యపాండిమాదిపరిక్లిష్టైరితిభావః
కుసుమస్యశరస్యకామబాణస్య శరవ్యంలక్ష్యంసూచితా కుత్రచిద్యూనిబద్ధభా
వేత్యేతావన్మాత్రమవగతేత్యర్థః - తర్హితత్పిత్రావావరవిశేషజ్ఞానంవినావివా
హోపాయఃకథంచింతితస్తత్రాహ - తాతచిత్తమపికర్మస్వస్వయంవరమహో
యమధాత్స్పృహయామధత్త్వాకరోత్- సహకారీచకారేత్యర్థః॥ తత్పిత్రాపిధా

ధాతురథత్తస్స్వయంవరమహాయసహాయం ॥ ౩౧ ॥ మన్మథాయయదధాదిత రాజ్ఞాహ్వాతిదూత్యవిధయేవిధిరాజ్ఞామ్ । తేనతత్పరవశాః పృథివీశాస్సంగరంగరమివాకలయంతి॥ ౩౨ ॥ యేషుయేషుసరసాదమయంతీభూషణేషుయదివాపిగుణేషు । తత్రతత్రకలయాపివిశేషోయస్సహీక్షితిభృతాం పురుషార్థః॥ ౩౩॥ శైశవవ్యయదినావధితస్యాయవ్వనోదయినీరాజసమాజే । ఆదరాదహరహఃకుసుమేషోరుల్లలాసమృగయాభినివేశః॥ ౩౪॥ ఇత్యమీవసుమతీకమితా

ప్రేరణయాస్వయంవరఏవోపాయశ్చింతితఇతిభావః॥ ౩౧॥ అస్తురాజ్ఞామనాగమేకింకారణముక్తంతత్రాహ ॥ మన్మథాయేతిఅథవిధిర్విధాతారాజ్ఞాంహ్వాతిఃస్వయంవరాహ్వానం - తదేవదూత్యందూతకర్మ - దూతస్యభావకర్మణోరితియత్ప్రత్యయః- తస్యవిధయేకరణాయమన్మథాయాజ్ఞామాదేశమదితదత్తవానితియత్- తేనాజ్ఞాదానేనతత్పరవశాఃమన్మథపరతంత్రాః- శివభాగవతవత్సమాసః పృథివీశాస్సంగరంగరమివాకలయంతివిషమివమన్యంతే॥ ని॥ విషంస్యాద్గరళంగరఇతిహలాయుధః॥౩౨॥ యేష్వితి॥ కించదమయంతీ-భూషణేషుహారాదిషు- యదివా - గుణేషుదయాదాక్షిణ్యాదిషువాయేషుయేషుసరసాసాభిలాషాతత్రతత్రతేషుతేషుభూషణేషుగుణేషుచకలయామాత్రయాపియోవిశేషఃక్షితిభృతాంసహిసఏవ॥ ని॥ హిహేతావవధారణఇత్యమరః-పురుషార్థః- ప్రయోజనంయథాకథంచిద్భైమీమనోరంజనమేవపురుషార్థోనతుతత్రధర్మస్సంగరఇత్యర్థః॥ ౩౩॥శైశవేతి॥ కుసుమేషోఃకామస్య-యావనోదయినియవ్వనప్రాదుర్భావవతిరాజసమాజేవిషయే - తస్యాఃభైమ్యాః శైశవవ్యయదినంబాల్యాపగమదినమవధిస్సీమాయస్మింస్తత్తథా- తద్దినమారభ్యేత్యర్థః- అహరహఃప్రత్యహం-వీప్సాయాంద్విర్భావః - అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-ఆదరాన్మృగయాయామభినివేశః ఆగ్రహఃఉల్లలాసవవృధే - సర్వేషామపియూనాంభైమీయవ్వనోద్భేదాత్ప్రభృతిస్మరవ్యసనమేవవర్తతేనసమరవ్యసనమిత్యర్థః॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థమమీనృపాఃవసుమత్యాఃకమితారఃకామయితారస్సంతః- తృచ్వసుమతీంవాకమితారః తాచ్ఛీల్యేతృన్నలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధః ఆయాదయఆర్ధధాతుకేవేతిణిఙ్వికల్పాదుభయత్రాపిణిజభావః త్వదతీథీభవితుఃసాదరాస్సాకాంక్షానతథాహినృపతినాంభిమభూః భైమీసురభూః ద్వయోస్తయోరభిలాషితద్విషయానురాగేదూరమంతరంమహత్తారతమ్యం - అహో- స్వర్గేష్వరుచిః త్యాష్టర్యం ఏతేసురాంగనాభిశ్చాంబొపొందొపొందమయం త్యాణతిష్టర్యం

స్సాదరాత్త్వదతిథీభవితుంన । భీమభూసురభువోరభిలాషే దూరమంతరము
హోనృపతీనామ్॥ ౩౫॥ తేనజాగ్రదధృతిర్దివమాగాంసంఖ్యసౌఖ్యమనుసర్తుమ
ను త్వాం। యన్మృధంక్షితిభృతాంనవిలోకేతన్నిమగ్నమనసాంభువిలోకే॥ ౩౬॥
వేదయద్యపినకోపిభవంతంహంతహంత్రకరుణంవిరుణద్ధి । పృచ్ఛ్యసేతదపిమే
నవివేకప్రోంఛనాయవిషమేరససేకః॥ ౩౭ ॥ ఏవముక్తవతిదేవఋషీంద్రేద్రా
గభేదిమఘవాననముద్రా । ఉత్తరోత్తరశుభోహివిభూనాంకోపిమంజులతమః
క్రమవాదః॥ ౩౮॥ కానుజేమమనిజేదనుజారౌజాగ్రతిస్వశరణైరణచర్చా । య

తే-భీమదేశసురదేశయోఃమహాన్ విప్రకర్ష ఇత్యర్థాంతరప్రతీతిః అత్రోత్తరవా
క్యార్థేనస్వర్గారుచ్యాపూర్వవాక్యాదాతిథ్యానారదస్య సమర్థనాద్వాక్యార్థ
హేతుకంకావ్యలింగమలంకారః ॥ ౩౫ ॥ ఏవంరాజ్ఞాస్వర్గానాగమహేతుము
క్త్వాథస్వస్యాగమనేహేతుమాహ॥ తేనేతి॥ యద్యస్మాద్భువిలోకేభూలోకేత
స్యాంరణత్యాంనిమగ్నమనసాం ఆసక్తచేతసాం క్షితిభృతాం మృధంయు
ద్ధంనవిలోకేనపశ్యామి తేనయుద్ధాలాభేనజాగ్రదధృతిస్సమ్యగ్వర్ధమానసన్తోషః అ
సంతుష్టస్సన్ సంఖ్యసౌఖ్యంయుద్ధసుఖం॥ ని॥ మృధమాస్కందనంసంఖ్యమిత్యమ
రః-అనుసర్తుమనుభవితుం- త్వామనుత్వాముద్దిశ్య- దివంస్వర్గమాగామ్॥౩౬॥వే
దేతి ॥ హంత్రృత్వాకరుణంసమూలఘాతంహంతారంభవంతంకోపినవిరుణద్ధినని
గృహ్ణాతి - హంతేతిహర్షే వేదయద్యపిఏతావత్స్వేద్మ్యేవనిద్రోలట్లో వేత్తివిద్రోణలా
దేశః- యద్యపీత్యవధారణేతదపితథాపిపృచ్ఛ్యసే అజ్ఞః పృచ్ఛతినవిద్వానితిఆ
హ - యేనకారణేనవిషయేభోగ్యేరససేకోరాగానుబంధోజలసేకశ్చవివేకస్య
విశేషజ్ఞానస్యవిచిత్రతాద్యసాంకర్యస్యచ - ప్రోంఛనాయప్రమార్జనాయవిషయ
తృష్ణాలుప్తవివేకః పృచ్ఛామీత్యర్థః॥ ౩౭॥ఏవమితి॥ దేవఋషీంద్రేనారదఋష్య
క ఇతిప్రకృతిభావః-ఏవముక్తవతిసతి- మఘోనఆననముద్రామౌనంమఘవానన
ముద్రామఘవా బహులమితివికల్పాన్నతుపాదేశాభావః ద్రాక్ ఝడిత్యభేదిస్వ
యమేవభిద్యతేస్మ- కర్మవత్కర్మణాతుల్యక్రియఇతికర్తుః కర్మవద్భావాత్కర్మ
కర్తరిలుఙ్ - తఙాదికార్యంయఙాత్మనేపదంవిణాచిణ్వద్భావాః ప్రయోజనమితి
వచనాత్॥ శ్లో॥ క్రియమాణంతుయత్కర్మస్వయమేవప్రసిద్ధ్యతి। సుకరైస్స్వగు
ణైర్యస్మాత్కర్మకర్తేతితంవిదురితితథాహివిభూనాంప్రభూణాంకోపిమంజు
లతమోతిహృద్యఃక్రమవాదఃప్రశ్నోత్తరక్రమేణోక్తః- ఉత్తరోత్తరశుభః ఉప
ర్యుపరిసుభగోహి-అర్థాంతరన్యాసః॥ ౩౮ ॥ కానువితి॥ నిజేస్వీయేఅనుజేవను

ద్భుజాంకముపధాయ జయాంకం శర్మణా స్వపిమి వీతవిశంకః॥ ౩౯॥ విశ్వరూప
కలనాదుపపన్నం తస్య జైమినిమునిత్వముదీయే । విగ్రహం మఖభుజామసహిష్ణు
ర్వ్యర్థతాం మదశనిం స నినాయ॥ ౪౦॥ ఈదృశాని ముగ్ధమే వినయాబ్ధిస్తస్థివాన్స
వచనాన్యుపహృత్య । ప్రాంశు నిశ్వసితపృష్ఠచరీ వాఙ్నారదస్య నిరియాయ నిరో
జాః॥ ౪౧॥ స్వారసాతలభవాహవశంకీ నిర్వృణోమి న వసన్ వసుమత్యాం। ద్యాం

జారౌ ఉపేంద్రే స్వశరణే స్వరతు నే స్వగృహే వా॥ ని॥ శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్య
మరః జాగ్రతి జాగరూకే సతి మమ రణచర్చా రణచింతా కా న కాపీత్యర్థః జయోం
కశ్చిన్నం యస్య తం యద్భుజాంకం యస్యానుజస్య భుజోత్సంగముపధాయోప
ధానీకృత్య వీతవిశంకో నిరాతంకస్సన్ శర్మణా సుఖేన స్వపిమి శయే యథా
రక్షిజనే జాగ్రతి రాజా శయ్యాగారే సుఖేన భుజముపధాయ స్వపితి తద్వదితి భా
వః ఇహ నిరాతంకవృత్తిస్సుప్తిః అస్వప్నత్వాదమరాణాం॥ ౩౯॥ విశ్వేతి॥ తస్యో
పేంద్రస్య విశ్వరూపకలనాత్సర్వార్థసాక్షాత్కరణాత్ - యద్వా ఏకత్ర మత్స్య
కూర్మాద్యనంతరూపధారణాదన్యత్ర విశ్వార్థరూపణాత్ విశ్వరూపాణి సూ
త్రాణి తత్ప్రణయనాద్ధేతోః - జైమినిమునిత్వముదీయే ఉత్పన్నం ఇణ్ గతౌ కర్తరి
లిట్- ఉపపన్నం తచ్చ యుక్తమిత్యర్థః- కుతః- స ఉపేంద్రః- మఖభుజాం విగ్రహం
విరోధమన్యత్ర శరీరం - అసహిష్ణుర్మదశనిం మద వజ్రాయుధం అన్యత్ర వజ్రహ
స్త ఇత్యాదివాక్యజాతం- వ్యర్థతాం స్వాయుధే నైవ తత్కార్యకరణాన్నిష్ప్రయో
జనత్వమన్యత్ర విగ్రహవద్దేవతానిరాసేన అర్థవాదత్వాన్నిరభిధేయత్వఞ్చ నినా
య అతో జైమినిమునిత్వం యుక్తమిత్యర్థః ప్రకృతాప్రకృత శ్లేషః॥ ౪౦॥ ఈదృశా
నీతి॥ వినయాబ్ధిస్స ఇంద్రో ముగ్ధమే ఈదృశాని యుద్ధనిరాశాని వచనాని ఉపహృ
త్య సమర్ప్య తస్థివాన్ తూష్ణీం స్థితః అథ నారదస్య ప్రాంశు నిశ్వసితస్య పృష్ఠే చర
తీతి పృష్ఠచరీ పశ్చాద్గామినీ- దీర్ఘనిశ్వాసపూర్వికేత్యర్థః- చ రేప్సుః సరోజాః దీనా
వాక్ నిరియాయ నిర్జగామ॥ ౪౧ ॥ స్వారితి॥ వసుమత్యాం భూలోకే వసన్ స్వశ్చర
సాతలం చ స్వారసాతలే స్వర్గపాతాళే రోరితి రేఫలోపే దీర్ఘః - తయోర్భవమా
హవం శంకత ఇతి తచ్ఛంకీ సన్ - న నిర్వృణోమి న సుఖ్యామి ద్యాం స్వర్గం గతస్య
మే హృది త్వ్మాతలే భూపాతాళే॥ ని॥ అథ స్వరూపయోర స్త్రీ తలమిత్యమరః త
యోర్ద్వయోర్మే భటానామాజివిరోధ యద్ధశం కాదురుదరో దురంతః॥ ని ॥ ఉ
దరోః ఫలముత్తరమిత్యమరః ఏవం పాతాలగతస్య ఇతరలోకాజివిరోధ ఇతి శే

గతస్యహృదిమేదురుదర్కఃతత్స్మాత్తలద్వయభటాజివితర్కః॥ ౪౨॥ వీక్షితస్త్వమ
సిమామథగంతుంతన్మనుష్యజగతేనుమనుష్వ । కింభువఃపరివృఢారవివోఢుంత
త్రతామువగతావివదంతే॥ ౪౩॥ ఇత్యుదీర్యసయయామునిగుర్వీంస్వర్పతింప్రతి
నివృత్యజవేన । వారితోఽప్యనుజగామసయాంతంతంకియంత్యపిపదాన్యపరాణి॥
౪౪॥ పర్వతేనపరిపీనగభీరంనారదీయముదితంప్రతినేదే । స్వస్యకశ్చిదపిపర్వత
పక్షచ్ఛేదినిస్వయమదర్శిసపక్షః॥ ౪౫॥ పాణయేబలరిపోరథభైమీశీతకోమలకర

షః॥ ౪౨॥ వీక్షితఇతి॥ త్వంవీక్షితోఽసిఏతదేవాగమనఫలమిత్యర్థః-తత్తస్మాత్ఫలాం
తరాభావాత్ అథానంతరంమాంమనుష్యజగతేగంతుం మర్త్యలోకంగంతుమి
త్యర్థః - గత్యర్థకర్మణిద్వితీయాచతుర్థ్యౌచేష్టాయామనధ్వనీతిచతుర్థీ - అనుమను
ష్వఅనుజానీహి - తత్రమర్త్యలోకేతాందమయంతీంవివోఢుంపరిణేతుం ఉపగ
తాఃభువఃపరివృఢాఃప్రభవోభూపతయః ప్రభోఽపరివృఢఇతినిపాతః- నవివదం
తేనకలహిష్యంతేకిం సామీప్యేలట్ - భావనాదిసూత్రవిమతావాత్మనేపదమ్॥
౪౩॥ ఇతీతి॥ సమునిఃఇత్యుదీర్యస్వర్పతిమింద్రం- అహరాదీనాంపత్యాదిష్వితివైక
ల్పికోరేఫాదేశః ప్రతినివృత్యజవేనోర్వీంయయౌ - సఇంద్రోవారితోఽనివర్తితో
ఽపియాంతంగచ్ఛంతం - ఇణోలటశ్శత్రాదేశః - తంమునిమపరాణ్యపికియంతిక
తిచనపదానికతిపయపదాని - ఆస్వసీమమిత్యర్థః అత్యంతసంయోగేద్వితీయా -
అనుజగామ॥ ౪౪॥ పర్వతేనేతి॥ పర్వతేనమునినాగిరిణాచగభీరంగంభీరంనారదీ
యముదితంనారదవాక్యం పరిపీనంప్రతినేదే ప్రతిదధ్వనేతదేవానుకృతమిత్య
ర్థః - పర్వతేనస్మిన్స్వప్నేప్రతినాదోయుక్తఇతిభావః నదర్లిటుఅతఏకహల్మధ్యే
నాదేశేలిటిత్యేత్వాభ్యాసలోపః - స్వయంతునకించిన్నివేదితవానిత్యాహపర్వ
తపక్షచ్ఛేదినీంద్రేస్వస్యకశ్చిదపిపక్షస్సాధ్యంప్రయోజనంగరుచ్చ॥ ని॥ పక్షఃపా
ర్శ్వగరుత్సాధ్యసహాయబలభిత్తిష్వితివైజయంతీ - నాదర్శినదర్శితః - తత్సాహ
చర్యమాత్రమాగతస్యస్వస్యపృథక్సాధ్యాభావాత్తదుక్తమేవానుకృతం - నతు
పృథక్కించిన్నివేదితమిత్యర్థః - పర్వతపక్షచ్ఛేదిత్వాదింద్రస్యాగ్రేపర్వతేనస్వప
క్షోనప్రకాశితఇతిధ్వనిః॥ ౪౫॥ ఇంద్రస్తుభైమ్యామనురక్తోభూదిత్యాహ । పాణ
యేతి ॥ అథనారదనిర్గమనానంతరంరతీశోబలరిపోరింద్రస్యపాణయేచిరధృతా
నాంచిరసంచితానామశనివాసేనవజ్రాగ్నిసంపర్కేణజాతాః వ్యాపదోవిపదస్తా
సాంభైషీశీతకోమలకరస్యగ్రాహం గ్రహణమేవార్హంయోగ్యం భేషజమౌషధ

గ్రహణార్హామ్ । భేషజంచిరధృతాశనివాసవ్యాపదాముపదిదేశశచీశః ॥ ౪౬॥
నాకలోకభిషజోస్సుషమాయాః పుష్పచాపమపిచుంబతిసైవ । వేద్మితాదృగభిష
జ్యదసౌతద్ద్వారసంక్రమితవైద్యకవిద్యః॥ ౪౭॥ మానుషీమనుసరత్యథ - పత్యౌఖర్వ
భావమవలంబ్యమఘోనీ । ఖణ్డితంనిజమసూచయదుచ్చైర్మానమాననసరోరు
హనత్యా ॥ ౪౮ ॥ యోమఘోనిదివముచ్చరమాణేరంభయామలినిమాలమలం

ముపదిదేశవీరాభిభవేనశృఙ్గాంః ప్రవృద్ధఇతిభావః అత్రకామనిబన్ధనస్యభైమీ
పాణిగ్రహణస్యా శనివాసతాపశమనార్థత్వోత్ప్రేక్షా వ్యంజకాప్రయోగాద్గ
మ్యా॥ ౪౬॥ ననుకామస్యకుతోవైద్యవిద్యేత్యత ఆహ-నాకేతినాకేతినాకలోకభిష
జోరశ్వినోర్యాసుషమాసౌన్దర్యంసైవపుష్పచాపజాం మమపిచుంబతిస్పృశతిత
స్మాదపితావేవసుషమావంతావితిభావః అసౌకామఃసాసుషమైవద్వారంతేన
సంక్రమితావైద్యకంవైద్యస్యకర్మభైషజ్యం యోపదాద్గురూపోత్తమాద్వుఞ్
తదేవవిద్యాయస్మిన్ సఃఅతఏవతాదృక్ స్వర్వైద్యసదృశస్సన్ అభిషజ్యత్ చికి
త్సితవాన్ భిషజ్యతేఃకణ్డ్వాదియగంతాల్లఙ్ వేద్మీత్యుత్ప్రేక్షాయాం వాక్యార్థః
కర్మ॥ ౪౭॥ అథేంద్రాణ్యాఈర్ష్యానుభావమాహమానుషీమితి॥ అథేంద్రస్యభై
మీరాగానంతరం- మఘోనః స్త్రీమఘోనీశచీపుంయోగాదాఖ్యాయమితిఙీప్
శ్వయువమఘోనామతద్ధితఇతిసంప్రసారణేగుణః - పత్యౌఖర్వభావంనీచత్వమ
వలంబ్యమానుషీంమానుషస్త్రీం-జాతేరస్త్రీత్యాదినాఙీప్ - అనుసరత్యనుసర
మాణేసతి- ఆననశిరోరుహానత్యాశిరోనమనేన- ఉచ్చైరున్నతంనిజంమానంస
ర్వోత్తరత్వాహంకారంఖండితంభగ్నమసూచయత్ - అకారేణైవనిజనిర్వేద
మవేదయత్ నతువాచాకించిదూచేగంభీరనాయికాత్వాదితిభావః॥ ౪౮॥ అథా
న్యాసామపికాసాంచిదప్సరసామీర్ష్యానుభావానాహ॥ యఇత్యాది॥ మఘోనిం
ద్రేశ్వయువమఘోనేత్యాదినాసంప్రసారణేగుణః - దివమాకాశంఉచ్చరమా
ణేఉత్పతతిసతిఉదశ్చరస్సకర్మకాదిత్యాత్మనేపదంరంభాయాః యోమలినిమా
మాలిన్యంఅలమత్యంతంఅలంభిఅలాభి- విభాషాచిణ్ణములోరిత్యానుమాగమః
సవర్ణోమలినిమైవఅస్యారంభాయాః అంతరమంతరంగంఉజ్జ్వల ద్రోషాదత్యు
జ్జ్వలత్రుజ్జ్వలితంసత్ - భంగ్యాకయాచిద్రిత్యాభవితవ్యతాప్రాబల్యాధిమేత్య
ర్థః శాంతంశమితంనిర్వాపితమిత్యర్థః- వాచాంగతేత్యాదినానిపాతఃఅభావతఖ
లునిర్వాణాలాతమలినమిత్యాఖ్యాదిత్యర్థః అంతఃకరణవైవర్ణ్యమూలత్వాద్బా

ఖివర్ణఏవ పఖలూజ్జ్వలవస్యాశ్శాన్తమన్తరమభాషకభంగ్యా॥ ౪౯॥ జీవితేనకృ
తమప్సరసాం త్రాణముక్తిరహాయుక్తిమతీనః ఇత్యనక్షరమవాచి ఘృతాచ్యా
దీర్ఘనిశ్వసితనిర్గమనేన॥ ౫౦॥ సాధునః పతనమేపమితస్స్యాదిత్యఫణ్యత తిలోత్త
మయాపి। చామరస్యవలనేనకరాబ్జాత్తద్విలోలనవలద్భుజనాళాత్॥ ౫౧॥ మేన
కామనసి తాపముదీతంయుత్పిధిత్సురకరోదవహిత్థామ్ । తత్స్ఫుటంనిజహృదః
పుటపాకేపంకలిప్తిమసృజద్బహిరుత్థాం॥ ౫౨ ॥ ఊర్వశీగుణవశీకృతవిశ్వాతత్క్ష
ణ స్తిమితభావనిభేన । శక్రసౌహృదసమాపనసీమ్ని స్తంభకార్యమపుపద్ధ్వ

హ్యావైవర్ణ్యస్యేతిభావః॥ ౪౯॥ జీవితేనేతి॥ అప్సరసాంనోస్మాకంజీవితేనకృత
కష్టత్వాదితిభావః- తత్తస్మాదిహాస్మిన్ సమయే ప్రాణముక్తిః ప్రాణత్యాగఏవ
యుక్తిమతీయుక్తేతి ఘృతాచ్యానామదేవ్యా దీర్ఘనిశ్వసితస్యనిర్గమనేననిష్క్ర
మనముఖేన అనక్షరమశబ్దప్రయోగం యథాతథా అవాచి - వచేర్ణిజో వాకర్మ
ణిలుఙ్ - ఉక్తమేవేత్యర్థః- అతఏవవ్యంజకాప్రయోగాద్ధమ్యాత్రేతత్॥ ౫౦॥ సా
ధ్వితి॥ తిలోత్తమయాపి దేవ్యాతస్యచామరస్యవిలోలనేనఆందోళనేనవలస్వ
మానోభుజోబాహురేవనాళోయస్యతస్మాత్ - వలతేరాత్మనేపదమనిత్యమ్ జ్ఞా
పకాదిత్వాచ్ఛానః- చక్షిఙోఙిత్కరణంజ్ఞాపకంకరాబ్జాత్పాణికమలాచ్చా
మరస్యపతనేన- అవయవపారవశ్యాదితిభావః ఏవంచామరపతనేనాస్మాకమపి
ఇతస్స్వర్గాత్పతనమేవసాధుస్యాదిత్యఫణ్యత - ఫణితమివేతిపూర్వవదుత్ప్రేక్షా
భుజనాళాత్కరాబ్జావితిసావయవరూపకేణసంసృష్టా॥ ౫౧॥ మేనకేతి॥ మేన
కానామకాచిద్దేవీమనస్యుదీతముత్పన్నంతాపమాధింపిధిత్సుః పిధాతుమిచ్ఛన్
తీఅవహిత్థామాకారగుప్తింఅకరోదితియత్ - తదాకారగోపనమేవనిజహృదః
స్వమనసఃపుటపాకేగూఢపాకే- బహిరుత్థాముత్థితాం- బాహ్యామిత్యర్థః-ఆతో
శ్చోపసర్గఇతికర్తరికప్రత్యయః- పంకలిప్తింపంకలేపంస్ఫుటమసృజత్ - పుటపా
కేబాహ్యః పంకలేపోఽన్తః పచ్యమానద్రవ్యస్యైవాకారగోపనమేవబలాత్క్రి
యమాణంగోప్యస్యాన్తస్తాపస్యవ్యంజకమభూదిత్యర్థః॥ ౫౨॥ ఊర్వశీతి॥ గుణైః
సౌన్దర్యాదిభిర్వశీకృతవిశ్వారంజితాఖిలప్రపంచా ఊర్వశీనామకాచిద్దేవీ -
తత్క్షణేతస్మిన్ సమయేయః స్తిమితభావఃస్తైమిత్యంనిష్క్రియాంగత్వలక్షణఃస్త
ంభోనామసాత్త్వికస్తస్యనిభేనమిషేణ॥ సి॥ మిషంనిభంచనిరిష్టమితిహలాయుధః
వపుషైవసుహృదయస్యభావఃసౌహృదంప్రేమ - సుహృదయశబ్దాద్యువా
త్వాదణ్ప్రత్యయేహృద్భావాన్నోభయపదవృద్ధిః అతఏవసౌహృదదౌహృద

షైవ ॥ ౫౩ ॥ కాపి కామపి బభాణ బుభుత్సుం శృణ్వతి త్రిదశభర్తరి కించిత్ । ఏష కశ్య
పసుతామభిగంతా పస్య కశ్యపసుతశ్శతయజ్ఞః ॥ ౫౪ ॥ ఆలిమాత్మసుభగత్వసగ
ర్వా కాపి శృణ్వతి మఘోని బభాషే । వీక్షణేఽపి సఘృణాసి నృణాం కిం యాసి న త్వ
మపి సార్ధగుణేన ॥ ౫౫ ॥ అన్వయుర్ద్యుతిపయః పితృనాథాస్తంముదాధహరితాం
కమితారః । వర్త్మ కర్షతు పురః పరమేకస్తద్గతానుగతికో న మహార్ఘః ॥ ౫౬ ॥ ప్రేషి
తాః పృథగథో దమయంత్యై చిత్తచౌర్యచతురా నిజదూత్యః । తద్గుణం ప్రతి చ తై

ద్భావణిపృద్భ్వావితి వామనః - శక్రసౌహృదస్య సమాపనసీమ్ని సమాప్తిస్థా
నే స్తంభకార్యం జాడ్యకృత్యం స్థూణాకృత్యం చ అపుషత్ ॥ స్తంభః స్థూణాజడ
త్వయోరితి విశ్వః - స్తంభోత్థానావధికం మే శక్రసౌహృదమితి నిరయమకరోది
త్యర్థః పుషాదితాదినా చ్లేరఙాదేశః ॥ ౫౩ ॥ అథ కాసాంచిదప్సరసాం వాగారం
భానాహ కాపీత్యాది ॥ కాపి దేవీ బుభుత్సుమింద్రజిగమిషితం జిజ్ఞాసమానాం కా
మపి దేవీం త్రిదశభర్తరి ఇంద్రే శృణ్వతి సత్యేవ - తచ్ఛ్రవణార్థమేవేత్యర్థః కించిద్బ
భాణ కిం తత్తదాహ కశ్యపసుతశ్శతయజ్ఞో బహుయాజీ ఏష ఇంద్రః కశ్యపసుతాం
కాశ్యపీం క్షితిమభిగంతా అభిగమిష్యతి - గమేర్లుట్ పశ్య దివం విహాయ భువం గచ్ఛ
తీత్యాశ్చర్యం పశ్యేత్యర్థః స్వయం కశ్యపసుతస్తత్సుతాం భగినీమేవ గచ్ఛతీత్యాశ్చ
ర్యం వ్యజ్యతే ॥ ౫౪ ॥ ఆలిమితి ॥ ఆత్మనస్సుభగత్వేన సగర్వా సుభగమానినీత్యర్థః కా
పి మఘోని శక్రే శృణ్వతి సత్యేవ ఆలిం సఖీం బభాషే - తదేవాహ- నృణాం మను
ష్యాణాం వీక్షణేఽపి కిముత సంగతావిత్యర్థః సఘృణా సజుగుప్సాసి సా త్వమపి నా
ర్ధగుణేన సంఘధర్మేణ గతానుగతికత్వరూపేణావివేకిత్వేనేతి యావత్ నయా
సి కిం వివేకేన చెన్నయాస్యేవేత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ అన్వయురితి ॥ అథేంద్రప్రయాణానం
తరం హరితాం కమితారో దిశాం కామయితారో దిక్పతయః ఇంద్రానయానా
ర్హా ఇత్యర్థః - వ్యాఖ్యాతమేతత్ ద్యుతిపయః పితృణాం నాథా వహ్నివరుణయ
మాః- తమింద్రం ముదా ఔత్సుక్యేన అన్వయురనుయాతాః- లఙశ్శాకటాయన
స్యైవేతి ఝేర్జుసాదేశః- తథాహి ఏకః పరమేక ఏవ పురః వర్త్మ కర్షతు మార్గం
కరోతు తస్య మార్గకర్తుః గతమనుగతిర్యస్య స మహార్ఘో మహాసారో లోకేషు దుర్లభ ఇ
తి యావత్ న భవతి పురోగ ఏవ దుర్లభస్తత్పృష్ఠానుయాయినస్తు సర్వత్ర సులభా
ఏవేతి న కించిదత్ర చిత్రమిత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ ప్రేషితా ఇతి ॥ అథో అనంతరం తైరింద్రాది
భిః చిత్తచౌర్యే దమయంత్యాశ్చిత్తాకర్షణే చతురా నిజదూత్యః దమయంత్యై పృ
థక్ ప్రేషితాః తద్గుణం తత్ప్రీతరంభిమం చ ప్రతిసఖ్యసాఖ్యకపటేన మైత్రీసుఖవ్యా

రుపహారాన్సఖ్యసౌఖ్యకపటేననిగూఢాః॥౫౭॥ చిత్రమత్రవిబుధైరపియత్తైస్స్వ
ర్విహాయబతభూరనుసస్రే। ద్యౌర్నకాచిదథవాస్తినిరూఢాసైవసాచరతియ
త్రహిచిత్తం॥ ౫౮॥ శీఘ్రలంఘితపథైరథవాహైర్లంభితాభువమమీసురసారాః।
వక్రితోన్నమితకంధరబంధాశ్శుశ్రువుర్ధ్వనితమధ్వనిదూరమ్॥ ౫౯॥ కింఘనస్యజ
లధేరథవైవంనైవసంశయితుమప్యలభంత। స్యందనంపరమదూరమపశ్యన్నిస్స్వ
నశ్రుతిసహోపనతంతే॥ ౬౦ ॥ సూతవిశ్రమదకౌతుకిభావంభావబోధచతురం
తురగాణామ్। తత్రనేత్రజనుషఃఫలమేతేనైషధంబుబుధిరేవిబుధేంద్రాః॥౬౧॥
వీక్ష్యతస్యవరుణస్తరుణత్వంయద్బభారనిబిడంజడభూయమ్। నాచితీజడపతే

జేననిగూఢాఃగుప్తాః- ఉపహారాఉపాయనానిప్రేషితాః॥౫౭॥ చిత్రమితి॥విబు
ధైర్దేవైః విద్వద్భిశ్చతైరింద్రాదిభిఃస్వఃస్వర్గంవిహాయబతహంతభూరను సస్రే
అనుసృతేతియత్- అత్రచిత్రంకౌతుకఃనచిత్రమిత్యర్థఃకుతః అథవాద్యౌస్స్వర్గశ్చ
కాచిదపినిరూఢా ప్రసిద్ధానాస్తికింతుయత్రచిత్తంచరతిరమతేసైవసాద్యౌరితి॥
౫౮॥శీఘ్రేతి॥ శీఘ్రంలంఘితపథైరతిక్రాంతాధ్వభిః రథవాహైఃరథాశ్వైర్భు
వంలంభితాఃప్రాపితాః- అమీసురసారాఃసురశ్రేష్ఠాః- వక్రితాశ్చలితాఉన్న
మితాశ్చకంధరాఃగ్రీవాః యస్మిన్సబంధః కాయసంస్థానవిశేషోయేషాంతే
సంతఃఅధ్వనిదూరంధ్వనితంధ్వనింశుశ్రువుః॥౫౯॥ కిమితి॥ తేదేవాఃకింఘనస్యధ్వ
నితంమేఘస్తనితం- అథవాజలధేఃధ్వనితం-ఏవంసంశయితుమపినాలభంతనైవ-ఏ
తావన్మాత్రవిళంబోపినాస్తీత్యర్థఃశకధృషేత్యాదినాతుమున్ప్రత్యయః- కింతుని
స్స్వనస్యపూర్వోక్తధ్వనితస్యశ్రుత్యాశ్రవణేనసహోపనతంప్రాప్తం అదూర
మాసన్నంస్యందనంపరంరథమేవపశ్యన్నితిరథవేగోక్తిః అత్రసందేహసహో
క్త్యోస్సంసృష్టిః॥౬౦॥సూతేతి॥ ఏతేవిబుధేంద్రాస్తత్రరథే- సూతస్యసారథేర్విశ్ర
మదోవిశ్రాంతిప్రదఃకౌతుకిభావాపనాదిత్వంయస్యతంవినాదార్ఢ్యం స్వయంప్ర
తిపన్నసారథ్యమిత్యర్థః అత్రహేతుఃతురగాణాంభావబోధచతురం అశ్వహృద
యవేదినంనేత్రజనుషోనేత్రసత్తాయాః ఫలంలోచనాసేచనకమిత్యర్థఃనైషధం
నిషధానాంరాజానంనలం జనపదశబ్దాత్క్షత్రియాదఞ్ - బుబుధిరేజ్ఞాతవంతః॥
౬౧॥ వీక్ష్యేతి॥ వరుణస్తస్యనలస్యతరుణత్వంతారుణ్యంతారుణ్యభూషితరూ
పమిత్యర్థః - వీక్ష్యయన్నిబిడంజడభూయంజడత్వం స్తంభాఖ్యంసాత్త్వికమిత్య
ర్థఃభువోభావఇతిక్యప్ - బభారప్రాజ్యేనప్రభూతేనవిస్మయరసేనాద్భుతరసే
నజలేనచ- స్తిమితస్యనిశ్చలస్యజడపతేఃజలపతేఃప్రచేతసః లడయోరభేదః

కిమునాస్యప్రాబ్యవిస్మయరసస్తిమితస్య ॥ ౬౨ ॥ రూపమస్యవినిరూప్యతథాతి మ్లానిమాపరవివంశవతంసః। కీర్త్యతేయదధునాపిసదేవః కాలఏవసకలేనజనేన। ౬౩॥ యద్బభారదహనఃఖలుతాపంరూపధేయభరమస్యవిమృశ్య। తత్రభూదనలతాజనికర్త్రీమాతదస్యనలతైవతుహేతుః॥ ౬౪॥ కామనీయకమధఃకృతకామంకామమక్షిభిరవేత్యతదీయం। కౌశికస్సకలఖిలంపరిపశ్యన్మన్యతేస్మఖలుకౌశికమేవ॥ ౬౫ ॥ రామణీయకగుణాద్వయవాదంమూర్తముత్థితమముంపరిభా

స్యవరుణస్య- సాజడభూయంవిధేయప్రాధాన్యాత్ స్త్రీలింగతాపోచితేఽచితకర్మసకిముభవత్యేవేత్యర్థః - విస్మయరసావిష్టస్య స్తంభసంభవాదితిభావః జలసిక్తస్యస్వయంజడస్వభావస్యజాడ్యముచితమితిస్వజ్యతే॥ ౬౨॥రూపమితి॥ రవివంశవతంసోఽయమః - అస్యనళస్యరూపంసౌందర్యంపనిరూప్యవిభావ్యతథాతేనప్రకారేణ- అతిమ్లానిమతివైవర్ణ్యం- అతికాళిమానమిత్యర్థః- ఆపయద్యథాఅధునాపిసదేవోఽయమః- సకలేనజనేనకాలఏవకాలఇత్యేవకీర్త్యతే- తథామ్లానిమాపేతపూర్వేణాన్వయః- నలేర్ష్యానుభావకాళిమయోగాదయం కాలోనతుప్రాణ్యాయుః కలనాదితిభావః అత్రయచ్ఛబ్దస్యకారణపరత్వేనవ్యాఖ్యానేత్వనపేక్షితార్థాభిధానమనన్వయశ్చస్యాత్ - ప్రకారార్థత్వేతునకశ్చిద్విరోధఃప్రకారార్థత్వవచనిపాతానామనేకార్థత్వాదవిరుద్ధమిత్యర్థః॥ ౬౩॥ యదితి॥ దహనోఽగ్నిరస్యనలస్యరూపమేవరూపధేయంసౌన్దర్యం నామరూపభాగేభ్యః స్వార్థేధేయోవక్తవ్యఇతిస్వార్థేధేయప్రత్యయః - తస్యభరంసమృద్ధింవిమృశ్యవిచార్యతాపంబభారఖల్వితియత్ - తత్రతాపభరణేఅనలతాఅగ్నిత్వంజనకర్త్రీజన్మకరీఉత్పాదికాభూత్ నలరూపదర్శనజన్యతాపేతస్యప్రయోజకత్వాదితిభావఃకింతుతదపితథాపిచిత్రమనలతైవాగ్నిత్వమేవహేతురితివిరోధః - నలత్వాభావహేతురితిపరిహారః- అతఏవవిరోధాభాసోఽలంకారః॥ ౬౪॥ కామనీయకమితి॥కౌశికఇంద్రః - అధఃకృతకామంతిరస్కృతమదనందదీయంనళీయం - కామనీయకంకమనీయత్వ సౌందర్యం యోగపధాద్గురూపోత్త మాద్వుఞ్కామంప్రకామమక్షిభిస్సహస్రేణేతిభావః - అవేత్యఅధస్స్వమాత్మానమఖిలంయథాతథా-సాకల్యేనేత్యర్థః- పరిపశ్యన్ కౌశికమలూకమేవ॥ ౬౫॥ మహేంద్రగుగ్గులూలూకవ్యాళగ్రాహిషుకౌశికఇత్యమరః - మన్యతేస్మఖలు- నలస్యాత్మనశ్చతావదంతరమిత్యనుసంధేత్యర్థః తథాచాస్య భైమీనిరాశంమనోటభూవేతిభావః॥ ౬౫। రామణీయకేతి॥ సురాఇంద్రాదయః అముంనలంమూర్తంమూ

వ్యవిస్మయాయహృదయానివితేరుస్తేన తేషునసురాః ప్రబభూవుః॥ ౮౮॥ ప్రైయరూపకవిశేషనివేశైస్సంవదద్భిరమరైశ్శ్రుతపూర్వైః। ఏషఏవసనలఃకిమితీదంమందమందమితరేతరమూచుః॥ ౮౯॥ తేషుతద్విధవధూవరణార్హంభూషణంససమయస్సరథాథ్వా। తస్యకుండినపురంప్రతిసర్పన్ భూపతేర్వ్యవసితానిశశంసుః॥ ౯౦॥ ధర్మరాజసలిలేశహుతాశైః ప్రాణతాం శ్రితమముం జగతస్తై

ర్త్రిమంతం ఉత్థితముత్పన్నం- రామణీయకంసౌందర్యం కామనీయకవత్సిద్ధం తత్తద్గుణస్తస్యాద్వయమేకమేవేతివాదంప్రవాదంపరిభావ్య - త్రిజగదేకసుందరమత్వేత్యర్థః హృదయానిస్వచిత్తానివిస్మయాయాద్భుతరసాయవితేరుర్దదుః తేనదానేనతేషుహృదయేషువిషయేనప్రబభూవుః తేషాం నేశిరే- దత్తద్రవ్యేస్వత్వనివృత్తేరితిభావః-విస్మయాకృష్టచిత్తాబభూవురితిపరమార్థః॥ ౮౮॥ ప్రైయరూపకమితి॥ అమరాఇంద్రాదయః- శ్రుతపూర్వైః పూర్వంశ్రుతైః సుప్సుపేతిసమాసః సంస్రితి - సంవదద్భిః ప్రత్యక్షంసంవాదయద్భిః ప్రియరూపస్యభావః ప్రైయరూపకంసౌందర్యం- మనోజ్ఞాదిత్వాద్వుఞ్ -తస్యవిశేషేషుతత్తదవయవేషు॥ ని॥ విశేషోవయవేవ్యక్తిఇత్యుత్పలమాలాయాం-నివేశైస్సంస్థానైర్లింగైః శ్రుతపూర్వోనలఏవకిమితివాస్తునిర్దేశః ఇతీదంవాక్యంమందమందంమందప్రకారం- ప్రకారేగుణవచనస్యేతిద్విర్భావః ఇతరేతరమూచుః॥ ౮౯॥ తేష్వితి॥ తస్యభూపతేర్నలస్యసాప్రసిద్ధావిధాప్రకారః సౌందర్యాద్యసాధారణధర్మోయస్యాస్తస్యాస్తథావ్వాః వరణేఅర్హముచితంభూషణం- ససమయః స్వయంవరకాలః కుండినపురంప్రతిసర్పన్ తదభిముఖః సరథాథ్వాచవ్యవసితానినలోద్యోగాన్ తేషుతానధికృత్యశశంసుః తేభ్యశ్శశంసురిత్యర్థః ఆధారత్వవివక్షాయాం సప్తమీ- ఏతైర్లింగైర్ఝాతస్యస్వయంవరయాత్రేయమితినిశ్చిక్యురిత్యర్థః॥ ౯౦॥ ధర్మేతి॥ జగతః ప్రాణతాం ప్రాణత్వంజగజ్జీవనత్వంతత్ప్రియతాంవా శ్రితమముం నలంప్రాప్యాసాద్య- హృష్టాః జగత్ప్రాణభూతపురుషదర్శనాత్సంతుష్టాః-చలాస్తల్లావణ్యదర్శనాద్దైభ్యాచ్ఛ్లథానురాగాః విస్మృతతాపారాగశైథిల్యాదేవవిస్మృతవిరహతాపాశ్చతైస్తథోక్తైస్తైః ప్రకృతైః ధర్మరాజసలిలేశహుతాశైః చేతసాసిభృతంగూఢం-ఏతదనంతరశ్లోకత్రయే- వక్ష్యమాణమచింతిచింతితం-అత్రయమోవ్యాప్తోవరుణశ్చలోవహ్నిర్విస్మృతతాపః - క్రమాత్తత్ప్రతిపాదనపరంచోత్తరశ్లోకత్రయమితికైశ్చిద్వ్యాఖ్యానం - తదయుక్తంనహ్యేతేషామేతేధర్మాః ప్రతినియతా ॥ కింతుత్రయాణామేకాభిప్రాయేణాప్యేతేధ

ప్రాప్యప్యాప్తచలవిస్మృతతాపై శ్చేతసానిభృతమేతదచింతి ॥ ౯౯ ॥ నైషనః ప్రియతమోభయథాసాయద్యముంనవృణుతేవృణుతేవా । ఏకతోహిధిగమూమగుణజ్ఞామన్యతఃకథమసః ప్రతిలంభః॥ ౧౦౦॥ మామపైష్యతితదాయదిమత్తోవేదనేయమియదస్య మహత్త్వమ్ । ఈదృశీచకథమాకలయిత్రీనుద్విశేషమపరాస్న్వపుత్రీ॥ ౧౦౧॥ నైషధేబతహృతేదమయంత్యాప్రీడితోహినబహిర్భవితా

ర్మాస్సాధారణాః అతఏవోత్తశ్లోకత్రయమపి సర్వవిషయం అతఏవానంతరశ్లోకేనఇతిబహువచనోపాదానం - యదపితదనంతరశ్లోకద్వయేఏకవచనోపాదానంతదపిప్రత్యేకాభిప్రాయాదవిరుద్ధం కించఇత్యవేత్యమనసేత్యాద్యుపసంహారశ్లోకేపరస్పరముఖదర్శనోక్త్యా చత్రయాణామేకాభిప్రాయావగమాచ్చ అస్మదుక్తమేవయుక్తమితిపశ్యామః॥ ౯౯॥ చింతాప్రకారమేవాహ॥ నైవేత్యాదినాశ్లోకత్రయేణ॥ అసౌదమయంతీఅముంనలంయదినవృణుతేవృణుతేవాఉభయథాపిపక్షద్వయేపి- నోస్మాకం- ప్రియతమానభవత్యేవకుతఃహియస్మాదేకతఃప్రథమపక్షేఅగుణజ్ఞామమూంధిక్ - తత్సఙ్గతెరసుఖావహత్వాదితిభావఃఅన్యతోనళవరణపక్షేకథమదః ప్రతిలంభఃఅముష్యాఃపరిగ్రహః- పరదారత్వాదితిభావః॥౧౦౦॥ మామితి॥ ఇయందమయంతీ-ఇయదేతావదస్యనలస్యనః త్తోమత్సకాశాన్మహత్త్వమాధిక్యంనవేదయది - తదామామపైష్యతి- తర్హిత్వద్గతేదేవత్వాదుత్కర్షజ్ఞానాత్త్వామేవవరిష్యతీన్యతఆహ ఈదృశీసర్వాపరోక్షనళగతవిశేషానభిజ్ఞాస్వపుత్రీఅపరాదపరస్మాన్నళాదిత్యర్థః - పూర్వాదిభ్యోనవభ్యోవేతి వికల్పాన్నస్మాదేశః మద్విశేషంమదీయోత్కర్షం చకథమాకలయిత్రీజ్ఞాత్రీతృన్నంతాదీకారఃనలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధః॥౧౦౧॥ నైషధఇతి॥ కించదమయంత్యానైషధేనలేవృతేసతిప్రీడితస్సన్ - బహిస్తావన్నభవితాస్మిహి-బహిఃక్వాపిగినసమర్థుంస్థాతుంనశక్నోమీత్యర్థః- భవతేర్లుట్ చిమిట్ - బతేతిఖేదేగృహేపిస్వాంవనితాం భార్యాంప్రీయానిమీలతిసంకుచతీతిప్రీనిమీలి నిణిప్రత్యయః- ఆస్యంకథంఖలుదర్శయితాహేందర్శయిష్యామిదృశేర్ణ్యంతాత్కర్తరిలుజ్ -అభివాదదృశోరాత్మనేపదేప్వేత్యణికర్తుర్వానితాయాఃవైకల్పికంకర్మత్వంఅత్రణేరణాదిసూత్రేస్థయద్గ్రహణసామర్థ్యలభ్యా శ్రూయమాణకర్మత్వాభావేనతదవిషయత్వాత్ ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదమితికేచిత్ అణికర్తృకర్మత్వణేపితదతిరిక్తకర్మాశ్రవణాద శ్రూయమాణకర్మత్వమస్త్యేవేతిణేరణాదిసూత్రవిష[illegible]త్వమేవేతి[illegible]తదేతత్సమ్యగేవేచితమస్మాభిఃకిరాతా

స్మి। స్వాంగృహేపివనితాంకథమాస్యంహ్రీనిమీలిఖలుదర్శయితాహే॥౭౨॥ ఇ
త్యవేత్య మనసాత్మవిధేయం కించన త్రివిబుధీబుబుధేన । నాకనాయకమపాస్య
మేకంసాస్మపశ్యతిపరస్పరమాస్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ కింవిధేయమధునేతివిముగ్ధాంస్వాను
గాననమవేత్యబుభుత్సోః । శంసతిస్మకపటేనటురుచ్చైర్వంచనం సమభిలష్యన
లస్య॥ ౭౪॥ సర్వతఃకుశలభాగసికచ్చిత్త్వంసనైషధఇతిప్రతిభాసి। స్వాససార్థ
సుహృదస్తవరేఖాంవీరసేననృపతేరవవిద్మః॥ ౭౫ ॥ క్వప్రయాస్యసినలేత్యలము
క్త్వాయాత్రయాత్రశుభయాజనియస్నః । తత్త్రమైవఫలసత్వరయాత్వంనాధ్వ
నోఽర్థనమిదమాగమితఃకిమ్॥ ౭౬ ॥ ఏషనైషధసదండభృదేషజ్వాలజాలజటిలస్స

జ్ఞానసీయవ్యాఖ్యానేఘంటాపథేనసంతతందర్శనా తేగతస్మయఇత్యత్ర॥౭౨॥ ఇతీ
తి॥ త్రయాణాంవిబుధానాంసమాహారస్త్రివిబుధీయమాదిదేవత్రయం ఇతిపూ
ర్వశ్లోకత్రయోక్తప్రకారేణ- మనసావేత్యాలోచ్యకించనాత్మవిధేయంస్వకర్త
వ్యంనబుబుధేనవేదేధ- కించ-సాత్రివిబుధీతమేకం నాకనాయకమింద్రమపాస్యా
పవార్యపరస్పరమాస్యంపశ్యతిస్మ - ఇతికర్తవ్యతామూఢాస్త్రయోపికేవలమ
న్యోన్యముఖాన్యపశ్యన్నిత్యర్థః॥౭౩॥ కిమితి॥కపటేపరవంచనేపటుఃబుభుత్సురిం
ద్రః- అధునాకింవిధేయమితివిముగ్ధమితికర్తవ్యతామూఢం - స్వస్యానుగానామ
నుయాయినాంయమాదీనాంఆననమవేత్య- తేషాందైన్యందృష్ట్వేత్యర్థఃనలస్య
వంచనంసమభిలష్యఅభిసంధాయఉచ్చైఃశంసతిస్మజగాద॥ ౭౪॥ సర్వతఇతి॥ స
ర్వతస్సర్వప్రసంగేషుకుశలభాగసికచ్చిత్ ॥కి॥కచ్చిత్కామప్రవేదనఇత్యమరః-నల
త్వాంనవేద్మీత్యాహత్వం సప్రసిద్ధోనైషధఃనలఇతినోస్మాకంప్రతీతిః- కుతస్తవ
రేఖామాకృతిం స్వాసనార్ధసుహృదోమమార్ధాసనభాజోవీరసేననృపతేరివత
త్సదృశీంవిద్మఃతత్సాదృశ్యాత్తత్పుత్రోనలస్త్వమితిప్రతీమఇత్యర్థః॥ ౭౫॥ క్వేతి॥
హేనలక్వప్రయాస్యసీత్యుక్త్వాపృష్ట్వా అలంనప్రష్టవ్యమిత్యర్థః అలంఖల్వోరి
త్యాదినాక్త్వాప్రత్యయః కుతఃయద్యస్మాన్నోస్మాకమత్రయాత్రయా ఇహాగమ
నేనశుభయాత్వద్దర్శనేన సఫలయాఅజన్యభావేలుజ్ - తత్తస్మాత్ఫలేనసత్వర
యాఫలార్థిన్యాతయాయాత్రయైవకర్త్ర్యాత్వమిదమధ్వనోర్ధమర్ధమార్గమా
గమితోనకిం- అస్మదర్థమేవేదంతవాగమనమిత్యర్థః॥౭౬॥ కేయూరాయవతఆహ॥ఏ
షఇతి॥ హేనైషధనలఏషఇతిపురోవర్తినోవాసేననిర్దేశః సప్రసిద్ధోదండభృద్య
మః-ఏషజ్వాలజాలైర్జటిలోజటావాన్ జ్వాలామాలాకులఇత్యర్థః॥ ని॥ వహ్ని
ర్ద్వయోర్జ్వాలకీలావిత్యమరః పింఛాదిత్వాదిలచ్ సహాయత్వాదగ్నిః ఏషచసయా

హుతాశః। యాదసాంపతి రేష చ శేషం శాసితారమపగచ్ఛ సురాణామ్ ॥ ౭౭॥ అర్థినో వయమమీ సముపైమస్త్వాం కిలేతి ఫలితార్థమవేహి । అధ్వనః క్షణమపాస్య చ ఖేదం కుర్మహే భవతి కార్యనివేదమ్ ॥ ౭౮ ॥ ఈదృశీం గిరముదీర్య బిడౌజా జోషమాప న విశిష్య బభాషే । నాత్ర చిత్రమభిధాకుశలత్వే శైశవావధి గురుర్గురురస్య ॥ ౭౯॥ అర్థినామహృషితాఖిలలోమా స్వం స్పృశన్ స్ఫుటకదంబకడంబమ్ । అర్ఘ్యనార్థమివ తచ్చరణానాం స ప్రణామకరణాదుపనిన్యే ॥ ౮౦॥ దుర్లభం దిగధిపైః కిమమీభిస్తాదృశం కథమహో మదధీనమ్ । ఈదృశం మనసి కృత్య విరోధం నైషధేన సమశాయి చిరాయ ॥ ౮౧ ॥ జీవితావధి వనీపకమాత్రైర్యాచ్యమానమఖిలైస్సు

దసాంపతిర్వరుణః - శేషమవశిష్టం - స్వమిత్యర్థః సురాణాం శాసితారం అవగచ్ఛ దేవేంద్రం విద్ధి ॥ ౭౭॥ అర్థిన ఇతి॥ హే నల అమీ వయమర్థినస్సంతస్త్వాం సముపైమః కిల ప్రాప్నుమః ఖలు - ఉపపూర్వాదిణో లటి మస్ ఇతి ఫలితార్థం నిష్కృష్టార్థమవేహి విద్ధి క్షణమధ్వనః ఖేదమపాస్య - అధ్వశ్రమం నీత్వా భవతి త్వయి కార్యనివేదం కార్యవిశేషనివేదనం విదేర్ణ్యంతాదజ్ ప్రత్యయః కుర్మహే ॥ ౭౮॥ ఈదృశీమితి॥ బిడౌజా ఇంద్రః ఈదృశీం సామాన్యనిర్దిష్టాం గిరముదీర్య జోషం మౌనమాప ॥ ని॥ తూష్ణీం జోషం భవేన్మౌనమితి హలాయుధః విశిష్య వివిచ్య న బభాషే విశేషం నాచష్టేత్యర్థః అత్రాస్మిన్నభిధానకుశలత్వే ఉక్తిచాతుర్యే చిత్రం విస్మయో నకుతః అస్యేంద్రస్య శైశవమవధిర్యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా తదారభ్యేత్యర్థః - గురురాచార్యో గురుర్బృహస్పతిః వాచస్పతిశిష్యస్య వాగ్మిత్వం కిం చిత్రమిత్యర్థః ॥ ని॥ గురుర్గీష్పతిపిత్రాద్యోరితి వైజయంతీ ॥ ౭౯॥ అర్థీతి॥ అర్థినామ్నా అర్థినామశ్రవణేన హృషితాఖిలలోమా రోమాంచితతనుః - హృషేర్లోమస్వితి వైకల్పిక ఇడాగమః - స నృపః స్వమాత్మానం తచ్చరణానామర్ఘ్యనార్థం స్ఫుటకదంబకదంబం వికసితనీపకుసుమబృందమివేత్యుత్ప్రేక్షా ప్రణామకరణాత్ తద్వ్యాజాదుపనిన్యే సమర్పయామాస ॥ ౮౦॥ దుర్లభమితి॥ దిగధిపైరమీభిరింద్రాదిభిః దుర్లభం కిం తాదృశం దుర్లభం వస్తు కథం మదధీనం మదాయత్తం అహో ఈదృశం విరోధం మనసి కృత్య నిధాయ అనత్యాధాన ఉరసి మనసీ ఇతి గతిసంజ్ఞాపక్షే కుగతిప్రాదయ ఇతి సమాసే క్త్వో ల్యబాదేశః - నైషధేన నలేన చిరాయ చిరం సమశాయి శయితం విచారితమిత్యర్థః భావే లుఙ్ ॥ ౮౧॥ విచారప్రకారమేవాహ ద్వాదశశ్లోక్యా జీవితేత్యాది॥ యద్వస్త్వాదఖిలైర్వనీపకమాత్రైర్యైః కైశ్చిద్యాచకైః॥ ని॥ వనీపకో యాచనకో మార్గణో యాచకార్థినావిత్యమరః జీవితావధి ప్రాణపర్యంతం యాచ్యమానం

లభం తత్। అర్థినేపరివృఢాయసురాణాంకింవితీర్యపరితుష్యతుచేతః ॥ ౮౨॥ భీమజాచహృదిమేపరమాస్తేజీవితాదపిధనాదపిగుర్వీ । నస్వమేవమనుసార్హతియస్యాషోడశీమపికళాంకిలనోర్వీ॥ ౮౩॥ మీయతాంకథమభీప్సితమేషాందీయతాంద్రుతమయాచితమేవ । తంధిగస్తుకలయన్నపివాంఛామర్థివాగవసరంసహతే యః॥ ౮౪॥ ప్రాపితేనచటుకాకువిడంబంలంభితేనబహుయాచనలజ్జామ్। అర్థినాయదఘమార్జతిదాతాతన్నలుంపతివిళంబ్యదదానః॥౮౫॥ యత్ప్రదేయముపనీయవదాన్యైర్దీయతేసలిలమర్థిజనాయ । యాచనోక్తివిఫలత్వవిశంకాత్రాస

వస్తుసులభం- సురాణాంపరివృఢాయప్రభవేఅర్థినే- కింవస్తువితీర్యదత్వాచేతః పరితుష్యతుసంతుష్యేత్ - ప్రాణాంతంవస్తుసర్వార్థిసాధారణంతతోధికమింద్రాయదేయం- కిమస్తీతివిచారితమిత్యర్థః- వితరణేచేతసఃకర్తృత్వవివక్షయా వితరణపరితోషయోస్సమానకర్తృకత్వసిద్ధిః॥౮౨॥ నన్వస్తిలోకోత్తరంవస్తుభైమీందీయతామిత్యతఆహ॥ భీమజేతి ॥ ఉర్వీభూర్యస్యాభైమ్యాఃషోడశీమపికళాంనార్హతి- షోడశాంశసామ్యమపినప్రాప్నోతీత్యర్థః- అతఏవధనాదపి॥కింబహునా - జీవితాదపిగుర్వీఅధికాసాభీమజాదమయంతీచమేహృదిహృదయేపరంసమ్యగాస్తే - కింతుసామస్వమేవనభవతీఅద్యాప్యస్వీకరణాదస్వస్యాదేయత్వాత్స్వత్వేపి॥శ్లో॥ దేయందారసుతాదృతఇతి- దారాణాందాననిషేధాచ్చవిచారస్తదవస్థఏవేతిభావః॥౮౩॥ పునర్విచారమేవాహ ॥ మీయతామితి॥ఏషామభీప్సితంవస్తుకథంమీయతాంజ్ఞాయేతజ్ఞానస్యోపయోగమాహ అయాచితంయథాతథాద్రుతంకథందీయతాందాతవ్యమిత్యర్థః - తర్హిఅర్థివాచైవవిజ్ఞాయదీయతామిత్యతఆహ - యోదాతావాంఛామర్థ్యాకాంక్షాంకలయన్జానన్నపిఅర్థివాగవసరంసహతేయాచ్ఞాకాలంప్రతీక్షతేతందాతారంధిగస్తుసగర్హ్యఇత్యర్థః॥౮౪॥ శీఘ్రప్రదానేదోషమాహ॥ప్రాపితేతిచటుకాకుభ్యాంచటూక్తికాకుయోగాభ్యాంకరణాభ్యాంవిడంబంవిడంబనాంహాస్యత్వంప్రాపితేన దాత్రేతిశేషః బహ్వధికంయథాతథాయాచనేనదేహీతివాదేన లజ్జాంలంభితేనప్రాపితేన- అత్రాపి- దాత్రేతిశేషఃఅర్థినాకరణభూతేనఉక్తరూపేణార్థిపీడనేనేత్యర్థః దాతాఅఘంపాపమార్జతిసంపాదయతివిళంబ్యదదానోదాతాతదఘంనలుంపతిననిహంతితస్యపాపస్యప్రాయశ్చిత్తమపినాస్తీత్యర్థః॥ ౮౫॥యదితి॥వదాన్యైర్దాతృభిః ప్రదేయందేయద్రవ్యముపనీయార్థిజనాయసలిలందీయతఇతియత్ఏతత్సలిలదానం యాచనోక్తివిఫలత్వవిశంక[illegible]దైఫల్యశం

మూర్ఛనచికిత్సితమేతత్॥ ౮౬ ॥ అర్థినే న తృణవద్ధనమాత్రం కింతు జీవనమపి ప్రతిపాద్యం। ఏవమాహ కుశవజ్జలదాయీ ద్రవ్యదానవిధిరుక్తివిదగ్ధః॥ ౮౭॥ పంకసంకరవిగర్హితమర్హం న శ్రియః కమలమాశ్రయణాయ అర్థిపాణికమలం విమలం తద్వాసవేశ్మ విదధీత సుధీస్తు ॥ ౮౮ ॥ యాచమానజనమానసవృత్తేః పూరణాయ బత జన్మ న యస్య । తేన భూమిరతిభారవతీయం న ద్రుమైర్న గిరిభిర్న సముద్రైః॥ ౮౯॥ మా ధనాని కృపణః ఖలు జీవన్ తృష్ణయార్పయతు జాతు పరస్మై। తత్ర నైష కురుతే మమ చిత్రం యత్తు నార్పయతి తాని మృతోఽపి॥ ౯౦॥ మామమీభిరహయాచితవద్భిర్దాతృజాతమమవాత్యజగత్యాం । యద్యశోమయి నివేశితమేతన్నిష్క్రియో

కయా త్రాసోభయం తేన యన్మూర్ఛనం తస్య చికిత్సితమిత్యుత్ప్రేక్షా - అస్యాధాకిమర్థం తత్సలిలదానమితి భావః॥౮౬॥ అర్థిన ఇతి॥ కుశవతో జలస్య దాయో దానం-దదాతేర్ఘఞ్ - యుగాగమః సప్రతిపాద్యతయా అస్మిన్విధావస్తీతి కుశవజ్జలదాయీ సకుశజలదానప్రతిపాదక ఇత్యర్థః అత ఏవోక్తివిదగ్ధః అభిధావ్యాపారమంతరేణార్థాదేవార్థాంతరప్రతిపాదనచతుర ఇత్యర్థః ద్రవ్యదానవిధిర్ధనదాయకశాస్త్రమేవమాహేతిమితి- అర్థినే ధనమాత్రం ధనమేవ॥ స॥ మాత్రం కార్త్స్న్యేఽవధారణ ఇత్యమరః- తృణవత్తృణమివ న ప్రతిపాద్యం నదేయం- కిం తు జీవనం జీవితమపి తథా దేయమితి - సకుశం జలం దేయమితి చ గమ్యతే అర్థ్యనపేక్షితకుశజలదానం విదధతో ద్రవ్యదానవిధేరయమేవాభిప్రాయ ఇతి భావః ॥ ౮౭ ॥ పంకేతి॥ పంకః పాపం కర్దమశ్చ॥ స॥ పంకోఽస్త్రీ కర్దమైనసోరితి వైజయంతీ- తత్పంకరేణ విగర్హితం కమలం శ్రియః ఆశ్రయణాయ నార్హం తత్తస్మాత్సుధీర్విమలం నిష్పంకమర్థిపాణికమలం తద్వాసవేశ్మ లక్ష్మీనివాసస్థానం విదధీత । స్వం ధనం పాత్రపాణిష్వేవ సంస్థాప్యం న తు భూమావితి భావః॥౮౮॥ యాచమానేతి॥ యస్య ధనినో జన్మ యాచమానజనమానసవృత్తేరర్థిజనమనోరథస్య పూరణాయ న భవతి - బత ఖేదే తేనైకేనైవ పాపీయసా ఇయం భూమిరతిభారవతీ న ద్రుమాదిభిర్బహుభిరపీత్యర్థః తేభ్యః ప్రజానాం బహూపకారలాభాదితి భావః॥౮౯॥ మేతి॥ కృపణః కష్టలుబ్ధో జీవన్ ప్రాణన్ తృష్ణయా అతిగర్ధేన జాతు కదాపి పరస్మై యాచమానాయ ధనాని నార్పయతు న ప్రయచ్ఛతు - ఏష కృపణస్తత్ర జీవనదశాయామనర్పణే మమ చిత్రం విస్మయం న కురుతే - కింతు మృతోఽపి తాని ధనాని నార్పయతి న ప్రయచ్ఛతీతి యత్తత్ర చిత్రం కురుతే- విరోధాత్ - నార్హాణి స్వసంబంధీని కురుత ఇతి తదాభాసీకరణాద్విరోధాభాసోఽలంకారః॥౯౦॥ మామితి॥ జగత్యాం భువి భువనే వా॥ స॥

స్తుకతమస్తుతదీయః॥ ౯౧॥ లోక ఏష పరలోకముపైతా హా విహాయ నిధనే ధనమేకః। ఇత్యముం ఖలు తదస్య నినీషత్యర్థిబంధురుదయద్దయచిత్తః॥ ౯౨॥ దానపాత్రమధమర్ణమిహైకగ్రాహి కోటిగుణితం దివిదాయి। సాధురేతి సుకృతైర్యది కర్తుం పారలౌకికకుసీదమసీదత్॥ ౯౩॥ ఏవమాది స విచింత్య ముహూర్తం తానవోచత పతిర్నిషధానామ్। అర్థిదుర్లభమవాప్య చ హర్షాద్యాచ్యమాన ముఖముల్లసిత

జగతీభువనేభూమ్యామితివిశ్వః- దాతృజాతమవమత్యావధీర్యమాంయాచితవ ద్భిః మీభిర్దేవైః యద్యశోమయి వేశితంస్థాపితం - ఏతన్నిషిద్ధియః ఏతస్యయశసో నిషిద్ధియః ప్రతిసిద్ధిభూతః కతమస్తుపదార్థస్తదీయోస్తుఇంద్రాది సంబంధీస్యా త్-కింవ్రతీత్యర్థః అన్యణోధవిష్యామీత్యర్థః॥ ౯౧॥ లోకఇతి॥ ఏషలోకో జనః హాకష్టం నిధనే అంత్యకాలే ధనం విహాయ ఏకః ఏకాకీ పరలోకముపైతా ఉపైష్యతి ఇణోలు ట్ ఇతి హేతోరుదయద్దయముద్యత్కృపంచిత్తం యస్యసోర్థ్యేవ బంధురస్యలో కస్యతద్ధనం అముం పరలోకం నినీషతి నేతుమిచ్ఛతిఖలు అన్యేతుబాంధవస్స్వయమే వ సర్వస్వం గృహ్ణంతి - నైనం ప్రాపయంతీత్యయమేవాసద్బంధుస్సంగ్రాహ్య ఇతి భావః॥ ౯౨॥ దానేతి॥ సాధుస్సజ్జనోవార్ధుషికశ్చ॥ ని॥ సాధుస్త్రిషుహితేరమ్యేవా ర్ధుషేసజ్జనేపుమానితివైజయంతీ-ఇహాస్మిన్ లోకే- ఏకంగృహ్ణాతీత్యేకగ్రాహీది వి పరలోకే కోటిగుణితం కోటిశ ఆవృత్తం దాయిదాతృ॥ శ్లో॥ వస్త్రధాన్యహిర ణ్యానాం చతుస్త్రిద్విగుణా మతేతిలోకే వృద్ధిః పరిమితిరస్తి ఇదంత్వపరిమితదా యీత్యర్థః- ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోర్ణినిరిత్యాధమర్ణ్యే ణిని ప్రత్యయః- అకేనో ర్భవిష్యదాధమర్ణ్యయోరితి షష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయా - దానపాత్రం సాధుమధ మర్ణం ధనగ్రాహితిరూపకం॥ ని॥ ఉత్తమర్ణాధమర్ణౌ ద్వౌ ప్రయోక్తృగ్రాహ కౌక్రమాదిత్యమరః సుకృతైరేతి యది - తదా అసీదదవినశ్యత్ పరలోకే భవం పా రలౌకికం - పరలోకాచ్చేతివక్తవ్యమితి భావార్థేఠక్ ప్రత్యయః కుసీదం వృద్ధిజీవనం కర్తుమలమితి శేషః॥ ని॥ కుసీదం వృద్ధిజీవికేత్యమరః నాదత్తముపతిష్ఠతీతి న్యాయా దదాతుర్నకించిదాముష్మికం సుఖం దాతుః పునరనంతమితి సర్వథా అర్థినే దా తవ్యమితి భావః॥ ౯౩॥ ఏవమాదీతి॥ సనిషధానాంపతిర్నల ఏవమాదిముహూర్త మల్పకాలం విచింత్య అర్థిభిర్దుర్లభం హర్షాదుల్లసితశ్రీః వర్ధమానశ్రీకం ప్రసన్న మిత్యర్థః- శైషికస్యకపో వైభాషికత్వాన్నపుంసకం ప్రహస్వత్వం- యాచ్యమాన ముఖం దాతృత్వం ... తానింద్రాదీనవో

త్రి॥ ౯౪॥ నాస్తిజన్యజనకవ్యతిభేదస్సత్యమన్నజనితోజనదేహః। వీక్ష్యవఃఖలుతనూమమృతాదాంధ్యజ్ఞిమజ్జనముపైతిసుధాయామ్॥౯౫॥ మత్తపఃక్వనుతనుక్వఫలంవాయూయమీక్షణపథంవ్రజథేతి । ఈదృశాన్యపిదధంతిపునర్నఃపూర్వపూరుషతపాంసిజయంతి॥ ౯౬ ॥ ప్రత్యతిష్ఠిపదిలాంఖలుతేవీకర్మసర్వసహానవ్రతజన్మ। యూయమస్యహహాపూజనమస్యాయన్నిజైస్సృజథపాదపయోజైః॥ ౯౭॥ జీవితావధికిమప్యధికంవాయన్మనీషితమితోనరడింభాత్ । తేనవశ్చరణమర్చతుసోయంబ్రూతవస్తుపునరస్తుకిమీదృక్॥ ౯౮ ॥ ఏవముక్తవతిముక్తపశం కేవీరసే

చత్॥౯౪॥నాస్తీతి॥ జన్యజనకయోఃకార్యకారణయోర్వ్యతిభేదోనాస్తికార్యంస్వోపాదానాదభిన్నమిత్యర్థః - జనదేహఃఅన్నజనితః భుక్తాహారపరిణామశ్చేత్యేతదుభయంసత్యమిత్యర్థః- కుతః- అమృతమదంతీత్యమృతాదః-అదోనన్నఇతిపచ్ప్రత్యయః- తేషామమృతాదాంఅమృతభుజాంవోయుష్మాకంతనూంమూర్తిం-వీక్ష్యదృష్టిస్సుధాయాంనిమజ్జనముపైతిఖలు - సుధామజ్జనసుఖమనుభవతీత్యర్థః - జనదేహానామన్నజన్యత్వేతద్వదేవయుష్మద్దేహానామపితథాత్వేకథమేతత్సుధాకార్యకారిత్వంనస్యాదిత్యర్థః- యుష్మద్దర్శనాదేవతాపత్రయశాంతిరస్తీతిభావః॥౯౫॥ మదితి॥ తనుస్స్వల్పంమత్తపఃక్వయూయమీక్షణపథంవ్రజథేతిఫలంయుష్మద్దర్శనరూపంమహాఫలం వాక్యవైరూప్యాదితిభావః అతఏవవిరూపఘటనారూపోవిషమాలంకారః - అథవా-ఈదృశాని-ఈదృఙ్మహాఫలాన్యపిదధంతిపుష్ణంతి - వానపుంసకస్యేతినుమాగమః-నోస్మాకంపూర్వపూరుషతపాంసిజయంతితానీదానీంఫలంతీత్యర్థః॥౯౬॥ ప్రతీతి॥ ఇలాందేవీంభూదేవతాంసర్వసహానంవిశ్వావమానసహనమేవవ్రతం యేనసాసర్వంసహేతిఖ్యాయతే - తస్యాజన్మయస్యతత్తజ్జన్యమిత్యర్థః।క్రియతఇతికర్మసుకృతంకర్తృ- ప్రత్యతిష్ఠిపత్ ప్రతిష్ఠాపయామాసఖలుతిష్ఠతేరిదితిణౌ చఙ్యుపధాయాఇతీకారః యద్యస్మాద్యూయమపినిజైఃపాదైరేవపయోజైరితిరూపకం - అస్యాఇలాయాఃపూజనంపూజాంసృజత-కురుధ్వమిత్యర్థః-అహహేత్యద్భుతే॥౯౭॥ జీవితేతి॥ ఇతోనరడింభాన్మానుషశిశోఃజీవితావధిప్రాణాంతంతతోధికిం వాకిమపిమనీషితమీప్సితంయద్వస్తునోస్మంనరడిమ్భః తేనవస్తునావశ్చరణమర్చతుపూజయతు ఈదృగలభ్యంవస్తుపునఃకిమస్తుకింస్యాత్ బ్రూత॥౯౮॥ ఏవమితి॥ ఏషంవీరసేనతనయేనతేపినయేనఅకపటేన - ముక్తకపటంకేవిసద్భేడ ఉక్తవతిసతిఅథకార్యేషుయానిక్షైతవానికపటానితేషాంగురుగురు తేష్టావక్రః॥ వక్రభావఃప్రతికూలాభిప్రాయః తేనవిషమాం

నతసమేపసమేన। వక్రభావవిషమూహథశక్రః కార్యకైతవగురుర్గిరమూచే ॥ ౯౯॥ పాణిపీడనమహం దమయంత్యాః కామయే మహిమహీకాంశో। దూత్యమత్ర కురు నః స్మరభీతిం నిర్జితస్మర చిరస్య నిరస్య ॥ ౧౦౦ ॥ ఆసతే శతమధిక్షితి భూపాస్తోయరాశిరసి తే ఖలు కూపాః కిం గ్రహా దివి న జాగ్రతి తే తే భాస్వతస్తు కతమస్తులయాస్తే॥ ౧౦౧॥ విశ్వదృశ్వనయనావధి యే తే త్వద్గుణాంబుధిమగాధమవేతః। త్వామిహైవ వినివేశ్య రహస్యే నిర్వృతిం న హి లభేమహి సర్వే॥ ౧౦౨॥ శుద్ధవంశజనితోఽపి గుణస్య స్థానతామనుభవన్నపి శక్రః। శుద్ధిమేవ ఋజుతాం

ప్రతికూలాం గిరమూచే ఉవాచ॥౯౯॥ పాణీతి॥ హే మహీమిహికాంశో భూతల హిమాంశో॥ని॥ ప్రాలేయం మిహికేత్యమరః- వయం దమయంత్యాః పాణిపీడన మహం వివాహోత్సవం కామయే మహే అభిలషామహే- హే నిర్జితస్మర- అత ఏవ స్మరభీతిం చిరస్య నిరస్య దూరతో నిరస్యేత్యర్థః॥ ని ॥ చిరాయ చిరరాత్రాయ చిరస్యాద్యాశ్చిరార్థకా ఇత్యమరః- అత్రోద్వాహకృత్యేనోస్మాకం దూత్యం దూతకర్మ-దూతస్య-భావకర్మణోరితి యప్రత్యయః-కురు॥౧౦౦॥ఆసత ఇతి॥ అధిక్షితి క్షితౌ విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః. శతం భూపాః ఆసతే అపరిమితాస్సంతీత్యర్థః- అత్ర త్వం తోయరాశిరసి తే భూపాః కూపాః ఖలు భూపత్వసామ్యేపి తేషాం తే వచ సముద్రకూపయోరివ మహదంతరమిత్యర్థః- తథాహి. దివ్యాకాశే తే తే గ్రహాశ్చంద్రాదయో న జాగ్రతి న ప్రకాశంతే కిం కింతు కతమో గ్రహో భాస్వతస్తు లయా సామ్యేనాస్తే-న కోపీత్యర్థః - తద్వత్త్వాపి న కోపి భూపస్తుల్య ఇతి దృష్టాంతాలంకారః॥౧౦౧॥ విశ్వేతి॥ విశ్వం పశ్యంతీతి విశ్వదృశ్వాని సర్వదర్శీని దృశేర్క్వనిప్ - తాని నయనాని యేషాం తే వయమేవాగాధం గంభీరం తవ గుణా దయాదాక్షిణ్యవశిత్వ సత్యసంధత్వాదయః తానేవాంబుధిమవేతః అవగచ్ఛామః-ఇణో లటో మస- యస్మాత్ ఇహాస్మిన్ రహస్యే రహస్యకృత్యే త్వామేవ వినివేశ్య నియోజ్య సర్వే వయం నిర్వృతిం సుఖం న లభేమహీతి కాకుః - లభేమహ్యేవ ప్రాగుక్తగుణాఢ్యత్వాదితి భావః॥ ౧౦౨॥ శుద్ధేతి॥ శుద్ధే అప్రవణే వంశే కులే వేణౌ చ-జనితోఽపి॥ ని॥ వంశో వేణౌ కులే వర్గ ఇతి విశ్వః- గుణస్య శౌర్యాదేః మౌర్వ్యాశ్చ సత్త్వాదారూపాదాశౌర్యాదౌ తంతుషు ప్రయోగజ్ఞాః గుణశబ్దశ్శింజిన్యామితి హలాయుధః - స్థానతామాశ్రయత్వమనుభవన్నపి శక్రః- ఋజుమకుటిలబుద్ధిం అవక్రం చ-సపక్షం సుహృదం సపత్రిం చ ఏవం న లభే సాయకం ధనుశ్చాపః ఇష॥ ని॥ అథ ధాస్త్రియార్థనుశ్చాపాస్త్ర్యమర సంహాభిధానాత్పుంలింగప్రయోగః అథవా

సపక్షంసాయకంధనురివాశనివక్రః॥ ౧౦౨ ॥ తేన తేనవచసైవమఘోనస్స్మవే
దకపటంపటురుచ్చైః। ఆచరత్తదుచితామథవాణీమార్జవంహికుటిలేషునసీతిః॥
౧౦౩॥ సేయముచ్చతరతాదురితానామన్యజన్మనిమయైవకృతానాం। యుష్మ
దీయమపియామహిమానంజేతుమిచ్ఛతికథాపథపారం॥ ౧౦౪॥ విత్తచిత్తమఖి
లస్యనకస్మాద్ధుర్యకార్యపరిపంథితమానమ్। హ్రీగిరాస్తువరఏషపునర్మా
స్వీకృతైవపరభాగపరాస్తా॥ ౧౦౫॥ జన్మతౌవిమలదర్పణికాయాంసమ్ముఖస్థ
మఖిలంఖలుతత్త్వం। వేపికింవితరనేదృశమాజ్ఞాంయానయస్యసదృశీవితరీతుం॥

యంశబ్ద ఉకారాంతోஉస్య సీతిడణాదాభ్రిమశక్యాదిసూత్రేణధసధాతోస్సన
్తేఉప్రత్యయవిధానాత్-అశుక్షిప్రుష్ణిః క్షేప్తాసర్గక్షిపేఃక్స్నుః- నలోకేత్యా
దినాషష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయైవ- వక్రోజిహ్మాజని- శ్లిష్టవిశేషణేయముపమే
తికేచిత్-ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషఇత్యన్యే॥ ౧౦౩॥ తేనేతి॥ ఉచ్చైఃపటురతికుశలః
సనలః తేన తేనవచసైవమఘోనః ఇంద్రస్యకపటంవేదస్మవివేద - అథవేదనానం
తరం - తదుచితాంతస్యకపటస్యోచితామనురూపాంవాణీమాచరత్ స్వయమ
పికపటోక్తిమేవాకరోదిత్యర్థః తథాహి- కుటిలేషువిషయే ఆర్జవమకౌటిల్యంనీ
తిర్నహి- తతఃకుటిలేనైవభవితవ్యంఅన్యథామహాంతమనర్థమృచ్ఛేదితిభావః॥
౧౦౪॥ సేయమితి॥ సేయమన్యజన్మనిజన్మాంతరేమయైవకృతానాందురితానా
ముచ్చతరతామహత్త్వా - తయాకిమపరాద్ధంతదాహ యాపాపమహత్తా కథా
పథస్యవాగ్వృత్తేఃపారందూరమవాచ్యమిత్యర్థః - యుష్మదీయమపిమహిమా
నంప్రభావమాజ్ఞారూపంజేతుముల్లంఘితుమిచ్ఛతి - పాపాతిరేకాద్యుష్మదా
జ్ఞోల్లంఘనేచ్ఛామేజాయతఇతివినయోక్తిః సర్వథాయుష్మన్నియోగోన క్రియ
తఇతిపరమార్థః॥ ౧౦౫॥ ననుకుటిలోక్తైర్వరంమానమతఆహవిత్తేతి॥ హేదేవాః
అఖిలస్యజనస్యచిత్తంవిత్తవిదిత్వాబ్రూతేత్యర్థః- తహికీదృక్ చిత్తంతదాహ
ధుర్యస్యఇష్టసాధనసమర్థస్య కార్యస్యోపాయప్రయోగస్యపరిపంథి విరోధి
మానంతునకుర్యాం - కింతుగిరాపరిహారోక్త్యాహీరస్తు - పరంకార్యవిరోధినో
మానాల్లజ్జావహమపిపరిహారవచనమేవనాధ్విత్యర్థః - తహిమానాదేవపరి
హారేకింప్రతిషేధరాత్యేణత్రాహపరస్యవాక్యార్థనోక్తిపరాస్తా అప్రతి
షిద్ధానతిస్వీకృతైవపునః - అప్రతిషిద్ధమనుమతమితిన్యాయాదంగీకృతైవతుమా
స్తు॥౧౦౬॥ తత్రతావత్త్వానుపాలభతే; యదితి॥ మేపాంవోమతావేవవిమలద
ర్పణికాయాంనిర్మలాదర్శేఅఖిలంతత్త్వంవస్తుతథాత్వంసమ్ముఖస్థంప్రత్యక్షం

౧౦౭॥ యామియామిహవరీతుమహో తద్దూతతాంతుకరవాణికథంవః। ఈదృ
శాంనమహతాంబతజాతావంచనేమమతృణస్యఘృణాపి॥ ౧౦౮॥ ఉద్భ్రమా
మివిరహాన్ముహురస్యామోహమేమిచముహూర్తమహంయః। బ్రూతవఃప్ర
భవితాస్మిరహస్యంరక్షితుంసకథమీదృగవస్థః॥౧౦౯॥ యాంమనోరథమయీం
హృదికృత్వాయశ్శ్వసిమ్యథకథంసతదగ్రే। భావగుప్తిమవలంబితుమీశేదుర్జ
యాహివిషయావిదుషాపి॥ ౧౧౦ ॥ యామికాననుపసృత్యచమాదృక్త్రాంరిక్షిత
మపీక్షమతేకఃరక్షిలక్షజయచండచరిత్రేపుంసివిశ్వసితికుత్రకుమారీ॥౧౧౧॥ ఆద
ధీచికిలదాతృకృతార్ఘం ప్రాణమాత్రపణసీమయశోయత్ ఆదరేకథమహంప్రి

ఖలుతేసర్వజ్ఞా అపియూయమీదృశముక్త ప్రకారాంత్యదాదిష్విత్యాది నాక
శేఃకథ్ప్రత్యాగుఃఅజ్ఞాంకిం వితరథదత్తకీదృశ్యతఆహ యాయస్యమేవితరీతుం
దాతుంసదృశీయోగ్యానతస్మాద్యూయంమమోపాలంభ్యాఇత్యర్థః॥౧౦౭॥ అ
థాష్టభిరయోగ్యతామేవాహ॥ యామిత్యాది॥ ఇహాస్మిన్సమయేయాంభైమీం
వరీతుం-వృణోతేతిదీర్ఘః - యామిగచ్ఛామితద్దూతతాంతుతస్యామేవవిషయే
దూత్యంతుఃథంవఃకరవాణి అహోఈదృశాంమహతాంవః తృణస్యతృణకల్ప
స్యమమవంచనేప్రతారణేఘృణాకృపాజుగుప్సావాపినజాతా-బత ॥ ౧౦౮॥ ఉ
ద్భ్రమామీతి॥ కించయోహమస్యాభైమ్యాఃవిరహాన్ముహురుద్భ్రమామిఉన్మా
ద్యామి- ముహూర్తమీషత్కాలంమోహంమూర్ఛాంచఏమిప్రాప్నోమి- ఈ
దృగవసస్సోహం వోయుష్మాకంరహస్యం రక్షితుంగోప్తు కథం ప్రభవితాస్మి
ప్రభవిష్యామి-నశక్ష్యామీత్యర్థః బ్రూత-బ్రువోలోట్॥౧౦౯॥ యామితి॥ యో
హంమనోరథమయీం సంకల్పరూపాంయాంభైమీంహృదికృత్వాశ్వసిమిప్రా
ణిమి-అథసోహం తదగ్రేతస్యాభైమ్యాఃపురః భావగుప్తింకామవికారగోపన
మవలంబితుంధారయితుంకథమీశేశక్నోమి- తథాహి - విదుషావివేకినాపివిష
యాశ్శబ్దాదయోదుర్జయాఇత్యర్థాంతరన్యాసః॥ ౧౧౦॥ యామికానితి ॥ కించేతి
చార్థః-మాదృక్ మద్విధఃక్షత్రియఇత్యర్థః - కః- యామానికుంతీతియామికాః
ప్రహరరక్షకాః- రక్షంతీతిరక్ -తాననుపసృత్యఅహత్వా - తాంభైమీంనిరీక్షిత
మపీక్షమతేకింపునరాభాషితుమితిభావః - తత్రైవక్రియతాంతత్రాహరక్షిణాం
లక్షాణితేషాం జయేనమర్దనేనచండ చరితేక్రూరకర్మణి పుంసికుమారీకన్యాక
త్రవిశ్వసతి- నకుత్రాపీత్యర్థఃక్వోద్వాహప్రసంగఃక్వచాంతఃపురమర్దనమితిభా
వః॥౧౧౧॥ ఆదధీచీతి॥ ప్రాణమాత్రంజీవితమేవపణసీమామర్యాదాయ్యావధిర్యస్మిన్

యయా తత్ప్రాణతశ్చ్యుతగుణేన పణేన॥ ౧౧౨ ॥ అర్థనామయి భవద్భిరివాస్యైక
ర్తుమర్హతి మయాపి భవత్సు । భీమజార్థపరయాచనచాటావాయమేవ గురవః
కరణీయాః॥ ౧౧౩ ॥ అర్థితాః ప్రథమతో దమయంతీం యామయమన్వహముపా
స్య మయా యత్ । హ్రీర్న చేద్వ్యతియతామపి తద్వస్సా ముపాతిసుతరాం న తద
స్తు॥ ౧౧౪ ॥ కుండినేంద్రసుతయా కిల పూర్వం మాం వరీతుమురరీకృతమాస్తే। వ్రీడ
మేష్యతి పరం మయి దృష్టే స్వీకరిష్యతి న సా ఖలు యుష్మాన్॥ ౧౧౫॥ తత్ప్రసీదత వి

కర్మణి తద్వ్యధాత్తథా॥ని॥ పణో మూల్యే గ్లహే మానే ఇతి వైజయంతీ - ఆదధీచిద
ధీచిమారభ్య అభివిధావవ్యయీభావః కిలేతి ప్రసిద్ధౌ దాతృభిర్వదాన్యైః కృతా
ర్ఘం నిశ్చితమూల్యం॥ ని ॥ మూల్యే పూజావిధావర్ఘ ఇత్యమరః యయాశ్చ తద్యతః
ప్రాణతో జీవాచ్చ్యుతగుణేన ప్రియయైవ పణేన మూల్యేన అహం కథమాదదే స్వీక
రిష్యామి హీనక్రయస్య సరావర్త్యత్వాదితి భావః అత్ర సరివృత్తిరలంకారః శ్లోః స
మన్యూనాధికానాం చ యథా వినిమయో భవేత్ సా కం సమాధికన్యూనైః పరివృ
త్తిరసౌ మతేతి లక్షణాత్ - తత్ర ప్రాణైర్యశసో న్యూనపరివృత్తిః - హీనమూల్య
త్వాత్ ప్రియయా యశసోధికపరివృత్తిరధికమూల్యత్వాదితి భావః॥ ౧౧౨॥ అ
ర్థనేతి॥ అస్యైదమయం త్ర్యై - తాదర్థ్యే చతుర్థీ మయి విషయే భవద్భిరివ మయాపి
భవత్సు విషయే అర్థనా ప్రార్థనా కర్తుమర్హతి కర్తవ్యేత్యర్థః అథ కథం కాముక ము
ఖాత్కామినీలిప్సేతి చేద్యథా భవతాం తథేత్యాహ భీమజార్థాయా పరయాచన
చాటుః - పరప్రార్థనారూపా ప్రియోక్తిస్తస్యామయమేవ గురవః ఉపదే
ష్టారః కరణీయాః - కరోమి చేతి భావః॥౧౧౩॥ అథ ప్రథమ ప్రార్థకత్వాభిమానః
తర్హి స్వయమేవ ప్రథమ ఇత్యాహ అర్థితా ఇతి ॥ మయా అన్వహమనుదినం అన శ్చే
త్యవ్యయీభావః సమాసాంతష్టచ్ - యామయముపాస్య ప్రథమతో దమయంతీమ
ర్థితాః- అర్థయతేర్దుహాదిత్వాదప్రధానే కర్మణి క్తః। ఇతి యత్ - తత్ప్రథమప్రా
ర్థనం వ్యతియతాం వ్యతిక్రమతామపి - ఇణో లటశ్శత్రాదేశః-వః హ్రీర్న చేత్తత్ర
హీనసా హ్రీః కర్మాపిసుతరాం నాస్తు మా భూత్॥ ౧౧౪॥ కుండినేతి॥ కుండినేం
ద్రసుతయా దనుయంత్ర్యా- నలో కేత్యాదినా నిష్ఠా యోగే న షష్ఠీ ప్రతిషేధాత్క
ర్తరి తృతీయా - పూర్వమేవ మాం వరీతుమురరీకృతమంగీకృతమాస్తే తయా మద్వ
రణమంగీకృతం కిలేత్యర్థః కిలేతి వార్తాయాం కర్మణి క్తః - అంగీకారస్య కథంచిది
చ్ఛార్థత్వమంగీకృత్య- సమానకర్తృకేషు తుమునితి తుమున్ప్రత్యయః- తతో మయి
దృష్టే పరం వ్రీడమేష్యతి- ఏవం చ సా యుష్మాన్న స్వీకరిష్యతి॥ ౧౧౫॥ తదితి॥తత్ర

ధత్తసఖే
ద్యా...-ంచంద్రవంశవసతేస్సదృశంతే॥౧౨౪॥ రోహణఃకిమపియఃకఠినానాం
...మధేనురపియాపశురేవ । నైనయోరపివృథాభవదర్థి హావిధిత్సురసివత్సక
మేతత్ ॥ ౧౨౫ ॥ యాచితశ్చిరయతిక్వనుధీరఃప్రాణనేక్షణమపిప్రతిభూః
కః। శంతతిద్విసయనీతృథనిద్రాంద్రాజ్ఞిమేషమిషఘూర్ణనపూర్ణా ॥ ౧౨౬ ॥
అభ్రపుష్పమపిదిత్సతి శీతంసార్థినావిముఖతాయదభాజిస్తోక కస్యఖలుచంచు
పుటేనమ్లానిరుల్లసతితద్ఘనసంఘే॥ ౧౨౭॥ఊచివానుచితమక్షరమేనంపాశపా
ణిరపిపాణిముదస్య । కీర్తిరేవభవతాంప్రియదారాదాననీరఝురమౌక్తికహా

నహిచాంద్రస్యతేజసస్తమసాభిభవోయుక్తఇత్యర్థః॥౧౨౪॥ రోహణఇతి॥యో
రోహణోమణినామాకరోద్రిః సాపికఠినానాంమధ్యేకిమపికఠినం యాకామధే
నుఃసాపిపశురేవ- ఏనయోఃపశుపాషాణయోరపిసంబంధీ- ద్వితీయోపాస్వేన
ఇతీదంశబ్దస్యఏశచ్ఛబ్దస్యవాఅన్వాదేశవిషయేఏనాదేశః - అర్థిష్వృథాఃఫలీనా
భవత్- హేవత్సకిమేతద్విధిత్సుర్విధాతుమిచ్ఛురసి - హేతివిషాదేహాకష్టంపశు
పాషాణాభ్యామపితుచ్ఛవృత్తిరసీత్యర్థః॥౧౨౫॥ యాచితఇతి॥క్వనుకుత్రధీరస్సు
ధీర్యాచితస్సన్ చిరయతివిళంబతేనకుత్రాపివిళంబతఇత్యర్థఃమతఃక్షణమపిప్రా
ణనేజీవనేప్రతిభూర్లగ్నకఃకః నకోపీత్యర్థఃద్రాజ్ఞిమేషమిషేణ శీఘ్రసత్త్వపా
తవ్యాజేన - ఘూర్ణనేనకనీనికాభ్రమణేనపూర్ణాద్విసయనీనయనద్వంద్వమేవదృ
థనిద్రాంమరణంశంసతి- పయనఘూర్ణనవత్క్షణికంజీవనమిత్యర్థః॥౧౨౬॥అభ్రపు
ష్పమితి॥ శీతంశీతలమభ్రపుష్పముదకం॥ని॥ మేఘపుష్పంఘనరసమిత్యమరఃతద్ఘ
నపుష్పం- తద్వద్దుర్లభంవస్త్వితిచగమ్యతే-దిత్సతిదాతుమిచ్ఛత్యపి- నతుపరిజిహీ
ర్షతీత్యర్థఃఘనసంఘమేఘబృందేఅర్థినాయాచకేనస్తోకకస్యచాతకస్య॥ ని॥ అ
థసారంగఃస్తోకకశ్చాతకస్సమావిత్యమరః చంచుపుటేనసాప్రసిద్ధావిముఖతా
పక్షిముఖత్వంపరాఙ్ముఖత్వంచ - అభాజీతియత్తత్తస్మాద్వైముఖ్యభజనాత్
మ్లానిర్జలభరమంథరత్వంవైవర్ణ్యంచోల్లసతిస్ఫురతి - అత్రార్థినఏవవైముఖ్యే
దాతురియంమ్లానిః - కిముతదాతృవైముఖ్యేతస్మాత్తాదృశస్యతవేదమర్థివైము
ఖ్యమనుచితమితిభావః॥౧౨౭॥ఊచివానితి॥ పాశపాణిర్వరుణోపి- పాణిముద
స్యఉద్ధృత్యఏనంనళం- ఉచితంయుక్తమక్షరంవాక్యంఊచివాన్ ఉక్తవాన్-య
దుక్తంతదాహ- కీర్తిరితి- దాననీరాణాం ఝురఃదానజలప్రవాహః-సఏవమౌ
క్తికహారోయస్యాస్తథోక్తా కీర్తిరేవభవతాంయుష్మాకంప్రియదారాః - ప్రి
యాకళత్రం ॥ ... ...రర్యయాఅపకీర్తిః ప్రియ

రా॥ ౧౨౯॥ చర్మవర్మకిలయస్యనభేద్యంయస్యవజ్రమయమస్థిచతౌచేత్ స్థాయి
నావిహానకర్ణదధీచీతన్నధర్మమవధీరయధీర॥ ౧౩౦॥ అద్యయావదపియేనసిబద్ధౌ
నప్రభూవిచలితుంబలివింధ్యౌ । అస్తుతావితథతాగుణపాశస్త్వాదృశేనవిదు
షాదురపాపః ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రేయసీజితసుధాంశుముఖశ్రీర్యానముంచతిదిగంతగ
తాపి।భంగిసంగమకురంగదృగర్థేకఃకదర్థయతితామపికీర్తిమ్ ॥ ౧౩౨॥యాన్వ
రంప్రతిపరైర్థయితారస్తైపియంవయమహోసపునస్త్వాం । నైవనఃఖలుమనో
రథమాత్రంశూరపూరయదిశోపియశోభిః ॥ ౧౩౩ ॥ అర్థితాంత్వయిగతేషు

తమేతిభావఃఅతోదమయంతీలాభాన్నకీర్తింజహీహీత్యర్థః - అత్రరూపకాలంకా
రః॥౧౨౯॥ చర్మేతి॥ యస్యకర్ణస్యచచర్మత్వక్ నభేద్యమభేద్యంనఙర్థస్యనశబ్దస్య
సుప్సుపేతిసమాసః - వర్మకవచంకిల-యస్యదధీచేరస్థిచవజ్రమయంకిలకిలేతిప్ర
సిద్ధౌ- తౌకర్ణదధీచీ- ఇహజగతిస్థాయినౌనచేత్ తత్రహే హేధీరధీమన్ ధర్మం
నావధీరయనావమన్యస్వ- కర్ణాదీనామస్థిరత్వం- తద్ధర్మస్యచస్థైర్యందృష్ట్వాత్వ
మపిధర్మ్యాచరేత్యర్థః॥౧౩౦॥ అద్యేతి యేనసత్యసంధత్వపాశేనబద్ధౌబలిర్వై
రోచనిస్సచవింధ్యశ్చతౌ- అద్యయావదేతద్దినపర్యంతంవిచలితుమపిప్రభూసమ
ర్థౌనస్తః - అస్తుతస్యప్రతిజ్ఞాతార్థస్యఅవితథతాసత్యతాసైవగుణః[illegible]
ష్టధర్మస్సఏవపాశోబంధః త్వాదృశేనవిదుషాసమరపాపోదురుచ్ఛేదః బలివిం
ధ్యాదిదృష్టాంతేనయావజ్జీవనిబంధేనాపిప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వాహః కార్యఇత్య
ర్థః॥ ౧౩౧॥ ప్రేయసీతి॥ప్రేయసీప్రియతమాజితాసుధాంశుముఖానాంచంద్రా
దీనాంశ్రీర్యయాసాఅన్యత్రజితాసుధాంశోర్ముఖస్యశ్రీరస్యాస్సాతథోక్తాయా
కీర్తిర్దిగంతగతాపిదేశాంతరగతాపినముంచతితామపి కీర్తింభంగిసంగమాభం
గురసంగతిర్యస్యాస్తస్యాఃకురంగదృశోర్థేదర్థం తాదర్థ్యేవ్యయీభావఃకుత్సి
తోర్థఃకదర్థః- కోఃకత్తత్పురుషే చేతికుశబ్దస్యకదాదేశః- తంకరోతికదర్థయతి-
వ్యర్థయతీత్యర్థః-కోనామాస్థిరార్థైస్స్థిరంజహ్యాదితిభావః॥ ౧౩౨॥ యానితి॥పరై
అన్యైర్జనైః వరంప్రతిఇష్టలాభముద్దిశ్యయానస్మానర్థయితారః తాచ్ఛీల్యేతృన్
నలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయా - తేవయమపియాంత్వామర్థయితా
రఃస్మ- అహో-సత్వంపునరస్మాకంమనోరథమేవనైవపూరయ - కింతుహే
శూరయశోభిర్దిశోపిపూరయఖలు - తస్మాదస్మన్మనోరథపూరణేనదిగంతవి
శ్రాంతకీర్తిర్భవిష్యతిఅన్యథాఅపకీర్తిరపితాదృశీభవిష్యతీతిభావః॥ ౧౩౩॥ అ
ర్థితామితి ॥ [illegible] సత్యేవిషయేఅర్థితాంగ

సురేషు మ్లానదానజనిజోరుయశశ్శ్రీః । అద్య పాండు గగనం సురశాఖీ కేవలే
న కుసుమేన విధత్తాం॥౧౩౪॥ ప్రవసతే భరతార్జునవైన్యావత్స్మృతిధృతో౽పి నళత్వ
మభీష్టదః। స్వగమనాఫలతాం యది శంకసే తదఫలం నిఖిలం ఖలు మంగళం ॥౧౩౫॥
ఇష్టిం నః ప్రతి తే ప్రతిశ్రుతిరభూద్యద్యస్వరాప్లావినీ ధర్మ్యార్థాస్పృజ తాం శ్రుతి
ప్రతిభటీకృత్యాన్వితాఖ్యాపదాం త్వత్కీర్తిః పునతీ పునస్త్రిభువనం శుభ్రా ద్య

తేషు సత్సు మ్లానా అర్థ్యభావాత్ క్షీణా దానజా దానజన్యా నిజా ఉరుర్మహతీ య
శశ్శ్రీః కీర్తిసంపద్యస్య సః - తథా౽సతి - కేవలేన కుసుమేన గగనం పాండు శుభ్రం
విధత్తాం న తు వితరణే యశసా స్వార్థి సామాన్యార్థిత్వే న తస్మిన్ దానదానకథా
స్తమియాదితి భావః॥ ౧౩౪॥ అత్ర యాత్రావైఫల్యశంకయా తే సంకోచస్తదనా
శంకనీయమేనేత్యాహ॥ ప్రవసత ఇతి ॥ హే నళ ప్రవసతే ప్రయాణం కుర్వతే భర
తశ్శాకుంతలేయః- అర్జునో హైహయః- వైన్యః పృథుః- తైస్తుల్యం తద్వత్ తేషాం తు
ల్యం క్రియా చేద్వతిః - స్మృత్యా ధృతః స్మృతిధృతః స్మర్యమాణో౽ప్యభీష్టదః ఇష్టా
ర్థప్రదస్త్వం స్వగమనస్య స్వయాత్రాయాః అఫలతాం వైఫల్యం శంకసే యది త
ర్హి లోకే నిఖిలం సర్వమపి మంగళం యాత్రాకాలికం త్వత్ స్మరణలక్షణం మం
గళాచరణఫలం ఖలు తథా చ॥ శ్లో॥ వైన్యం పృథుం హైహయమర్జునం చ శాకుంత
లేయం భరతం నళం చ । ఏతాన్నృపాన్యః స్మరతి ప్రయాణే తస్యార్థసిద్ధిః పునరా
గమశ్చేతి శాస్త్రం ప్రమాణం స్యాదిత్యర్థః- తథా చ యత్ స్మరణాదన్యేషామర్థ
సిద్ధిః- తస్య తే అర్థసిద్ధౌ కః సందేహ ఇతి భావః॥౧౩౫॥ ఇష్టిమితి॥ అద్య నో౽స్మాకమి
ష్టిమిచ్ఛాం యాగం చ ప్రతి॥ ని॥ ఇష్టిర్యాగేచ్ఛయోరిత్యమరః- యజేరిషేశ్చ స్త్రి
యాం క్తిన్ - వచిస్వపీత్యాదినా యజేస్సంప్రసారణం వ్రశ్చాదినా షత్వం ఇషేః
క్తిప్రత్యయాపవాద ఇతి కాశికాయాం - తథా ప్రయోగప్రాబల్యాత్సాధుత్వం
ద్రష్టవ్యం- స్వః స్వర్గం అస్యత్ర స్వరైరుదాత్తాదిభి రాప్లావయతీతి స్వరాప్లావినీ ధ
ర్మ్యార్థః ప్రయోజనమభిధేయం చ యస్యాస్సా ధర్మ్యార్థా యా ప్రతిశ్రుతిః జీవితావ
ధికమప్యధికం వేతి శ్లోకోక్తాస్మన్మనోరథపూరణప్రతిజ్ఞా అభూత్ - తాం ప్రతిశ్రు
తిం శ్రుతిప్రతిభటీకృత్య వేదప్రతినిధీకృత్య- సమాపయ త్వేత్యర్థః- అన్వితాఖ్యాప
దాం స్పృజ సత్యత్వేన శ్రుతిప్రతినిధీకృత్య ప్రతిశ్రుతిరిత్యన్వర్థనామాం కురు స
త్యప్రతిజ్ఞో భవేత్యర్థః- అస్య ఫలమాశిర్ముఖేనాహ- త్వత్కీర్తిః పునస్త్వద్యశస్త్రి
భువనం భువనత్రయం సమాహారే ద్విగురేకవచనం పాత్రాదిత్వాన్నపుంసక
త్వం పునతీ పావయంతీ- పునాతేశ్శతరి జీప్- ద్రవ్యాణాం [illegible] ద్రవ్యాణాం

యావేశనాద్ద్రివ్యాణాంశితిపీతకోహితహరిన్నామాన్వయంలుంపతు ॥ ౧౩౬ ॥
యం ప్రాసూత సహస్రపాదుదభవత్పాదేన ఖంజః కథం సచ్ఛాయాతనయస్స
తంకిలపితుస్సాదృశ్యతస్స్వవ్యత్యతి ? ఏతస్యోత్తరమద్యనస్సముజనిత్వత్తేజసాంలంఘ
నేసాహస్రైరపిపంగురంఘ్రిభిరభివ్యక్తీభవత్సానుమాన్ ॥ ౧౩౭ ॥ ఇత్యాకర్ణ్య
క్షితీశస్త్రిదశపరిషదస్తా గిరశ్చాటుగర్భా వైదగ్ధ్యకాముకోపి ప్రసభవినిహితం
దూత్యభారంబభార। అంగీకారంగతేస్మిన్నమరపరివృఢస్సంభృతానందమూ

ఘభ్రిశ్శుక్లగుణః॥ని॥ గుణేశుక్లాదయఃపుంసీత్యమరః. తేనాద్వయావేశనాదభే
దాపాదనాచ్ఛితిపీతాది నామభిర్వాచకపదైరన్వయంవాచ్యత్వలక్షణబంధం
లుంపతునివర్తయతు. అర్థిమనోరథపూర్త్యాకీర్తింసంపాదయేత్యర్థః. అత్రనీ
లాదీనాంవస్తూనాం స్వగుణత్యాగేనకీర్తిగుణగ్రహణాత్తద్గుణాలంకారః శ్లో
తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యోత్కృష్టగుణాహృతిరితిలక్షణాత్ ॥ ౧౩౬ ॥ యమి
తి॥యంశనైశ్చరం. సహస్రంపాదాః రశ్మయోంఘ్రయశ్చయస్యసః సహస్ర
పాత్సూర్యః॥ని॥ పాదారశ్మ్యంఘ్రితుర్యాంశాఇత్యమరఃసంఖ్యాసుపూర్వస్యే
తిసమాసాంతలోపః - ప్రాసూతప్రసూతవాన్సఃఛాయాతనయశ్శనైశ్చరః॥
మందశ్ఛాయాసుతశ్శనిరిత్యమరశేషః కథంపాదేనఖంజోవికలస్సన్ యేనాం
గవికారఇతితృతీయా - ఉదభవదుత్పన్నఃసుతఃపితుస్సాదృశ్యమవ్యతికిలప్రా
ప్నోతిఖలుఏతస్యప్రశ్నస్యాద్యత్వత్తేజసాంలంఘనేసాహస్రైః సహస్రసంఖ్యై
రపి - అజ్ఞేతిమత్వర్థీయోణ్ప్రత్యయః అంఘ్రిభిఃసంగుఃఖంజః పూర్వవత్తృతీ
యా - అభివ్యక్తీభవన్భానుమాన్సూర్యఃనోస్మాకముత్తరంసముదఃసంజాతః
జనేఃకర్తరిలుఙ్ దీపజనేత్యాదినాజనేశ్చిణ్ చిణోలుక్. అత్రార్కస్యాపంగోఃపం
గుత్వోక్తేరతిశయోక్తిభేదః తద్ధేతుత్వంచశనైశ్చరపంగుత్వస్యోత్ప్రేక్షాతఇతి
సంకరః॥ ౧౩౭ ॥ఇతీతి॥ క్షితీశోనళఃత్రిదశపరిషదఃసురసంఘస్యఇత్యేవంరూపా
శ్చాటుగర్భాః ప్రియప్రాయాస్తాగిరఆకర్ణ్యవైదగ్ధ్యకాముకస్సన్నపిలపవ
తేత్యాదినాకమేరుకఞ్ప్రత్యయః అతఏవనలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధాత్
మధుపిపాసువద్ద్వితీయాసమాసః ప్రసభవినిహితంబలాదారోపితందూత్యమే
వభారంబభారఅస్మిన్నళే అంగీకారంగతేసత్యమరపరివృఢోదేవేంద్రః హేన
రేంద్రయత్రకుత్రాపిఅంతర్ధిసిద్ధేరంతర్ధానశక్తేరనుపహతభవచ్చిత్తతాఅను
స్మృతత్వన్మనస్కతాభూయాత్-భవచ్చిత్తానుసారేణసర్వత్రతవాంతర్భావశ
క్తిరస్తు- ఇతిసంభృతానందసన్[illegible]పాదాదిత్యర్థః॥

చేఘూయాదంతర్ధిసిద్ధేరనువిహితభవచ్చిత్రతాయత్రతత్ర॥౧౩౮॥ శ్రీహర్షం కవిరాజరాజిముకుటాలంకారహీరస్సుతం శ్రీహీరస్సుషువేజితేంద్రియచయం మామల్లదేవీచయమ్। తస్యశ్రీవిజయప్రశస్తిరచనాతాతస్య భవ్యేమహాకావ్యే చారుణినైషధీయచరితేసర్గోగమత్పంచమః॥ ... ఇతిపంచమస్సర్గః.

శ్రీరస్తు.

నైషధకావ్యేసవ్యాఖ్యానే - షష్ఠస్సర్గః.

మూ ॥ ౧ ॥ దూత్యాయదైత్యారిపతేఃప్రవృత్తోద్విషాంనిషేద్ధానిషధప్రధానః। సభీమభూమీపతిరాజధానీంలక్షీచకారాథరథస్యదస్య॥ ౨॥ భైమ్యాసమంనాజగణద్వియోగంసదూతధర్మేస్థిరధీరధీశః । పయోధిపానేమునిరంతరా

౧౩౮॥ శ్రీహర్షమిత్యాదిసుగతం-శ్రీమత్యాఃవిజయప్రశస్తేఃగ్రంథవిశేషస్యరచనాతాతస్యనిర్మాణకర్తురిత్యర్థః॥... ... ఇతిశ్రీమహోపాధ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాం- నైషధవ్యాఖ్యాయాంపంచమస్సర్గః.

నైషధకావ్యేసవ్యాఖ్యానే - షష్ఠస్సర్గః.

౧॥ దూత్యాయేతి॥అథదూత్యాంగీకారానంతరం-ద్విషాంనిషేద్ధానివారయితా-నిషధానాంజనపదానాంప్రధానః - ముఖ్యాధిపతిరిత్యర్థః - సనళఃదైత్యారిపతేర్దేవేంద్రస్యదూత్యాయదూతకర్మణే - దూతస్యభావకర్మణోర్యదితియత్ప్రత్యయః- ప్రవృత్తఉద్యుక్తస్సన్ రథస్యదస్యరథవేగస్య- భీమభూమీపతిరాజధానీంకుండిననగరీంలక్షీచకార లక్ష్యమకరోత్ గమనంచకారేత్యర్థః॥ ౨॥ భైమ్యేతి।అధీశోమనోనియమనసమర్థఃఅతఏవదూతధర్మేదూతకృత్యేస్థిరధీరచలబుద్ధిఃసనలఃభైమ్యాసమంసహ॥౩॥ సాకంసత్రాసమంసహేత్యమరఃవియోగం- ఔర్వశేయఊర్వశీపుత్రోమునిరగస్త్యః॥౪॥ ఔర్వశేయఃకుంభయోనిరగస్త్యోవింధ్యకంటకఇతిహలాయుధః - పయోధిపానేదుర్వారం-ఉర్వ్యాఅపత్యమౌర్వోవరుణభయాన్నాత్మగుప్తఇతి [illegible] ...దానలమివఅంత

యందుర్వారమప్యూర్వ్యామివార్య్వశేయః॥ ౩॥ నలప్రణాళీమిలదంబుజాక్షీసంవాదపీయూషపిపాసవస్తే తదధ్వవీక్షార్థమివానిమేషా దేశస్యతస్యాభరణీబభూవుః॥ ౪ ॥ తాంకుండినాఖ్యాపదమాత్రగుప్తామింద్రస్యభూమేరమరావతీం సః। మనోరథస్సిద్ధిమివక్షణేనరథస్తదీయఃపురమాససాద ॥ ౫॥ భైమీపదస్పర్శకృతార్థరథ్యాం సేయంపురీత్యుత్కలికాకులస్సన్। నృపోనిపీయత్క్షణమీక్షణాభ్యాంభృశంనిశశ్వాససురైఃక్షతాశః॥ ౬॥ స్విద్యత్ప్రమోదాశ్రులవేనవామంరోమాంచభృత్పక్ష్మభిరస్యచక్షుః। అన్యత్పునఃకంప్రమపిస్ఫురంతంతస్యాఃపురఃప్రాపనవో

రాయం నాజగణదంతరాయత్వేననామన్యత భైమీవియోగవిపిషహ్య ప్రతిజ్ఞాభంగభయాద్దూత్యేనైవ దృఢతరమవలంబితవానిత్యర్థః - అంతరాయోవిశేషణముభయత్రాపియోజనీయం॥ ౩॥ నలేతి॥ తేఇంద్రాదయోదేవాఃనలఏవప్రణాళీజలనిర్గమమార్గః-తయామిళత్ప్రవహత్ - అంబుజాక్షీసంవాదపీయూషం దమయంతీసంవాదామృతంపిపాసవః పాతుమిచ్ఛవస్సంతః - మధుపిపాసువద్ద్వితీయాసమాసః - తదధ్వవీక్షార్థం నలమార్గప్రతీక్షార్థమివఅనిమేషాస్సంతఇత్యుత్ప్రేక్షా తస్యదేశస్యనలవిసర్జనప్రదేశస్యాభరణీబభూవుః - తదాగమనపర్యంతంతత్రైవతస్థురిత్యర్థః॥ ౪॥ తామితి॥ తస్యాయంతదీయఃనలీయస్సరథః తాంకుండినమితియదాఖ్యాపదం నామపదం తన్మాత్రేణగుప్తాంఛన్నాం అమరావతీమింద్రరాజధానీ తత్కల్పామిత్యర్థః భూమేరింద్రస్యభీమభూపతేః పురం - మనోరథఃసిద్ధిమివక్షణేనఆససాదప్రాప॥ ౫॥ భైమీతి॥ నృపోనలః- ఇయం- భైమీపదస్పృష్టా నకృతార్థరథ్యాసఫలమార్గాసాశ్రూయమాణాపురీకుండినపురీత్యుత్కలికయాఉత్కంఠయాఆకులఃభిక్షుతస్సన్ - క్షణమీక్షణాభ్యాం తాం పురీంనిపీయసతృష్ణం దృష్ట్వా- సురైఃక్షతాశఃభిన్నాశస్సన్ భృశంనిశశ్వాస ॥ ౬ ॥ అథైవవిద్యమానస్యతస్యేష్టసిద్ధిసూచకందక్షిణాక్షిస్పందనంజాతమిత్యాహ- స్విద్యదితి॥ అస్యనలస్యవామంచక్షుఃప్రమోదాశ్రులవేన ఆనందబాష్పకణేనస్విద్యత్ స్విన్నంసత్ - పక్ష్మభిః- ఉన్మిషద్భిరితి శేషః- రోమాంచభృద్రోమాంచితంసత్తస్యాఃపురఃనగర్యాఃస్ఫురంతం ప్రకాశమానంనవోపభోగం అపూర్వదర్శనమాద్యసంగమంచప్రాప- అన్యత్పునర్దక్షిణంతుకంప్రమపికంపంచసత్ తంప్రాప - వామాక్ష్ణఃస్వేదరోమాంచావేవ-దక్షిణస్యతువేపథురప్యధికఃసాత్త్వికస్సంవృత్తఇత్యర్థః- ప్రథమసంగమేకం ప్రస్వేదరోమాంచాదయోజాయంతే పురుషస్యదక్షిణాక్షిస్పందనంశుభాయభవతీతిసామ్ద్రికసః అత్ర వామలోచనస్యాక్షిస్పందేష

ప్రభోగం॥౭॥ రథాదసౌ సారథినా ససాధ్వసాద్రాజావతీర్యాశు పురం వివేశ నిర్గత్య బింబాదివ భానవీయాత్సౌధాకరం మండలమంశుసంఘః॥ ౮ ॥ చిత్రం తదా కుండినవేశినస్సా నలస్య మూర్తిర్వ్యవృతే న దృశ్యా। బభూవ తచ్చిత్రతరం తథాపి విశ్వైకదృశ్యైవ యదస్య మూర్తిః॥౯॥ జనైర్విదగ్ధైర్భవనైశ్చ ముగ్ధైః పదే పదే విస్మయకల్పవల్లీం। విగాహమానా పురమస్య దృష్టిరథాదదే రాజకులాతిథిత్వం॥౧౦॥ లీనశ్చరామీతి హ్రియా ద్వాలలజ్జే హేలాం దధార క్షితిజనే స్త్రప్రసజ్జే। ద్రక్ష్యామి భైమీమితి సంతుతోష దూత్యం విచింత్య స్వమసౌ శుశోచ ॥ ౧౧ ॥ అథో పకార్యామమరేంద్రకార్యాత్ తత్ర త్వసౌ రక్షాధికృతైరదృష్టః। భైమీం దిదృక్షుః స్పృహయోదితోఽచక్షుర్ది

స్వేదాదిసాత్వికరూపణాద్రూపకం - తదుల్లాసితనవోపభోగవ్యవహారసమారోపాత్పురీచక్షుషోః స్త్రీపుంసత్వప్రతీతేః రూపకసంకీర్ణా సమాసోక్తిరలంకారః॥ ౭॥ రథాదితి॥ అసౌ రాజా నలః సారథినా ససాధ్వసాత్సహితాత్ రథాదవతీర్య అంశుసంఘః అర్కాంశుసమూహః భానవీయాద్బింబాన్నిర్గత్య సౌధాకరం చాంద్రం మండలమివ ఆశు పురం కుండినం వివేశ॥ శ్లో॥ సలిలమయే శశిని రవేర్దీధితయో మూర్ఛితాస్తమో నైశం। క్షపయంతి దర్పణోదరనిహితా ఇవ మందిరస్యాంతః-ఇతి శాస్త్రాదియముపమా॥ ౮॥ చిత్రమితి॥ తదా తస్మిన్ సమయే కుండినవేశినః కుండినప్రవిష్టస్య నలస్య సా తథా దర్శనీయా మూర్తిర్న దృశ్యా అదర్శనీయా - న ఇత్యర్థస్య నశబ్దస్య - సుప్సుపేతి సమాసః - వవ్రతే జాతా చిత్రం విరోధాదితి భావః ఇంద్రవరాదదృశ్యత్వంగతేత్యవిరోధః తథాప్యదృశ్యాపి తస్య మూర్తిర్విశ్వైకదృశ్యైతి యత్తచ్చిత్రతరం బభూవ దృశ్యత్వాదృశ్యత్వయోర్విరోధాదితి భావః విశ్వస్యైకస్యైవ దృశ్యా దృష్టిప్రియైవేత్యవిరోధః అత్ర విరోధాభాసయోస్సంసృష్టిః॥ ౯॥ జనైరితి॥ అథాస్య నలస్య దృష్టిర్విదగ్ధైరభిజ్ఞైః జనైః ముగ్ధైస్సుందరైః భవనైశ్చ పదే పదే విస్మయకల్పవల్లీం ఆశ్చర్యావహామిత్యర్థః పురం విగాహమానా విభావయంతీ- రాజకులాతిథిత్వమాదదే- క్రమాదసౌ రాజభవనం దదర్శేత్యర్థః॥ ౧౦॥ లీనఇతి॥ అసౌ నలః॥ అస్త్రైస్సజ్జేసన్నద్ధే॥ని॥ సన్నద్ధో వర్మితస్సజ్జ ఇత్యమరః రక్షిజనే రాజకులరక్షకవీరవర్గే. హేలామవజ్ఞాం దధావితి గర్వోక్తిః లీనః కష్టం శూరోపి గూఢశ్చరామీతి హేతో హ్రియా దాల లజ్జే- భైమీం ద్రక్ష్యామీతి సంతుతోష స్వం స్వకీయం దూత్యం విచింత్య శుశోచేతి నిర్వేదోక్తిః అత్ర గర్వలజ్జాహర్షనిర్వేదానాం బహూనాం భావానాం పరస్పరోపమర్దేన సమావేశాద్భావశబలతోక్తా॥౧౧॥ అథేతి॥ అథానంతరమసౌ నలః ... కన్యాప్ర

శన్నసౌతామవిశద్విశంకః ॥ ౧౨ ॥ అయంకఇత్యస్యనివారకాణాంగిరావిభు ర్ద్వారివిభుజ్యకంఠం । దృశందధావిస్మయనిస్తరంగాంవిలంఘితాయామపిరాజ సింహః॥౧౩॥ అంతఃపురాంతస్సవిలోక్యబాలాంకాంచిత్సమాలబ్ధుమసంవృతో రుమ్।నిమీలితాక్షఃపరయాభ్రమంత్యాసంఘట్టమాసాద్యచమచ్చకార॥౧౪॥ అ నాదిసర్గస్రజివానుభూతాంచిత్రేషువాభీక్షసుతాననేన। జాత్రైవయద్వాజితశం బరస్యసాశాంబరీశిల్పమలక్షిదిక్షు॥౧౫॥అలీకభైమీసహదర్శనాన్నతస్యాస్స్యకన్యా

కోష్ఠేహార్మ్యాదేరిత్యమరఃరక్షాయామధికృతైఃరక్షిజనైఃఅదృష్టస్సన్ భైమీం దిదృక్షుఃద్రష్టుమిచ్ఛుఃఅతఏవదిక్షుచతుస్సహుధాయిష్ఠందిశన్ విశంకస్సన్ తాంపూర్వనిర్దిష్టాంఉపకార్యాంరాజసదనంని॥ ఉపకార్యారాజసద్మనీతివి శ్వఃఅమరేంద్రాణాంకార్యాత్ప్రయోజనాద్ధేతోరవిశత్॥౧౨॥అయమితి॥విభు స్సమర్థః- రాజాసింహఇవరాజసింహఃరాజశ్రేష్ఠఃఉపమితిసమాసఃసనలః అ యంకఇత్యస్యస్యస్వవ్యతిరిక్తజనస్యనివారకారణాంరక్షిణాంగిరావాక్యేనహే తునా-కంఠంవిభుజ్యకిందృష్టోస్మీతిశంకయాగ్రీవాంవివలయ్య - విలంఘితాయా మతిక్రాంతాయామపిద్వారి విస్మయేనకథమేతే మామద్రాక్షురిత్యాశ్చర్యేణ నిస్తరంగాంనిర్నిమేషాందృశందధౌ - సింహస్యగ్రీవాభంగేనలంఘితాధ్వదర్శ నంయుక్తమితిభావః॥౧౩॥ అంతరితి॥ సనలః అంతఃపురస్యాంతరభ్యంతరే,అవ్య యమేతత్ - సమాలబ్ధుముద్వర్తయితుంఅసంవృతోరుమనాచ్ఛాదనోరుదేశాం కాంచిద్బాలాంస్త్రియంవిలోక్యనిమీలితాక్షస్సన్ - పరాంగనాదర్శనపాపభీ త్యేతిభావః - భ్రమంత్యాతత్రసంచరంత్యాపరయాస్త్ర్యంతరేణసంఘట్టమభి ఘాతం - ఆసాద్యద్వయోరపిదృష్టిప్రతిబంధాదితిభావఃచమచ్చకారఉల్లసతిస్మ చమదిత్యనుకారిశబ్దః॥౧౪॥ అనాదీతి॥అనాదౌసర్గస్రజిసృష్టిపరంపరాయాంవా క్వచిజ్జన్మాంతరఇత్యర్థః- చిత్రేషుఆలేఖ్యేషుఅనుభూతా అత్యంతాననుభూతే త్యర్థభ్రమాసంభవాదితిభావఃయద్వా మాస్త్వనుభవఇతిశేషఃకింతు- జితశమ్బ రస్యమాయినోపిమాయినఃకామస్యశాంబరీశిల్పంమాయాసృష్టిః॥ని॥ స్యాన్మా యాశాంబరీత్యమరః. జాత్రైవసాభీమసుతాననేనదిక్షుఅలక్షిప్రతిదిశమలక్ష్యత లక్షేఃకర్మణిలుఙ్ - అత్రాలీకభైమీసాక్షాత్కారేజన్మాంతరానుభవాద్వాచి త్రానుభవాద్వాకేవలమదనమాయాబలాద్వేతిహేతూత్ప్రేక్షా।౧౫॥ అలీకే తి॥అన్యాఃకన్యాఅప్సరసఇవ - ఉపమితసమాసః-అప్సరఃకల్పాఅపిఅన్యాఃతత్ర త్యాఃస్త్రియః- అలీకభైమ్యాసహదర్శనాద్ధేతోః తస్యనలస్యరసాయరాగాయ

స్మరసేరసాయ్య భైమీభ్రమస్యైవతతః ప్రసాదాద్భైమీభ్రమస్తేననతాస్వలభి
౧౬॥ భైమీనిరాశేహృదిమన్మథేనదత్తస్వహస్తాద్విరహాద్విహస్తః సతామలీకా
మవలోక్యతత్రక్షణాదపశ్యన్వ్యషదద్విబుద్ధః॥౧౭॥ ప్రియాంవికల్పోపహృతాం
సయావద్దిగీశసందేశమజల్పదల్పం । అదృశ్యవాగ్భీషితభూరిభీరుభవోరవస్తావ
దచేతయత్తం॥౧౮॥ పశ్యన్ సతస్మిన్ మరుదాపితస్యాప్యస్త్రనాపరిస్రస్తమివా
స్తవస్త్రాః అత్యాంతపక్షాంతమృగాంకమాస్యందధారతిర్యగ్వలితంవిలక్షః॥ ౧౯॥

నాభవత్ తతోపి తాసామపకృష్టత్వాదితిభావః తర్హి కింసారూప్యాత్తాస్వపి
భైమీభ్రమోనాభూదతఆహ- భైమీతి- తతఇతిసార్వవిభక్తికస్తసిః తతఃతస్యభైమీ
భ్రమస్యైవ ప్రసాదాత్తేనలేన తాస్వంతఃపురస్త్రీషు భైమీభ్రమోనాలంభిన
ప్రాప్తః అత్యంతాసాదృశ్యాదితిభావః॥౧౬॥ భైమీతి॥ భైమ్యాంనిరాశేసున్నైరా
శే- హృదిమన్మథేనదత్తస్వహస్తాద్దత్తావలంబాజ్జనితాదిత్యర్థః విరహాద్విహా
స్తోవిహ్వలః సనలః అళికాంతాంభైమీమవలోక్యక్షణాత్ విబుద్ధఃనివృత్తభ్రమ
తత్రతామపశ్యన్ వ్యషదత్ విషణ్ణోభూత్ సదల్ృదిత్వాచ్ఛేరజాదేశఃసదే
రప్రతేరిత్యడ్వ్యవాయేపిషత్వం భైమీశూన్యవిబోధాత్తద్భ్రమఏవతస్యా
శాస్యోభవదితిభావః॥౧౭॥ ప్రియామితి॥ సనలఃవికల్పోపహృతాంవిభ్రమోపనీ
తాంప్రియాందమయంతీం- యావద్దిగీశసందేశఇంద్రాదివాచికంఅల్పమజల్పద
కథయత్ తావదదృశ్యయా అలక్ష్యకర్తృకయావాచా హేతుకర్త్ర్యా - భీషితా
విత్రాసితాః- భియోహేతుభయేషుక్తిక్- తాశ్చతాభూరయోనేకాభీరవోభ
యశీలాః స్త్రియః తాభ్యోభవతీతితద్భవోరవఃకలకలః- తంనలమచేతయదబో
ధయత్- చేతేర్న్యాదికాత్ ణిచ్॥౧౮॥ పశ్యన్నితి॥ సనలఃతస్మిన్నంతఃపురేమ
రుతాపిఅచేతనేనాపీతిభావః- పరిస్రస్తంసంస్రస్తమివఅస్తవస్త్రాఃఅపనీతాం
శుకాతస్యాః స్త్రనాపశ్యన్ విలక్షోలజ్జితస్సన్ అత్యాంతపక్షాంతమృగాంకంఅ
త్యాంతయోఃఅసోఢఃపక్షాంతే పౌర్ణమాస్యాంమృగాంకశ్చంద్రోయేనతదాస్యం
తిర్యగ్వలితంసాచీకృతందధారధృతవాన్ - యత్రాచేతనస్యవాయోరపిచపల
తాతత్రాయంనిర్వికారఏవేత్యహోజితేంద్రియత్వమస్యేతిభావః॥౧౯॥ అంతరి
తి॥ అంతఃపురేచాలావళినాంస్త్రీసమూహానాంవబయోరభేదాద్రోమసమూ
హానాంచవళిత్రైఃపునఃపునఃప్రవృత్తైఃఆవర్తితైశ్చగుణానాంకటాక్షవిక్షేపాదీ
నాంసూత్రాణాంచాక్షైఃవిస్తృతవాగురఃప్రసారితమృగబంధనికోపి॥ని॥వాగు
రామృగబంధని [illegible] తస్యనళస్యాక్షిద్వం

అంతఃపురేఽపి స్మృతవాగురోఽపిమాలావళినాంవళీత్రైర్గుణౌఘైఃనకాలసా
రంహారిణంతదక్షిద్వంద్వంప్రభుర్బద్ధుమభూన్న నోఽభూ॥౨౦॥దోర్మూల
మాలోక్యకచంరు రుత్సోస్తతఃకుచౌతావనులేపయన్త్యాః।నాభీముత
శ్లథవాససోఽనుమిమీలదిక్షుక్రమకృష్ణచక్షుః॥౨౧॥ మీలన్న శేకేభిముఖాగ
తాభ్యాంధర్తుంనిపీడ్య స్తననాంతరాభ్యాం।స్వాంగాన్యపేతోఽపజగాస
పశ్చాత్ప్రమంగసంగోత్పులకేపునస్తే॥౨౨॥ నిమీలనస్పష్టవిలోకనాభ్యాం
కదర్థితస్తాఃకలయన్కటాక్షైః। సరాగదర్శీతిభృశంలలజ్జేస్వతస్సతాం

ద్వమేవకాలసారం కృష్ణసారం - అక్షిద్వయంతు - కాలేనకనీనికాకా
ర్ణ్యేనసారంశ్రేష్ఠంహరిణంచబద్ధుమాక్రష్టుంసంయంతుంచ ప్రభుశ్శక్తో
నాభూత్ జితేంద్రియత్వాదస్యేతిభావః - అత్రాద్యాదిషుహరిణత్వాది
రూపణాన్న సోఽభూదో మృగయుత్వంగమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తి రూపకం॥
౨౦॥దోరితి॥ ఏషనలఃకచం కేశపాశంరురుత్సోరుద్ధుంబద్ధుమిచ్ఛోఃకస్యా
శ్చిద్దోర్మూలంబాహుమూలమాలోక్య - తతోఽనంతరంకుచావనులేపయం
త్యాఃతౌకుచావాలోక్య అథశ్లథవాససఃస్రస్తాంశుకాయాః నాభిమాలో
క్యఅన్వనంతరందిక్షుప్రరః పార్శ్వభాగేషుక్రమేణ కృష్ణచక్షుఃప్రత్యా
హృతదృష్టిస్సన్ మిమీలనిమీలితాక్షోఽభూత్ తత్రతత్రతథావిధచేష్టేస్త్రీ
మండలేతస్య పాపభీరోర్నేత్రనిమీలనమేవప్రాప్తమిత్యర్థః॥ ౨౧॥ మీల
న్నితి॥ మీలన్నిమీలితాక్షస్సనలః అభిముఖమన్యోన్యాభి ముఖమాగతా
భ్యాంతథాపిస్తనాభ్యాంనిమిత్తేనసాంతరాభ్యాంసవ్యవధానాభ్యాం
కాభ్యాంచిత్ స్త్రీభ్యాంనిపీడ్యమధ్యేనిరుంధ్య ధర్తుంగృహీతుంన శేకే
శక్యోనాభూత్ సనలః పశ్చాదపేతోఽపసృతః స్వాంగానివిజగౌపరస్త్రీ
సంస్పర్శదోషాద్విజగర్హే నినింద - తేస్త్రీయాఃపునఃపుంసోఽంగసంగేనఉ
త్పులకేఉద్గతరోమాంచేజాతే॥౨౨॥ నిమీలనేతి॥ నిమీలనంచస్పష్టవిలోక
నంచతాభ్యాంకదర్థితఃనిషిద్ధస్పర్శదర్శనదోషోద్వేజితః-సనలః- తాః
స్త్రియఃకటాక్షైఃకలయన్ నిర్వికల్పేనగృహ్ణన్ రాగే నపశ్యతీతి రాగదర్శీ
సఇవభృశంలలజ్జే-కష్టంకాముకదృష్ట్యాపశ్యామీతి భృశంపరితప్తోఽభూది
త్యర్థః-నన్వప్రజ్ఞాతే నైవకాలజ్జాతత్రాహసతాంసత్పురుషాణాం పరతోఽపి
స్వతఏవప్రీఃస్వర్గ్వ అకామాదప్యకార్యకరణేపరస్మాదపిస్వస్మాదేవలజ్జతే

హ్రీపరతోపిగుర్వీ ॥ ౨౩ ॥ రోమాంచి తాఙ్గీమనుతత్కటాక్షైర్భాగ్యం తేనకాంతేనరతేర్నిసృష్టః । మోఘశ్శరౌఘః కుసుమాని నాభూత్తద్ధైర్యపూజాంప్రతిపర్యవస్యన్ ॥ ౨౪ ॥ హిత్వైవవర్త్మైకమిహాభ్యంతం త్యాస్సస్పర్శః స్త్రియాస్సుత్యజఇత్యవేత్య । చతుష్పథస్యాభరణంబభూవ లోకావలోకాయసతాంప్రదీపః ॥ ౨౫ ॥ ఉద్వర్తయంత్యాహృదయేని పత్యనృపస్యదృష్టిర్న్యవృతదృత్తైవ। వియోగివైరాత్కుచయోర్నఖాం

సజ్జనఇత్యర్థాంతరన్యాసః ॥ ౨౩ ॥ రోమాంచితేతి॥ రోమాంచితాంగీమను పుమంగసంగాత్పులకితగాత్రీముద్దిశ్యతస్యనలస్యకటాక్షైఃకటాక్షవీక్షణైః-భాగ్యం తేన అయమస్యామనురక్తఇతిమన్వానేన- రతేఃకాంతేనకామేననిసృష్టఃప్రయుక్తఃకుసుమాన్యేవశరౌఘః తస్యనలస్యధైర్యస్యనిర్వికారచిత్తత్వస్యపూజాం ప్రతిపూజాయాం పర్యవస్యన్ పూజాత్వేనపరిణమన్ మోఘోవ్యర్థోనాభూత్ - శత్రోరపిగుణఃపూజ్యోభవేదితిభావః- అత్రనలధైర్యభంగార్థంప్రయుక్తస్యకుసుమజాలస్యన కేవలంతదభంజకత్వంప్రత్యుతతత్పూజకత్వమాపన్నమిత్యనర్థోత్పత్తిలక్షణో విషమాలంకారః॥ ౨౪ ॥ హిత్వేతి॥ సతాంప్రదీపఃసుజనశ్రేష్ఠఃసతాం భావానాం ప్రకాశకఃప్రదీపశ్చసనలః - ఇహాంతఃపురేభ్యంతంత్యాస్సంచరంత్యాః స్త్రియాఃస్పర్శఃఏకమభిన్నంవర్త్మహిత్వైవసుత్యజఇత్యవేత్యనిశ్చిత్య లోకావలోకాయసంచారిజనదర్శనాయ- అన్యత్రలోకానాంజనానాం వ్యవహారాయచతుర్ణాంపథాంసమాహారః చతుష్పథంతద్ధితార్థేత్యాదినాసమాహారేద్విగుః-ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతః పథస్సంఖ్యావ్యయాదేరితినపుంసకత్వం- తస్యఆభరణంబభూవ - తత్రస్థితఇత్యర్థఃక్లిష్టేకమార్గేస్త్రీసంబాధాదక్లిష్టేచతుష్పథేస్థిత్వాసమంతాదవలోకితవానిత్యర్థఃచతుష్పథస్థోదీపోలోకావలోకాయకల్పతఇతిధ్వనిః ॥ ౨౫ ॥ ఉద్వర్తయంత్యాఇతి ॥ నృపస్యదృష్టిరుద్వర్తయంత్యాగాత్రమున్మార్జయంత్యాఃహృదయేవక్షసినిపత్యఅర్ధేందులీలైరర్ధచంద్రాఖ్యైఃకుచయోర్నఖాంకైః-కర్తృభిఃవియోగిష్వైరాదిందుత్వప్రయుక్తవిరోధాత్గళే హస్తోగళహస్తఃతద్వత్కృతాగళహస్తితాపఃస్తేనగళేగృహీత్వానున్నే

క్షైరర్ధ్ధేన్దులీలైర్గ్గళహస్తితేవ ॥ ౨౬ ॥ తన్వీముఖం ద్రాగధిగత్య చన్ద్రం వియోగినస్తస్య నిమీలితాభ్యాం। ద్వయం ద్రఢీయః కృత మీక్షణాభ్యాం తదిన్దుతా చాస్య సరోజతా చ ॥ ౨౭ ॥ చతుష్పథే తం వినిమీలితాక్షం చతుర్దిగేతాస్సుఖమగ్రహీష్యన్ । సంఘట్య తస్మిన్భృశభీ నివృత్తాస్తా ఏవ తద్వర్త్మ న చేదదాస్యన్ ॥ ౨౮ ॥ సంఘట్టయన్ తన్వ్యా స్తరసాత్మభూషాహీరాంకురప్రోతదుకూలహారీ । దిశా నితంబం పరిధాప్య తన్వ్యాస్తత్పాపసంతాపమవాప భూపః॥ ౨౯॥ హృతః కయాచిత్పథి కందుకేన సంఘ

వేత్యుత్ప్రేక్షార్థః- మత్వం తాత్కరోతీతి ణిచి ణావిష్టవద్భావేనిణ్మతోర్లుక్ తతః కర్మణి క్తః॥ ని ॥ అర్ధేందుశ్చంద్రశకలేగళహస్తనఖాంకయోరితివిశ్వః ద్రుతాత్స్వాత్తైవన్యవృతస్యవర్తిష్ట-పాపభయాదితిభావః॥ ౨౬॥తన్వీతి॥ తన్వీముఖమేవచంద్రంవ్యస్తరూపకం ద్రాగధిగత్యహఠాద్దృష్ట్వా వనిమీలితాభ్యాం పాపభయాదితిభావః-వియోగినస్తస్యేక్షణాభ్యాంతస్యతన్వీముఖస్యేందుతా చ స్వయోస్సరోజతా చేతిద్వయం ద్రఢీయోదృఢతరం కృతమిత్యుత్ప్రేక్షా అన్యథా కథంతత్సన్నిధౌ తయోర్నిమీలనమితిభావః॥ ౨౭॥నన్వంగసంఘట్టనానంతరం తాస్తంకిమితిన గృహ్ణంతీత్యతఆహ॥ చతుష్పథ ఇతి॥చతుష్పథే వినిమీలితాక్షంతంనలం-చతసృభ్యోదిగ్భ్యః- ఏతా ఆగతాః అబ్భార్యాదిణః కర్తరి క్తః-ఉత్తరపదసమాసః తాస్సుఖమక్లేశేన అగ్రహీష్యన్న గృహ్ణీయుఃతస్మిన్నలేసంఘట్య అభిహత్య ఆధారత్వ వివక్షాయాం సప్తమీభృశయా గాఢమాభీయా నివృత్తాస్తాఏవతస్యనలస్యవర్త్మ నాదాస్యన్నదద్యుశ్చేత్ - కింతుస్వయమేవ అస్యభూతశంకయామార్గం దత్త్వాభయాత్పలాయితానాంతాసాం కుతస్సద్గ్రహణధార్ష్ట్యమిత్యర్థః క్రియాతిపత్తౌ లృఙ్ ॥౨౮॥ సంఘట్టయన్నితి॥తరసా సంఘట్టయంత్యా అభిఘ్నంత్యాస్తన్వ్యాః ఆత్మనోభూషాహారాణాంభూషణవజ్రాణాం అంకురేషు కోటిషు ప్రోతంసక్తందుకూలంహరతీతి తద్ధారీభూపః నితంబంతస్యాః కటిందిశాపరిధాప్యసంవస్త్యదిగంబరం కృత్వాతత్పాపే నవస్త్రహరణపాపేనసంతాపమవాప॥

౨౯॥ హృత ఇతి॥ సనలః పథికయాచిత్కాంతుకేన హృతః కయాపిసంఘట్య అభిహత్యకరజైర్గృహ్నః ... మేన అక్షోలి పక్షఃఏవంతాభి

ట్యభిన్నాః కరజైః కయాపి। కయాచనాక్తః కుచకుంకుమేన సంభుక్తకల్పస్స
బభూవ తాభిః॥౩౦॥ ఛాయామయః ప్రైక్షి కయాపి హారే నిజే స గచ్ఛన్నథ
నేక్ష్యమాణః। తచ్చిత్తయాన్తర్నిరచాయి చారుస్వస్యైవ తన్వ్యా హృద
యం ప్రవిష్టః॥౩౧॥ తచ్ఛాయసౌందర్యనిపీతధైర్యాః ప్రత్యేకమాలింగద
మూః రతీశః। రతిప్రతిద్వంద్వితమాసు నూనం నామూషు నిర్ణీతరతః కథంచిత్
౩౨॥ తస్మాదదృశ్యాదపి నాతిబిభ్యుస్తచ్ఛాయరూపాహితమోహలోలాః।
మన్యంత ఏవాదృశమన్మథాజ్ఞాం ప్రాణానపి స్వాన్ సుదృశస్తృణాని॥౩౩॥

స్సంభుక్తకల్పః సంభుక్తప్రాయో బభూవ॥౩౦॥ ఛాయామయ ఇతి॥ కయా
పి స్త్రియా నిజే హారే ఛాయామయః ప్రతిబింబరూపః స నలః ప్రైక్షి ప్రేక్షితః
ఈక్షతేః కర్మణి లుఙ్ అథ గచ్ఛన్ అపసరన్ అత ఏవ నేక్ష్యమాణః అనిరీక్ష్య
మాణస్సన్ - స చిత్తే యస్యాస్తయా తద్గర్భితచిత్తయా తన్వ్యా - స్వస్యైవ
హృదయం ప్రవిష్ట ఇత్యంతరంతఃకరణే చారు సాధు నిరచాయి నిశ్చితః సచ్ఛా
యా నలః తద్దర్శాతిక్రమాత్తస్యా హారాదేవాపేతో న చిత్తాదితి సౌందర్యా
తిశయోక్తిః॥ ౩౧॥ తచ్ఛాయేతి॥ రతీశః కామః తస్య నలస్య ఛాయా తచ్ఛా
యం మణికుట్టిమాదిగతతత్ప్రతిబింబం - విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశా
లానిశానామితి నపుంసకత్వం - తస్య సౌందర్యేణ నిపీతధైర్యా ఆహృతధై
ర్యా అమూః స్త్రీః ప్రత్యేకమేకైకామేవాలింగత్ అతో ప్రత్యక్ష్య తేర తేః దే
వ్యాః ప్రతిద్వంద్వితమాసు రతిసదృశీష్వమూషు మధ్యే స రతీశః కథంచిదపి
నిర్ణీతరతిర్నిశ్చితనిజపత్నీకో నాభూత్ నూనం అన్యథా కథం ప్రత్యేకమా
లింగేదిత్యర్థః సర్వాస్వపి మన్మథవికారః ప్రాదుర్భూత ఇత్యర్థః ॥ ౩౨॥ త
స్మాదితి ॥ సుదృశః స్త్రియః తచ్ఛాయరూపేణ తత్ప్రతిబింబసౌందర్యేణా
హితః ఉత్పాదితః మోహః చిత్తవిభ్రమో యాసాం తా అత ఏవ లోలా ఆస
క్తాస్సత్యః - అదృశ్యాదపీతి భయహేతూక్తిః తస్మాన్నలాన్నాతిబిభ్యుః కిం
చిదపి న బిభ్యుః - శృంగారేణ భయానకస్తిరస్కృత ఇత్యర్థః - తథాహి ఆదృ
తమన్మథాజ్ఞా మన్మథపరతంత్రాస్సత్యః స్వాన్ స్వకీయాన్ ప్రాణానపి తృ
ణాని మన్యంత ఏవ - మన్యతేః కర్మణి చతుర్థ్యా వైభాషికత్వాద్ద్వితీయా ప్రా
ణానపి తృణీకృత్య తదా తత్సంగమలాలసానాం తాసాంతస్మాద్భయం న
త ఇతి భావః॥౩౩॥ జాగర్తీతి॥ పురః సర్వాం తచ్ఛాయదృశ్యాం తత్ప్రతిబింబ

జాగర్తి తచ్ఛాయదృశాం పురా యః స్పృష్టేచ తస్మిన్ విససర్ప కంపః । ద్రు
తం గతే తత్పదశబ్దభీత్యా స్వహస్తితశ్చారుదృశాం పరం సః ॥ ౩౪॥ ఉల్లాస్య
తాం స్పృష్టనలాఙ్గమంగం తాసాం నలచ్ఛాయపిబాపి దృష్టిః। అస్మై వరత్యా
స్త్రదనర్తి పత్యాచ్ఛేదేస్య బోధం యదహర్షి లోమ॥ ౩౫॥ యస్మిన్నలస్పృష్ట
కమేత్య హృష్టా భూయోపితం దేశమగాన్మృగాక్షీ సపత్యతత్రాస్య ధరారార
జస్సే పాదే ప్రసీదేతి శనైరవాదీత్ ॥ ౩౬॥ భ్రామ్యన్ననుష్యాముపకారికా
యామాయాస్య భైమీవిరహాత్క్రశీయాన్ । అసౌ ముహుస్సౌధపరంపరా

దర్శినీనాం చారుదృశాం- క్విప్ -యః కంపో జాగర్తి స్ఫురతి తత స్తస్మిన్ స్పృష్టే
చ సతి విససర్ప ప్రససార సకంపః ద్రుతం శీఘ్రం గతే అపగతే సతి తస్య పదశ
బ్దాద్భీత్యా కర్త్ర్యా పరం స్వహస్తవాన్ కృతః దత్తస్వహస్తః ప్రబలీకృత
ఇత్యర్థః - స్వహస్తశబ్దాన్మత్వర్థం తాత్తత్కరోతీతి ణిచి ణావిష్ఠవద్భావేవి
న్మతోర్లుక్ తతః కర్మణి క్తః॥ ౩౪ ॥ ఉల్లాస్యేతి॥ రత్యాః పత్యా కామేన స్పృ
ష్టం నలాంగం యేన తత్తాసామంగముల్లాస్య తాముల్లాసం ప్రాప్య తాం- ఉ
ల్లాసయతేః కర్మణి లోట్ నలచ్ఛాయస్య నలప్రతిబింబస్య పిబా- తద్దర్శినీత్య
ర్థః- ప్రాఘ్రాదినా శప్రత్యయః పిబాదేశశ్చ తాసాం దృష్టిరపి ఉల్లాస్య తాం
తయోశ్చేతనత్వాదితి భావః ఛేదే కర్తనే స్య బోధం బోధరహితం అచేత
నం లోమ అహర్షి హర్షితమితి యత్ హృష్టేర్ణ్యంతాత్కర్మణి లుఙ్ తదస్మై
వ పాషాణ ఏవ అనర్తి అశ్మనర్తన ప్రాయం రోమహర్షణం కుర్వాణస్య కా
మస్యైకిమసాధ్యమితి భావః అత్ర రోమహర్షణాశ్మనర్తనవాక్యార్థయోర్య
త్తచ్ఛబ్దావగతసామానాధికరణ్యానుపపత్త్యా సాదృశ్యాక్షేపే పాదావ
కార్యర్థవృత్తినిదర్శనాలంకారః లక్షణం తూక్తం॥ ౩౫॥ యస్మిన్నితి॥ మృగా
క్షీ యస్మిన్ దేశే నలస్యాస్పృష్టకం ఆలింగనవిశేషం॥ శ్లో॥ యదధ్యుషితస్సమ్ము
ఖమాగతాయాః అన్యాపదేశాద్వ్యాజతో నరస్య। గాత్రేణ గాత్రం ఘటయేత
దేతదాలింగనం స్పృష్టకమాహురార్యా ఇతి - రతిరహస్యేభిధానాత్ వి
దితవాలింగనం స్పృష్టకమాహురార్యా ఇతి - భూయస్స్పర్శలోభాత్ కింతు త
త్యప్రాప్య హృష్టా తం దేశం భూయోప్యగాత్ -పునస్స్పర్శలోభాత్ కింతు త
త్ర తస్య నలస్య పాదే పాద ప్రతికృతౌ ని
త్రజే శేషం రజస్సే భూపరాగని ష్ఠే అస్య నలస్య పాదేపాద ప్రతికృతౌ ని
పత్య ప్రణిపత్య ప్రసీద మాం పునః స్పృశ నానుగృహాణేతి శనైరవాదీత్ - నతు
స్పర్శం లేభేతి స్వాపగమాదిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ భ్రామ్యన్నితి భైమీవిరహాత్ క్రశీ

ణాంవ్యథత్తవిశ్రాంతిము పత్యకాసు॥౩౭॥ఉల్లిఖ్యహంసేనదళేలల్లిన్యాస్త స్మైరగాథాదన్నిత థైవభైమీ। తేనాభిలిఖ్యోపహృతస్వహారాకస్యానదృష్టా జనివిస్మయాయ॥౩౮॥ కౌమారగంధీనినివారయంతీస్వత్తానిరోమావళివే త్రచిహ్నే। సాలిఖ్యతేనైక్యతయావనీ యద్వార్ధ్నాసువస్థాంపరిచేతు కామా॥ ౩౯ ॥ పశ్యపురంధ్రీః ప్రతిసాంద్రచంద్రరజఃకృతక్రీడకుమార చక్రేచిత్రాణి చక్రేధ్వనిచక్రవర్తిచిహ్నాంత్రదం ఘ్రిప్రతిమాసుచక్రమ్

యాన్ అతిక్రశోపాసలః అముష్యాముపకారికాయాం రాజసద్మనిత్యర్థః భ్రమన్ సంచరన్ ఆయామ్యస్యసహ్రష్యముహుస్సౌధపరంపరాణాం ఉప త్యకాస్వాసన్నభూమిషు - అత్రసౌధానాంపర్వతసాధర్మ్యాద్గౌణో యంప్రయోగః ఉపాధిభ్యాంత్యకన్నా సన్నారూఢయోరితిత్యకస్పృశ్య యస్యపర్వతాసన్నభూమిసంజ్ఞాత్వేనవిధానాత్ - ఉపత్యకాద్రేరాస న్నభూమిరిత్యభిధానాత్తథైవప్రయోగాచ్చ- సంజ్ఞాత్వాదవకాత్పూర్వ స్యేకారాభావః-విశ్రాంతింవ్యధత్తవిశ్రాంతోభూదిత్యర్థః॥ ౩౭॥ కించఅ త్రవిశ్రాంతోవినోదాయభైమీప్రతికృతిమాలిఖ్యాద్రాక్షీదిత్యాహశ్లోకద్వ యేన-ఉల్లిఖ్యేత్యాదినా॥నస్వదృష్టపూర్వాం తాంకథమలిఖదితిశంకాంని రస్యన్నాహ- పూర్వంహంసేననళిన్యాదళేభైమీయమేథానప్రకారేణ ఉల్లిఖ్యతస్మైనలాయాదర్శిదర్శితాతథైవతేననలేన అభిలిఖ్య ఉపహృతస్వ హారాకంతా ఏతస్యజముక్తాహారాతదావిలిఖితేత్యర్థః- దృష్టాసతికస్యావి స్మయాయనాజనినజాతాసర్వస్యాఅపిజాతేత్యర్థః॥ ౩౮ ॥ కౌమారేతి॥ తేననలేనయౌవనస్యేయంయౌవనీ యా-వృద్ధాచ్ఛఃతస్యాందా్వారిద్వారే ప్రముఖేచతిష్ఠతీతియౌవనీయద్వార్ధ్నాఖరవసానయోర్విసర్జనీయ ఇతిశేష స్యవిసర్జనీయాన్తస్యసత్వంతామవస్థాందౌవారికదశాంయౌవనప్రవేశద శాంచపరిచేతుకామాఅభ్యసితుకామాఅతఏవరోమావళిరేవనేత్రందం డః తచ్చిహ్నంయస్యాస్సాకౌమారగంధఏషామస్తీతికౌమారగంధీని శై శవసంస్పర్శీనివృత్తానిచాపలానినివారయంతీసాదమయంతీఆలిఖ్య ఐక్ష్య తఈక్షతేఃకర్మణిలజ్ వయస్సంధౌవర్తమానాంతామాలిఖ్యఅద్రాక్షీది త్యర్థఃరూపకాలంకారః॥ ౩౯॥పశ్యేతిసాంద్రాణిచంద్రరజాస్సికర్పూ రపాంసవఃని అథకర్పూరము స్త్రియాంఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞ ఇత్యమరః తైఃకృత క్రీడంకుమారచక్రం బాలసంఘోయస్మిన్ అధ్వనిచక్రవర్తిచి

౪౦॥ తారుణ్యపుణ్యామవలోకయం త్యోరన్యోన్యమేణేక్షణయోరభి
ఖ్యాం౹ మధ్యేముహూర్తంసబభూవగచ్ఛన్నాకస్మికాచ్ఛాదనవిస్మయా
య॥౪౧॥ పురస్థితేతస్యక్వచిదస్యభూషారత్నేషునార్యఃప్రతిబింబితాః।
వ్యోమన్యదృశ్యేషునిజాన్యపశ్యన్విస్మిత్యవిస్మిత్యసహస్రకృత్వః॥ ౪౨॥ త
స్మిన్విషజ్యార్ధపథాభియాతంతదంగరాగచ్ఛురితంనిరీక్ష్య। విస్మేరతా
మాపురనుస్మరంత్యఃక్షిప్తంమిథఃకందుకమిందుముఖ్యః॥ ౪౩॥ పుంసిస్వభ
ర్తృవ్యతిరిక్తభూతేభూత్వాప్యవీక్షానియమవ్రతిన్యః। ఛాయాసురూ

హ్నం సార్వభౌమలక్షణం తస్యనళస్యఅంఘ్రిః త్రితిమాసుపాదన్యాసేషు
చక్రంచక్రరేఖాఃపశ్యంతీతిపశ్యాః పశ్యంతీః పాఘ్రాదినాశప్రత్యయఃప
శ్యాఃశశ్చపురంధ్రీఃప్రతి స్త్రియఉద్దిశ్యచిత్రాణిచక్రేతాసామాశ్చర్యా
ణిజనయామాసేత్యర్థః॥౪౦॥ తారుణ్యేతితారుణ్యపుణ్యాంయౌవనమనో
జ్ఞాం॥ని॥పుణ్యాస్మనోజ్ఞఇతివిశ్వః అన్యోన్యమభిఖ్యాంశోభామవలోకయం
త్యోరేణేక్షణయోర్మృగాక్ష్యోర్మధ్యేగచ్ఛన్మహూర్తమీషత్కాలంఆ
కస్మికాచ్ఛాదనేసనిస్సర్తుకవ్యవధానేనవిస్మయాయబభూవ అత్రవ్యవధా
నకారణంవినావ్యవధానోక్తేగకారణేకార్యోత్పత్తిలక్షణో విభావనా
లంకారః॥౪౧॥ పురఇతి॥క్వచిద్దేశేనార్యఃపురస్థితస్యాస్యనలస్య అదృ
శ్యేషుభూషారత్నేషునిజాని ప్రతిబింబితాని ప్రతిబింబానివ్యోమనిశూన్యే
విస్మిత్యవిస్మిత్యపునఃపునఃవిస్మితాభూత్వాసహస్రకృత్వఃసహస్రవారమ
పశ్యన్ అత్రాపినిరాలంబనప్రతిబింబదర్శనోక్తేరకారణేకార్యోత్పత్తిలక్ష
ణోవిభావనాలంకారః॥ ౪౨॥ తస్మిన్నితి॥ఇందుముఖ్యః స్త్రియఃమిథఃక్షి
ప్తంఅన్యోన్యంప్రతిప్రేరితంకందుకం - తస్మిన్నలేవిషజ్యలంభిత్వాఽర్ధః
పంథాఃఅర్ధపథిః విశేషణసమాసేసమాసాంతః - అర్ధంనపుంసకమిత్యే
కదేశసమాసఇతికేచిత్ - తత్రసమాంశనిబంధః-తస్మాదభియాంతంప్ర
త్యాగచ్ఛంతంతస్యనలస్యాంగరాగేణచ్ఛురితంరూషితంకందుకంనిరీక్ష్య
అనుస్మరంత్యఃకుతఏతదితిపునః పునరనుసందధానావిస్మేరతాంవిస్మిత
త్వమాపుఃనమికంపీత్యాదినారప్రత్యయః॥౪౩ ॥ పుంసీతి॥మహీష్యో జ
దారాఃస్వభర్తృవ్యతిరిక్తభూతేపుంసిపరపురుషే విషయేఅవీక్షానియ
మేనఅనిరీక్షాసంకల్పేనవ్రతిన్యః ప్రతిస్త్రియః ... తస్యనళస్యభువికృటి

పంభువితస్య వీక్ష్యఫలం దృశో రానశిరేమ హివ్యః॥౪౪॥ విలోక్య తచ్ఛాయ
మతర్కి తాభిః పతం ప్రతిస్వం వసుధాపిధత్తే। యథావయం కిం మదనం తథైనం
త్రినేత్రనేత్రానలకీలనీలం॥౪౫॥ రూపం ప్రతిచ్ఛాయికయోపనీత మాలోకితాభిర్యదినామ కామం। తథాపి నాలోకి తదస్యరూపం హారిద్రభంగాయ
వితీర్ణభంగమ్॥౪౬॥ భవన్నదృశ్యః ప్రతిబింబదేహవ్యూహం వితన్వన్మణికుట్టిమేషు। పురం పరస్య ప్రవిశన్స యోగీయోగీవచిత్రం స రరాజ రాజా॥
౪౭॥ పుమానివాస్పర్శి సయాభ్రమంత్యా చ్ఛాయామయా పుంస ఇవ వ్యాలో

మభూమహాచ్ఛాయా సుప్రతిబింబేషు రూపం సౌందర్యం వీక్ష్య దృశోఃఫల
మానశిరే ప్రాపుః-అత ఆదేరిత్యభ్యాసదీర్ఘః-అశ్నోతేశ్చేతి నుడాగమః॥
౪౪॥ విలోక్యేతి॥ తాభిః రాజమహిషీభిః తస్య నలస్య చ్ఛాయా అనాతపరేఖా
తచ్ఛాయం నీలమితి శేషః విలోక్య యథా వయం స్వం స్వకీయం పతిం భీమం
ప్రత్యుద్బుద్ధం మదనం దధ్మహే తథా వసుధాపి స్వం పతిం భీమమేవ ప్రత్యు
ద్బుద్ధం కంతు- త్రినేత్రస్య- ఈశ్వరస్య నేత్రానలకీలైర్నేత్రాగ్ని జ్వాలైః ని
లం కృష్ణవర్ణం ఏనం మదనం ధత్తే కిమిత్యతర్కి-ఉత్ప్రేక్షితం - నలచ్ఛాయైవ
సుధాగతేఽస్మిన్మదనత్వోత్ప్రేక్షణాదుత్ప్రేక్షాలంకారః నలచ్ఛాయాపి స్త్రీ
ణాం మదనవిభ్రమః నలే తు కిముత వక్తవ్యమితి భావః ౪౫॥ నన్వేవం నల విలోకనీ
నామాసాం కథం న పరపురుష నిరీక్షణే వ్రతలోప స్తత్రాహ। రూపమితి॥
ప్రతిచ్ఛాయైవ ప్రతిచ్ఛాయికా- స్వార్థే కః- కాత్పూర్వస్యేతీకారః తయోప
నీతం రూపం ఛాయాత్మకం స్వరూపం తాభిః స్త్రీభిరాలోకి యది ఆలోకి
తం చేత్ కామం యథేచ్ఛమాలోక్యతాం నామ- తథాపి హారిద్రభంగాయ
హారిద్రాఖండాయ- వితీర్ణభంగం దత్తపరాజయం- తత్స్వరూపమిత్యర్థః
అస్య తత్ప్రసిద్ధం రూపం స్వరూపం నాలోకి నాలోకితం సాక్షాద్రూపద
ర్శనే దోషః న ప్రతిచ్ఛాయాదర్శన ఇత్యర్థః॥
౪౬॥ భవన్నితి॥ వియోగీ విరహీ అయోగీ చ స రాజా నలః అదృశ్యో భవన్స్వ
యమదృశ్యస్సన్ మణికుట్టిమేషు మణిసిబద్ధభూమిషు- ప్రతిబింబదేహానాం
వ్యూహం సమూహం వితన్వన్ సంపాదయన్ యోగిపక్షే బహూని యోగ
శరీరాణి యుగపత్కల్పయన్ తథా పరస్య రాజాంతరస్య పురం నగరం అ
న్యత్ర జీవాంతరస్య శరీరం పరకాయం ప్రవిశన్॥ని॥ పురం పురి శరీరే చేతి వి
శ్వః యోగీ అణిమాదిసిద్ధిమాన్ ... త్రం॥ ౪౭ ॥ పుమానితి॥ భ్రమం

కి। భ్రువన్నివాత్మ్యాయామయాపికశ్చిదితిస్మశస్త్రైణగిరశ్శృణోతి॥౪౮॥ అంబాంప్రణమ్యోపనతానతాంగీన శైనభైమీపథియోగమాప।సభ్రాంతభైమీషునతాంవివేదసాతంచనాదృశ్యతయాదదర్శ॥౪౯॥ ప్రసూప్రసాదాధిగతాప్రసూనమాలానలస్వభ్రమవీక్షితస్య। క్షిప్తాపికంఠాయతయోపకంఠేస్థితంతమాలంబతసత్యమేవ॥౫౦॥ స్రగ్వాసనాదృష్టజనప్రసాదస్సత్యేయమిత్యద్భుతమాపభూపః।క్షిప్తామదృశ్యత్వమితాంచ మాలామాలోక్యతాంవిస్మయతేస్మబాలా॥ ౫౧॥ అన్యోన్యమన్యత్రవదీక్షమాణౌపర

త్యామయాపు మానివాస్పర్శిస్పృష్టఃమయాపుంసః చ్ఛాయేవవ్యాలోకవిలోకిత్రామయాపికశ్చిద్భ్రువక్లపన్నివఅతర్కితర్కితః- సర్వత్రకర్మణి లుజ్-ఇత్యేవరూపా స్త్రైణస్య స్త్రీసమూహస్యగిరః - యద్వా స్త్రీషుభవాః స్త్రైణాః గిరఃస్త్రీపుం సాభ్యాంనఞ్స్నఞౌభవనాదితిభావే ర్ధేనఞ్ప్రత్యయః-సనలఃశృణోతిస్మ -లట్స్మఇతిభూతేలట్॥ ౪౮॥ అంబామితి॥ నతాంగీవ్యానతగాత్రీభైమీఅంబాంమాతరం॥సి॥అంబాసవిత్రీజననీమాతాచేతిహలాయుధః-ప్రణమ్యోపనతాసతీ - నశైనపథియోగమాపసనలోభ్రాంతభైమీషుఅలీకభైమీషుమధ్యేతాంనవివేదవివిచ్యనాజాత్ సాచతంనలంఅదృశ్యతయానదదర్శఅత్రరూపసామ్యాదభ్రాంతభైమ్యాఃభ్రాంతభైమీభిస్సహాభేదాభిధానాత్సమాన్యాలంకారః॥శ్లో॥ సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్రవస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్ ౪౯ ప్రస్వే॥ప్రసూప్రసాదాధిగతామాతృప్రసాదలబ్ధా॥సి॥ జనయిత్రీప్రసూర్మాతాజననీత్యమరః ప్రసూనమాలాపుష్పమాలికా-తయాభైమ్యాభ్రమవీక్షిత స్వభ్రాంతిదృష్టస్యనళస్యకంఠాయతక్షిప్తావ్యుపకంఠేసమీపేస్థితం-సత్యమేవతథ్యమేవతం నలమాలంబతప్రాప-మణిప్రభాయాంమణిబుద్ధిన్యాయాదితిభావః॥౫౦॥ స్రగితి॥భూపోనలఃవాసనయానిరంతరభావనయాదృష్టస్య జనస్య అలీకభైమ్యాః ప్రసాదోనుగ్రహభూతాఇయంస్రక్సత్యాభూతేతిహేతోరద్భుతమాప-బాలాభైమీచక్షిప్తామాత్మనాన్యస్తాం అథఅదృశ్యత్వమితాం మాలామాలోక్యఆలోచ్యవిస్మయతేస్మవిస్మితాభూత్॥౫౧॥అన్యోన్యమితితాభైమీనలౌపరస్పరేణాధ్యుషితేజశేషేపి - అన్యోన్యమితికర్మనిర్దేశఃనలోభైమీంస్ప్రాప నలమిత్యర్థః- అన్యత్రేవద్దేశాంతరఇవేక్షమాణౌ అన్యత్రస్థాయినావివపశ్యంతావిత్యర్థః ఆలింగితమాలింగనంతాలీకాయస్యతదా

స్వరేణాధ్యుషితేపిదేశే। ఆలింగితాలీకపరస్పరాంతస్తథ్యంమిథస్తౌపరి
షస్వజాతే॥౫౨॥ స్పర్శంతమస్యాధిగతాపిభైమీమేనేపునర్భ్రాంతిమదర్శ
నేన।నృపస్తుపశ్యన్నపితామదీతస్తంభోఽనధర్తుంసహసాశశాక॥౫౩॥ స్ప
ర్శాతిహర్షాదృతసత్యమత్యాప్రవృత్యమిథ్యాపతిలబ్ధబోధా।పునర్మిథస్స
త్యమపిస్పృశంతౌనశ్రద్దధాతేపథితౌవిముక్తౌ॥౫౪॥సర్వత్రసంపాద్యమ
బోధమానౌరూపశ్రియాతిథ్యకరంపరంతౌ। నశేకతుఃకేళిరసాద్విరంతు

లింగితాలీకం- ఏతదాలింగనంమిథ్యేత్యభిమానంపరస్పరస్యాంతరంతఃక
రణంయస్మిన్కర్మణితద్యథాభవతితథా - అవ్యయోత్తరపదోబహువ్రీ
హిఃఅవ్యయంరేఫాంతం క్రియావిశేషణంమిథోన్యోన్యంతథ్యంయథా
ర్థమేవపరిషస్వజాతేశ్లిష్యతఃఉపసర్గాత్సునోతీత్యాది నాషత్వం పూర్వ
వాసనయాపరస్పరరూపంపరస్పరచేష్టాంచమిథ్యేతిమస్య మానావేవత
థ్యమచేష్టేతామిత్యర్థః॥ ౫౨॥ స్పర్శమితి॥ భైమీతంతథ్యంస్పర్శంఅధిగ
తాప్రాప్తాపిపునరస్యనళస్యఅదర్శనేనాదృశ్యత్వేనభ్రాంతింమేనే - అ
తోనలంధర్తుంనశశాకేతిశేషఃనృపస్తుపశ్యన్నప్యదీతఃస్తంభోన్నిష్క్రియాం
గత్వలక్షణస్సాత్వికోయస్యససన్తాంభైమీంసహసాధర్తుంగృహీతుంన
శశాకఅన్యథాధారేదితిభావః అత్రస్తంభపదార్థస్యవిశేషణగత్యాధార
ణాశక్తిహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥ ౫౩॥ స్ప
ర్శేతి॥విముగ్ధౌరాగాంధౌతౌ దమయంతీనళౌ పరిస్పర్శేనాతిహర్షోతిమా
త్రానందఃతస్మాద్ధేతోస్తదన్యథానుపపత్త్యాఆదృత్యయాదృఢీకృత్యయా
సత్యమత్యాసత్యోయంస్పర్శ ఇతిబుద్ధ్యాప్రవృత్య పునరావృత్య మి
థ్యాప్రతిలబ్ధబోధాప్రవృత్తేపిస్పర్శాలాభాన్మిథ్యేతినిశ్చితబోధామిథేతి
బుద్ధవంతావిత్యర్థఃపునరిత్థముభయదర్శనానన్తరంమిథోన్యోన్యంతథ్యం
యథార్థమపిసస్పృశంతావపినశ్రద్దధాతేనవిశ్వసతుః-దధాతేర్లట్తజ్-
శ్రచ్ఛబ్దస్యశ్రదంతరోరుప సంఖ్యానమిత్యుపసర్గత్వాద్ధాతోఃప్రాక్ప్ర
యోగః॥౫౪॥సర్వత్రేతి॥తౌభైమీనళౌరూపశ్రియాసౌందర్యసంపదాస
ర్వత్రసర్వావయవేషుసంపాద్యంమిథస్సంపాదార్హంపరస్పరానురూ
పమిత్యర్థఃఅతఏవపరమత్యంతమాతిథ్యకరంమిథస్సత్కారకారిఅలీకమ
నంత్యంపరస్పరంతుకర్మఆలోక్యఅబోధమానౌమిథ్యేత్యవగచ్ఛమానౌకేళి
రసాత్క్రీడారాగాద్విరంతుంనివర్తితుంనశేకతుఃకిం త్వలీకేనాపిపరస్పరేణ

మళీకమాలోక్యపరస్పరంతౌ॥౫౫॥ పరస్పరస్పర్శరసోర్మిసేకాత్తయోః క్షణంచేతసివిప్రలంభః। స్నేహాతిదానా దవదీపికార్చిర్నిమజ్య కించిద్ద్విగుణందిదీపే॥౫౬॥ వేశ్మాపసస్థైర వియోగయోగాద్బోధంచ మోహంచముహుర్దధానా।పునఃపునస్తత్రపురస్సపశ్యన్బభ్రామ తాం సుభ్రువముద్భ్రమేణ॥౫౭॥పద్భ్యాంనృపస్సంచరమాణఏషచిరం సవిభ్రమ్యకథంకథంచిత్। విదర్భరాజప్రభవానివాసంప్రాసాదమభ్రంకషమాససాద॥౫౮॥సఖీశతానాంసరసైర్విలాసైస్స్మరావరోధభ్రమమావహంతీం। విలోకయామాససభాంసభైమ్యాస్తస్యప్రతోళీమణివేదికాయామ్॥ ౫౯॥

క్రీడితుమాచకాంక్షతురిత్యర్థః॥ ౫౫॥ పరస్పరేతి॥తయోర్వైదర్భీనలయోః చేతసివిప్రలంభోవిరహః పరస్పరస్పర్శరసస్యఅన్యోన్యస్పర్శసుఖస్య ఊర్మిభిస్సేకాత్క్షణంస్నేహస్యతైలాదేరతిదానాద్దీపకార్చిర్దీపజ్వాలేవ కించిదీషన్నిమజ్యనిర్వాయద్వాగుణావావృత్తిర్యస్మిన్కర్మణితద్యథా భవతి తథాద్విగుణం - అధికమ్‌దీపేప్రజజ్వాల సోప్యుద్దీపక ఏవాభూదిత్యర్థః॥ ౫౬ ॥ వేశ్మేతిసాభైమీధైర్యవియోగ యోర్యోగాద్యథాసంఖ్యంముహుర్బోధంచ మోహంచదధానేతియథాసంఖ్యాలంకారః- వేశ్మనిజావాసమాపసనలస్తత్రతాంసుభ్రువంభైమీం ఉద్భ్రమేణభ్రాంత్యాపునఃపునః పురోగ్రేపశ్యన్బభ్రామ-ప్రాప్తమ్‌శమేణీభావః- ఏతేనచాపలాఖ్యస్సంచారీభావఉక్తఃచాపలంత్వనవస్థానమితిలక్షణాత్॥౫౭ ॥ పద్భ్యామితి॥ఏషనృపఃపద్భ్యాంసంచరమాణోగచ్ఛన్సమస్తృతీయాయుక్తాదితితృతీయాచిరంపరిభ్రమ్యకథంకథంచిత్పాదచారక్లేశాదతికృచ్ఛ్రేణవిదర్భరాజప్రభవఃకారణంయస్యాస్తస్యాఃవైదర్భ్యాఃనివాసం అభ్రంకషతీత్యభ్రంకషమత్యున్నతం-సర్వకూలాభ్రకరీషేషుకషఇతిప్రత్యయేమామాగమఃప్రాసాదంసౌధమాససాద ॥౫౮ ॥ సఖీతి॥సనలస్తస్యప్రాసాధస్యప్రతోళ్యాంప్రాంగణేయామణివేదికాతస్యాంసఖీశతానాంసరసైస్సానురాగైర్విలాసైర్లీలాభిఃస్మరావరోధభ్రమమావహంతీం కామాంతఃపురభ్రాంతికరీభైమ్యాస్సభామాస్థానీంవిలోకయామాస ౫౯॥అథచతుర్దశభిస్తాంసభాంవర్ణయతి॥కంఠఇత్యాదిభిః॥ యత్రసభాయాంకలంమధురమాలపంతీ-పికానాం-వత్వేన త్రిస్రోరేకాఅస్యసంతీతిత్రిరేఖఃఅస్యాఃకంఠః వేణువీణాస్త్రిస్రోజితాస్సంతీతిసూచయతికిమితి అంతరంతఃకరణే అ

కంఠఃకిమస్యాఃపికవేణువీణాస్తిస్రోజితాస్సూచయతిత్రిరేఖః। ఇత్యంతర
స్థాయతకాపియత్రనలేనబాలాకలమాలపంతీ॥ ౬౦॥ ఏతంనలంతందమ
యంతిపశ్యత్యజార్తిమిత్యాళికులప్రబోధాన్। శ్రుత్వాసనారీకరవర్తిశా
రీముఖాత్స్వమాశంకతయత్రదృష్టం॥ ౬౧॥ యత్రైకయాలీకనళీకృతాళీ
కంరేమ్యృషాభీమభవీభవంత్యా।తద్రుక్పథేదోహళికోపనీతాశాలీనమా
ధాయిమధూకమాలా॥౬౨॥చంద్రాభమాభ్రూంతిలకందధానాచంద్రా
నవస్థామివ యత్రకాంతా।ససర్జకాచంద్రసమేసఖీముఖే తద్వ్యాన్నిజా

స్థాయతస్తుతాఅత్రకంఠరేఖాత్రయస్యవిశేషణగత్యానిజపికాదిత్రయ
విజయసూచకత్వోత్ప్రేక్షాహేతుకత్వాత్కావ్యలింగసంకీర్ణేయము
త్ప్రేక్షా॥౬౦॥ ఏతమితి॥సనలోయత్రసభాయాం-నారీకరవర్తిశారీముఖా
త్కాంతాకరగతశారికాముఖాత్ -హేదమయంతి-తమేతంనలంపశ్యఆ
ర్తింపీడాంత్యజఇత్యేవరూపాన్ఆళికులప్రభోధాన్ ఆళికులస్యసఖీజన
స్యప్రబోధ్యతేయైభిరితిప్రబోధాన్ఆశ్వాసనోక్తిః- కరణేఘఞ్ప్రత్యయ
శ్రుత్వాస్వమాత్మానందృష్టమాశంకత - యేతంనలంపశ్యేతినిర్దేశాదే
తాభిర్దృష్టోస్మీతిశంకితవానిత్యర్థః- శారీనాక్యేనారీవాక్యభ్రమాది తిభా
వః - అతయేతభ్రాంతిమదలంకారో వ్యజ్యతఇతివస్తునాలంకారధ్వనిః॥
౬౧॥యత్రేతియత్రసభాయాం - తద్రుక్పథేనళదృష్టిపథే- మృషాభీమభ
వాఆరోపితభైమీఅతయాతయాభవంత్యాయేక యాసఖ్యాఅళీకనలఃఆ
రోపితనలఃఅసఃసకృతాఅళీకనళీకృతాతస్యాఆళ్యాస్సఖ్యాఃకంరేదోహ
ళికయాధాత్ర్యా - ఉపనీతాయామధూకమాలాశాలీనంలజ్జామంథరం
యథాతథాఆధాయి ఆహితాదధాతేఃకర్మణిలుఙ్ అతోయుక్చిణ్ణతోరి
తియుగాగమఃయేతేనభైమ్యాస్స్వయం వరత్వరాసత్రైకధానత్వం చ
వ్యక్తంసదస్యజీవాతురాసీదిత్యర్థః॥౬౨॥ చన్ద్రాభమితి॥ యత్రసభాయాం
కాపికాంతా - చంద్రాభంచంద్రనిభంఅభ్రుమభ్రుకవికారం తిలకంచం
ద్రసమేసఖీముఖేతద్వచాఆభ్రతిలకవతానిజాస్యేందునాకృతమనుబిమ్బం
ప్రతిబింబంయస్మిన్కర్మణితద్యథాభవతితథాదధానారచయంతీచం
ద్రానవస్థాంససర్జేవేత్యుత్ప్రేక్షాఅత్ర- తిలకక్రియోత్పత్తౌస్వచ్ఛద్రవ్యాత
యాపరస్పరాభిముఖావస్థితదర్పణవదితరేతరాభ్రతిలకసంక్రాంతేరితరే
తరతిలకచంద్ర[illegible]త్వాదనవస్థాక్రియానిష్పత్తిశ్చేతిచిత్రమితి

స్యేందుకృతానుబింబమ్॥౬౩॥దళోదరేకాంచనకైతకస్యక్షణాన్మషీభావుకవర్ణరేఖమ్।తస్యైవయత్రస్వమనంగలేఖంలిలేఖభైమీసఖలేఖనీభిః॥౬౪॥విలేఖితుంభీమభువోలిపీషుసఖ్యాతివిఖ్యాతిభృతాపియత్ర। అశాకిలీలాకమలంనవాణీరపాగికర్ణోత్పలమక్షినైవ॥౬౫॥ భైమీముపాసీనయాదేత్యయత్రకలిప్రియస్యప్రియశిష్యవర్గః । గంధర్వవధ్వాస్స్వరమధ్వరీణతత్కంఠనాళైకధురీణవీణః॥

౬౬॥నావాస్మరఃకింహరభీతిగుప్తేఃపయోదరేఖేలతికుంభఏవ। ఇత్యర్ధచం

భావః॥౬౩॥దళేతి॥యత్రసభాయాంభైమీకాంచనకైతకస్యస్వర్ణకేతకకుసుమస్యదళోదరేపత్రమధ్యేక్షణాత్ ఝడితిమషీభావుకాశ్యామీభవంత్యఃపర్ణలేఖాఅక్షరవిన్యాసాయస్మింక్తం - తస్యనళస్యైవకృతేస్వంస్వకీయంఅనంగలేఖంకామసందేశంసలైరేవలేఖనీభిః కణికాభిఃలిలేఖ॥౬౪॥

విలేఖితుమితి ॥ యత్ర సభాయాం లిపిషుచిత్రకర్మసుకృతికారార్తినోవాజీష్వక్తవ్యఅతివిఖ్యాతిభృతాఅతిచతురయాపీత్యర్థఃసఖ్యాభీమభువోభైమ్యాఃలీలాకమలంవిలేఖితుంఅశాకభావేలుజ్ శకేత్యాది నాతుమున్ప్రత్యయః - పాణింతునాశాకి- తధాకర్ణోత్పలం విలేఖితుమ పారిపర్యాప్తంపూర్వవల్లుజ్ - పర్యాప్తవచనేష్వలమర్థేష్వితితుమున్ప్రత్యయః అక్షితునాపాక్యైవసర్వోపమానాతీతిత్వాత్తల్లావణ్యస్యేతిభావః॥

౬౫॥భైమీమితియత్రసభాయాంగంధర్వవధ్వోగంధర్వాంగనాఏవ- కలిప్రియస్యప్రియకలహస్యనారదస్య- వాప్రియస్యేతిబహువ్రీహౌ ప్రియశబ్దస్యపరనిపాతః ప్రియశిష్యవర్గః స్వరఏవమధుక్షౌద్రంతే నారీణమరిక్తంపూర్ణమితియావత్ ల్వాదిభ్యశ్చేతిని ష్ఠానత్వం తేనతస్యాభైమ్యాఃకంఠనాలేనసహఏకధురంవహంతీత్యేకధురీణాస్సమాస ఇత్యర్థఃఏకధురాల్లుక్చేతిఖచ్ప్రత్యయః - తావీణాయస్యససన్నేత్యాగత్యభైమీముపాసీనక్చేతిఖచ్ప్రత్యయః - తావీణాయస్యససన్నేత్యాగత్యభైమీముపావీణ

యత్ వీణయాఉపగాయతిస్మ -సత్యాసపాశేత్యాదినాణిచ్ః జ్ గానవిద్యాయాంగంధర్వీణామప్యుపాస్యాభైమీత్యర్థః॥౬౬॥నావేతి॥ యత్రసభాయాంఅర్ధచంద్రాభనఖాంకచుంబిఅర్ధచంద్రాకారనఖక్షతభాక్కుచోయస్యాసస్సఖీ-స్మరః-హరభీత్యాగుప్తేః-గుప్త్యర్థమిత్యర్థః - సంబంధసామాన్యేషష్ఠీపయసాంక్షీరాణాంనీరాణాంచధరః పయోధరఃకుస్తనపచః॥ని॥పయసాస్యాత్ క్షీరనీరయోరితివిశ్వః...

ద్రాఘనఖాంకచుంబికుచాసఖీయత్రసఖీభిరూచే॥ ౧౭॥ స్మరాశుగీభూయవి
విదర్భసుభ్రూవక్షోయదక్షోభిఖలుప్రసూనైః। స్రజంసృజంత్యాతదశో
ధితేషుయస్యైకయాసూచిశిఖాంనిఖాయ॥౧౮॥ యత్రావదత్తామతిభీరు
శైమీక్ష్యజల్ప్యేదంసఖిసాహసిక్యం। త్వమేవకృత్వామదనాయదత్సేబా
ణాన్ప్రసూనానిగుణేనసజ్జాన్॥ ౧౯॥ ఆలిఖ్యసఖ్యాఃకుచపత్రభంగీము
ధ్యేసుమధ్యామకరీంకరేణ। యత్రావదత్తామియమాళియానంమన్యే
త్వదేవావళినాకనద్యాః॥౨౦॥ తామేవసాయత్రజగాదభూయఃపయో

కం-నావానఖాంకేసైవేతిశేషః ఖేలతిదాహపరీహారాయ విహరతికిమితి
రూపకసంకీర్ణేయముత్ప్రేక్షా-ఇతిసఖీభిరూచేఉక్తా॥ ౧౭॥ స్మరేతి॥ప్రసూ
నైఃకుసుమైఃస్మరాశుగీభూయకామబాణాభూత్వావిదర్భసుభ్రువోవై
దర్భ్యాఃవక్షోహృదయమక్షోభిక్షోభితం ఖల్విత్యత్ తత్ క్షోభణవై
రంయత్రసభాయాంతేషుప్రసూనేషుసూచిశిఖాంసూచ్యగ్రంనిఖాయని
కుట్య। స్రజంమాలాంసృజంత్యారచయన్త్యాఏకయాకయాచిత్కాంత
యాఅశోధినిర్యాతితంహృదయచ్ఛేదినాంహృదయచ్ఛేదఏవప్రతీకారఇ
తిభావః॥౧౮॥యత్రేతి॥యత్రసభాయాంతాంస్రక్స్రష్ట్రీంసఖీం-భైమీంఅ
తిభీరుఅత్యంతంభీత్వాభిధాతోఃక్త్వోర్ల్యబాదేశః అనదత్ కిమితిహేసఖి
ఇదంసహసావర్తతఇతిసాహసికఃఅవిమృశ్యకారీ - ఓజస్సహోంభసా
వర్తతఇతిఠక్ తస్యకర్మసాహసిక్యం-బ్రాహ్మణాదిత్వాద్యత్ప్రత్యయః- త్వ
జత్యజకుతఃత్వమేవప్రసూనాన్యేవబాణాన్ గుణేనతంతునాజ్యయాచ॥సి॥
గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితివైజయంతీసజ్జాన్
సక్తాన్కృత్వామదనాయదత్సేదదాసితదేతత్స్వతఏవదహతోవహ్నే
ర్వాయునాసంధుక్షణమితిభావః॥౧౯॥ ఆలిఖ్యేతి॥ యత్రసభాయాంసుమ
ధ్యాకాపికాంతాసఖ్యాఃకుచయోఃపత్రభంగినాంపత్రరచనానాం మధ్యే
మకరీంకరేణాలిఖ్య తాంసఖీమవదత్ కిమితిహేఆళిసఖిఇయం మకరీత్వ
దేకావళేరేఫనాకినద్యామందాకిన్యాఇతిరూపకం- యానంవాహనంమ
కరీవాహనాగంగేతిప్రసిద్ధిఃమన్యే- అత్రోత్ప్రేక్షాతస్యాశ్చోక్తరూపకేణ
సంకరః॥౨౦॥తామితి॥ యత్రసాపృథ్వీమధ్యాసీత్తామేవసఖీంభూ

యోజగాద - కిమితిపయోధర్యాదోజలగ్రహాఃసముద్రసంభవ ఇత్యర్థఃకి

ధీయాదఃకుచకుంభయోస్తే। సేయం స్థితా తావకహృచ్ఛయాంకక్రియా
స్తువిస్తారయశఃప్రశస్తిః॥ ౭౧॥ శారీంచరంతీం సఖి మారయైనామిత్యక్ష
దాయే కథితే కయాపి। యత్ర స్వఘాతభ్రమభీః శారీకాకూతసాకూతహ
సస్సజజ్ఞే॥ ౭౨॥ భైమీసమీపే స నిరీక్ష్య యత్ర తాంబూలజాంబూనదహం
సలక్ష్మీమ్। కృతక్రియాదూత్యమహోపకారస్మరాళమోహాద్రఢిమాన
మూహే॥ ౭౩॥ తస్మిన్నియం సేతి సఖీసమాజే నలస్య సందేహమథ వ్యుద
స్యత్। అపృష్టమేవ స్ఫుటమాచచక్షే సఖ్యోఽపి రూపాతిశయస్స్వయన్తాం॥

ఇచ్ఛ తావకస్య హృచ్ఛయస్య మకరధ్వజస్యాంకో మకర స్తస్య క్రియదయా యి
తా తే తవ కుచకుంభయోః స్థితా సేయం మకరీ విస్తారయశస స్తయోరేవ
పరీణాహకీర్తేః ప్రశస్తిః స్తుతివర్ణావళిరస్తు॥ ౭౧॥ శారీమితి॥ యత్ర సనలః క
యాపి కిళవదేతి శేషః హే సఖి మేనాం చరంతీం భ్రమంతీం శారీమక్షోపక
రణం దారువికారం శారికాఖ్యాం శకుంతి కామిత్యర్థాంతరేణ శకుంతికా
యాభయోత్పత్తిః॥ ని॥ శారీత్వక్షోపకరణే తథా శకునికాంతర ఇతి విశ్వః
మారయ ప్రహర- ఇతి అక్షదాయే అక్షాః పాశకాః॥ ని॥ అక్షాస్తు దేవనాః
పాశకాశ్చ ఇత్యమరః- తేషాం సంబంధీ దాయో దానం॥ ని॥ దాయో దా
నేయౌతకాదిధనే విత్తేచ పైతృక ఇతి వైజయంతీ తస్మిన్ కథితే స్వఘాతే
త్మమారణే భ్రమేణ భ్రాంత్యా భీరోర్భీతాయాః శార్యాః శారికాయాః కా
క్వాపి కృతస్వరేణోన్నీతః- సాకూతం భావగర్భం హసో హాసో యస్య
సః స్వనస్య హాసోఽస్త్వితి వికల్పాదప్ప్రత్యయః జజ్ఞే జాతః॥ ౭౨॥ భైమీతి॥ య
త్ర సభాయాం సః నళో భైమీసమీపే తాంబూలస్య జాంబూనదహంసో హి
రణ్మయహంసాకారః కరక స్తస్య లక్ష్మీం నిరీక్ష్య కృతః క్రియాయాః భై
మ్యా దూత్యమేవ మహోపకారో యేన తస్మిన్ మరాళే హంసే మోహస్య
భ్రమస్య ద్రఢిమానం దార్ఢ్యం ఊహే ఊహవాన్ వహేః కర్తరి లిట్ వచిస్వపీ
త్యాదినా సంప్రసారణమ్॥ ౭౩॥ తస్మిన్నితి॥ అథ సభావలోకనానంతరం త
స్మిన్ సఖీసమాజే నలస్య సందేహం కాన్యాత్ర భైమీతి సంశయం వ్యుదస్యన్
సప్రసిద్ధః సఖ్యోఽపి రూపాతిశయస్సౌందర్యవిశేషః స్వయమపృష్ట ఏవ తాం
భైమీం సా భైమీ ఇయమితి స్ఫుటమాచచక్షే

౭౪ భైమీవినోదాయముదాసఖీభి స్తదాకృతీనాంభువికల్పితానాం। నాత
ర్కిమధ్యేస్ఫుటమప్యదీతంతస్యామబింబంమణివేదికాయాం॥ ౭౫ ॥ హు
తాశకీనాశజలేశదూతీర్ని రాకరిష్ణోఃకృతకాకయాచ్ఞాఃభైమ్యా వచోభి
స్సనిజాంతదాశాంన్యవర్తయద్దూరమపిప్రయాతామ్॥ ౭౬॥ విజ్ఞప్తిమంత
స్సభయస్సభైమ్యాంమధ్యేసభంవాసవశంభలీయామ్ । సంభావయా
మాసభృశంకృశాశ స్తదాళిబృందైరభినంద్యమానాం॥ ౭౭ ॥ లిపిర్నదై
వీసుపరాభువీతితుభ్యంమయిప్రేషితవాచిశస్య । ఇంద్రస్యదూత్యాంర

సౌందర్యసాక్షాత్కారాదియందమయంతీతినిశ్చికాయేత్యర్థః॥ ౭౪॥ భై
మీతి॥ భైమ్యావినోదాయవృత్తస్యక్యాపనోదాయముదాకౌతుకేనసఖీభిర్భువి
భూతలేకల్పితానాంతస్యనలస్యాకృతీనాంప్రకృతీనాంమధ్యేమణివేదికా
యాంస్ఫుటముదీతమపితస్యనళస్యఅనుబింబం నాతర్కినతర్కితం-తత్రా
పిస్వకల్పితాకృతిసామ్యాదితిభావఃఅతఏవ- సామాన్యాలంకారఃతేనచ
భ్రాంతిమాన్వ్యజ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౭౫ ॥ హుతాశే
తి ॥ కృతాఃకాక్వాయాచ్ఞాఃప్రార్థనాయాభిస్తాఃచిత్తచాలనచతురోక్తిరి
త్యర్థఃహుతాశకీనాశజలేశాఃవహ్నియమవరుణాః ॥ ని ॥ ప్రేతపతిఃపి
తృపతిశ్చ కీనాశ ఇతిహలాయుధఃతేషాం దూతీఃనిరాకరిష్ణోః పరిహారం
త్యాః- అలంకృజిత్యాదినాఇష్ణుచ్ప్రత్యయఃనలోకేత్యాది నాషష్ఠీప్రతిషే
ధాద్ద్వితీయా- భైమ్యాఃవచోభిస్సనలోదూరంప్రయాతాంఇంద్రాదిక
పటేనలు ప్తప్రాయామపినిజాంస్వకీయాంతదాశాంభైమీకృష్ణాంన్యవర్త
యత్నివర్తితవాన్పునస్తత్ప్రత్యాశామకార్షీదిత్యర్థః॥ ౭౬॥ విజ్ఞప్తిమి
తి ॥ సనలోమధ్యేసభం సభాయామధ్యే- పారేమధ్యేషష్ఠ్యావేత్యవ్య
యీభావేనపుంసకహ్రస్వత్వం-తదాళిబృందైర్భైమీసఖీసంఘైరభినంద్య
మానాంవాసవశంభళీయామింద్రదూతీసంబంధినీం కామిన్యోస్సంధాత్రి
శంభళీ॥ని॥ కుట్టనీశంభళీ సమేఇత్యమరఃభైమ్యాంవిషయేవిజ్ఞప్తిం వక్ష్య
మాణాంవిజ్ఞాపనాం అంతస్సభయఃఇంద్రగౌరవాదంగీకరిష్య తీతిబిభ్య
దేనేత్యర్థఃఅతఏవకృశాశఃశిధిలభైమీప్రాప్త్యాశశ్చసన్ - భృశంసం
భావయామాస॥ ౭౭॥ లిపిరితి॥ దైవీలిపిర్దేవలిపిఃభువిభూలోకేసుపరాప

చ్ఛయ ప్రసాదం విజ్ఞాపయన్త్యా మవధానదానమ్॥ ౭౮ ॥ సలీలమాలింగన యోపపీడ మనామయం పృచ్ఛతి వాసవస్త్వామ్। శేషస్త్వదాశ్లేషకథాపి నిద్రైః స్తద్రోమభిస్సందిది శే భవత్యై॥ ౭౯॥ యః ప్రేర్యమాణోపి హృదా మఘోనస్త్వదర్థనాయాం హ్రియమాపదాగః। స్వయంవరస్థానజుషస్తమస్య బధాన కంఠం వరణస్రజైవ॥ ౮౦॥ నైనం త్యజ క్షీరధిమంథనాద్యైరస్యానుజాయోద్గమితా మరైః శ్రీ । అస్మై నిమన్త్యేత్సురసోదరున్యాం శ్రా

రితుం శక్యా - ఈప్సదురిత్యాదినా ఖల్ప్రత్యయః - నేతి హే త్వోస్తుభ్యం వ్యాహృతార్థా వాగ్వాచికం సందేశవాక్యం॥ ని॥ సందేశవాగ్వాచికం స్యాదిత్యమరః - వాచో వ్యాహృతార్థాయామితి ఠక్ తత్ప్రేషితం యేన తస్య ఇంద్రస్య దూత్యాం మయి విజ్ఞాపయం త్యాం అవధానస్యైకాగ్ర్యస్య దానమేవ ప్రసాదం రచయ అనుగ్రహం కురు॥ ౭౮॥ సలీలమితి॥ హే భైమి-వాసవస్త్వాం సలీలం సవిలాసం అలింగనయా ఆలింగనేన- ఆజ్ఞాపర్వాలింగయతేశ్చౌరాదికాద్యుచ్ ఉపపీడ ముపపీడ్య గాఢమాలింగ్య ఉపపీడమిత్యత్ర చకారాత్తృతీయోపపదేణముల్ ప్రత్యయః - తృతీయా ప్రభృత్యన్యతరస్యామితి వికల్పాదసమాసః అనామయం పృచ్ఛతి॥ శ్లో॥ కుత్ర బంధుమనామయమితి స్మరణాదితి భావః - శేషః కార్య శేషస్తు త్వదాశ్లేషకథయా పూర్వోక్తత్వదాలింగన ప్రసంగేన వినిద్రైర్హృషితైస్తస్యేంద్రస్య రోమభిస్స్వవత్యై సందిది శే సందిష్టం కర్మణి లిట్ త్వదాలింగన ప్రార్థనైవానంతరం వక్తవ్యః కార్య శేషోపీతి భావః ॥ ౭౯ ॥ య ఇతి॥ హే భైమి॥ మఘోన ఇంద్రస్య యః కంఠస్త్వదర్థనాయాం విషయే హృదా ప్రేర్యమాణోపి హ్రియమేవాగోపరాధమాపత్ హీనస్యాధికం ప్రతియాచ్నా సంకోచోప్యపరాధ ఏనేతి భావః - స్వయంవరస్థానజుషః స్వయంవరమాగతస్య అస్యేంద్రస్య తమపరాధినం కంఠం వరణస్రజా భర్తృవరణమాలికయా త్వం బధాన ఈదృశాపరాధినాం ఈదృగ్బంధ ఏవ దండ ఇతి భావః సర్వధాలజ్జాం విహాయ ప్రార్థనాం కుర్వతో మహేంద్రస్య మనోరథపూరణం కార్యమితి తాత్పర్యార్థః॥ ౮౦॥ నేతి॥ హే భైమి ఏనమింద్రం న త్యజ-తథాహి-మైరమరైః- అస్యేంద్రస్య అనుజాయ ఉపేంద్రాయ-తాదర్థ్యే చతుర్థీ-క్షీరాణి ధీయంతేస్మిన్నితి క్షీరధిః క్షీరోదధిః కర్మణ్యధికరణే చేతి కి ప్రత్యయః తస్య మంథనాత్ మథనాదుపాయాత్ మంథతేర్భావాదికస్యేతి త్వాన్న

మాగమః శ్రీః ... ... అస్మై ఇంద్రాయ

మ్యంతనోత్థాపయితుం శ్రియం తే॥ ౮౧॥ లోకస్రజి ద్యౌర్దివి చాదితేయాః
అప్స్వాదితేయేషు మహాన్మహేంద్రః। కింకర్తుమర్థీ యది సోఽపి రాగాజ్జాగ
ర్తి కర్త్యాకిమతః పరాఽపి॥ ౮౨॥ పదం శతేనాపమఖైర్యదింద్ర స్తస్మై స తే
యాచనచాటుకారః। కురు ప్రసాదం తదలంకురుష్వ స్వీకారకృద్భ్రూనట
నక్రమేణ॥ ౮౩॥ మందాకినీనందనయోర్విహారే దేవే భవేద్దేవరి మాధవే చ।
శ్రేయశ్శ్రియాం యాతరి యచ్చ సఖ్యాం తచ్చేతసా భావిని భావయస్వ॥

పూర్వవచ్చక్షుర్ధ ఇక్షురస ఏవోదకం యస్య తం ఇక్షుసౌధం నామాబ్ధిం ఉద
కస్యోదస్సంజ్ఞాయామిత్యుదాదేశః విమథ్యమథిత్వా అన్యాం శ్రియముత్థా
పయితుం నశ్రావ్యం నప్రయాస్యం తు - ద్వితీయయా శ్రియాత్యైవ తే
పేంద్రవదింద్రస్యాపి లక్ష్మీపతిత్వే తయోర్వైషమ్యాయ దేవానాం ల
క్ష్మ్యంతరసంపాదనప్రయాసో నస్యాదితి భావః అత్రామరాణాం లక్ష్మ్యం
త త్పాదన ప్రయత్నాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తే రతిశయోక్తిభేదః॥
౮౧॥ లోకేతి॥ లోకస్రజి స్వర్గాదిలోకపఙ్క్తౌ ద్యౌః స్వర్గో మహతీ దివి చ అ
దిత్యా అపత్యాని పుమాంస ఆదితేయాః దేవాః మహాంతః కృ దికార గాణిషం
తాత్ స్త్రీభ్యో ఢక్ ఆదితేయో ప్వపి మహేంద్రో మహాన్ స మహేంద్రోఽపి
రాగాత్ కింకర్తుం సేవితుమర్థీ ఇచ్ఛుర్యది కింశబ్దస్యాస్యస ర్వాదేశః తస్య
నిపతితత్వద్ధాతోః ప్రాక్ప్రయోగః అర్థయతే రిచ్ఛార్థత్వాత్సమానక
ర్తృకేషు తుమున్ అతోఽస్మాదింద్రసేవ్యత్వాత్పరా కాష్ఠాపి ఉత్కృష్టావ
స్థా చ జాగర్తి స్ఫురతి కిం న జాగర్తీత్యర్థః అత్ర లోకాదిషు పూర్వపూర్వాపే
క్షయోత్తరోత్తరస్యోత్కర్షోక్తేస్సారాలంకారః ఉత్తరోత్తరముత్కర్ష
స్సార ఇతి లక్షణాత్॥ ౮౨॥ పదమితి॥ ఇంద్రః శతేన మఖైః మఖశతేన యత్పద
మింద్రత్వలక్షణం స్థానమాప ప్రాప-స ఇంద్ర స్తస్మై పదాయ తత్పదస్వీ
కారాయేత్యర్థః- తే తవ యాచనేన ప్రార్థనయా చాటుకారః ప్రియంవదః-
జాత ఇతి శేషః-నశబ్దశ్లోకేత్యాదినా టప్రత్యయనిషేధాత్కర్మణ్యణ్ ప్ర
సాదమనుగ్రహం కురు తత్ ఐంద్రం పదం స్వీకారకృతా అంగీకారవ్యంజకేన
భ్రూనటనక్రమేణ భ్రూవిక్షేపవ్యాపారేణ అలంకురుష్వ॥ ౮౩॥ మందా
కినీతి॥ భావయతీతి భావిని విచారచతురే భైమి మందాకినీ నందనయోర్విహారే
క్రీడాయాం మాధవే దేవే దేవేడపేంద్ర దేవం దేవ దేభర్తృభ్రాతరం సతి॥ సా॥ స్యా
లాస్స్యుర్భ్రాతరః పత్న్యాః స్వామినో దేవృదేవరావిత్యమరః॥ దివో

౧౨౪॥ రజ్యస్వ రాజ్యే జగతామితీంద్రాద్యాచ్ఞా ప్రతిష్ఠాంలభసే త్వమేవ లఘూకృతస్వం బలియాచనేన తత్ప్రాప్తవానాస నవామనంతి ॥ ౧౨౫॥ యానేవ దేవాన్నమసి త్రికాలం న తత్కృతఘ్నీకృతయే౽చితీ తే। ప్రసీద తాన ప్యనృణాన్విధాతుం పతిష్యత స్త్వత్పదయోస్త్రిసంధ్యమ్॥ ౧౨౬॥ ఇత్యుక్తవత్యా నిహితాదరేణ భైమీగృహీతా మఘవత్ప్రసాదః। స్రక్పారిజాతస్య

స్మితిస్పృహయాలుః - శ్రియాం శ్రీమత్యాం యయాతి ఇన్ద్రాన్తరిక్షవృభార్యాయాం॥ని॥ భార్యాస్తు భ్రాతృవర్గస్య యాతరస్స్యుః పరస్పరమిత్యమరః- యతేర్వృద్ధిశ్చేతి స్పృహయాలుత్యయః సఖ్యాంచ - యచ్ఛ్రేయో మహోత్కర్షః భవేత్ - తత్త్వం చేతసా విభావయ విచారయ అయాచితోపనతమహచ్ఛ్రేయో న పరిహర్తవ్యమిత్యర్థః అత్ర నందనవిహారక్రియాయాః మాధవదేవృకత్వ శ్రియోః స్పృహయాలుత్వగుణయోశ్చ సామస్త్యేన యౌగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారభేదః॥శ్లో॥ గుణక్రియాయౌగపద్యం సముచ్చయ ఉదాహృత ఇతిలక్షణాత్

౧౨౪॥ రజ్యస్వేతి॥ హే భైమి జగతాం రాజ్యే త్రైలోక్యాధిపత్యే రజ్యస్వ అనురక్తా భవ ప్రార్థనాయాం లోట్ రంజేః స్వరితేత్వాదాత్మనేపదం- ఇత్యేవంరూపాం యాచ్ఞాం ప్రార్థనామేవ ప్రతిష్ఠాం గౌరవమింద్రాత్త్వమేవ లభసేత థాహి త్రైలోక్యరాజ్యస్య ప్రాప్తయే లాభాయ బలేర్వైరోచనస్య యాచనేన లఘూకృతః అల్పీకృతః స్వమాత్మా యేన తం విష్ణుమపీతి శేషః తం వామనం హ్రస్వం లఘుం చానంతి యదర్థం విష్ణోరపి యాచ్ఞా లాఘవం ప్రాప్తం తేదానీం యదీయతే సవేంద్రేణేత్యహో తే భాగధేయమిత్యర్థః వ్యతిరేకేణ దృష్టాంతాలంకారః॥ ౧౨౫॥ యానితి॥ హే భైమి యానేవ దేవానింద్రాదీన్ - త్రయః కాలాః యస్మిన్కర్మణి తత్త్రికాలం యథా తథా- నమసి త్రిసంధ్యం నమస్కరోషీత్యర్థః- తేషాం దేవానాం కృతఘ్నీకృతిస్తదీయ ప్రత్యుపకారపరిహారేణ కృతఘ్నకరణం తే తవ నౌచితీ నౌచిత్యం న- తిసృణాం సంధ్యానాం సమాహారస్త్రిసంధ్యం - సంధ్యాత్రయమేవేత్యర్థః - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా- నాటాబంత ఇతి నపుంసకత్వం - త్వత్పదయోః పతిష్యతః నమస్కరిష్యతః తాన్ దేవాన్ 'అప్యనృణాన్ విధాతుం ప్రతిప్రణామస్వీకారేణ అనృణాన్కర్తుం ప్రసీద- తాననృణీ కుర్విత్యర్థః॥

౧౨౬॥ ఇతీతి॥ ఇత్థముక్తవత్యా శక్రదూత్యా - ఆదరేణ నిహితా సమర్పితా మఘవతః ప్రసాదోఽనుగ్రహభూతా- సత్త్వేవ భైమ్యా గృహీతా స్వీకృతా

ఋతేనలాశాం వా సైరశేషామపుపూరదాశామ్॥౮౭॥ ఆర్యే విచార్యాలమిహేతికాపియోగ్యంసఖిస్యాదితికాచనాపి । ఓంకారఏవోత్తరమస్తువస్తుమంగళ్యమత్రేతిచకాప్యవోచత్॥౮౮॥ అనాశ్రవావఃకిమహంకదాపివక్తుంవిశేషఃపరమస్తుశేషః। ఇతీరితేభీమజయానదూతీమాలింగ్యధాళిశ్చముదామియత్తా॥౮౯॥ భైమీంచదూత్యంచనకించిదాపమితిస్వయంభావయతోనలస్య। ఆలోకమాత్రాద్యతతన్ముఖేందోర భూన్న బిన్నంపహృద

తంసత్వేనఅభిమతత్వేనేతిభావః పాంజాతస్యత్రస్రజ్మాలికానలస్యాశాంతృష్ణాందిశంచఋతేవినాతస్యాస్తస్యవిపరీతశంకాకరత్వాదితిభావః॥౮౭॥ఆశాతృష్ణాదిశోరితివిశ్వః-యద్యపి-అన్యారాదితరర్తే ఇతిఋతేశబ్దయోగాత్పంచమ్యేవవిహితా తథాపిమతాంతరేద్వితీయాప్యస్తీత్యాహుః-తథాఫలతిపురుషారాధనమృతఇతిప్రయోగశ్చ- అశేషామాశాందిశంసర్వాఅపీత్యర్థః-జాతావేకవచనం-వాసైర్నిజవాసనాభిరపుపూరత్పూరితవతీపుపూరణ ఇతిచౌరాదికస్యధాతోరల్లోపిత్వాన్నాలోపి శాస్వృదితామిత్యపధాహ్రస్వనిషేధః- అభ్యాసహ్రస్వఃద్వయోరప్యాశయోరభేదాధ్యవసాయాద్వినోక్తిర్న్వాహః॥౮౭॥ఆర్యఇతి॥ఆర్యేభైమిఇహేంద్రవరణేవిచార్యఅలంవిచారోనకర్తవ్యఇతికాపిసఖిఅవోచత్ సఖేభైమియోగ్యమిదంయుక్తంస్యాదితికాచనాప్యవోచత్ అత్రఓంకారొంగీకారఏవమంగళ్యముత్తరముత్తరరూపంవస్త్వస్త్వితికాప్యవోచత్॥౮౮॥ అనాశ్రవేతి॥ హేసఖ్యఃఅహంకదాపివోయుష్మాకంఅనాశ్రవా అవచనకారిణీకింపరంకింతువక్తుంవిశేషశ్శేషోస్తికింతువక్తవ్యశేషః కశ్చిదస్తీత్యర్థఃఇతిభీమజయాభైమ్యాఈరితేఉక్తేసతిదూతీమింద్రశంభళీమాళిరైభమీసఖీశ్చముదామియత్తామితిర్నాలింగన్న ప్రాపత్ స్వోక్తమంగీకృత్యతత్రకించిద్వరదానను పేక్షత ఇతిభావిన్యామహాంతమానందమవిందతేత్యర్థః॥౮౯॥భైమీమితి॥భైమీంచదూత్యంచకించిత్కించనతయోరేకంచ- నాపంనప్రాపం- ఆప్నోతేరిజిమిప్ స్త్రీరత్నలాభోమాభూత్పరోపకారోపినసిద్ధఇత్యర్థఃఇతిస్వయమాత్మనిభావయతోభైమీచిత్తచలనభావంత్యాచింతయతోనలస్యహృదయమేవారవిందంతన్ముఖేందోఃభైమీముఖచంద్రస్యాలోకమాత్రాద్దర్శనమాత్రాత్తత్కాలమాత్రాత్ ... దర్శనాద్యోతావిత్యమరఃభిన్నంపిదీర్ణం వికసితంచనాభూద్యది నాభూత్కింతి

యారవిందం॥౯౦॥ ఈషత్స్మితతత్క్షాలితసృక్వభాగాద్దృక్సంజ్ఞయా వారితత
త్తద్దాలిః। స్రజా నమస్కృత్య తమేవ శక్రం తాం భీమభూరుత్తరయాంచ
కార॥౯౧॥ స్తుతౌ మఘోనస్త్యజ సాహసిక్యం వక్తుం కియత్తం శ్రుతిరేవ వే
దః। వృథోత్తరం సాక్షిణి హృత్సు నృణామవజ్ఞాతృవిజ్ఞాపిమమాపి తస్మిన్॥
౯౨॥ ఆజ్ఞాం తదీయామనుకస్య నామ నకారపారుష్యముపైతు జిహ్వా। ప్ర
హ్వాస్తు తాం మూర్ధ్ని నిధాయ మాలాం బాలా పరాధ్యామపి శేషవాగ్భిః॥

దాత్తన్ముఖదర్శనాదనయా విశ్వాస్య హతోऽస్మీషదీర్ష్యహృదయో భూదిత్య
ర్థః ఇందుప్రకాశాత్కథమరవిందవికాస ఇతి విరోధశ్చ ద్యోత్యతే॥౯౦॥ ఈ
షదితి॥ భీమభూః భైమీ ఈషత్స్మితేన మందహాసేన తత్క్షాలితౌ ధౌతౌ సృక్వణీ
ఓష్ఠప్రాంతావేవ భాగౌ యయా సా సనీ॥సి॥ ప్రాంతావోష్ఠస్య సృక్వణీ ఇ
త్యమరః దృక్సంజ్ఞయైవ వారితాః నిషిద్ధాస్తాస్తాః పూర్వోక్త విరుద్ధప్రలాపి
న్యః ఆళయస్సఖ్యః యయా సా చ సతీ తమేంద్రదూతీం తత్తయా స్రజా స హై
వ-వృద్ధో యూనేతి సూత్రే కారప్రయోగాదేవ జ్ఞాపకాత్సహ శబ్దాప్రయో
గేపి సహార్థే తృతీయా- శక్రం నమస్కృత్య స్రజం శక్రం చ నమస్కృత్యేత్యర్థః
న తు తామవతంసీకృత్య-తచ్చనలస్య జీవాతురితి భావః- తామింద్రదూతీము
త్తరయాంచకార ఉత్తరమాచష్ట తత్కరోతి తదాచష్ట ఇతి ణిచ్॥ ౯౧॥ స్తు
తావితి॥ హే దూతి మఘోన ఇంద్రస్య స్తుతౌ విషయే సాహసిక్యం సాహస
మవిమృశ్యకారిత్వం త్యజ-న స్తుహీత్యర్థః-కుతః - అశక్యాదిత్యాహ తం శ
క్రం కియదల్పం వక్తుం వేదయతీతి వేదః శ్రుతిరేవ వేత్తి నాన్యః అతస్సన్తే స్వ
రమేతి భావః తర్హి కిమస్యోత్తరం తత్రాహ-నృణాం హృత్సు విషయే సా
క్షిణి సాక్షిభూతే సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామితి ఇని ప్రత్యయః-తస్మిన్మఘో
ని అజ్ఞాతృ-అనజ్ఞాక్ విజ్ఞాపయతి బోధయతీతి తత్తథోక్తం మమ సంబంధ్యు
త్తరమపి వృథా అజ్ఞస్యోత్తరాకాంక్షా న సర్వజ్ఞస్యేతి భావః॥౯౨॥ తథాస్య
వినయపరిహారార్థం కించిద్విజ్ఞాపయామీత్యాహ। ఆజ్ఞామితి। తదీయాం మై
న్ద్రీమాజ్ఞామనుతాం మద్దిశ్యకస్య నామ జిహ్వా నకారో నఞుచ్చారణమేవ
పారుష్యముపైతు ప్రతిషేధరౌక్ష్యం భజేత్- నకోపి తదాజ్ఞోల్లంఘనసా
హసికోస్తీత్యర్థః - కింతు బాలా శిశురహం ప్రహ్వా నమ్రా సతీ తామాజ్ఞామే
వ మాలాం మూర్ధ్ని నిధాయ శేషవాగ్భిః ...ర్భిః ...రాధ్యామి అపరా

౼౩॥తపఃఫలత్వేన హరేఃకృపేయమిమంతపస్యేవజనంనియుఙ్క్తే। భవ
త్యుపాయంప్రతిహిప్రవృత్తావుపేయమాధుర్యమధైర్యసజ్జి॥ ౼౪ ॥ శు
శ్రూషితా హే తదహంతమేవపతింముదేః వ్రతసంపదేపి। విశేషలేశోయ
మదేవదేహంశాగతంకృతిభృత్తనే హి॥౼౫॥అశ్రౌషమిన్ద్రాదరిణీగి
రస్తేసతీవ్రతాతిప్రతిలోమతీవ్రాః। స్వంప్రాగహంప్రాదిషినామరాయ

ధంకరోమిసచబలాచాపలాత్ స్థవ్యఇత్యర్థః॥౼౩॥ తపఇతి॥తపఃఫలత్వే
నఇంద్రోపాసనారూపస్యతపసఃఫలత్వేనోపలక్షితాఫలభూతేత్యర్థఃఇ
యంమత్ప్రార్థితారూపాకృపా - హరేరింద్రస్యఇమంజనంమాంతప
స్యేవపునరపీంద్రోపాసనాయామేవనియుఙ్క్తేప్రేరయతి- స్వారాధ్యం
తోపసృష్టాదితివక్తవ్యాదాత్మనేపదంనసుముఖేత్తత్ఫలం ప్రాప్తంకింత
పసేత్యాశంక్యసత్యంతదేవస్వాదుకరమిత్యాహభవతీతి। హియస్మాదు
పాయంప్రతిప్రవృత్తౌసాధనగోచరప్రవృత్తౌ విషయేఉపేయస్యసాధ్య
స్యమాధుర్యం-స్వాదుత్వమేవఅధైర్యమస్థైర్యంసజ్జయతికారయతీత్యధై
ర్యసజ్జిభవతి - పునస్సాధనప్రవృత్తిచాపలంకారయతీత్యర్థఃసిద్ధాన్తోపి
స్కారప్రవృత్తికల్పోయంప్రవృత్తిరితిభావః॥౼౪॥ఫలితమాహ॥శుశ్రూ
షితాహఇతితత్తస్మాదర్థిత్వాదహంతమింద్రమేవపతింశుశ్రూషితా హే
సేవిష్యని॥శుశ్రూషాశ్రోతుమిచ్ఛాయాంపరిచర్యావధానయోరితివిశ్వః-
జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాంసనఇతిశ్నోతేస్సన్నంతాత్తజీలుట్ తాసస్సకారస్య
హకారఃకింతుముదేపిసంతోషాయచ వ్రతసంపదేపిపాతివ్రత్యసంపత్త్యా
ర్థంచక్షితిభృత్తయారాజత్వేనఇహకస్మింశ్చిన్నరేఅంశేన మాత్రయాఆ
గతమవతీర్ణంశ్లో॥అష్టాభిశ్చసురేంద్రాణాంమాత్రాభిర్నిర్మితోనృపఇతి
స్మరణాత్-అతఏవ - అదేవదేహంగేవదేహరహితంమానుషవిగ్రహం
సంతం-నతుసాక్షాదితిశేషః - అయంవిశేషలేశోల్పీయాన్భేదఃసచసోఢ
వ్యఃఅన్యదామేవ్రతలోపస్స్యాదితిభావః॥౼౫॥కథంవ్రతలోపస్తదాహ॥
అశ్రౌషమితి॥ హేఇంద్రదూతిసతీవ్రతస్యపతివ్రతాధర్మస్యఅతిప్రతిలో
మాఃఅత్యంతప్రతికూలాఃఅతఏవతీవ్రాఃదుశ్శ్రవాశ్చ తేగిరఃఇంద్రేఆదరి
ణీఆదరవతీఅశ్రౌషంఇంద్రోమహతీదేవతేతిభయభక్తిభ్యామశ్రౌషం- న
తురాగాదితిభావః-కథంతర్హితమేవపతింభజిష్యామీత్యుక్తంతత్రాహ
ప్రాక్పూర్వమహంస్వమాత్మానంఅసురాయదేవతాత్మనేతస్మైఇంద్రా

కింనామయస్మైమనసానరాయ ॥ ౯౬॥ తస్మిన్విమృశ్యైవవృతేహృదేషా స్సైంద్రీదయామానుతాపికాభూత్। నిర్వాతుకామంభవసంభవానాం ధీరంసుఖానామవధీరణేన॥ ౯౭॥

వర్షేషుయద్భారతమార్యధుర్యాస్తువంతిగార్హస్థ్యమివాశ్రమేషు। తత్రాస్మిపత్యుర్వరివస్యయాహంకర్మోర్మికిర్మీరితశర్మసింధుః॥ ౯౮॥ స్వర్గేసతాంశర్మపరంనధర్మాభవంతిభూమావిహతచ్చతే చ ఇష్ట్యాపి...ష్టిస్సుక

యసప్రాడిషినప్రాదాంనామ- కింతునరాయనరరూపిణేనలరయోరభేదా న్నలరూపాయచతస్మైమనసాప్రాడిషిదదాతేన్లజితజ్ఞ్యాస్థా ఘ్వారిచ్ఛేతి కారఃఅతస్సాత్త్వాదింద్రభజనేమమప్రతలోపస్సాన్యదేవేత్యర్థః॥ ౯౬॥ త స్మిన్నితి॥తస్మిన్నలేహృదాహృదయేనవిమృశ్యైవవృతేసతిఇదమేవసా ధ్వితిసవ్యజ్ఞిచిన్త్యైవప్రవృత్తేసతీత్యర్థః- ఏషాఐంద్రీదయాపరిజిఘృక్షా ధ్వలక్షణాకృపా-నిర్వాతుకామంమోక్తుకామం ఇదమేవ సాధ్వితి నిశ్చిత్య మోక్షేప్రవృత్తమిత్యర్థః॥ని॥ముక్తిఃకైవల్యనిర్వాణేత్యమరః-ధీరంసుధీర్వికా రచిత్తంవిద్వాంసంభవసంభవానాంసుఖానాంఅవధీరణాసాంసారికసు ఖసన్న్యాసఃతేనమానుతాపికాపశ్చాత్తాపకా రిణీనాభూత్ - అక్షయంధమర్మయోఃప్రతిషేధా త్కర్మణిద్వితీయా॥

౯౭॥ విమృశ్యకృతమిత్యుక్తముపసంవిమర్శ్యప్రకారమేవశ్లోకచతుష్టయేనా హ॥ వర్షేష్విత్యాది॥ఆర్యధుర్యాఆర్యశ్రేష్ఠాః-ఆశ్రమేషుబ్రహ్మచర్యాది షుచతుర్షుగార్హస్థ్యంగృహస్థాశ్రమమివ- వర్షేష్విళావృతాదిషునవసు యద్భారతంవర్షంస్తువంతిప్రశంసంతి - తత్రభారతవర్షేఅహంపత్యుర్వ రివస్యయాశుశ్రూషయా॥ వరివస్యాశుశ్రూషేత్యమరః వరివస్యతేః కణ్వాదిత్వాత్యప్రత్యయేఅకారప్రత్యయేటాప్ శర్మోర్మిభిఃసుఖపరంపరా భిఃకిర్మీరితంచిత్రితంతత్సహచరంధర్మంలిప్సుర్లబ్ధుమిచ్ఛురస్మి॥ శర్మశాత సుఖానిచచిత్రకిర్మీరకల్మాషశబలైతాశ్చకర్బురఇతిచామరః॥ ౯౮॥ నను స్వర్గేపిసుఖధర్మాస్తఇత్యతఆహ॥ స్వర్గఇతి॥స్వర్గేసతాంస్వర్గవాసినామి త్యర్థః శర్మపరంసుఖమేవధర్మాస్సుకృతానినభవంతి-ఇహాస్యాంభూమౌ తచ్ఛర్మచతేవధర్మాశ్చభవంతిసంభవంతికించేహ ఇష్ట్యాయాగేనసురా ణాంతుష్టిరస్మిసుకరాసుసంపాద్యా...శర్మధర్మతుష్టి

రాసురాణాంకథంవిహాయత్రయమేకమీహేర్గా-సాధోరపిస్వఃఖలుగామి తాధోగామీనతుస్వర్గమితఃప్రయాణే। ఇత్యాయతించింతయతోహృదిజ్వే ద్వయోరుదర్కఃకిముశర్కరేణ॥ ౧౦౨॥ ప్రక్షీణఏవాయుషికర్మకృష్టేవ రాన్నతిష్ఠన్త్యసతిష్ఠతేయః। బుభుక్షతేనాకమపథ్యకల్పంధీర స్తమాహా తసుఖోన్ముఖంకః॥ ౧౦౧॥ ఇతీంద్రదూత్యాంప్రతివాచముద్ధేప్రత్యూహ్య నైషాభిదధేవయస్యాఃకించిద్వివక్షోల్లసదోష్ఠలక్ష్మీజితాపనిద్రద్దళపంక

రూపంవిహాయైకంసుఖహే- నచైతత్ప్రేక్షావత్కృత్యమితిభావః- తస్మా త్స్వర్గాదపిభూలోకఏవశ్లాఘ్యఇత్యర్థః॥౯౯॥ ఇతోపికారణాద్భూలోక ఏవశ్రేయానిత్యాహ॥ సాదోరితి॥ కించసాధోస్సుకృతినోపిస్వఃస్వర్గాద ధోగామితాతమిష్యత్తాఖలుససాధుఃఇతోస్మాద్భూలోకాత్ప్రయాణేతు స్వర్గంగామీగమిష్యతి॥శ్లో॥ తేతంభుక్త్వాస్వర్గలోకంవిశాలంక్షీణేపుణ్యే మర్త్యలోకంవిశంతీతిగీతావాక్యాత్ - భవిష్యతిగమ్యాదయఇతిగామిశ బ్దస్యభవిష్యదర్థతాఅకేనోరితిషష్ఠీప్రతిషేధాత్కర్మణిద్వితీయా- ఇత్యర్థ మాయతిముత్తరకాలం॥ని॥ఉత్తరఃకాలఆయతిరిత్యమరఃహృదిచింతయ తోవివేకినఃద్వయోస్స్వర్భూలోకయోఃఉదర్కఉత్తరఫలం॥ఉదర్కఃఫల ముత్తరమిత్యమరఃజ్వేశర్కరేణకిము- శర్కరేవేత్యర్థః - ఏకాశర్క రారిలాశకలప్రాయాన్యత్ అపరాత్విక్షువికారాతత్రక్రమాద్ద్వావప్య దర్కౌజ్వేశర్కరేతత్కల్పావిత్యర్థః అతఏవనిదర్శనాలంకారభేదః॥ ని॥ శర్కరాఖండవిశ్వతావుపలాశర్కరాంశయోరితివిశ్వః॥ ౧౦౦ ॥ ప్రక్షీ ణఇతి॥ కించయోనాకఃకర్మకృష్టేకర్మార్జితఆయుషిప్రక్షీణేసత్యేజన రా న్నత్యాపతిష్ఠతేసంగచ్ఛతీతిష్ఠతీసతినోపతిష్ఠతేఉపాత్ దేవపూజేత్యాది నాసంగతికరణేక్ జ్ ఆపాతేప్రారంభేసుఖోన్ముఖంసుఖప్రవణం- నతుపరి ణామఇత్యర్థఃఅతఏవఅపథ్యకల్పంఅపథ్యాన్నసదృశంతం నాకంస్వర్గం ధీరోధీమాన్కోబుభుక్షతేభోక్తుమిచ్ఛతి-అపథ్యాన్నభోజనవదాసన్నసు రణాధికాగంనాకభోగంకోనామరోచతఇత్యర్థః॥ ౧౦౧ ॥ ఇతీతి॥నైషా ఖైమీఇతీత్యమింద్రదూత్యాంవిషయేప్రతివాచంప్రత్యుత్తరంఅర్ధేప్రత్యూ హ్యామధ్యేమధ్యేనిరుధ్యఅసమాప్యైవేత్యర్థః ఉపసర్గాద్ధ్రస్వ ఊహేరితి హ్రస్వఃకించిద్వివక్షయాకించిద్వక్తుమిచ్ఛయా ఉల్లసతఃస్ఫురతఃఓష్ఠ లక్ష్మ్యాశోభయాజితమపనిద్రద్దళంకపలంయ్యేత్యర్థ అపనిప్రా

జ్ఞాస్యాః॥౧౦౨॥ అనాదిధావిస్వపరంపరాయా హేతుప్రజస్స్రోతసివే
శ్వరేవా । ఆయత్తధీరేషజన స్తథా ర్యాః కిమీదృశః పర్యనుయుజ్య కార్యః
౧౦౩॥ నిత్యంనియత్యాపరవశ్య శేషే కస్సంవిదానోఽస్యనుయోగయోగ్యః
అచేతనాసాచనవాచమర్హే ద్వక్త్రాతువక్త్రి శ్రమకర్మభుక్త్రై॥ ౧౦౪॥ క్ర
మేళకంనిందతికోమలేచ్ఛుః క్రమేళకః కంటకలంపట స్తమ్। ప్రతీత యోరిష్ట

ర్వాద్రా తేశ్నత్రుపీత్యోయః తచ్చతత్పంకజంచతదివఆస్యంయానాంతా
వయస్యాస్సఖీః అభిదధేఉవాచ- దధాతేః క ర్తరిలిటితఙ్ ॥౧౦౨॥అనాదీతి
హేఆర్యాః- ఏషజనః అనాదియథాతథాధావిన్యాః ప్రహరంత్యాః స్వప
రంపరాయాః స్వదేహపరంపరాయా ఇత్యర్థః తత్సంబంధిన్యాః హేతు
ప్రజః హేతుభూతకరపరంపరాయాః స్రోతసి స్రవాహేవా ॥శ్లో॥ బుద్ధిః క
ర్మానుసారిణీతివచనాత్- ఈశ్వరేవా ఏష ఏవకారయతేతిశ్రుతేః- ఆయత్త
ధీః-నతుస్వాధీనబుద్ధిరిత్యర్థః నిరీశ్వరమతభేదాత్పృథుద్వయోక్తిః తత్తస్మా త్
ఈదృశః పరతంత్రః ఏషజనః పర్యనుయుజ్యోపాలభ్యకింకార్యః కారయి
తుంశక్యః కారయతేరచోయత్ అతఃస్వయమపిదైవపరతంత్రా నపర్యను
యోజ్యేతిభావః॥ ౧౦౩॥నను దైవపారతంత్ర్యేపిమానుషః పర్యనుయో
జ్యః విద్యాం స్తుపర్యనుయోజ్యఏవేత్యాశంక్యాహ.॥ నిత్యమితి॥అశేషేజ
నే నిత్యంసర్వదా నియత్యా దైవేనపరవతి పరతంత్రేసతి - సంవిదానోఽపి
ద్వానపి-సమోగచ్ఛృచ్ఛీత్యాదినా విశేరాత్మనేపదం- కః అనుయోగయో
గ్యః ఉపాలంభార్హః- విదుషాపినియతేరలంఘ్యత్వాదితిభావః - త
ర్హి నియతిరేవపర్యనుయుజ్యతాంతత్రాహ - అచేతనాసానియతిశ్చవా
చంపర్యనుయోగంనార్హేత్ - అచేతనోపాలంభస్యారణ్యరుదితకల్పత్వాది
తిభావః తథాప్యుపాలంభదోషమాహవక్త్రా అచేతనోపాలబ్ధాతువక్త్రి
వ్యశ్రమః శ్రాతిరేవక్రియతఇతికర్మవాగ్వ్యాపారఫలంతద్భుక్త్రై- వాగ్వ
స్యశ్రమః శ్రాతిరేవక్రియత ఇతికర్మ వాగ్వ్యాపారఫలంతద్భుక్త్రై
గ్లాపనాదన్యత్ఫలంనకించిదస్తీత్యర్థః॥ ౧౦౪॥ ననుసుకేంద్రంవిహాయనల
స్వీకారేజగత్యుపహాస్యతాస్యాత్తత్రాహ॥ క్రమేళకమితి॥ కోమలమిచ్ఛః
కోమలేచ్ఛుః మద్వాపహారీగజాశ్వాదిః-నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధాన్న
ధుపిపాసువద్ద్వితీయాసమాసః- క్రమేళకముష్ట్రం నిందతి॥ ఉష్ట్రేక్రమే
ళకమయమహాంగాఇత్యమరః-కంటకేషులంపటోలోలుపః క్రమేళకః॥ ని॥
లోలుపంలోలుభంలోలంలంపటంలాలసం[illegible]హాలాయుధః సంకోమ
లేచ్ఛుంనిన్దతిఇష్ట[illegible]సమాయాంత ప్రత్యేక

ర్థుంబంధుర్యదిస్యాత్ప్రతిబంధుమర్హాః। జోషంజనఃకార్యవిద స్తువ స్తుప్ర
చ్ఛ్యనిజేచ్ఛాపదవీంముద స్తు॥౧౦౮॥ఇత్థంప్రతీపో క్తిమతీం సఖీనాంవిలు
ప్యపాండిత్యబలేనబాలా। అపిశ్రుతస్వర్పతిమంత్రిసూ క్తిందూతీంబభా
షేద్భుతలోలమౌళిమ్॥౧౦౯॥పరేతభర్తుర్మనసైవదూతింనభస్వత్తైవా
నిలసఖ్యభాజఃత్రిస్రోతసైవాంబుపతే స్తదాశుస్థిరాస్థమాయాతపతీంని
రాస్తమ్॥౧౧౦॥ భూయోర్థమేసంయదిమాంత్వమాత్థతదాపదావాలభ
సేమఘోనః। సతీవ్రవతైస్త్రీవ్రమిమంతుమంతుమంతఃపరంవజ్రిణిమార్జితా

వమేప్రవర్తికానాన్యఃకశ్చిదస్తీత్యర్థఃవస్తుసత్యమయమేవపరమార్థఇత్య
ర్థఃపృచ్ఛేర్ద్వికర్మకత్వాదప్రధానేకర్మణిబ్రుహలోర్ణ్యత్॥౧౦౮॥ఇత్థమి
తిబాలాభైమిఇత్థంసఖీనాంప్రతీపో క్తిమతీంప్రతికూలో క్తిబుద్ధిమిత్థంపాం
డిత్యబలేనప్రాగల్భ్యావలంబేనవిలుప్యనిషిధ్యశ్రుతాఃస్వర్పతిమంత్రిణః
శక్రసచివస్యబృహస్పతేస్సూ క్తయోవాచోయయాతామపిఆహరాదీ
నాస్పత్యాదిష్వితిరేఫాదేశఃఅద్భుతేనఅహోబృహస్పతేరపిప్రగల్భ
త్వాశ్చర్యేణలోలమౌళింకంప్రశిరసంశిరఃకంపయతీమిత్యర్థఃదూతీంబ
భాషే॥౧౦౯॥ పరేతేతిమనసైవఆకర్ణకేణేతిశేషఃఆగమనసాధనేనేత్య
ర్థఃఏవంవాయుగంగయోరపిద్రష్టవ్యం- పరేతభర్తుర్యమస్యదూతీంనభ
స్వతావాయునైనఅనిలసఖ్యభాజోగ్నేర్దూతీంత్రిస్రోతసాగంగయైన
అంబుదపతేర్వరుణస్యదూతీంస్థిరాస్థం దృఢాభినివేశం యథాతథాఆ
శుశీఘ్రమాయాతవతీస్సతీంతదాగమనక్షణఏవనిరాస్తంపర్యహార్షంఅస్య
తివ క్తిఖ్యాతిభ్యోఽజిత్యస్యతేర్లఙిచ్లేరఙాదేశః- యమాదిదూత్యోదూరాదే
వనిరస్తాఃఇంద్రగౌరవాత్త్వయాఏతావంతంకాలంసమభాషీత్యర్థఃఅత్ర
మనోవాయుగంగానాంక్రమాద్యమాదివిధేయత్వేనతత్ప్రియార్థంతాభి
రేవాతివేగవతీభిరతఆనీతాఇత్యుత్ప్రేక్షార్థః॥౧౧౦॥భూయఇతి॥ హేశక్ర
దూతిత్వంభూయఃపునరేనమర్థమిన్ద్రంవృణీష్వేత్యముమర్థం మామాత్థ
బ్రూషేయదిబ్రువఃపంచానామిత్యాదినాపస్థాదేశేబ్రువఆహశ ఆహస్థ
ఇతిహకారస్యథకారాదేశః-తదామఘోనఃపదావంఘ్రిశ్చ॥ని॥ పదంఘ్రిశ్చ
రణోస్త్రియామిత్యమరః - ఆలభసేహింసస్పృశసివా- వజ్రిణిఇంద్రేవిష
యే అంతరంతరంగేపరంశ్రేష్ఠంగుణత్వేనగృహ్యమాణమిత్యర్థః- ఇమం
తీవ్రంమస్సహంమం[illegible]జ్ఞల్లఘ[illegible]॥ [illegible]పరాథోమం
తు శ్చేత్యమరః[illegible]తీవతైఃషతీవ్రతాస[illegible]మైనిమార్జితాసి[illegible]మాగిష్యామి స్ప

స్మి॥౧౧౧ఇత్థంపునర్వ్యాగవకాశనాశాన్మహేంద్రదూత్యామవయాతపత్యామ్। వివేశలోలంహృదయంనళస్యజీవఃపునఃక్షీబమివప్రబోధః౧౧౨॥ శ్రవణపుటయుగేనస్వేనసాధూపనీతందిగధిపకృపయాత్తాదీదృశాత్సన్నిధానాత్। అలభతమధుబాలారాగవాగుత్థమిత్థంనిషధజనపదేంద్రఃపాతుమానందసాంద్రః॥౧౧౩॥ శ్రీహర్షంకవిరాజరాజిమకుటాలంకారహీరస్సుతంశ్రీహీరస్సుషువేజితేంద్రియచయంమామల్లదేవీచయమ్। షష్ఠఃఖండనఖండతోపిసహజాత్క్షోదక్షమేతన్మహాకావ్యేచారుణినైషధీయచరితేసర్గోగమద్భాస్వరః॥

జేర్లిటిమివ్పతి వ్రతాధర్మజ్ఞస్సర్వజ్ఞోభగవాన్మఘవామామస్మాదపరాధాత్త్రాస్యతీత్యర్థః॥౧౧౧॥ఇత్థమితి॥ ఇత్థముక్తప్రకారేణపునర్వ్యాగవకాశనాశాద్భూయోవచనావకాశనివృత్తేఃఇంద్రదూత్యామవయాతవత్యాంగతాయాంనలస్యజీవోంశరాత్మాలోలంచలాచలం హృదయంక్షీబంమత్తం॥ని॥మత్తేశౌండోత్కటక్షీబాఇత్యమరః క్షీబృమదఇత్యస్మాద్ధాతోఃకర్తరిక్తఃఅనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాఇతినిపాతనాత్సాధుః-ప్రబోధోవివేకఇవపునర్వివేశపునర్జాతఇవాభూత్- తదావిశశ్వాసఉచ్ఛ్వాసచేత్యర్థః॥౧౧౨॥శ్రవణేతనిషధానాంజనపదానాంఇంద్రోనలోదిగధిపానామింద్రాదీనాంకృపయాతిరోధానశక్త్యనుగ్రహరూపయాఆత్తాత్ప్రాప్తాదీదృశసన్నిధానాదప్రకాశసాన్నిధ్యాత్స్వేనస్వకీయేనశ్రవణపుటయుగేనసాధూపనీతమర్పితమిత్థముక్తరీత్యాబాలాయాభైమ్యాఃరాగవాగ్భ్యఃఅనురాగవచనేభ్యఃఉత్థాయస్యతత్తదుత్థంమధుక్షౌద్రం-రసామృతమిత్యర్థఃఆనందసాంద్రస్సుఖమయస్సన్పాతుమలభతతత్పానంలబ్ధవానిత్యర్థః-శకధృష్ట్యాదినాతుమున్ప్రత్యయః॥౧౧౩॥ శ్రీహర్షమితి॥శ్రీహర్షమిత్యాదిసుగతం। సహజాత్సోదరాత్సమానకర్తృకాదిత్యర్థః। ఖండనఖండతఃఖండనఖండాఖ్యాద్గ్రంథాత్-యద్వాఖండనంనామగ్రంథఃతదేవఖండఃఇక్షువికారః॥స్యాత్ఖండస్సకలేచేక్షువికారమణిదోషయోరితివిశ్వః-తతస్తస్మాదపిక్షోదక్షమేసంఘర్షణసహేషష్ఠస్సర్గః-అగమత్సమాప్తఇత్యర్థః॥

ఇతిపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహోపాధ్యాయకోలచల్లమల్లినాథసూరివిరచితేనైషధవ్యాఖ్యానే-జీవాతుసమాఖ్యానే-షష్ఠస్సర్గః.

[illegible]

[illegible]

